અશો જરતોશત.

ગાથા અને અવસ્તાનાં ભણતરો, તથા પેહલવી અને ફારસીમાં લખાયલા પેગમ્બર સાહેબ સપેતમાન જરતોશતના એહવાલો ઉપરથી ઉપજાવેલો ઇંતેખાબ.

લખનાર

પાહલનજી બરજોરજી દેશાઇ

તે "તારીખે શાહાને ઇરાન" વગેરેના કર્તા.

યાનીમ્ મનો, યાનીમ્ વચો, યાનીમ્ શ્યઑથનૅમ્,
અષઑનો જરથુશ્ત્ર.—ઇજશ્ને હા ૨૮.

અશો જરતોશ્તના વિચાર, કલામ અને કામ બરકત આપનારાં (અથવા એશારત પામેલાં છે).—ગાથા બા માએની, સફે ૪.

મુંબઈ.

ઇસ્વી ૧૯૧૫.

યજદેજર્દી ૧૨૮૪.

ZOROASTER THE HOLY:

("Ashaum Zarathushtra")

Being a short account of the Life and Work of the Prophet Zoroaster.

COMPILED FROM THE

Gathic and Avestic Scriptures

AND FROM THE

Pahlavi and Persian Zartosht-namehs.

BY

PALANJI BARJORJI DESAI,

Author of "the History of the Kings of Persia, from ancient times," &c.

The thoughts, words and deeds of the holy Zorathushtra are inspired.—
Yasna 28

BOMBAY:

A. D. 1915.
A. Y. 1284.

અશો જરતોશ્ત.

(અષાઉમ્ જરથુશ્ત્ર.)

ગાથા અને અવસ્તાનાં ભણતરો, તથા પેહલવી અને ફારસીમાં લખાયલા પેગમ્બર સાહેબ સપેતમાન જરતોશ્તના અહેવાલો ઉપરથી ઉપજાવેલો ઇંતેખાબ.

લખનાર.

પાહલનજી બરજોરજી દેશાઇ

તે "તારીખે શાહાને ઇરાન" વગેરેના કર્ત્તા.

યાનીમ્ મનો, યાનીમ્ વચો, યાનીમ્ શ્યઑથનૅમ્, અષ્ઑનો જરથુશ્ત્ર.—ઇજશ્ને હા ૨૮.

અશો જરતોશ્તના વિચાર, કલામ અને કામ બરક્ત આપનારાં (અથવા એશારત પામેલાં છે).—ગાથા બા માએની, સફે ૪.

મુંબઈ.

ઇસ્વી ૧૯૧૫.

આ પુસ્તક ધી જમશેદજી નશરવાનજી પીતીત પારસી ઑરફનેજ કૅપટન પ્રિંટીંગ વર્કસ, નાં૰ ૧૪૧, લાલબાગ, પરેલ, મુંબઇમાં મેહરજી બેરાંમજી મીઠાઇવાળાએ છાપ્યું છે, અને પાહલનજી બરજોરજી દેશાઇએ મુંબઇમાં ધોધા સ્ટ્રીટ, નાં૰ ૭૪, કોટ, મધે પોતાને માટે છપાવી પ્રગટ કર્યું છે.

દીબાચો.

દરેક કોમ પોતાના પેગમ્બરનું જન્મ ચરિત્ર ધરાવે છે. દરેક કોમ પોતાના પવિત્ર મજહબના સ્થાપક બાબેનું જ્ઞાન મેળવવાને આતુર હોય છે. પારસીઓ હોરમજદી–જરતોસ્તી દીન પાળે છે, પણ એ દીનના સ્થાપકના જન્મ ચરિત્ર જેવું તેઓ કને ઝાઝું નથી. બહુ પુરાણા કાળમાં પળાતી યજદાંપરસ્તી દીનમાં યોગ્ય સુધારો કરીને સપેતમાન જરતોસ્તે આ નવી દીનનો પાયો નાખ્યો હતો. યજદાંપરસ્તી અનેક ઇજદોને માનવાની દીન હતી. જરતોસ્તને લાગ્યું કે 'અનેકને માનવું' વાજબી નથી. તેણે એકજ ઇજદની કલ્પના કીધી, તેને ઇજદોનો ઇજદ અને અમશાસ્પંદોનો અમશાસ્પદ ઠરાવ્યો, અને સૃષ્ટિના પેદાયશનો એકલો ધણી તેનેજ જાહેર કીધો. એકલા એક અહુરમજદની પરસ્તેશની જે દીન તે હોરમજદી–જરતોસ્તી દીન તરીકે જાહેર થવા પામી.

જરતોસ્તને પવિત્ર અવસ્તાવાણીમાં "અશો જરતોશ્ત" કહી માન આપ્યું છે. આવું માન બીજા કોઇ પણ માનવીને અપાયું નથી. એટલામાટે મેં મારાં આ નાનકડાં પુસ્તકને એજ નામે ઓળખાવવાનું દુરસ્ત ધાર્યું છે. આમાં મે નવુ કશું બતાવ્યું નથી. નવું બતાવવા જેવું આજે આપણી કને કાંઇ રહ્યું નથી. અત્યાર સુધીમાં અનેક "જરતોસ્ત નામાં" પ્રગટ થઇ ચુક્યાં છે. જરતોસ્ત બાબે સૌથી વાસ્તવિક બયાન પાક ગાથાવાણીમાંથી મળે છે, કેજે અશો જરતોસ્તની પોતાની રચેલી છે. પણ એક કવિ, એક ફિલસુફ, એક પેગમ્બર, એક બશારત પામેલો ઇનસાન પોતાના ખુદા માટે જે કાંઇ કલ્પી શકે, કલ્પીને આપણને કહી શકે, કહીને આપણને ખુદાઇ રાહ બતાવી શકે, તે સિવાય પેગમ્બર સાહેબને લગતાં બયાન જેવું તેમાં બીજું ઝાઝું નથી. આ પછી ગાથા સિવાયની અવસ્તાવાણીમાંથી આ અશો પેગમ્બર સંબંધી કેટલુંક વિશેષ વર્ણન આપણને મળે છે. આ બન્નેને ભેગાં કરવાથી જે "અવસ્તાઇ જરતોસ્ત નામુ" બને તેનો ટુંકો સાર આ નાના ગ્રંથનાં પહેલાં પ્રકરણમાં જોવામાં આવશે. ત્યારબાદ બે પેહલવી પુસ્તકોમાં પેગમ્બરનું થોડુંક વધુ બયાન લખાયલું છે, તેનો થોડો યા ઘણોખરો અથવા સઘળો આધાર અવસ્તા

ઉપરથી લેવામાં આવ્યો હોય તો તે ના પાડવાની સ્થિતિમાં આપણુ નથી. વાંધો ફક્ત અમુક ચમત્કારો સંબંધી છે, અને ચમત્કારો ઉપર જરતોસ્તી મજહબ રચાયલો નથી એ તેની મોટામાં મોટી ખુબી છે. આ ચમત્કારોની વાત પેહલવીવાળા દાનાઓ અને દસ્તુરોને પોતાના જમાનાના કોઇ હરીફ ધર્મ યા ધર્મો તરફ જરતોસ્તીઓનાં દિલ ખેંચાતાં જોઇને દાખલ કરવી પડી હોય, એ બનવાજોગ છે. પેહલવી કરતાં ફાર્સી જરતોસ્ત નામામાં આ ચમત્કારોનો ચળકાટ વધારે જણાય છે. આ બન્ને ભાષાઓ—પેહલવી અને ફાર્સી—માં રચાયલાં જુદાં જુદાં જરતોસ્ત નામાંઓમાંથી ખેંચી કહાડેલા સાર આ ગ્રંથનાં બીજા અને ત્રીજા બાબમાં દાખલ કરવામાં આવ્યા છે. આમાં પણ મારા તરફનું કશું નથી. જો મેં કાંઇ પણ કીધું હોય તો તે અવસ્તાઇ જરતોશ્ત નામાંવાળા ભાગની જુદી જુદી નવ ફસલોને જુદી જુદી ઢબથી ગોઠવવાને લગતું નજીવું કામ છે.

હવે અત્યાર આગમજ જરતોશ્ત નામાં અનેક પ્રગટ થયાં છે, તો જોકે જરતોશ્ત જેવા એક પેગમ્બરને માટે જેટલા ગ્રંથો પ્રગટ થવા જોઇયે તેટલા થયા નથી. ઇંગ્રેજી ભાષા અને ઇંગ્રેજી અભ્યાસીઓએ આ બાબતમાં આપણને જેટલો ખોરાક પુરો પાડયો છે તેટલો બીજી કોઇ તરફથી મળ્યો નથી. સર્વેથી છેલ્લો અને સર્વથી દિલસોજ ગ્રંથ ન્યુ-યૉર્કની કોલમ્બિયા યુનિવર્સિટિવાળા પ્રો૦ વિલ્યમ જૅકસને ૧૮૯૯ માં રચેલું જરતોસ્ત નામું છે. પણ તેનો તમામ આધાર પેહલવી અને દંત-કથાનાં લખાણો છે. આ જરતોસ્ત નામાનો ગુજરાતી તરજુમો આ કલમ મારફતે થયો છે, જેમાં તરજુમો કરનારને કેટલીક ખાસ નોટોમાં કેટલોક ખુલાસો આપવો પડયો છે.

એ આગમજ અવસ્તાને આધારે જરતોસ્ત નામાનો મોનેબર ગુજ-રાતી ગ્રંથ મરહુમ શેઠ ખ. રૂ. કામાએ ૧૮૭૦ માં બનાવ્યો હતો, જેની બીજી આવૃતિ હાલ પ્રગટ થઇ છે. આમાં પેહલવી કે ફાર્સી જરતોશ્ત નામાંઓ કે દંત કથાઓને કશી મદદમાં લીધાં નથી, પણ સઘળો આધાર અવસ્તાઇ લખાણો ઉપરજ બાંધ્યો છે.

આ ગ્રંથ બાહેર પડે તેની ઘણાં વર્ષ આગમજ મર્હુમ દસ્તુર પેશોતનજી બેહરામજી સંજાણાએ ૧૮૬૪ માં "પેગમ્બર સાહેબ અશો

જરતોસ્તના જનમારાનો એહવાલ" એ નામનું પુસ્તક બાહેર પાડયું હતું, કેજે ઇરાનમાં થઇ ગયલા જરતોસ્ત બેહરામ નામના દસ્તુરે બેતબાજીમાં રચેલાં ફાર્સી જરતોસ્ત નામાનો ગુજરાતી તરજુમો હતો, જે લખવા માટે શમ્સ ઉલ ઓલમા દસ્તુર પેશોતનજીને સર જ. જી ત્રાન્સ્લેશન ફંડ ખાતેથી ઇનામ મળ્યું હતું.

ફાર્સી જબાનમાં રચાયલું જરતોસ્ત નામુ ઇરાનમાં મશહુર હોવું જોઇયે, પણ તેની આગમજ ત્યાંના જરતોસ્તી દસ્તુરો અને દાનાઓમાં "જાદ-સ્પરમ" નામના કોઇ દાના દસ્તુરે રચેલો પેહલવી ગ્રંથ વખણાતો હોવો જોઇયે, કેજેમાં અશો જરતોસ્તનું બયાન આપ્યું છે.

જાદ-સ્પરમની આગમજ "દીનકર્દ" નામનો મોટો પ્રખ્યાત ગ્રંથ ઇરાની દસ્તુરો વગેરે જરતોસ્તીઓમાં ઘણો મોતેબર ગણાતો હતો. આ ગ્રંથ નવ દફતરોમાં લખાયલો હતો, પણ સાસાની શાહાનશાહતની તફર-ગાહ વખ્તે દીનકર્દને લગતાં પહેલાં બે દફતરો નાશ પામેલાં સંભવે છે. બાકીનાં સાત દફતરો હાલ મોજુદ છે તેમાં અનેક ઠેકાણે અશો જરતોસ્તનું બયાન આવેલું છે.

આ બન્ને પેહલવી દફતરો—"દીનકર્દ" અને "જાદસ્પરમ" માંથી પેગમ્બર સાહેબ બાબેનાં વર્ણનો તારવી કહાડીને મહુંમ વિદ્વાન અભ્યાસી ડૉ૦ ઇ. ડબ્લ્યુ. વૅસ્ટે "Marvels of Zoroastrianism" એ નામથી એક ઈંગ્રેજી ગ્રંથ ૧૮૯૭ માં પ્રગટ કીધો હતો.

આ રીતે આપણી કને આપણા મહાન પેગમ્બરની જિંદગીના હેવાલ તરીકે જે કાંઇ છે તે જુદી જુદી ભાષાઓમાં લખાઇને જળવાઇ રહેલા કટકા બુકલા જેવાં લખાણો અને તે ઉપરથી રચાયલાં બે ચાર પુસ્તકો છે. પ્રથમ લખાણ તે ગાથાની ભાષામાં લખાયલી પેગમ્બર સાહેબ ખુદની રચેલી ગાથાવાણી છે; બીજું લખાણ તે પછીની અવસ્તાવાણી છે. ત્રીજુ લખાણ પેહલવીનું, ચોથું "ફાર્સી જરતોસ્ત નામા" નું પુસ્તક, પાંચમું તેના ગુજરાતી તરજુમાનું પુસ્તક, છઠ્ઠું પ્રો૦ જેકસને રચેલું "Zoroaster, the Prophet of Iran" નામનું ઇંગ્રેજી પુસ્તક, સાતમું "નવું જરતોસ્ત નામુ" એ નામથી આ લખનારે કરેલા તેના

તરજુમાનું પુસ્તક, અને ત્યાર પછીનું આઠમુ અને છેલ્લુ તે આ નાનકડો ગ્રંથ "અશો જરતોશ્ત" છે.

મેં ઉપર કબૂલ કીધું છે કે આ નાનાં પુસ્તકમાં મારી તરફનું કશું નથી, તેમ મેં એ પુસ્તક તૈયાર કરવામાં જરતોસ્ત બાબે અવસ્તા, પેહલવી અને ફારસીમાં આપેલાં બયાન સિવાય બીજા કોઈ ગ્રંથોની મદદ લીધી નથી. જેમ ગાથા અને અવસ્તાનાં, તેમજ પેહલવી અને ફારસીનાં લખાણોમાંથી અહીં મેં આ સાર ઉપજાવ્યો છે. આ સઘળા ત્રણે કીસમના ઇંતેખાબોને ભેગા કરી તેમનું એક આખું પુસ્તક બનાવવાનું મને દરૂસ્ત લાગ્યું નથી. ત્રણ જુદા જુદા જમાનાઓના હૈયાત દસ્તુરો વગેરેને પોતાના અશો પેગમ્બરની ભલી જિંદગીના સંબંધમાં કેટલી ખબર હતી અને શી ખબર હતી તે આજના પારસી બચ્ચાંઓ અને ઉમરે પુગેલાંઓના જાણવામાં એકી વેળાએ આવી જાય, તે નેમથી મેં ત્રણ જુદા જુદા બાબમાં ત્રણ જુદાં જુદાં જરતોસ્ત નામાંનો જુદો જુદો સાર એકજ પુસ્તકમાં ભેગો રાખવાની તજવીજ કીધી છે, જે ગોઠવણ હું ધારું છું કે પારસી આલમને પસંદ પડતી જણાશે. કેટલાક હમદીનો તવારીખ અને દંતકથામાં કશો ફર્ક સમજતા નથી, અને તેટલામાટે જો અવસ્તા, પેહલવી અને ફારસીમાં રચાયલાં પેગમ્બરનાં વર્ણનોને ભેગાં કરી દેવામાં આવે તો તવારીખી બિના કઇ છે અને દંતકથા કઇ છે, તેની સમજ પડી શકે નહિ, અને વાંચનાર ભૂલાવો ખાઇ જાય. આમ નહિ બને એટલામાટે મેં ત્રણે ભાષાઓમાં જળવાઇ રહેલાં લખાણો ભેળી નહિ નાખતાં છુટાં રાખ્યા છે અને જુદાં પ્રગટ કીધાં છે.

જરતોશ્ત બાબેના યુનાની, ઇસ્લામી, યુરોપીઅન અને અમૅરિકન લખનારાઓ તરફના ઇશારા પુષ્કળ છે, કે જે પ્રો૦ જૅકસને પોતાના મજકુર ગ્રંથમાં આપેલા છે. પણ તેમની મદદ લેવાની આ નાનાં પુસ્તકમાં મેં જરૂર જોઇ નથી. મારી મતલબ એટલીજ છે કે આપણા પોતાના પૂર્વજો આપણા પેગમ્બરને માટે જુદા જુદા જમાનામાં શું લખી ગયાછે તેજ ભેગું કરવું અને તેથીજ કોમનાં નાનાં મોટાંને જાણીતાં કરવાં. જાણીતાં કરીને આ ત્રણમાં આવેલાં બયાનો યા બનાવોમાંથી કયા માનવા અને

ક્યા નહિ માનવા તે વાંચનારની, માબાપની, અને શિક્ષકોની સારી સમજ ઉપર રાખવાનું મને દુરસ્ત લાગ્યું છે. મારી તરફથી હું એટલોજ અહના અભિપ્રાય આપી શકીશ કે પેહલવી અને ફારસીમાં જે જે ચમત્કારોની વાતો છે તે અવસ્તા અને ગાથામાં નથી. અવસ્તાવાણીમાં અશો જરતોસ્તના સંબંધમાં કેટલાક અલંકારિક ઇશારા છે તે ઉપરથી કોઇક યુરોપીઅન વિદ્વાનો એવો અભિપ્રાય આપવા નીકળી પડયા હતા કે જરતોસ્ત જેવો કોઇ પેગમ્બર થઇ ગયોજ નથી; તેને લગતું બયાન માત્ર અલંકારિક અને તેટલામાટે કલ્પિત છે. આવો ભૂલભરેલો અને ભૂલાવો ખવાડનારો વિચાર આપણી ભવિષની પ્રજાનાં મનમાં નહિ ઉભો થાય તેની સંભાળ લેવાવી જોઇયે; અને ત્રણ જમાનાઓ દરમિયાનની ત્રણ હકીકતોને જુદી પાડવા અને જુદી દેખાડવાની મારી મતલબ એજ છે.

પાહલનજી બરજોરજી દેશાઇ.

મુંબઇ, તા૦ ૧ લી જુલાઇ ૧૯૧૫.

સાંકળિયું.

અશો જ઼રતોશ્ત.

"અષાઑમ્ જ઼રથુશ્ત્ર."

(અવસ્તા, પેહલવી અને ફારસી ગ્રંથો પ્રમાણે પેગમ્બર સાહેબનું બયાન.)

બાબ ૧—જ઼રતોશ્ત નામું: અવસ્તા પ્રમાણે.

ફસલ ૧—જરતોશ્ત કોણ હતો?

જ઼રતોશ્ત હૈયાત પુરૂષ હતો કે નહિ?

પુરાતન જમાનાના મહાન નરોના સબંધમાં અનેક નવાઇ જેવી વાતો જોવામાં આવે છે. પહેલાં તો તેઓનો જન્મ ચમત્કારિક રીતે થયલો કહેવાય છે. વળી તેઓ ગરીબાઇમાં ઉછરી મોટપણે મોટી બુલંદીએ ચઢેલા જણાય છે. વળી તેમનો સિલસિલો તેમની આગમજ થઇ ગયલા નામચીન પાદશાહો યા પહેલવાનો સાથે જોડી આપવામાં આવે છે. અશો જરતોસ્તના સંબધમાં પણ તેમજ છે. પણ એ સાહેબના સંબંધમાં થોડાંક વર્ષ ઉપર એવો શક ઉત્પન્ન થયો હતો કે એમના જેવો કોઇ નર હસ્તી ભોગવી ગયો હતોજ નહિ. બીજા હાથ ઉપર વળી એમ પણ મનાતું આવ્યું છે કે જરતોસ્ત નામના એક નહિ પણ અનેક પુરૂષો થઇ ગયા છે, અને સપેતમાન જરતોસ્ત એવા અનેક પેગામ્બરો મધેના સર્વથી છેલ્લા છે. વળી 'જરતોસ્ત' નામના અર્થ વિશે પણ મોટો મતફેર ઉભો થયો છે.

આ અને એવીજ બીજી તકરારી બાબતોના સંબંધમાં આ ઠેકાણે

થોડીક સમજણ મેલવવાની જરૂર છે, કેમકે તે વગર જરતોસ્તની જિંદગીના બનાવોની નોંધ લેવી અધુરી ગણાશે.

પહેલો સવાલ એ છે કે અશો જરતોસ્ત હૈયાત પુરૂષ હતો કે કલ્પિત. આગળા જમાનાઓના કોઇપણ મહાપુરૂષની હસ્તી બાબે શક ઉત્પન્ન થયો નથી. બાવા આદમ, કે નુહ પેગામ્બર, મનુ કે જમશેદ કે ફ્રીદુન, એ સઘળાઓની હૈયાતી બાબે શક ઉભો થયો નથી; ત્યારે તેઓ સર્વની હસ્તી પછી હસ્તી ભોગવી ગયલા જરથુસ્ત્ર જેવા મહાપુરૂષની હયાતીને માટે જે શક ઉભો થાય તે કવચિત પણ ધ્યાન આપવાજોગ ગણાય નહિ. આગળા યુનાની લખનારાઓ, જેમને ઇરાન દેશના લોકો સાથે રાજદ્વારી તેમજ સંસારી સંબધ પડયો હતો, તેઓ પણ જણાવી ગયા છે કે જરતોસ્ત નામે એક મોટો ધર્મગુરૂ થઇ ગયો છે, એટલુંજ નહિ પણ એ નામના ઘણા પુરૂષો ઘણી ઘણી સદીઓ આગમજ થઇ ગયા હતા. પણ જરતોસ્તની હયાતીનો સર્વથી સરસ, સર્વથી મોતેબર, સર્વથી વાસ્તવિક પુરાવો તો એ સહેબના પોતાનાં રચેલાં કાવ્યમાંથી મળે છે. મનૂ સ્મૃતિને નામે ઓળખાતો ગ્રંથ જે મનૂનો પોતાનો રચેલો લેખાય છે તે વાત જો સાચી હોય તો તે કરતાં વધારે સાચી બિના આ છે કે ગાથાવાણીને નામે જાણીતાં કાવ્ય જરતોસ્ત નામના મોટા ધર્મગુરૂએ રચ્યાં હતાં. એ કાવ્યમાં તેમનો રચનાર પોતાને પહેલો પુરૂષ સર્વનામમાં મુકે છે—જગતના રચનાર સાથે પોતે વાત કરતો હોય તેવી રીતે પોતાને એકવચનમાં મુકીને સવાલો પુછે છે અને ખુલાસા જાણવા માંગે છે. આમ હોવાથી આવાં એક લખાણનો કર્તા જે કોઇ હોવોજ જોઇયે તે સ્પિતમાન ખાન્દાનવાળો જરતોસ્ત પોતે છે એમ ખુલ્લું સિદ્ધ થાય છે. ગાથાનાં આ લખાણોમાં રચનાર પોતાને "હું જરતોસ્ત" એવા નામે ઓળખાવે છે, જે ઉપરથી ઠરે છે કે તેમનો બનાવનાર કોઇ હતો અને તેનું નામ જરતોસ્ત હતું. ઋગવેદના બનાવનારાઓ અનેક હતા, જેઓમાં કેટલાકે પોતપોતાના રચેલા શ્લોકો સાથ પોતાનાં નામો આપ્યાં છે. અવસ્તાવાણીના રચનારાઓ પોતાનાં નામો એવી રીતે આપી ગયા નથી; પણ ગાથાવાણીનાં ગાયનોમાં તેમના રચનારે એકથી વધારે મરતબે પોતે પોતાનું નામ દઇને પોતાને ઓળખાવેલો છે. એટલામાટે જરતોસ્ત હૈયાતી ભોગવી ગયો હતો, પણ કલ્પિત ન હતો, એમ ખુલ્લું સાબેત થાય છે.

જ્યારે ગાથા સિધ્ધ કરે છે કે જરતોસ્ત હસ્તી ધરાવનાર મહાપુરૂષ હતો, ત્યારે તે પછીની અવસ્તાવાણીમાં પેગમ્બર સાહેબને એવા ચમત્કારિક પુરૂષ દેખાડયા છે કે તે ઉપરથી તેમને કોઇ શંકાશિલ માણસ કલ્પિત ગણવાને લલચાય. પણ આપણે યાદ રાખવું જોઇએ કે પુરાતન જમાનાઓમાં રચાયલાં ગાયનો અને બીજાં લખાણો જેમ કવિતામાં બન્યાં હતાં તેમ અલંકારિક ભાષામાં રચાયાં હતાં. તે સમયમાં જે કાંઇ કહેવાનું હોય તેને અલંકારિક ઢબમાં ઉતારવાનો સરેસ્તો હતો. તે રિવાજ પ્રમાણે અશો જરતોસ્તના સંબંધમાં પાછળાં અવસ્તાઇ લખાણોમાં અલંકારિક ઢબ વાપરેલી હોવાથી તે ઉપરથી કોઇને એમ લાગી જાય કે જરતોસ્ત જેવો કોઇ મહાન પુરૂષ ન હતો, પણ તે તો કલ્પિત દેવતા જેવો હતો, અને તેના સંબંધમાં દેવતાઇ ચમત્કારો બન્યા હતા, માટે તે કોઇ હૈયાત નર નહિ પણ કલ્પિત ધણી હતો. પણ તેમ નથી. પાછળા અવસ્તામાંથી જરતોસ્તની આસપાસ વિંટળાયલી અંલકારિક વાતોનું પડ ઉખેડી કહાડવામાં આવશે તો તે સાહેબ એક સાચી હસ્તી ધરાવી જનાર મહાપુરૂષ ખુલ્લા સાબેત થશે.

એકથી વધારે જરતોસ્ત ?

બીજો સવાલ જરતોસ્ત નામના અનેક પેગમ્બરો સંબંધી છે. આ સવાલના પેહલાંજ સ્વરૂપ ઉપરથી આટલું તો જણાઇ આવે છે કે એ સવાલ ઉઠાવનારાઓ જરતોસ્ત નામના કોઈ મહાન નરને હયાતી ભોગવી ગયલો માને છે; વળી એ ઉપરથી વિશેષ એમ જણાઇ આવે છે કે આ ધણીઓની માન્યતા મુજબ આવો મહાન નર એકજ થઇ ગયો ન હતો, પણ તેવા અનેક હતા, અને તેઓ મધેનો એક પાદશાહ કય ગુસ્તાસ્પના જમાનામા પ્રખ્યાત થઇ ગયલો સપેતમાન જરતોસ્ત હતો. હવે ત્યારે આ સવાલ કરનારાઓથી ઉપર જણાવી ચુકયા છિયે તે હકીકતને મજબૂત ટેકો મળેછે કે જરતોસ્ત કોઇ કલ્પિત નહિ પણ ખરો હયાત નર હતો. એટલામાટે આ ઠેકાણે આપણે જે બિના તપાસવાની છે તે એજ કે અનેક જરતોસ્ત થઇ ગયા હોય તો (૧) તેઓ કોણ હતા, (૨) તેઓ કયારે કયારે થઇ ગયા હતા, અને (૩) તેઓ મધેથી સપેતમાનનાં ખાન્દાનમાં જન્મ ધારણ કરનાર જરતોસ્તનો જમાનો કયો હતો.

જરતોસ્ત બાબે પહેલા પરદેશી લખનારા યુનાનીઓ હતા, જેઓમાં

મુખ્ય પ્લેટો, ડાયોડોરસ સીકેલૉસ, પોલીહિસ્ટર પ્લિનિ, પ્લુટાર્ક, પ્રોકોપ્યસ, એગેથ્યસ, વગેરે હતા. એક હિલસોન દીનદોસ્ત અમેરિકન લખનાર[1] મુજબ એકંદર ૮૦ લખનારાઓના ગ્રંથોમાં ૨૦૦ ઠેકાણે જરતોસ્તના સંબંધમાં ઇશારાઓ, ફકરાઓ અને લખાણો આવ્યાં છે. આ લખનારાઓમાં ઉપર જણાવેલા અને બીજા વધારે યુનાની ગ્રંથકારો ઉપરાંત રૂમીઓ, આર્મીન્યનો, ચીનાઓ, અને અરબો છે; એટલુંજ નહિ પણ આજના જમાના સુધી ઉતરતા આવિયે તો યુરોપીઅનો અને અમેરિકનો પણ છે. હવે આ સઘળા લખનારાઓએ જરતોસ્તની હસ્તી કબૂલ રાખીને યા તેઓ મધેના બે ચાર તે નાકબૂલ રાખીને કરેલાં લખાણો વિશે આપણે આ ઠેકાણે ચુનોચેરા ચલાવવી નથી. અહીં અમારે એટલુંજ જણાવવું છે કે આટલાબધા જે પરદેશી લખનારાઓ જરતોસ્તને યાદ કરી ગયા છે તેઓ મધેના ઉપર લખેલાં નામવાળા યુનાનીઓ સૌથી પહેલા હતા—એટલે કે જરતોસ્ત જેવો ઇરાનીઓનો (પાર્સીઓનો) એક મહાન પેગમ્બર થઇ ગયો છે એમ જાહેર કરનારા પહેલા પરદેશી લખનારા તેઓજ હતા. પણ આ બિના તેઓએ ઇસ્વી પૂર્વે પાંચમી સદીથીજ જાહેર કરવા માંડી હતી. તે આગમજ ઘણા યુનાની લખનારા થઇ ગયા છતાં તેઓ જરતોસ્ત બાબે કશું જણાવી ગયા નથી, અને જેઓ જણાવી ગયા છે તેઓ ઇરાનીઓ યાને પાર્સીઓને આધારેજ જણાવી ગયા છે. યુનાન અને ઇરાન વચ્ચે હખામની ટોળાના પાર્સી પાદશાહો દારાયસ હીસ્તાસ્પીસ, જર્કસીસ વગેરેના વખ્તમાં ધાડો સંબંધ પડયો ત્યાર પછીજ સૌથી પહેલાં પ્લેટોએ જરતોસ્તની હસ્તીની બિના યુરોપમાં અજવાળાંમાં આણી હતી (જ. પુ. ૪૨૭–૩૪૭). આ ઉપરથી જણાશે કે યુનાની લખનારાઓને જરતોસ્ત બાબેની ખબર અવસ્તાવાણી માનનારા હખામની પાર્સીઓ અથવા તેમના ધર્મગુરૂ મજાઇ અથવા મગાઇ (મુઅદો) તરફથીજ મળી હતી. હવે આ લખનારાઓ આમ પણ જણાવી ગયા છે કે અનેક જરતોસ્ત થઇ ગયા છે જેઓ મધેનો સૌથી પુરાણો ઇસ્વી પૂર્વે ૬૦૦૦ વર્ષો ઉપર થઇ ગયો હતો. આમ કહેવાનો તેમનો આધાર હખામની જમાનાના પાર્સીઓજ હોય એમ સંભવે છે, પણ એ પાર્સીઓ જે પવિત્ર ભણતરને કબૂલ રાખતા હતા તેમાં

---

1 જેકસન, Zoroaster, the Prophet of Iran, સફે ૨૨૬–૨૩૦.

એકથી વધારે જરતોસ્ત હોવાનો કશો ઇશારો નથી; વળી અશો જરતોસ્ત ગુસ્તાસ્પ પાદશાહના વખતમાં પ્રખ્યાત થઇ ગયો હતો તે સિવાય તેના જમાના બાબે આપણને કશું જણાવવામાં આવ્યું નથી. એટલામાટે હખામની જમાનાના પાર્સીઓને પોતાના પેગામ્બર વિશે પુરતું જ્ઞાન હોય એમ લાગતું નથી, તેમજ તેમને આધારે યા બીજા કોઇ પણ આધારે યુનાની લખનારાઓએ અનેક જરતોશ્ત થઇ જવાનું જણાવ્યું છે તે બિના પણ શક ભરેલી જણાય છે. જરતોસ્તની આગમજ નવ સઓષ્યન્તો અથવા મહાન ધર્મગુરૂઓ અથવા પેગામ્બરો થઇ ગયા હતા, પણ તેમનાં નામો કાંઇ "જરતોસ્ત" ન હતાં. માટે એજ નામના અનેક પેગામ્બરો થઇ જવાની બિના શકભરેલીજ નહિ પણ કલ્પિત લાગે છે. જો આ લખનારાઓ એમ જણાવી ગયા હોત કે જરતોસ્તની આગમજ પાર્સીઓના અનેક પેગામ્બર થઇ ગયા હતા તો તે બિના કબૂલ રખાત, પણ "જરતોસ્ત" નામ તો એવું અપૂર્વ છે કે એ નામના એકથી વધુ સઓષ્યન્તો કે પેગામ્બરો હોવાના પુરાવા કે શહાદત કલ્પના સિવાએ દસ્તાવેજી પુરાવાથી સિદ્ધ થવી કેવળ અશક્ય છે.

જરતોશ્તના જાયેનશીનો.

આ બાબતના સબંધમાં એક વિશેષ બિના તપાસવાની રહી છે. અશો જરતોસ્ત પછી તેની જગાએ આવનારાઓ "જરથુસ્ત્રોતેમો" એવે નામે ઓળખાતા હતા. આ છેલ્લા મહાગુરૂઓ બેશક પેગમ્બરથી ઉતરતા હતા, પણ તે સાહેબના જાયેનશીન હતા. તેઓને એક પછી એક મળતું આ એકનુંએક નામ રોમના "પોપ" નાં નામની આપણને યાદ આપે છે. આજસુધીમાં સેંકડો "પોપ" થયા હશે, પણ તેમનાં નામને બદલે આપણ સાધારણ રીતે તેમને "પોપ" ને નામેજ ઓળખિયે છિયે. એજ રીતે પેગમ્બર પછીના ધર્માધ્યક્ષો પોતાનાં અસલ નામ જુદાં ધરાવતા હોવા છતાં પોતાના અધિકારનાં નામ ઉપરથી "જરથુસ્ત્રોતેમો" કહેવાતા હતા. પાછળથી "તેમો" બોલ પડતો નખાઇને આ જાયેનશીનો પણ જરથુસ્ત્ર (જરતોસ્ત) નેજ નામે ઓળખાયા હશે, અને તેથી એકને બદલે અનેક જરતોસ્ત હૈયાતી ભોગવી ગયલા ગણાયા હશે. આવા કેટલા જાયેનશીનો હૈયાતી ભોગવી ગયા છે તે આપણ જાણતા

નથી, પણ તેઓ મધેના એક પેગમ્બર પછી કેટલીક મુદતે બેબીલન જીતીને ત્યા પોતાનાં વંશનો પાયો નાખેલો સંભવે છે.

આ રીતે જરતોસ્ત નામના અનેક પેગામ્બરો થઇ જવાની વાયકામાં જો સચ્ચાઇ હોય તો તેઓમાં અશો જરતોસ્ત સર્વથી છેલ્લો નહિ પણ સર્વથી પહેલો થઇ ગયલો હોવો જોઇયે.

જરતોશ્ત એટલે શું ?

હવે આપણુ છેલ્લો સવાલ તપાસિયે. 'જરથુસ્ત્ર" શબ્દ એવો છે કે જેના અનેક અર્થો ઉભા થઇ શકે છે, અને એ સઘળા અર્થો મધેથી ખરો અને બંધબેસતો કયો છે તે પુષ્કળ ચુનોચેરા છતાં હજુ સુધી .મુકરર થઇ શકયો નથી. અત્યાર સુધીમાં આ નામના નીચે મુજબના અથ કરવામાં આવ્યા છેઃ—

૧ જરથ્ = પીળું + ઉશ્ત્ર = ઉંટઃ તે ઉપરથી **પીળું ઉંઠ રાખનાર.**

૨ જર = સોનેરી + થુશ્ત્ર = તારોઃ તે ઉપરથી **સોનેરી સેતારો.**

૩ જર = સોનુ + થુસ્ત્ર = ઘડનારઃ તે ઉપરથી **સોની.**

૪ જરથ્ (સં० जरद्‌) = બુઢો + ઉશ્ત્ર = ઉંટ : તે ઉપરથી **બુઢું ઉંઠ રાખનાર.**

૫ જરથ = દિલગુદો + ઉશ્ત્ર (સં० उत्तर) = ઉંચો, સરસ તે ઉપરથીઉ**મદા દિલ ગુર્દાનો.**

૬ જરથ્ (સં० जरत) = બુઢું + ઉશ્ત્ર (સં० उत्तर) = સરસઃ તે ઉપરથી **સૌથી સરસ ગાનાર** અથવા કવિ.

૭ જરથ્ (સં० जरत्‌) = બુઢું + ઉશ્ત્ર (સં० उत्तर) = સૌથી સરસઃ તે ઉપરથી સૌથી સરસ બુજર્ગ, **ધર્મનો વડો ગુરૂ.**

૮ જરથ્ (સ० हर्‌) = લેવું + ઉશ્ત્ર = ઉંઠ : તે ઉપરથી **ઉંટ પકડનાર.**

આ અને એવાજ બીજા અર્થો ઉપજાવવામાં યુરોપીઅન ઓલમાઓ બર્નુફ, વિન્ડિશ્મૅન, હાઉગ, મ્યુલર, વગેરેએ ભેજું કસ્યું છે, પણ અત્યારસુધી ઉપલા આઠમાંનો એકપણ અર્થ સર્વ તરફથી બહાલી મેળવે એવો સિદ્ધ થયો નથી. મર્હુમ મી० ખ. રૂ. કામાને પ્રો० બર્નુફનો સૌથી

પહેલો અર્થ, એટલે કે "પીળુ ઉંઠ રાખનાર", પસંદ આવે છે, તો જોકે પાછળથી એજ વિદ્વાને પોતાનો કરેલો એ અર્થ પોતેજ નાપસંદ કરી ડૉ૦ વિન્ડિશ્મૅનનો કરેલો "સોનેરી સેતારા" વાળો અર્થ પસંદ કીધો હતો. પાંચમો, છઠ્ઠો અને સાતમો અર્થ ડૉ૦ હાઉગના ઉપજાવેલા છે. અમને "સૌથી સરસ ગાનાર," અને તે કરતાં પણ વધારે "ધર્મનો વડો ગુરૂ," એ અર્થો પસંદ છે; પણ એ અર્થો સામે અનેક મુશ્કેલી છે. અવસ્તામાં ઉશ્ત્ર શબ્દ છે તે સ૦ उत्तर સાથ મળતો આવતો નથીઃ उत्तर ને મળતો 'ઉત્તર' શબ્દ છે, પણ અહીં 'ઉત્તર' નહિ પણ 'ઉશ્ત્ર' છે. આ ઉશ્ત્ર'ને મળતો વેદિક શબ્દ એવોજ યાને उष्ट्र છે, જેનો અર્થ ઉંટ થાય છે. બીજો વાંધો એ છે કે જરતોસ્ત જેવો મહાન પેગામ્બર માત્ર એક "સૌથી સરસ ગાનાર" દાખલજ ઓળખાય એ તેનાં નામને જોઇયે એટલું પ્રકાશિત કરનારી બિના નથી. બેશક તે મોટો કવિ અને ગાયક હતો, અને તેના રચેલા ગાથા તે ગાયનજ હતાં. પણ એક મોટા ધર્મનો સ્થાપક આને બદલે કોઇ વધારે ઉત્તમ નામે ઓળખાવો જોઇયે.

પણ આ વાંધો એક રીતે નિર્મળ થાય છે. જો "જરથુસ્ત્ર" નામ ડૉ૦ હાઉગ કહે છે તેમ જાતિને બદલે સિફાતી હોય, યાને એ નામ પેગામ્બર સાહેબનું અસલ નહિ હોય પણ પાછળથી તેમના મહાન અધિકાર પછીજ તેમને મળ્યું હોય, તોજ આ વાંધો ચાલી શકે. પણ જો આ નામ તેમનું જાતિ હોય, તેમનાં માતપિતા તરફથી આ નામ તેમના જન્મ વખ્તે મળ્યું હોય, તો ઉપલો વાંધો ટકી શકતો નથી. મૂળ નામનો અર્થ ગમે તે હોય તેને તે નામ ધરાવનાર ધણીનાં મહાભારત કામો સાથ કશો સંબંધ હોય નહિ.

ફસલ ૨—જિંદગીનાં પહેલાં વર્ષો.

પેગામ્બરનું ખાન્દાન.

અશો જરતોસ્તની હસ્તી બાબેના સવાલોનો ફડચો થયા પછી હવે આપણુ તેનાં ખાનદાન અને જન્મભૂમિ વગેરે વિશે થોડીક સમજણ લઇશું.

અવસ્તાવાણીમાં "સ્પિતમ જરથુસ્ત્ર"[1] યાને "સ્પિતમ નામનાં ખાન્દાનવાળો જરતોસ્ત" એવો લોગત મળે છે. એપરથી જણાય છે કે પેગામ્બર "સ્પિતમ" નામનાં ખાન્દાનમાં જન્મ પામ્યા હતા. આ ખાન્દાન વળી "હયચતસ્પ" ને નામે પણ ઓળખાતું હતુ: એટલે કે આ બન્ને નામો એકજ ખાન્દાન માટે વપરાતાં હતાં. પેગામ્બર સાહેબની એક બેટી પોરૂચીસ્ત ઉપલાં બન્ને ખાન્દાનની હોય તેમ ગાથાવાણીમાં એક ઠેકાણે જણાવેલુ છે. જરતોસ્ત પોતે હયચતસ્પના ખાન્દાની દાખલ અવસ્તામાં કેઠે પણ ઓળખાયા નથી. આનુ કારણ એ સંભવે છે કે પેગામ્બર સાહેબથી ઉપર પાંચમી પહેડીના વડવાનું નામ હયચતસ્પ હતું, અને દશમી પહેડીના વડવાનુ નામ સ્પિતમાન હતુ, માટે જરતોસ્તે વધારે દૂરના પૂર્વજનાં નામથી પોતાને ઓળખાવવાનુ પસંદ કીધેલું હોવું જોઇયે.

આ સ્પિતમાન ખાન્દાન પાદશાહી હતુ, કેમકે જરતોસ્તની પહેડીને છેક શાહ મિનોચેહર અને તેની પણ આગમજ છેક શાહ ફરીદૂન અને ત્યાંથી છેક ગયોમર્દ સુધી લઇ જવામાં આવે છે. પેગામ્બર સાહેબનો દશમી પહેડીનો વડવો સ્પિતમાન મિનોચહેર શાહથી ૬ ઠી પહેડીએ ઉતરેલો હતો, એવું પેહલવી કેતાબો ઉપરથી જણાય છે.

જરતોસ્તના બાપનું નામ પોરૂષસ્પ હતું, એમ અવસ્તામાંથી મળે છે.[2] પણ પેગામ્બરની માનું નામ દોગ્દો અવસ્તામાંથી મળતુ નથી. તેની મા બાબે મોઘમ ઇશારા સિવાય નામ જણાવેલું નથી.

જન્મસ્થળ.

પોતાના બાપનાં મકાનમાંજ જરતોસ્તનો જન્મ થયો હતો—તેના મમાવાને ઘેર યા બીજે ઠેકાણે તે જન્મ પામ્યો ન હતો એવું અવસ્તા ઉપરથી સિધ્ધ થાય છે.[3] પોરૂષસ્પનું આ ઘર જમાર નામના પહાડમાંથી

૧ મી૦ ડી. આર. ભાંડારકર Indian Antiquary ના જાન્યુઆરિ ૧૯૧૧ના અંકમા જણાવે છે ("On Foreign Elements in the Hindu Population") ગયા ખાતેના મગ બ્રાહ્મણો તે અસલી ઇરાની મગુ ધર્મગુરૂઓ છે, જેઓના વડો **जरसस्त** નામનો હતો. આ નામ જરથુસ્ત્રને મળતું આવે છે.

૨ "પોરૂષસ્પનો બેટો અશો જરતોસ્ત" આબા યશ્ત ક૦ ૧૮. "પોરૂષસ્પનો બેટો" વંદીદાદ ફરગરદ, ૧૯, ક૦ ૬.

૩ વંદીદાદ, ફરગ૦ ૧૯, ક૦ ૪૬.

વહેતી દર્જીક નદીના કાંઠા ઉપર આવેલું હતું. આ દર્જીક નામની નદી અને જબાર પહાડ ક્યાં હતાં તે અવસ્તા ઉપરથી જણાતું નથી, તેમજ પેગામ્બર સાહેબનાં જન્મ શેહર બાબે પણ એટલોજ ઇશારો છે કે "રએ શેહરથી જરતોસ્ત છે."[1] તોપણ તેમની બંદગી કરવાની જગાને "વેહદાઇતી નદીવાળુ ઇરાનવેજ" ને નામે જણાવી છે, તે ઉપરથી એવી અટકળ થાય છે કે તેઓનું વતન આ પુરાતન પ્રખ્યાત સુખવાસી મુલ્ક ઇરાનવેજમાં હશે. પણ અનેક કારણો ઉપરથી સિધ્ધ થાય છે તેમ જેમ બુન્દેહશમાં જણાવેલું ઇરાનવેજ તે કાંઇ અસલ વંદીદાદમાં આપેલાં બયાનવાળું ઇરાનવેજ નથી, તેમજ યશ્નોમાં જે ઇરાનવેજ વિશે ઇશારો છે તે પણ જમશેદ પાદશાહવાળું ઇરાનવેજ નથી. ઇરાનવેજ અને વેહદાઇતી નદી એ ઘણાંઘણાં પુરાણા અને પવિત્ર નામો હોવાથી તેઓ પાછલા વખ્ત સુધી પવિત્ર લેખાયાં છે અને પેગામ્બર સાહેબનાં જન્મસ્થળ દાખલ તેઓ ગણાયાં છે. પણ જમશેદ પાદશાહ પછી અસલ ઇરાનવેજમાં બર્ફની રેલ ફરી વળવાથી તે સુખવાસી શેહર અથવા મુલ્ક નાશ પામ્યો હતો, અને અશો જરતોસ્ત ત્યારપછી ઘણા સેકડા બાદ જન્મ પામ્યા હતા, માટે "વેહદાઇતી નદીવાળું ઇરાનવેજ" તે કાંઈ પાક દાદાર હોરમજદ અને પાદશાહ જમશેદની કલ્પિત મુલાકાતવાળું અસલ અને સુખવાસી ઇરાનવેજ હોય નહિ. જરતોસ્તની જન્મભૂમિ રએ શેહર કહેવાય છે, જેનું અવસ્તાઇ નામ 'રઘ' છે. એ રઘ શેહેર આજનાં ઇરાનનાં પાયતખ્ત શેહર તેહરાનની પડોશમાં હતું કે જ્યાં આજે એ નામનું એક ગામડું ખંડિયર હાલતમાં જણાય છે. આ રએ શેહેર અસલી મીડિયા પ્રાંતમાં આવેલું હતુ, માટે એ પ્રાંત અને તેની આસપાસનો મુલ્ક જો ઇરાન-

૧ ઇજશ્ને, હા ૧૯.

આ દર્જીક અથવા 'દરેજય' નદીના સંબધમ વદીદાદ (ફરગ૦ ૧૯, ફ૦ ૪) માં જણાવે છે કે તે જબર નામના પહાડમાથી વહેતી હતી. પેહલવીવાળાઓ 'દર્જીક' ને 'દર્ગા' તથા 'દારજ'ને નામે પણ ઓળખી ગયા છે. આ નદી અને પહાડ ઇરાનવેજમા હતા એવું બુન્દેહશ્ન ઉપરથી જાણાય છે, પણ ત્યા ઇરાનવેજનું જે સ્થળ બતાવ્યું છે તે કાઇ વંદીદાદમા જણાવેલુ અસલ નહિ પણ પાછળા વખ્તનું ઇરાનવેજ છે. ઇરાનવેજ પહેલું ઉત્તર ધ્રુવ તરફના પુરાણા મુલ્કમા હતું, અને ઇરાનવેજ બીજુ તે કાસ્પીઅન સમુદ્રના દક્ષિણ ભાગમા મીડિયા અને આજરબાઈજાન ભણી હતુ, એવા અમારા તર્ક બાબે જુઓ દસ્તુર ધાલાવાળુ માસિક "અત્ર," પુસ્તક ૧ લુ, અંક ૧ લો તથા ૮ મો.

વેજ કહેવાતો હોય તો એ ઇરાનવેજ પેશદાદ જમશેદવાળું નહિ પણ ક્યાની ગુશ્તાસ્પવાળુંજ હોઇ શકે. આમ હોવાથી પેગમ્બર સાહેબનું જન્મ શેહેર કયું અને તે ક્યાં હતુ તે બાબે નક્કીપણે કહી શકાતું નથી. એજ રીતે વેહદાઇતી નદી તે આજની કઇ નદી છે તે પણ મુકરર થઇ શકતું નથી. વંદીદાદમાં જણાવેલું રઘ શેહેર અસલી ઇરાની અથવા આર્ય તાયફો ઇરાનવેજથી નિકળીને બારમી મરતબે જે ઠેકાણે સંસ્થાન કરી રહ્યો હતો તે છે. તે સંસ્થાન ક્યાં હતું તે જણાવેલું નથી, પણ ત્યાં તેને "ત્રણ તોખમવાળુ" એવી ઉપમા આપેલી છે, જેની સમજણ અથોરનાન, રથેસ્તાર, અને વાસ્તર્યોશ એવા ત્રણ ધંધાના તબક્કા એ શેહેરમાંથી શુરૂ થયા એવી આપવામાં આવે છે. જો એમ હોય તો શાહ જમશેદના જમાના આગમજનું એ પુરાણુ ગણી શકાય, કેમકે ધંધાના ચાર તબક્કા જમશેદે પાડેલા કહેવાય છે.

જન્મ વેળાના બનાવો.

અશો જરતોશ્ત કયે દહાડે જન્મ્યો હતો તે અવસ્તા ઉપરથી માલુમ પડતું નથી, અને ખરૂં જોઇયે તો અવસ્તાવાણીમાંથી પેગમ્બર સાહેબની શુરૂઆતની જિંદગી વિશે કશોજ ઇશારો મળતો નથી. જે કાંઇ મળે છે તે પોતાની નવી સુધારાની દીન અહુરમજદી જરતોસ્તી અથવા "માજદયસ્ની જરથુશ્ત્રી" દીનના સંબંધમાંજ સઘળા ઇશારા મળે છે. પણ પેહેલવી લખાણોમાં જણાવેલી દંતકથા મુજબ જરતોસ્તનો જન્મ પાદશાહી વર્ષને દહાડે યાને ફ્રરવરદીન મહિનો ને ખોરદાદ રોજ (ખોરદાદસાલ)ને દિને થયો હતો.[1]

તેના જન્મ વેળા બનેલા ખડખડ હસવાના જે ચમત્કાર બાબે દીનકર્દ વગેરે પેહલવી કેતાબોમાં લખેલું છે તેવું અવસ્તાવાણીમાં કશું

---

૧ મી૦ શાપુરજી કાવસજી હોડીવાળા Zarathushtra and his Contemporaries in Rgveda and the Date of Zarathushtra એ નામના પોતાના ગ્રંથમા કેટલીક દલીલો કરીને જણાવે છે કે જરતોશ્ત વસંત યાને બહારની મોસમની શુરૂઆતમા જન્મ્યા હતો, અને જરતોશ્તના જમાનામા મહાવિષુવ કાળ યાને બહારની મોસમમા સૂર્ય ભૂમધ્ય રેષા ઉપર વૃષભ (Taurus) ના સેતારાઓના ઝુમખા સાથ ભેગો રહેલો હતો. હવે વૃષભ સેતારાઓનો અમલ ઇસ્વી પૂર્વે ૨૫૦૦ આગમજ હતો એમ ગણીને મી૦ હોડીવાળા કહે છે કે જરતોશ્તના સનેનો આશરો એજ હોવો જોઇયે.—સફે ૬૦, ઇત્યાદિ.

નજર આવતું નથી. આવો બનાવ નહિ બની શકે એવુ કાંઇજ નથી. કુદરતના સામાન્ય બનાવોથી ઉલટા અને જુદા ઘણા બનાવો અપવાદ તરીકે બનેલા જણાયલા છે. આ બનાવ બાબે અવસ્તા કે ગાથાવાણીમાં કાંઇ પણ ઇશારો નથી.[૧]

જોકે અશો જરતોસ્તે એક જન્મ લેનાર બાળકના સરેસ્તા પ્રમાણે રડવાને બદલે હસવાના બનાવની નોંધ અવસ્તાનાં પુરાણાં ભણતરોમાં નથી, તોપણ ત્યાં એક એવી સુંદર નોંધ કરેલી છે કે જે ઉપરથી પેગમ્બર સાહેબે જન્મ લેતી વેળા હસવાના બનાવની દંતકથાને કેમ જન્મ મળ્યો હશે તેની આપણને માહિતી થાય છે. ફ્રવરદીન યસ્તમાં [૨] જણાવ્યું છે કે

"સપેતમાન જરતોશ્તના જન્મ લેવામાં અને વધવામાં પ્રાણીઓ અને ઓરવરો ખુશહાલ થયાં અને આગળ વધવા લાગ્યાં, અને સપેનામિનોની પેદા કીધેલી તમામ પેદાયશો શાબાશીનો પુકાર ઉઠાવી બોલવા લાગી કે 'શુક્રાના! આપણે માટે સપેતમાન જરતોસ્ત નામનો એક અથોરનાન જન્મ પામ્યો છે!"

અશો જરતોસ્ત એક અથોરનાન ખાન્દાનમાં જન્મ પામ્યા હતા અને પોતે અથોરનાન હતા, એમ આ ફકરા ઉપરથી જણાય છે.

---

૧ નાર્વે દેશની પુરાણી ધર્મપોથી નામે "સ્નોરી એડડા" (Snorra Edda) માં જરતોશતના સબંધમા એક નવાઈ જેવી દંતકથા લખેલી છે, જે કેટલી પુરાણી હશે તે આપણ જાણતા નથી, પણ તેમાથી જરતશ્ત જન્મ લેતી વેળા હસ્યો હતો તેની શાહાદત મળે છે. ડૉ૦ જૅકસને આ દંતકથા પોતાની રચેલી Zoroaster, the Prophet of Iran" માં ઉતારી લીધી છે, જેનો સાર એ કેતાબના અમે કરેલા ગુજરાતી તરજુમાવાળાં "નવું જરતોશ્તનામુ" નામના પુસ્તકમાથી નીચે આપિયે છિયે —

"(બાબીલનો બુર્જ બાધનારાઓમા) જે ધણી સર્વથી આગેવાન હતો તેનુ નામ જરતોશ્ત હતુ. જ્યારે તે જન્મ્યો ત્યારે રડવાને બદલે હસ્યો હતો. (બુર્જ) બાધનારાઓમાં સર્વથી વડા બોતેર જણા હતા, અને તટલી બધી જબાન યાને ભાષા દુનિયામા ફેલાઈ છે. આ જરતોશ્તના ઘણા નામ હતા, અને જેકે ઉપલા કામથી તેની મગરૂરીને ધોકો લાગેલો તે સારીપેઠે સમજતો હતો, તોપણ તે દુનિયામા વખાણાયો, અને એસીર્યનોની ઘણીએક પ્રજાઓએ તેને પોતાનો પાદશાહ પસંદ કીધો, તેના ઉપરથી મુર્તિ બનાવવાની ભૂલે જન્મ લીધો, અને જ્યારે તેની મુર્તિને ભોગો અપાવા લાગ્યા ત્યારે તેને 'બાઆલ' નુ નામ મળ્યું. અમે તેને 'બેલ' કહિયે છિયે, તેના બીજા ઘણાએક નામો હતા. પણ જેમ તેના નામો વધી ગયા તેમ અસલ સચ્ચાઈ ગુમ થઇ ગઇ."

૨ હોમ યશ્ત, ફ૦ ૧૩, અથવા ઇજશ્ને, હા ૯ ફ૦ ૧૩.

જરતોસ્તનો બાપ પોરૂષસ્પ પોતે પણ અથોરનાનજ હતો એવું અવસ્તાનાં એક લખાણ ઉપરથી જણાય છે, કે જ્યાં જણાવ્યા પ્રમાણે તેણે "હોમની ક્રિયા" કીધી હતી. આજે પણ એ ક્રિયા જરતોસ્તી મોબેદો કરે છે. હોમ નામનાં ઝાડની ડાંખળીને હાવનીમ નામનાં વાસણમાં પાણી સાથ છુદીને તેનો જે રસ બને તે ભણતર વેળા પીવો, તે હોમની ક્રિયા કહેવાય છે. ઇજશ્ને અને વંદીદાદની ક્રિયા વેળા આમ કરવામાં આવે છે. એ ક્રિયા પોરૂષસ્પે કીધી હતી, અને એવી ક્રિયા માત્ર અથોરનાનથીજ થઈ શકે છે. હોમ યસ્ત મુજબ હોમ ઇજદ અશો અને મોતને દૂર કરનાર મનાતો હતો, અને હોમની ક્રિયા કરીને પોરૂષસ્પે તેની બંદગી કરેલી હોવાથી તેને આ ફાયદો મળ્યો કે તેને ત્યાં દેવોને દફે કરનાર, અહુરમજદી દીન ધરાવનાર, ખાલેસ જરતોસ્ત પેદા થયો[1] હવે આ બાળક ખુબસુરત અને સારા ઘાટ ઘટનું હશે એવું અષિસ્વંધ યસ્ત ઉપરથી જણાય છે. ત્યાં[2] અષિ નામની સ્ત્રી-ઇજદના મૂખમાં સખુનો મુક્યાછે તે પ્રમાણે જરતોસ્ત "સોહામણો," "સારા ઘાટનો," "મજબૂત ટેટાંવાળો," "લાંબી બાજુનો," "ખુદાઇ ખોરેહ ધરાવનાર" હતો.

જરતોશ્તનું ખોરેહ.

આ ખુદાઇ ખોરેહ અથવા નૂર બાબે બીજે ઠેકાણેથી પણ ખુલાસો મળે છે. જમ્યાદ યશ્ત[3] મુજબ જરતોસ્ત સાથ જોડાયલાં યાને તેને મળેલાં આ નૂરથી તમામ દેવો યાને બદ મનશ્નીના અને બુતપરસ્ત લોકોમાં એટલો બધો ત્રાસ બેઠો હતો કે "તેની નજર પડવાથી તે દેવો તેની આગળથી દૂર નાસી જતા હતા; તેની નજર પડવાથી દેવને લગતી ખરાબી નાબુદ થઇ જતી હતી; તેની નજર પડવાથી જીન જેવા બદકાર લોકો માણસો આગળથી પાછા હટી જતા હતા, અને વિળાપ તથા પુકાર કરતા તે દેવો અને જીનો લુટફાટ કરવાથી અટકતા હતા."

જરતોસ્તનાં બાળપણ વેળા આ કિસમના બદ માણસો અને બુતપરસ્ત દેવયસ્ની લોકો જરતોસ્તને મારવા જતાં પોતેજ કેવી શિકસ્ત ખાઇને નાશ પામતા હતા તે પેહલવી દીનકર્દ વગેરે કેતાબોમાં જળવાઇ રહેલી દંતકથાના થોડાક દાખલાઓ, જે પાછલા બાબમાં જોવામાં આવશે, તે ઉપરથી જણાય છે.

---

૧ કર્દો ૨૪, ફ૦ ૯૩–૯૪. ૨ કર્દો, ૨, ફ૦ ૨૨. ૩ કર્દે ૧૩, ફ૦ ૬૯–૮૦.

જરતોસ્તની શાદી એક સુંદરી સાથે થઇ હતી, એવુ અવસ્તાવાણી ઉપરથી જણાય છે, કેજે તેની મા તરફની સગી હતી. વળી એવું પણ જણાય છે કે તેના ત્રણ બેટા ઇસતવાસ્ત્ર, ઉર્વતતનર અને હ્વૂરેચિથ્ર, તથા ત્રણ બેટી ફ્રેની, થ્રિતી અને પોઉરૂચિસ્તિ હતાં.[1]

પેગમ્બર સાહેબની બસ આટલીજ શુરૂઆતની અને સંસારી જિંદગીની હકીકત અવસ્તામાંથી મળી આવે છે. પણ એ બાબતમાં ઘણું વધારે પેહલવી ગ્રંથોમાં જળવાઇ રહેલુ છે તે આપણ આગળ ચાલતાં વાંચીશું.

જરતોશ્તનું બયાન.

અવસ્તાવાણીમાં પેગમ્બર સાહેબને લગતું બયાન તેમના પેગમ્બરીને લગતા પહેલા તમક્કાથી શુરૂ થાય છે. જોકે આ બયાન પણ કાંઇ સંપૂર્ણ અથવા વિગતે આપેલું નથી, તોપણ જુદે જુદે ઠેકાણે છુટક છુટક બિના વેરવિખેર હાલતમાં કેઠે ઇશારા રૂપે તો કેઠે દ્રષ્ટાંત રૂપે, કેઠે એ સાહેબનાં રૂડાં કામો રૂપે તો કેઠે એમની જિંદગીનાં અમુક બનાવ રૂપે આવેલી

---

૧ દતકથા પરથી જણાય છે કે જરતોશ્તની ત્રણ ઓરતો હતી, અને ત્રણે તેના હયાતી બાદ જીવતી હતી. આ બિના ખરી દિસતી નથી. અવસ્તા (ફરવરદીન યશ્ત, ક૦ ૧૩૯) માથી પેગમ્બર સાહેબની એકજ ઓરત 'હવોવી'નુ નામ મળે છે. જરતોશ્તે એક પછી એક ત્રણ ઓરત કીધી હોય એ બનવા જોગ છે, અને હવોવીને પેટે કશા ફરજંદ થયા ન હતા એમ જણાવવામા આવે છે, તે પણ ખરૂ હશે, પણ જરતોશ્તની ત્રણે ઓરતો એકજ વેળાએ હયાત હતી એમ લાગતું નથી, કારણકે તેમ જો હોત તો જયા હવોવીના ફરોહરને અને તેની જોડે પેગમ્બરની ત્રણે બેટીઓના ફરોહરોને યાદ કીધા છે ત્યા ઉપલી બાકીની બે ઓરતોના નામો પણ જણાવ્યા હોત. પેગમ્બરના પહેલા ચેલાચેલીઓ અથવા હોરમજ્દી દીન કબૂલ રાખનારાઓના જયા નામો આવ્યા છે ત્યા એકલી હવોવીનુંજ નામ છે, બીજી બે સ્ત્રીઓના નામ નથી. તે ઉપરથી જણાય છે કે એ સ્ત્રીઓ પેગમ્બરે દીન જાહેર કીધી તે આગમજ મરણ પામેલી હોવી જોઇયે. ડૉ જૅકસન દતકથાને આધારે જણાવે છે કે પહેલી અને હકદાર ઓરતને પેટે ઇસતવાસ્ત્ર બેટો અને ત્રણે બેટીઓ જન્મ્યા હતા, બીજી ઓરત, કેજે એક વિધવા હતી, તેને પેટે બાકીના બે બેટાઓએ જન્મ લીધો હતો, અને ત્રીજી હવોવીના ફરજંદો તો હવે પછી જન્મ લેશે, જેમના નામ આ પ્રમાણેનાં અવસ્તામા જણાવેલાં છે—ઉખ્શ્યત્ એરેત (હોશેદર), ઉખ્શ્યત્-નેમ્ઘ (હોશેદર-બામી) અને સઓશ્યન્ત (સોશ્યોસ.)

છે, તે ઉપરથી નીચલો સિલસિલો ઉપજાવી કહાડવાની અદના કોશેશ કરવામાં આવી છે. મર્હુમ વિદ્વાન શેઠ ખ. રૂ. કામાએ અવસ્તા ઉપરથી જરથોસ્તનામુ બનાવ્યું છે અને તે બહુ કામેલ્યતભરેલું દફતર છે. પણ તે કીમતી ગ્રંથના જેટલો અમારા નીચલા હેવાલને લંબાવવાનું અમે દરૂસ્ત ધાર્યું નથી, અને આ પુસ્તકમાં તેમ બની શકે એમ પણ નથી, વળી ડૉ૦ જૅકસને ઈંગ્રેજી જબાનમાં નવું જરતોસ્ત નામુ રચ્યું છે, કે જેનો ગુજરાતી તરજુમો ખુલાસાવાર નોટો સાથ આ અદના કલમે કીધો છે, પણ તેને પગળે ચાલવાનું પણ આ નાનાં પુસ્તકમાં અમને ઠીક લાગ્યું નથી. આ ગ્રંથમાં અમે જરતોસ્ત બાબેના અવસ્તાઇ હેવાલને પેહલવી હેવાલથી જુદોજ રાખ્યો છે, અને તેમ વળી પેહલવીમાંથી મળતો હેવાલ આ પછીના બાબમાં ઉતાર્યો છે તેને ફારસીમાંથી મળતા વધારે પાછલા હેવાલથી અળગ રાખ્યો છે. ફારસી જરતોસ્ત નામાનો ઈનેખાબ પણ ત્રીજા બાબમાં ઉતારેલો આગળ ચાલતાં જોવામાં આવશે.

ઇરાની ખોરેહ.

હવે અવસ્તામાં જરતોસ્તના બાપ, વતન, જન્મ વગેરે વિશે ઉપર મુજબ ઇશારા મળ્યા છે તે પછી પેગમ્બરીના જે ઇશારા મળે છે તે તે સાહેબના પોતાના રચેલા ગાથા યાને ગાયનરૂપી બંદગીઓ અને ભણતરોમાંથી મળે છે. આ ગાથા, જેમને "પવિત્ર" લેખવામાં આવ્યા છે, તેમની મદદથી આપણુ આગળ વધિયે તે આગમજ જણાવવું જોઇયે કે જરતોસ્તને તેના જન્મથીજ ખુદાઇ નૂર અથવા અવસ્તામાં સામાન્ય રીતે જણાવ્યું છે તેમ "કયાની ખોરેહ" મળ્યું હતું. આ ખોરેહ જરતોસ્તને મળે તે આગમજ આગળા પેશદાદ પાદશાહોને તે મળ્યું હતું અને પાછળથી જરતોસ્તને મળે તે આગમજ તુરાની અફ્રાસિયાબે તે મેળવવાની અનેક તજવીજ કીધી પણ તેમાં તે નિરાશ થયો હતો. આ નિરાશીથી ઉત્પન્ન થયલા ગુસ્સાના આવેશમાં તે આ રીતે બોલ્યો હતો કે—

"તે ખોરેહ કેજે જન્મ પામી ગયલા અને હવે પછી જન્મ પામનારા ઇરાન દેશના શાહોનું છે, તથા જે ખોરેહ અશો જરતોસ્તનું છે, તે મેળવવાને હું ફતેહ પામ્યો નથી, માટે તમામ ખાનપાનની

ચીજોને ખરાબ કરીને ઇરાન દેશની મોટાઇ, ખુબી અને શોભાનો અંત લાવીશ."[૧]

પેશદાદ શાહો પછી આ ખોરેહ કયાની શાહોને મલ્યું, જેઓમાંના કયખુસરો પાદશાહે તે નૂરની બરકતથી અફ્રાસિયાબ વગેરે દુશ્મનોનો નાશ કર્યા બાદ આ ખુદાઇ ખોરેહ જરતોસ્ત સાથ જોડાયું, જે બાબતમાં જમ્યાદ યસ્તમાં[૨] આ મતલબનું લખાણ આવ્યું છે કે—

"તે ખુદાઇ ખોરેહ અશો જરતોસ્ત સાથે જોડાયું હતું તેની બરકતથી તે સાહેબે દીનના કાયદા મુજબ વિચાર્યું, તે મુજબ તે બોલ્યો અને તે મુજબ તેણે કામ કીધું. આથી કરીને અશો જરતોસ્ત આ હાડમંદ દુનિયામાં સચ્ચાઇમાં ઘણોજ સાચો, હકુમતમાં ઘણોજ સારી હકુમત ધરાવનાર, નૂરમાં ઘણોજ નૂરમંદ, ખોરેહમાં ઘણોજ ખોરેહમંદ, અને ફતેહમાં ઘણોજ ફતેહમંદ હતો."

યજદાંપરસ્તી અને દેવપરસ્તી.

આ રીતનાં નૂર અને ખોરેહ મેળવ્યા પછી જરતોસ્ત જેમ જેમ ઉમરે પુગતો ગયો તેમ તેમ તે પોતાના જમાનામાં ચાલતી દુરવંદી, હારેમની, બુતપરસ્તી, દેવયસ્ની તોડતો ગયો. એવું જણાય છે કે તેના વખ્તમાં મજદયસ્ની પણ હોય તોપણ તેની જોડે જોડ મજદના જેવીજ શક્તિ અને સત્તાના બીજા ઇજદોની આરાધના અથવા યજદાંપરસ્તી પણ હોય એવું માલુમ પડે છે. આ યજદાંપરસ્તી તે ઋગવેદમાં જણાવેલા જેવા અનેક દેવો યાને દેવતાઓની પૂજા હતી. વેદમાં કેટલાક દેવો સારા તેમ કેટલાક માઠા હતા, પણ યજદાં (એટલે અનેક ઇજદ) પરસ્તીમાં સઘળા સારાજ ઇજદોની આરાધના હતી, જેમકે મિથ્ર (મેહર), હઑમ (હોમ), વયુ (રામ), વૅરેથ્રઘ્ન (બેહરામ), હવરેખ્શયત (ખોરશેદ), અગ્નિ (અશીશ્વંઘ) વગેરે.

પણ પાછળથી યાને કયાની શાહોના એયામમાં આ યજદાંપરસ્તીમાં કેટલોક નઠારો ભેળ થયો હોય, અને દેવયસ્ની યાને દેવપરસ્તી પણ

---

૧ જમ્યાદ યશ્ત, ફ૦ ૬૧.

૨ ફ૦ ૭૯.

દાખલ થઇ હોય એમ લાગે છે. આ વેળા ઇરાની આર્યો અને હિંદુ આર્યો સાથેજ વસતા ન હશે, પણ તેમના તાયફા જુદા જુદા હશે, તેમના સરદારો અથવા શાહો કે રાજાઓ જુદા હશે, પણ હિંદુ આર્યોનુ જોઇને ઇરાની આર્યોએ પોતાની પરસ્તેશમાં માંથ્રવાણી યાને રૂડી કે ફાયદેમંદ પવિત્ર વાણીઓની જોડે મંત્રવાણી યાને નઠારી કે નુકસાનકારક ક્રિયાઓ, જાદુગરી વગેરે આમેજ કીધી હશે. આવી ક્રિયા કરનારા પોતાને "કવી"ને નામે ઓળખાવતા હતા, અને કયાની ખાન્દાનનો પહેલો શાહ કયકોબાદ પોતે પણ એક આવો "કવી"જ હતો અને તેથીજ તેને અવસ્તાવાણીમાં "કવી કવાત" ને નામે ઓળખ્યો છે, તે અને તેની પછીના છેક ગુસ્તાસ્પ સુધીના શાહો "કવી"ને નામેજ ઓળખાયા છે એ સઘળા પાદશાહો જેમ દેશના તેમજ દીનના પણ શાહ હતા અને હવે આપણને માલમ પડે છે કે છેક ગુસ્તાસ્પ શાહના અમલ વેળા પણ "કવી"ઓનો ધર્મગુરૂ તરીકે મોટો કાબુ હતો. આ કવીઓને પાછલા જમાનામાં "કીક" નું નામ મળ્યું હતું, જેમની એવી સમજ આપવામાં આવે છે કે તેઓ અહુરમજદી દીનની વાતો અને તે દીનની સચ્ચાઇ જાણવા જોવા છતાં તે તરફ અખાડા કરતા હતા, માટે તેઓ આંખ છતાં ગોયા આંધળા હતા. તેજ પ્રમાણે આગળા કયાની યાને કવીઓના જમાનામાં બીજી કિસમના ધર્મગુરૂઓ "કરપ" ને નામે ઓળખાતા હતા, જેમને પાછલા વખતમાં "કરફ" યાને કાન હોવા છતાં દીનની વાતો નહિ સાંભળનારા બહેરા કહેવામાં આવતા હતા. આ "કરપ" ગુરૂઓનો દોર અશો જરતોસ્તના વતનમાં ઘણો ચાલતો હતો અને તેઓની બુતપરસ્તી તથા દેવયસ્ની સામેજ પેગમ્બરે મહાભારત લડત ચલાવેલી પેહલવી "દીનકર્દ" વગેરે કેતાબો ઉપરથી જણાય છે. એક ત્રીજો વર્ગ "ઉસિખ્ષ" નામે ગુરૂઓનો હતો, અને તેઓ પણ બુરા દેવતાઓને ઇજનારા અને બુરાં મંત્રો પઢનારા દેવપરસ્તો હતા.[1]

આ સઘળા વર્ગના ધર્મગુરૂઓ જરતોસ્તના જમાનામાં જે કિસમનો ધર્મ પાળતા અને પળાવતા હતા તે આપણા પેગમ્બરને પસંદ પડયું નહિ. એ સાહેબની આગમજના પેશદાદ જમાનાના ઇરાની શાહો અને ઇરાનીઓ અવસ્તાવાણીમાં "પઓઇર્યો તકયષ" (પોર્યોદકેશી) ને નામે

1 વેદમાથી આ ત્રણે વરગોનાં નામો આ પ્રમાણે મળે છે:—કવિ, કૃપણ, ઉશિક્ષ.

ઓળખાઇ ગયા છે, જેમની યજ્દાંપરસ્તી દીન ભલા ઇજદોને ઇજવાની હોવાથી તેઓને અવસ્તામાં વખાણ્યા છે. ત્યારબાદ જરતોસ્તના વખ્તની લગોલગ આગમજના જેઓ તે જુની ભલી દીન પ્રમાણે ચાલતા હતા તેમને પણ "નબાનર્જદસ્ત" ને નામે વખાણ્યા છે, પણ જરતોસ્તના સમયના લોકો જેઓ તે પુરાણી ભલી દીનનો તિરસ્કાર કરી અથવા તેમાં પુષ્કળ પારકી બુરી રાહરસમનો ભેળ કરીને તે પ્રમાણે ચાલતા હતા તેમની સામે જરતોસ્તે શબ્દરૂપી લડત ચલાવીને તેમને હરાવ્યા અને ગુસ્તાસ્પના ઇરાન દેશમાં તે શાહની સાહેતા હેઠળ પોતાની અહુરમજદી-જરતોસ્તી દીનનો ફેલાવો કીધો.

જરતોસ્તી દીન શાહ ગુસ્તાસ્પે કબૂલ રાખી, એટલુંજ નહિ પણ તેનો ફેલાવો કીધો, એટલામાટે અવસ્તામાં એ શાહની જાબજા સ્તુતિ ગાવામાં આવી છે. જરતોસ્તે પોતે ગાથાવાણીમાં તેને વખાણ્યો છે. વળી આ કામ માટેજ એ શાહને જરતોસ્ત પછી ખુદાઇ નૂર મળ્યું હતું. જમ્યાદ યસ્ત મુજબ ખુદાઇ ખોરેહ ગુસ્તાસ્પને મળ્યું તેની બરકતથી તે શાહે મજદયસ્ની જરતોસ્તી દીનને વખાણી અને તેના દુશ્મનો તથા નાપાક દેવો (યાને દેવપરસ્ત લોકો) નો નાશ કીધો.

પ્રથમ જરતોસ્તે પોતાની દીન માટેની લડત કેમ ચલાવી અને ત્યારબાદ ગુસ્તાસ્પે દુશ્મનોનો કેમ નાશ કીધો તે હવે આપણે વાંચીશું.

ફસલ ૩—પેગમ્બરી માટેની તૈયારીઓ.

હોરમજ્દ સાથની મુલાકાત.

અશો જરતોસ્ત હોરમજદનો પેગમ્બર મુકરર થાય અને તેની દીન ફેલાવે તે આગમજ અનેક બનાવો બન્યા. તેમાંના મુખ્ય એ કે જરતોસ્તની હોરમજદ સાથની મુલાકાત—તેણે તેને જોવો—તેની જોડે વાતો કરવી—તેને સવાલો પુછી દીનના ભેદો જાણી લેવા—પેગમ્બરીને માટેનું તમામ ગ્નાન હાંસલ કરવું. આ સઘળું બન્યું. જરતોસ્તને જે જોઇતું હતું તે મળ્યું. તેને મજદનાં દર્શન થયાં. તેણે તે સાહેબની મુલાકાત લઇ પોતાનાં દિલમાં ઉત્પન્ન થતા સવાલો સર્વ પુછી લીધા અને એ રીતે જોઇતું ગ્નાન પ્રાપ્ત કીધું.

તમોએ એમ નહિ સમજવું કે બે માણુસો વચ્ચે થાય છે તેવી આ મુલાકાતો હતી યા તેવા આ સવાલ જવાબો હતા. ગાથામાં જરતોસ્ત પોતે એ બાબતમાં અચ્છી સમજણ પાડે છે. તેણે અહુરમજ્દને જોયો ખરો, પણ તેને પોતાનાં તનની નહિ પણ મનની આંખે તેણે જોયો હતો. તેણે તેને સવાલો પુછી જવાબો મેલવ્યા ખરા, પણ તે જવાબ હોરમજ્દે પોતાની કોઇ માણુસના જેવી જબાન ખોલીને આપ્યા નહિ હતા. જરતોસ્તે તે જવાબો સાંભળ્યા ખરા, પણ તે તેનાં શરીરના કાનો વડે સાંભળ્યા ન હતા. જરતોસ્તનો કલ્પેલો જગતનો કર્ત્તા માણુસનાં જેવાં રૂપ કે ઘાટ, સ્વભાવ કે ખવાસ, આકૃતિ કે પ્રકૃતિનો નથી. તેની સાથની મુલાકાતની જ્યારે જરતોસ્ત ખાહેશ કરે અને તે ખાહેશ પાર પડે ત્યારે તે માણુસાઇ આકૃતિ કે પ્રકૃતિની હોઇ શકેજ નહિ.

સવાલ જવાબવાળાં મથકો.

પેહલવી "દીનકર્દ" મુજબ જરતોસ્ત ૩૦ વર્ષનો થયા પછી પોતાનું ઘર છોડી ચાલી ગયો હતો, અને દશ વર્ષ બાદ તેણે પેગમ્બરીનો દાવો કીધો હતો. ઘર છોડીને તે કયાં ગયો હતો? એવું જણાય છે કે તે એક પહાડ અને એક જંગલ તરફ ગયો હતો. વદીદાદમાં એક ઠેકાણે આ પહાડ અને જંગલને "પવિત્ર સવાલ જવાબવાળાં" કહ્યાં છે. આ "પવિત્ર સવાલ જવાબ" તે કયા? એનો ખુલાસો એમ આપવામાં આવે છે કે હોરમજ્દ અને જરતોસ્ત વચ્ચે જે સવાલ જવાબો થયા હતા તે. જો એમ છે તો સવાલ થશે કે તે કયો પહાડ અને કયું જંગલ હતાં કે જ્યાં આ પુરસેશ પાશેખ (સવાલ જવાબ) થયા હતા? આ બાબતમાં જંગલ વિશે કાંઇપણ ઇશારો મળતો નથી, પણ ઇજશ્નેમાંથી પહાડનું નામ મળે છે. ત્યાં[2] માંથ્રવાણીને, વંદીદાદને, જરતોસ્તી કાયદા યાને દીનને, ભલી મજ્દયસ્ની દીનના લાંબા વખ્તના રિવાજને, વગેરેને યાદ કીધા પછી સ્તુતિ કરનાર કહે છે કે "મજ્દના પેદા કીધેલા, પુરતું સુખ આપનારા ઉષિદરેન પહાડને હું યાદ કરૂં છું." આ ઉષિદરેન પહાડ તે કયો અને તેને યાદ કરવાનો શો સબબ? પહાડને માટે કહેવામાં આવે

૧ પરગરદ ૨૨, ફ૦ ૧૯. ૨ હા ૧, ફ૦ ૧૩-૧૪.

છે કે તે વએકેરેત (સજીસ્તાન) પ્રાંતમાં આવેલો હતો, જેને પેહલવી લખાણોમાં "હુશદાસ્તાર" નું નામ મળ્યું છે, જેનો અર્થ "હુશિયારી ધરાવનાર" એવો થાય છે. એ પહાડને આ નામ એટલામાટે આપવામાં આવેલું મનાય છે કે એ પહાડ અને તેને લગતાં જંગલમાં અશો જરતોસ્તે રિયાજતમાં વર્ષો ગુજાર્યાં હતાં અને અહીંજ તેણે આસ્માની હોશ યાને અક્કલ મેળવી હતી, અને અહીંજ હોરમજદ સાથે જરતોસ્તને દીનની બાબતમાં વાતચીત થયલી કહેવાય છે.[1] બીજાઓ વળી એમ ધારે છે કે આ વાતચીત અસ્નવત પહાડ ઉપર થઇ હતી, કેજે આજરબાઇજાનમાં આવેલો છે, અને આજરબાઇજાનની પડોશમાંજ મીડિયા પ્રાંતમાં રએ શેહર હતું, માટે જરતોસ્તે ત્યાં જઇ ખુદાઇ જ્ઞાન મેળવવાની કોશેશ કીધી હોય.[2]

આ કરતાં વધારે અવસ્તાવાણીમાંથી આપણને કશું મળતું નથી, તોપણ સવાલ જવાબ થયા હતા એ બિના તો ગાથાવાણીમાં પેગમ્બર પોતે જાહેર કરી જાય છે, માટે તે બાબે કશો શક રહેતો નથી. આ સવાલ જવાબ ગમે તે પહાડ ઉપર થયા હોય તેનો વાંધો નથી.

જરતોશ્તે હોરમજદને કેમ જોયો.

હવે આ સવાબ જવાબ કેવા પ્રકારના હતા? જરતોસ્તને શું જોઇતું હતું? તે શું જાણવા માંગતો હતો? દુનિયાદારી ત્યાગ કરીને, ઘરબાર છોડી જંગલમાં જઇને તેણે હોરમજદ ઉપર મન લગાડયું હતું તે તો તે સાહેબ પોતેજ જણાવી જાય છે. પ્રથમ તો તે પોતાના જમાનાનાં લોકોની ધર્મ સંબંધી નીચી સ્થિતિ જોઇને કમકમ્યો, તે સુધારવાની કોશેશમાં નહિ ફાવ્યો, ત્યારે તે પોતાનાં મનમાંથી અનેક ઇજદોનો વિચાર કહાડી નાખીને એકજ સર્વ શકિતવાન ખુદાની શોધમાં મંડયો રહ્યો. આ જગપિતા કોણ અને કેવો હોવો જોઇએ તેની તેણે પોતાનાં મનથી કલ્પના કીધી. રિયાજતમાં તેને એક વેળા એવું લાગી ગયું કે પોતે જેની શોધમાં હતો તે પોતાને મળી ચુકયો છે. પોતાની નજરમાં તેણે જગકર્ત્તાને જોઇલીધો. આ તેનાં મનની નજર હતી. આમ કરીને પછી તે બોલી ઉઠયો[3] કે—

૧ કાગા ખોરદેહ અવસ્તા બા માએની; હોરમજદ યશ્ત, ફ૦ ૨૯ ની નોટ.

૨ કામાઃ જરતોશ્ત નામુઃ બાબ ૪, સફે ૧૪૫–૪૬, બીજી આવૃતિ.

૩ ગાથા અહુનવદ· ઈ.જ૦ હા ૩૧, ફ૦ ૮, ૯, ૧૦.

અય હોરમજદ! તને મેં મારી આંખો વડે જોયો છે, જોઇને પકડી રાખ્યો છે, મારી આંખોમાં મેં તને સમાવ્યો છે, અને હવે મેં તને સર્વથી પહેલો, પાક મનસ્નીથી પરસ્તેશ કરવા લાયકનો,ભલાં મનનો પિતા, રાસ્તીનું ખરૂં મૂળ, તથા દુનિયાનાં તમામ કામો ઉપર સાહેબી ભોગવનાર ગણ્યો છે. તુંજ સંપૂર્ણ મનસ્ની ધરાવનારો છે, દુનિયાને બનાવવાની મિનોઇ અક્કલ તુંજ ધરાવે છે, અને જે ઘણી ઉદ્યોગી હોય તેને યા જે નિરૂદ્યોગી હોય તેને માટેના સારા માઠા રસ્તા તેંજ મુકરર કીધા છે. જે ઉદ્યોગી છે તેને તેં આબાદી કરનાર, રાસ્તીનો સાહેબ, અને ભલી મનસ્નીનો વધારો કરનાર તરીકે પસંદ કીધો છે, કારણકે, અય હોરમજદ, આળસુ માણસ કેજે ઠગારો હોય છે તે દીનના સારા કાનુનનો ફાયદો મેળવી શકતો નથી.

પેગમ્બરે પુછેલા પ્રશ્નો.

આ હબથી પોતાના કલ્પેલા જગકર્તાનો પોતે એકરાર કરવા પછી હવે જરતોસ્ત તેને કેટલાક સવાલો પુછવાની ખાહેશ કરે છે. તે પોતાના ખુદાને પુછી જ્ઞાન મેળવવા માગે છે કે—

જે કાંઇ હમણા બને છે અને હવે પછી બનશે તે તું મને કહે. અશો માણસને સારાં કામોનો બદલો શેવટે મળનાર છે તે બાબે તું મને સમજાવ, જે ઘણી દુષ્ટ પાપીને સત્તા મેળવી આપે છે તેને તથા જે શખ્સ ખેતી કરનાર ખેડુતને, ગાયઢોરને અને અશો માણસને દુખી કરેછે તેને કેવી શિક્ષા મળવી જોઇયે તે તું મને જણાવ. હું તને પુછું છું કે જે દાના આદમી સારી સત્તાના વધારાને માટે કોશેશ કરતો હોય, તેનાં તે કામો કેવાં હોવાં જોઇયે, તે પોતે કેવો હોવો જોઇયે, તે તારી સફનો ક્યારે થઇ શકે? વધારે ચઢતા દરજ્જાનું શું છે—રાસ્ત માણસ જે પસંદ કરે તે કે દુષ્ટ માણસ પસંદ કરે તે?

આ સઘળા શરૂઆતના સવાલો[1] છે, અને તે પુછીને જરતોસ્ત અર્જ કરે છે કે—અય હોરમજ્દ! તારાં ભલાં મન (બહમન) ની નિશાનીઓ હવે તું મને જાહેર કર.

અને આ સવાલોના જવાબો પોતાને મળ્યા હોય એવું ગાથાવાણીમાં આગળ ચાલતાં જરતોસ્ત ખુલ્લું જણાવે છે. પેગમ્બરીનું મહાભારત કામ માથે ઉઠાવી ગુમરાહ લોકોને ભલી રાહનુમાઇ કરની વેળા જરતોસ્ત કહે છે કે—દીનની બાબતોથી જાણીતો થઈ મહાદાની સાહેબ મજદને હવે "હું મારી નજરે ખુલ્લી રીતે જોઉં છું."[2]

જરતોશ્ત અને સરોશ.

પણ એ આગમચ ભલાં મન (બહમન) મારફતે હોરમજ્દ તરફની જે નિશાનીઓ જોઇતી હતી તે તેને મળી ચુકી હતી. ભલું મન યાને અક્કલ. અક્કલથીજ જરતોસ્તે ખુદાઈ નિશાનીઓ જોઇ. અક્કલનીજ આંખે તેણે હોરમજ્દ તરફના પેગામી અથવા કાસદને પોતાની આગળ આવેલો પિછાન્યો. આવા સંદેશા પહોંચાડનાર બે કાસદોનાં નામો અવસ્તાવાણીમાંથી મળે છે. તનદુરસ્તીની બાબતમાં સદેશો પહોંચાડનાર કાસદ અઇર્યમન નામનો છે, અને દીનની બાબતનો હુકમ પુગાડનાર સરોશ ઇજદ છે. એક વેળા રિયાજતમાં જરતોસ્ને સરોશને જોયો અને તે ઉપરથી તે અશોએ આ પ્રમાણે હોરમજ્દને ખબર આપી[3] કે—

> અય હોરમજ્દ! જ્યારે તારો પેગામ લાવનાર (સરોશ) અક્કલ (બહમન) ની મારફતે મારી પાસે આવ્યો અને મને પુછ્યું કે તું કોણ છે? અને કયાં ખાન્દાનનો તું છે? ત્યારે બચીત મે તને આબાદી કરનાર કબૂલ રાખ્યો.

અહીં સરોશ પોતેજ આ સદેશો લાવ્યો હતો એમ જણાવેલું નથી, પણ આગળ ચાલતાં બીજે ઠેકાણે સરોશનું નામ ખુલ્લું કરેલું છે.

---

૧ ઇ.જ૦ હા ૩૧, ફ૦ ૧૪, ૧૫, ૧૬, ૧૭.

૨ ઇ.જ૦ હા ૪૫, ફ૦ ૮.

૩ ઇ.જ૦ હા. ૪૩, ફ૦ ૭.

ત્યાં[1] જરતોસ્ત હજુ તો પોતાને પેગમ્બરીનાં કામ માટે તૈયાર થતો જણુવે છે. તે હોરમજદને કહે છે[2] કે—

> રાસ્તી મુજબ ચાલનારો સરોશ મોટા દબદબાથી મારી નજદીક (તારી તરફની બશારત આપવા અથવા પેગામ કહેવા) આવે તેની આગમજ હું (તારી પેગમ્બરીનાં કામને માટે) તૈયાર થાઉં છું.

ત્યારે આ રીતે એટલું તો સિદ્ધ થાય છે કે હોરમજદ તરફથી જેની મારફતે જરતોસ્તને પેગામ મળ્યા તે સરોશ હતો. પેહલવીવાળાઓ સરોશને બદલે બહમનનું નામ લખી જાય છે, અને તે પણ એક રીતે ખરૂં છે, કેમકે આ પેગામો અને સવાલ જવાબોનો મૂળ ભેદ ભલું મન અને અક્કલમાંજ સમાયલો છે અને ગાથામાંથી પણ બહમનનું નામ મળે છે. ઉપલા સખુનો બોલ્યા પછી જરતોશ્ત તરતજ આગળ ચાલતાં કહે છે કે સરોશ બહમનની મારફતે મારી પાસે આવ્યો હતો.[3]

હવે જ્યારે સરોશે જરતોસ્તને દેખાવ દીધો અને તેને તેનું નામ નિશાન પુછ્યું ત્યારે પોતે ગભરાઇ તો ગયોજ નહિ, કારણકે તેણે સરોશ મારફતે હોરમજદથી બશારત મેળવવાની–ખુદાઈ જ્ઞાન હાંસલ કરવાની–ખાહેશ કીધી હતી અને તે બાબે તેણે પોતાના મહાજ્ઞાની સાહેબને આગમજથી અર્જ કીધી હતી.[4] એટલામાટે જરતોસ્તે સરોશને પોતાનાં મનની આંખે જોતાંજ અને તેનો સવાલ મનના કાને સાંભળતાંજ પોતે જવાબ આપ્યો કે—

> હું જરતોસ્ત, સપેતમાન ખાન્દાનનો, બદ માણુસને માટે એક જાહેર જોરાવર દુસ્મન થવાની અને નેક માણુસને માટે તેવોજ જોરાવર ખુશહાલી આપનાર થવાની ખાહેશ રાખું છું.[5]

આતશને માટે નમાજ.

સરોશે એકવાર ફરીને પુછ્યું[6] કે—કઇ ચીજને મોહબત અને માનની

---

૧ ઈ.જ० ફ० ૧૨.

૨ ઈ.જ० હા. ૪૩, ફ० ૧૨.

૩ ઈજ० હા ૪૩, ફ० ૧૩, ૧૫.

૪ હા ૨૮, ફ० ૫.

૫ હા ૪૩, ફ० ૮.

૬ હા ૪૩, ફ० ૯.

નજરથી જોવાને તું ઇચ્છે છે? ત્યારે જરતોસ્તે તેને—અથવા ગાથામાં છે તે પ્રમાણે હોરમજદને—જવાબ દીધો કે—

અય સાહેબ, જ્યાં સુધી મારામાં તાકત રહેશે ત્યાં સુધી તારા આતશને માટે નમાજની અને રાસ્તીની ભેટ હું ખચીત કીમતી ગણીશ.[1]

રાસ્તી અને આતશ તરફ માન અને મોહબતની નજરથી જોવાની પોતાની ઇચ્છા દેખાડીને હવે જરતોસ્તે પોતાની તરફના જે વધુ સવાલો પુછવાની ખાહેશ કીધી તે સવાલો દીન બાબેનું જ્ઞાન મેળવવાને લગતા હતા. સરોશના આવ્યાથી અને તેના તરફથી ખબરદારી મેળવ્યાથી પોતે દાનાઇ હાંસલ કીધી હતી, એમ કબૂલ કર્યા છતાં જરતોસ્તને હજુ વધારે જ્ઞાનની તલબગારી હતી.

એવું જણાય છે કે આ વેળાએજ હોરમજદે જરતોસ્તને પેગમ્બરીનું મહાભારત કામ સોંપ્યું હતું, પણ તે કામની ફતેહ બાબે પોતાને શક પડવાથીજ તે નવું જ્ઞાન સંપાદન કરવા માંગતો હતો. પેગમ્બરીનું આ કામ તેને મળે તે આગમજ એક બનાવ બન્યો. આ એક અલંકાર માત્ર છે, અને તે ગાથામાં જરતોસ્તે પોતે અસરકારક રીતે રજુ કીધો છે.

દુનિયાના આત્માનો પુકાર.

અવસ્તાવાણીમાં—બલકે ખુદ ગાથાવાણીમાં—આ દુનિયાને એ ગાયનું અલંકારિક રૂપ આપ્યું છે. દુનિયામાં જ્યારે અનેક કિસમની બદીઓ વધી પડે છે, અને ચોતરફ ખરાબીઓ ફરી વળે છે, ત્યારે સમજુ માણસો તે સામે મોટો પુકાર ઉઠાવે છે, અને જગકર્ત્તાની પ્રાર્થના કરી કોઇ મોટા ધર્મગુરૂ કે પેગમ્બરની માંગણી કરે છે. ગાથાની અલંકારિક ભાષા મુજબ આ દુનિયાના આત્માએ અહુરમજદની દરબારમાં પુકાર ઉઠાવ્યો કે—મારી ઉપર ગુસ્સા, લુટફાટ મારામારી, ખરાબી, બખેડા, જુલ્મ, વગેરેનું રાજ્ય ચાલે છે, તેમાંથી તમો સિવાય મને બીજું કોણ બચાવશે? જો તમો મને ભલો ઉદ્યમ શીખવો, યાને લોકો મારફાડ અને બુરાઇ છોડી દઇને ઉદ્યોગી થાય, તો આ સઘળી ખરાબીઓ દફે થઇ જાય.[2]

---

૧ હા ૪૩, ફ૦ ૯.

૨ ગાથા અહુનવદ ઇજરને, હા ૨૯, ફ. ૧

આ ફરિયાદ સાંભળીને મજદે "અષ" યાને સુબેહશાંતિ ભરેલી રાસ્તીના ખાવંદ અથવા સરદારથી જાણવા માંગ્યું કે—દુનિયાની ખલ્કતનાં રક્ષણને માટે કોણને સરદાર તરીકે ઠરાવિયે, કેજે તેનો બચાવ કરે અને તેની ઉપર સત્તા ભોગવે, ઉદ્યમથી તેને આબાદ કરે, અને બુરા માણસોના જુસ્સાને હટાડીને તેની વૃદ્ધિ કરે? અષ તરફથી જવાબ મળ્યો કે—તે સરદાર એવો હોવો જાઇયે કે જે દુનિયાનાં લોકો ઉપર ઘાતકીપણું નહિ ગુજારતાં બેઆજાર હોય; પણ દુનિયામાં વસનારાં માણસોમાંનો કોઇ પણ એવો બેઆજાર મને જણાતો નથી, કેજે આબરૂદાર અને રાસ્ત લોકોની વૃદ્ધિ કરે. દુનિયામાં વસતા હૈયાત માણસોમાં તે સૌથી જોરાવર હોવો જોઇયે, કે જેથી તેના મદદગારો તેના સખુન અને હુકમને માન આપે.

સરદાર તરીકે જરતોસ્તની પસંદગી.

આ ઉપરથી અહુરમજદે દુનિયાની સરદારી માટે જરતોસ્તને પસંદ કીધો. તે આબાદી કરનારે પોતાના પસંદ કરેલા પેગમ્બરને કહ્યું કે—

> દુનિયા અને દીનને લગતો કારોબાર ચલાવી શકે એવો સરદાર બીજો કોઇ જણાયલો નથી, માટે દુનિયાની આબાદી કરનાર અને દીનને માટે મહેનત કરનાર તરીકે મેં તને પેદા કીધો છે, અય જરતોસ્ત!

આ રીતે જરતોસ્તને પોતાના પેગામી તરીકે પસંદ કરી અહુરમજદે દુનિયાના આત્મા (ગાય) ને ખબર આપી કે—

> જેણે એકલાએ મારી શીખામણ સાંભળી છે અને જે મને આ દુનિયામાં ઉત્તમ જણાયો છે, તે સપેતમાન જરતોસ્ત છે, જે પોતે મારી મદદથી રાસ્તીનો ફેલાવો કરવા તથા દુનિયાની ખરી ફર્જો શી છે તે જાહેર કરવા ઇચ્છે છે, માટે હું તેને સત્તા આપવા માંગુછું.

પણ આ પસંદગી દુનિયાના આત્માને પ્રથમ વાજબી લાગી નહિ. જરતોસ્તની દીન અને દુનિયા ઉપરની સરદારી તેને ફતેહમંદ જણાઇ નહિ. તેણે ફરીથી પુકાર મારીને ફરિયાદ કીધી અને દાદ ચાહી કે—

> મારાં સંકટો દૂર કરવા માટે એક અણગમતો સરદાર અથવા—એક નબળો માણસ મને કશી મદદ આપી શકે નહિ; માટે હું

તો એક આપએખ્તિયાર સરદાર માગું છું, કેજે ખલકતને પોતાની મર્જી મુજબની મજબૂત મદદ આપી શકે.

આ અવિશ્વાસ છતાં અહુરમજદની પસંદગીમાં ફેરફાર થયો નહિ. ખુદ જરતોસ્તને પણ આનાકાની કરતો જોઇને તે મહાત્માની સાહેબે તેને કહ્યું કે—

તારી રાસ્તીને લીધે, અય જરતોસ્ત, દીન અને દુનિયાનો કારોબાર ચલાવનારો તારા સિવાય બીજો કોઇ પણ સરદાર કે વડો ધર્મગુરૂ અને જણાતો નથી, અને તેટલામાટેજ હું જગકર્તાએ આ દુનિયાની આબાદી કરનાર તરીકે તથા દીનને માટે કોશેશ કરનાર તરીકે ખચીત તનેજ પેદા કીધો છે.[1]

હોરમજદી મદદની જરૂર.

આ રીતે સપેતમાન જરતોસ્ત દીન અને દુનિયાનો સરદાર નેમાયો. પણ અહુરમજદી પ્રસંદગી પછી અહુરમજદી મદદની મોટી જરૂર જણાઈ. જરતોસ્તે તે આ રીતે માગી—

અય સાહેબ! મારા શાગેર્દો અને મદદગારોને તું કુવત તથા સત્તા આપ, કે જેથી અમો દુનિયાના લોકોને નેકી મારફતે ખુશહાલ તથા સુખી બનાવિયે.

ફરીથી જરતોસ્ત માગે છે કે—

મને રાસ્તી, નેક વિચાર અને કાબુ ક્યારે મળશે? પેગમ્બરીનું જે મોટું સવાસકર્મ બજાવવાનું તેં મને સોંપ્યું છે તે માટે મને પુરતી મદદ આપ, કારણ કે એ તારી બક્ષેશની મને ઘણી જરૂર છે.

દુનિયાનું રવાન પણ એજ રીતની માગણી કરતું હતું. તેને પણ જરતોસ્ત જેવા એક ધર્મગુરૂ અને વાએજ કરનારની જોડે એક સ્વતંત્ર સરદાર જોઇતો હતો. જરતોસ્ત અથોરનાન હતો, પણ તેની જોડે તે રથેસ્તાર યાને પાદશાહી દરજ્જાનો અને પેહલવાની બાજુનો હોવો જોઇયે, એ ઉપલાં રવાનની માગણી હતી અને જ્યારે જરતોસ્તને તેવો દરજ્જો

૧ ઇ.જ૦ હા ૨૯, ક૦ ૬

મળ્યો ત્યારેજ તે રવાન શાંત થયું—ત્યારેજ દુનિયામાંથી ગોયા અવ્યવસ્થા દૂર થઇ અને ત્યારેજ સુલેહ અને શાંતિ પંથરાઇ.[1]

પેગમ્બરી માટેની કોશેશ.

જરતોસ્તને પોતાને પણ લાગ્યું કે હોરમજદે સરોશ મારફતે તેને જેટલું ગ્નાન આપ્યું છે તેટલું પુરતું નથી. તેણે તે મહાગ્નાની સાહેબને કહ્યું[2] કે—

> તારા કલામોની બરકતથી હું દાના તો થયો ખરો, પણ તેં મને જેટલું શીખવ્યું છે તેટલુંજ દુનિયાના લોકોમાં ફેલાવો પામવાને માટે મુસ્કેલ છે, કેમકે તે પુરતું નથી. તોપણ તેં મને જે કાંઇ શીખવ્યું છે તે સર્વોત્તમ છે, માટે હું તો તારો હુકમ બજા લાવીશ.

આ હુકમ પ્રમાણે જરતોસ્તે ઇરાનમાં ખુદાના પેગમ્બર દાખલ દીન અને દાનાઈનો માર્ગ દેખાડવા માટેની કોશેશ કરવા માંડી, જેમાં તેને પુરતી ફતેહ મળેલી લાગતી નથી. દીનકર્દ નામે પેહલવી કેતાબમાં જણાવ્યું છે તેમ જરતોસ્તે પ્રથમ પોતાનાજ પ્રાંતના દેવયસ્ન લોકોમાં નવી દીન ફેલાવવાની કોશેશ કીધી અને તેવા લોકોના રાજાઓની મદદ માંગી, જે તેને મળી તો નહિ, પણ તેનો જાન વડીક ધાસ્તીમાં આવી પડયો. આથી તેણે પોતાના ખાવંદ પાસે પાછો જઇ અર્જ ગુજારી[3] કે—

> અય સાહેબ! મારી નેમ જે તારી દીનનો ફેલાવો કરવાની છે તે પાર પાડવા માટે તું મને લાંબી જિંદગી બક્ષ.

આ વખ્તે સરોશે તેને પાછો દેખાવ દીધો અને ધીરજ આપતાં કહ્યું કે—

> તું સબુરી પકડ, કારણકે "એક સંતોષી વિચાર સૌથી સરસ ચીજ છે."

---

૧ મી૦ શા૦ કા૦ હોડીવાળા કહેવા માંગે છે કે જે ગાયે ફરિયાદ કરી તે પૃથ્વીરૂપી ગાય નહિ પણ વૃષભ (Taurus) નક્ષત્રરૂપી ગાય હતી, જેનો અમલ ઉતરવાના બનાવને ગાયની ફરિયાદનું રૂપ મળ્યું છે.—Zoroaster &c. in the Rig Vedas—સફે ૫૮ ઈત્યાદિ.

૨ ઇ.જરને, હા ૨૯, ફ૦ ૧૧.

૩ તેજ, ફ૦ ૧૩.

વળી તેણે વધાર્યું કે—

એક ગમે એવો સંપૂર્ણ માણસ હોય તોપણ તે બુરા માણસોને રાજી રાખી શકતો નથી, કારણ તે બુરાઓ તો રાસ્ત માણસોને નઠારા ગણતા આવેલા છેજ.[1]

આથી જરતોસ્તને દિલાસો મળ્યો અને હિમત આવી. પેલી ગાયનાં અથવા દુનિયાનાં રવાને પોતાને માટે જે સખુનો કહ્યા હતા તે યાદ કરીને હવે પેગમ્બરે પોતાના પેદા કરનારની નેમાજ કીધી. પોતાના હાથો ઉંચા કીધા, અને પેગમ્બરીનાં કામને ખુશહાલીભરેલું અને મહત્વનું ગણીને પેલાં રવાનને ખુશહાલ કરવા ચાહ્યું. તે બોલી ઉઠયો[2] કે—

"નમનતાઇથી હાથ ઉંચા કરીને સૌથી પહેલાં અણુદિઠ આબાદી કરનાર હોરમજદનાં તમામ રાસ્તીભરેલાં કામોને અને ભલાં મનની અક્કલને આ ખુશહાલીમાં હું માગું છું, કે જેથી કરીને દુનિયાનાં રવાનને હું ખુશહાલ કરૂં!"

વળી એજ વેળા તેણે હોરમજદને બહમન (ભલાં મન)ની મારફતે પહોંચવા ચાહ્યું, અને કબૂલત આપી[3] કે—

"જ્યાં સુધી હું શક્તિ ધરાવું છું તથા કુવત રાખું છું ત્યાં સુધી રાસ્તીની ખાહેશમાં રહેવાને હું લોકોને શીખવીશ.[4]"

ફસલ ૪—દીન દુશ્મનોની પહેલી શિકસ્ત.

દીનના ફેલાવાની ખાહેશ—પેગમ્બરનું પહેલું ભાષણ.

અને આ કબૂલત પાર પાડવાને તે હવે ઇરાનમાં પાછો ફર્યો. પહાડ અને જંગલ છોડી તે દીનના ફેલાવા માટે વસ્તીમાં આવ્યો. તેણે હવે પોતાનાં ખુદાઇ જ્ઞાનથી બળવાન બનીને દીનની બાબતમાં વાએજો આપવા માંડી. પહેલાં તો તેણે અહુરમજદની બે વડી શક્તિઓ સપેન્તો મિનો (સપેનામિનો) અને અંગ્ર મિનો (ગનામિનો) વીશે સમજણ પાડી, તથા તેઓ બન્નેનો સાહેબ જે હોરમજદ પોતે છે તેનીજ સેતાયશ કરવી રવા

૧ ઇજ૦ હા ૨૯, ફ૦ ૧૫. ૨ ઇજ૦, હા ૨૮, ફ૦ ૧.
૩ તેજ, ફ૦ ૨. ૪ તેજ, ફ૦ ૨.

છે એમ સમજાવ્યું, અને હોરમજદ તરફથી પોતે જે કાંઇ શીખ્યો હતો તેને પવિત્ર અને ખુબીવાળા ગ્રાંથ ગણીને રવાનને નેક રાહ ઉપર લાવનારાં એ શિક્ષણને શીખવા લાયક અને ફાયદાકારક જણાવ્યું. તેણે કહ્યું કે—

> મારી ઉત્તમ નસીહતોને તમારા કાને સાંભળો તથા તમારી રોશન વિચારશક્તિથી તે ઉપર દરિયાફ્ત કરો. તમો દરેક જણ પોતપોતાની મર્જી મુજબ સારૂં માઠું પસંદ કરો તે આગમજ તમો મારાથી વાકેફ થવા માટે બીદાર થાઓ. પેલા બે મિનો વિચારમાં, વચનમાં અને કામમાં પોતપોતાની ખાસિયત મુજબ સારા કે માઠા છે. દુનિયાનાં લોકોમાં જેઓ સારાં ડહાપણવાળા છે તેઓએ રાસ્તી અખ્તિયાર કીધી છે, પણ ખરાબ દાનેશવાળાઓએ તેમ કીધું નથી. આ બે મિનો જ્યારે પહેલા સાથે મળ્યા ત્યારે સપેનામિનો કે જે રાસ્ત લોકોને માટે સૌથી સારી મનસ્નીવાળો છે તેણે જિંદગી અને ગનામિનો કે જે બુરાઓમાં બદ મનસ્નીવાળો છે તેણે નાશ પેદા કીધાં. બુરા મિનોએ સૌથી દુષ્ટ કામ પસંદ કીધું; આબાદી કરનાર મિનોએ રાસ્તી પસંદ કીધી. એજ રીતે જેઓ દીન ઉપર એતેકાદ રાખીને હોરમજદને ખુશહાલ કરે છે તેઓબી રાસ્તીજ પસંદ કરે છે. જેઓ દેવયસ્ની યાને બુરાઇને પસંદ કરનારા છે તેઓ આ બે મિનો વચ્ચેનો તફાવત બરાબર સમજી શકયા નહિ અને જયારે તેઓ દીનની બાબતના સવાલ જવાબ કરવા માટે આવ્યા ત્યારે તેઓને અમે તકરારમાં માત કીધા હતા, છતાં તેઓએ સૌથી બુરો વિચાર એખ્તિયાર કીધો, અને ગુસ્સામાં આવીને દુનિયાની ખરાબી કરવા તૈયાર થયા, પણ જ્યારે આ ગુનેહગાર માણસો ઉપર મુસીબત આવી પડશે ત્યારેજ તેઓ હોરમજદને પાદશાહ તરીકે પિછાનશે. અય લોકો! કરણી મુજબ સુખ તથા દુખના જે નિયમો હોરમજદે મુકરર કીધા છે તે તમો શીખો અને જાણો કે તે આ છે કે—પાપી માણસોને લાંબા વખ્ત સુધી દુખ ખમવું પડે છે, પણ નેક માણસો સુખ ભોગવે છે.[1]

વળી પેગમ્બરે આગળ ચાલતાં જણાવ્યું કે—

---

૧ ઇ.જશ્ને, હા ૩૦ નો મૂખ્ય સારાંશ.

મારી શીખામણોના કલામો એવા છે કે જે આગળ કદી સાંભળવામાં આવ્યા નથી, અને એ કલામો જેઓ દેવયસ્ની શીખામણોથી અશોઈની દુનિયાને ખરાબ કરે છે તેમને માટે સારા છે, પણ જેઓ હોરમજદ ઉપર ફિદા છે તેમને માટે તો આ શીખામણના કલામો ઘણાજ ઉત્તમ છે. પહેલી નજરે કોઇ માણસને આ દીન ઉપર એતેકાદ નહિ બેસે તોપણ પાછળથી જાહેર સાબેતીઓથી તેનો એતેકાદ વધારે મજબૂત થશે. સુખાકારી, રાસ્તી અને અમર્ગી મળે અને કાયમ રહે એવી રીતના માંથ્ર અથવા શીખામણ જે વિદ્વાન મને આપે તેનું સૌથી વધારે ભલું થજો! હોરમજદની પાદશાહી નેક મનશનીને લીધે આબાદ રહેલી છે; સૌથી પહેલો વિચાર કરનાર તેજ છે; તેનો ચળકાટ આસ્માનની બેહદ રોશનીઓ સાથ મળી ગયલો છે; પોતાની હરવિસ્પ આગાહ અક્કલથી તમામ ખલ્કત પેદા કરીને રાસ્તી તથા ઉત્તમ વિચારોને તે ટેકો આપે છે. ભલો ઉદ્યમ કરનાર તથા આળસુ રહેનાર એ બેમાંથી દુનિયાના ફાયદાને સારૂ આબાદી કરનાર ખેડુતને હોરમજદે ભલી મનસ્નીનો વધારો કરનાર તરીકે પસંદ કીધો છે. ઠગાઇ કરનાર આળસુ માણસ દીનના સારા કાનુનનો ફાયદો મેળવી શકતો નથી. જે માણસ અશોઇથી જિંદગી ગુજારનાર માણસને ઠગે તેનું ઠામ અંધકારમાં હોય છે, તેનો ખોરાક બદ અને તેનો પુકાર શોકકારક હોય છે. જે શખ્સ પોતાના વિચાર અને કામથી હોરમજદનો દોસ્ત બને છે તેને તનદુરસ્તી અને અમર્ગી મળે છે, તેમજ આબાદી, અશોઇ અને હકુમતની સરદારી તથા ભલાં મનનું સુખ તેને હાંસલ થાય છે.[1]

એક દીન દુશ્મન બાબે ફરિયાદ.

અશો જરતોસ્તની પેગમ્બરીની શુરૂઆતનાં ઉપર જણાવેલી મતલબનાં શિક્ષણથી દેવયસ્ની દુશ્મનોમાં મોટો ગભરાટ ઉત્પન્ન થયો. તેઓ જરતોસ્તની સામે ઉઠી ઉભા થયા. તેઓએ તેનો નાશ કરવા માંગ્યો. બેન્દ્ર અને માના નામના બે શત્રુઓ જરતોસ્તની શીખામણોથી બહુ છેડાયા. એ બાબતમાં પેગમ્બર પોતેજ આ રવેશે બોલે છે—

૧ ય.જરને, હા ૩૧ નો મુખ્ય સાર.

જેઓ બેદિલ થયા છે તેમને રાસ્તીની મારફતે રાજી રાખવા ઇચ્છુંછુ, પણ અય હોરમજ્દ! મારા હરીફોમાંનો સૌથી જોરેમંદ બેન્દ હમેશાં મારી સામો થયા કરે છે. આ મારાં સંકટમાં મને તું મદદ કર! નેક મનસ્નીથી હું તે દુસ્મનનું મોત (શિકસ્ત) શોધું છું.[1]

આ બેન્દ દેવયસ્ન પક્ષનો કોઇ એવો મોટો સરદાર હોવો જોઇયે કે જેનાથી જરતોસ્તને અતિ મોટો ત્રાસ મળેલો જણાય છે. તેનાથી પોતે ફિકરમંદ બની ગયા હોય એમ પણ જણાય છે. જરતોસ્ત પોતે કહે છે તેમ "તે દુખ દેનારો, ઠગારો, રાસ્તીથી વેગળો રહે છે અને આબાદી કરનાર સભ્યતાને કબૂલ રાખતો નથી." એવા એક તુંદ અને સરકશ દુસ્મનનું જરતોસ્ત મોત ઇચ્છે છે તે કાંઇજ નહિ પણ તેને પોતાની સાથની તકરારમાં માત કરવાની ઇચ્છા માત્ર છે. એજ શત્રુના સંબંધમાં બીજે ઠેકાણે જરતોસ્ત બોલે છે કે "તેણે, તેના ખેશીઓ અને હમશરીકોએ તેમજ તેના માણસોએ પેગમ્બરીનાં કામમાં ખલલ કરવા ચાહ્યું અને તે માટેની અર્જ ગુજારી, પણ મારાં મનમાં હોરમજદની ખુશહાલી છે."—જરતોસ્તનો "હોરમજદ ખેરખાહ દોસ્ત છે,"— માટે તે સાહેબે "પોતાની સર્વોપરિ સત્તાની રૂએ," નેક વિચાર અને કીર્તિ-ભરેલી રાસ્તીની મારફતે તે દીન દુસ્મનોની અર્જ નહિ સ્વિકારતાં પાછો જવાબ આપ્યો કે જે કોઇ નરમાશથી કામ લઇ ભલાઇ અને આબાદીનો વધારો કરશે તેનેજ હું કબૂલ રાખીશ—તુંદ અને મગરૂર માણસને હું કબૂલ રાખતો નથી.[2]

આમ થવાથી હવે જરતોસ્તને મોટી હિમત આવી, અને તેણે પોતાના હરીફોને તકરારમાં તારાજ કીધા. તેણે તેમને ઠપકો દીધો કે—

અય દેવો, તમો બધા અકોમન યાને બુરા વિચારની તોખમના છો; જે કોઇ તમને આરાધે તે પોતે ઠગારો તથા ગુમરાહ છે; તમારામાં એટલી બધી ઠગવિદ્યા છે કે તે માટે તમો દુનિયાના હફ્ત કેસ્વરમાં જાણીતા થયલા છો; તમો મનને એટલું બધું પરેશાન

---

૧ ઇ.જ૦, હા ૪૯, ફ૦ ૧. ૨ ઇ.જ૦ હા ૩૨, ફે ૧—૨.

કરોછો કે માણુસો સૌથી બુરા અને નેક મનસ્નીનો ઇનકાર કરનારા બને છે, અને દેવ લોકોના મળતિયા હોય એવા સખુનો ઓચરે છે, તથા રાસ્તી અને અક્કલ ગુમાવતા જાય છે. અય એન્દ્ર, અને એન્દ્રના સાથીઓ! જિંદગીનાં સુખ અને અમર્ગી બાબે તમો માણુસોને ખોટું સમજાવો છો કે ગનામિનો બુરા વિચાર, બુરા સખુન અને બુરાં કામોની મારફતે હકુમત ભોગવે છે.[1] પણ તેવું કાંઇજ નથી.

ગનામિનો જરતોશ્તને લલચાવે છે.

ગાથા પ્રમાણે જરતોસ્ત આ રીતે દેવો અને તેમના વડા અકોમન તરફ તિરસ્કાર બતાવે છે, પણ વંદીદાદ પ્રમાણે તો આ અકોમન અથવા ગનામિનો જરતોસ્તને લાલચ બતાવીને પોતાની પક્ષમાં ખેંચી લેવા માંગતો જણાય છે, અને તેમાં જ્યારે દેવની ખસ્લતના તેના શત્રુઓ ફાવતા નથી ત્યારે તેઓ તેના ઉપર તોહમતો જોડી કહાડી તેને સજા કરાવે છે, કેદમાં નખાવે છે, અને બીજો જુલ્મ ગુજારે છે તે પેહેલવી અને ફાર્સી લખાણો ઉપરથી માલુમ પડે છે. એ બાબે આપણુ હવે પછીનાં પ્રકરણોમાં વાંચીશું. અહીં તો વંદીદાદને આધારે જણાવીશું કે ગનામિનોને જરતોસ્તની પેગમ્બરી બાબે ખબર પડી ત્યારે તે ઉત્તર બાજુથી દોડી આવ્યો અને પોતાના બૂઇતિ નામના મદદનિશને ફરમાવ્યું કે તેણે દોડયો જઇને જરતોશ્તને મારી નાખવો. આ કામ બજાવવા "દુખી કરનાર, નાશ કરનાર અને બદકાર" બૂઇતિ, જેને વંદીદાદમાં "દરૂજ" યાને જુઠો કહેલો છે તે, જરતોસ્તની આસપાસ ફરી વળ્યો, એટલે કે બૂઇતિ યાને બુતપરસ્તી કરનાર તે જમાનાના લોકો જરતોસ્તની મજદયસ્ની દીનનો ફેલાવો થતો જોઇને તેને દાબી દેવા માટે હુલ્લડ મચાવી બેઠા. તેઓએ અનેક પ્રપંચો લડાવ્યા, પણ જરતોસ્ત તેમનાથી ડર્યો નહિ. વંદીદાદ મુજબ તેણે બીજું કાંઇ કીધું નહિ પણ અહુનવરની બંદગી ગાઇને તે ભણ્યો અને તેમ કરીને પણ અહુરમજદને યાદ કીધો. હોરમજદને યાદ કરવાથી હિમત મળે છે. એક સંકટમાં આવેલા માણુસને સૌથી પહેલી અને સૌથી વધારે જરૂર હિમતની છે.

---

[1] ઈ.જ૦ હા ૩૨, ફ૦ ૧—૫.

આ હિમત આપનાર કલામ હોનવર છે. એમ સમજીને જરતોસ્તે તે કલામ યાદ કીધો. આ હોનવરની બંદગીની ખુબી બાબે આપણે આગળાં પ્રકરણમાં[1] વાંચી આવ્યા છિયે. ત્યાં અવસ્તાઇ આધારે આપણે જોયું છે તેમ એ બંદગીમાં હોરમજદની યાદ કીધાથી ચઢી આવેલી બલા દફે થાય છે. હોનવરનો કલામ વળી એટલોબધો પુરાણો લેખાયો છે કે દુનિયા પેદા કરતી વેળા એજ સખુન હોરમજદે પોતે યાદ કીધો હતો.[2] આ કલામની બીજી ખુબીઓ વંદીદાદ અને ઇજશ્નેમાં જણાવેલી છે, કે જે હિમત અને કુવત સાથ નિસ્બત રાખનારી છે. આવી ખુબીવાળા હોનવરનો કલામ "યથા અહૂ વઇર્યો" થી "વાસ્તારેમ" સુધી જરતોસ્તે ગાયો, કારણ કે એ કલામ અથવા બંદગી ગાયનમાં રચાયલી છે, જે સાંભળીને વંદીદાદ મુજબ પેલો જુઠો બૂઇતિ દેવ જરતોસ્તને મારવાને બદલે પોતેજ માર ખાધો હોય તેમ ગભરાટમાં પડીને તેની આગળથી નાસી ગયો;—એટલે કે જરતોસ્તને ત્રાસ આપવા આવેલા બુતપરસ્તો અને જાદુગર લોકો જેઓ હુમલો લાવ્યા હતા તેઓ નિરાશ થઇ વિખરાઇ ગયા. તેઓએ જોયું કે જરતોસ્તને પોતાની દીન ઉપર એટલો બધો ઇતબાર છે કે તે તેને તર્ક કરે અને આપણા પક્ષમાં આવે અને બુતપરસ્તીને ટેકો આપે એ બની શકવાનું નથી. તેઓ તેની સામે તકરારમાં ઉતરેલા હોવા જોઇયે, અને ગાથાવાણી ઉપરથી સ્પષ્ટ એમજ જણાય છે કે દેવયસ્ની અને મજદયસ્ની પક્ષો વચ્ચે ઘણીએક તકરારો ચાલી હતી, જેમાં જુના દેવયસ્ની પક્ષનો વડો ઍન્દ્ર નામનો જરતોસ્તનો હરીફ હતો, જે તેને બહુ પજવતો હતો.

ગનામિનોનો ગભરાટ.

વંદીદાદ મુજબ જ્યારે બૂઇતિ દેવ જરતોસ્તને પોતાના એતેકાદ ઉપર દ્રઢ જોઇને તેની આગળથી લાઇલાજ થઇ ચાલી ગયો, અને પાછો ગનામિનોને જઇ મળ્યો ને તેને ખબર આપી કે જરતોસ્તનું મોત આણી શકાય એમ નથી, કારણકે તે પૂર ખોરેહવાળો છે, જે ખોરેહની મદદથી તે ચેતી ગયો છે કે બુરા દેવો મારૂં મોત નિપજાવવા માટે ભેગા થઇ

1 જુઓ અગાડી, બાબ ૨, ફસલ ૩, સફે ૫૧.

2 ઇજ૦ હા ૧૯, ફ૦ ૧, ૨, ૩.

મસ્લેહત ચલાવે છે. તે દેવોની આ મસ્લેહત પછી તેમને જરતોસ્ત સાથ સવાલ જવાબો થયા હશે અને જોશભરી તકરાર ચાલી હશે એમ પણ વંદીદાદ ઉપરથી જણાય છે, કારણ કે બૂઇતિ દેવના નિરાશ થઇ પાછા ફર્યા પછી જરતોસ્ત ઉભો થઇ આગળ વધ્યો અને "બદ મનસ્નીથી પુછેલા કીનાખોર સવાલો મધેના ઘણા સખ્ત સવાલોથી કચવાયા વગર" મજબૂત રહીને તેણે ગનામિનોને ખબર આપી કે—

ગનામિનો! અય રૂએ બદકાર તું!
હું મારીશ તારી પેદાયશ જે બદ
અને છે તરીકા દેવોનાથી પૂર;
હું મારશ નસુથને, હું મારશ પરી
ખનાંથૈતિ બુરીને, જ્યાંસુધી પૂર્વ
તરફથી જનમશે ભલો સૉશિયોસ,
ને ફેલાવશે મજદયસ્ની તરીક,
કે જ્યારે વખત આવશે રસ્તખેજ.

અહીં જરતોસ્ત સાથની તકરારનો ઇશારો મળે છે કેજે બાબે આપણે આગળા સફાઓમાં વાંચ્યું છે અને પાછળા સફાઓમાં બીજું વધારે વાંચીશું. ગનામિનો બીધો. તે ગભરાટમાં પડ્યો. પોતાની બદ પેદાયશનો જરતોસ્તથી નાશ થવાની તેને ધાસ્તી લાગી. આથી તેણે ગભરાઇને જરતોસ્તને વિનંતી કીધી કે—

રે ના માર મારી પેદાયશને તું,
હે બેટા પોરૂષસ્પના તું અશો!
તજી દે, છોડી દે, ભલી તારી દીન,
ને કર મજદયસ્ની તરીકાને દૂર,
કે પામે તું એવો રૂડો ફાયદો,
જે મળ્યો હતો શાહ વધધન[૧]ને ખાસ.

હારેમન તરફનો નવો ફરેબ.

અહીં જરતોસ્તને તેના નિરાશ થયલા દુશ્મનો સમજાવી લેતા

---

૧ એરવદ શે૦ દા૦ ભરૂચા મુજબ આ વધધનશાહ બાબેનો જે ઇશારો વંદીદાદમા છે ત ફાઇજ નહિ પણ જહાક છે,—Zoro. Relig & Customs, સફે ૩.

હોય, તેને પોતાની તરફ ખેંચી લેવા માંગતા હોય, તેને મોટી મોટી લાલચ દેખાડી મજદયસ્નીની તરીકાથી તેનું સર ફેરવવા માંગતા હોય, એમ જણાય છે. પણ તે સર્વે તરફ જરતોસ્ત પુર તિરસ્કાર બતાવે છે. અકોમનનાં રૂપમાં શત્રુઓ જરતોસ્તને એક તરફથી તાનો મારે છે કે તું કોઇ મિનોઇ સ્વાન ધરાવનારો નથી, છતાં તેઓ તેને મોટી બક્ષેશની લાંચ આપવા માંગે છેઃ—

તું ખાકી છે ઇનસાન, ખાકી જનમ
દીધો જેણે તેઓએ ખાકીજ છે;
નથી તું મિનો જાન, ખાકી તું છે,
હું જાણું શી રીતે કે પાકી તું છે?
તો માની લે આ વાત મારી તું ખાસ,
કે ખાકી છે પાપી, કરે છે તે ભૂલ;
તેવી તારી છે ભૂલ આ દીને મજ્દ.
તું છોડી દે તેના ફેલાવાની વાત,
ને કર આપું જે હું નિયામત કબુલ.

આ કિસમના શત્રુના સખુનથી અશો જરતોસ્તને માઠું લાગ્યું તેણે બુરા અકોમનને જવાબ દીધો કે—

રે જા જા, હે પાપી! રે થા થા તું દૂર!
કબુ ના હું છોડું જે છે દીને બેહ.
થશે તારી ઉમ્મેદમાં તું નિરાશ,
કદી રાખતો ના તુ મારેથી આશ.
અગર હાડકાં આ જુદાં તનથી થાય,
કે આ મારો પ્યારો કદી જાન જાય,
કે ગુમ થાએ આ મારી બુધ્ધિ તમામ,
ન છોડું, ન ભૂલું, કદી દીન રાસ્ત!
બશારત જે માટેની થઇ છે મને,
સરોશે પુગાડયો છે જેનો પેગામ,
તેની માર્ફતે મેં અહુમજ્દને
છે પક્કો કીધો રાજી કરવા ઠરાવ;

ને દુનિયાઇ લાલચ અને લોભને
કમીનાં ગણી થોકડે મારીશ હું.
ભલે જાન મારો તું લે, ભાંજ હાડ,
કે કર આ બદન ખાકીની મારફાડ ;
ન છોડું, ન છોડું, રે હર્ગીજ હું
જે છે દીન સાચી ને પાપોથી દૂર !
અરે જાણ, પાપી ગનામિનો દેવ !
થશે ખાક તન પણ રવાન રે'શે પાક;
જીવીને હુ મારીશ તારી તમામ
પેદાયશ, જે છે બુરી ને બદકલામ.
થશે સોશિયોસનો સમય ત્યાં સુધી
ન જંપી તને બેસવા હું દઇશ.

પેગમ્બરનું પવિત્ર હથિયાર—હોનવરનો કલામ.

ગનામિનો આ હિમત ભરેલા સખુનોથી બહુ ગભરાયો. તેણે જોયું કે વાત તો વધી પડી છે. જરતોસ્તના શત્રુઓ તેને પોતાની પક્ષમાં ખેંચવા માંગતા હતા, અને તે ગમે તે કરતાં પણ માનવીજાત છે માટે લોભને શરણ થશે એમ માનતા હતા તેઓ પ્રથમ તેની સાથની ધર્મ સંબંધી તકરારમાં અને ત્યારબાદ તેને ફસાવવાની તદબીરમાં પણ નાઉમેદ થયા. જરતોસ્તે જ્યારે તેમની બુતપરસ્તી તોડવાની અને તેમનાં કામોની ભાંજફોડ કરવાની ધમકી આપી ત્યારે તેઓ ઘણા બીધા; તોપણ તેઓએ જાણી લેવા ચાહ્યું કે જરતોસ્ત કઇ કિસમનાં હથિયારે તેઓના દેવયસ્ની તરીકાનો નાશ કરશે. એટલામાટે અકોમને તેને આ સવાલ મુકયો—

હથીઆર વિના તું કરવાનો શું ?
તું જંગી બની શી રીતે ફાવશે ?
કયો તે વચન જે વડે મારશે ?
કયો તે સુખન જેથી ધિક્કારશે ?
ફના શા વડે કરશે મારી ફલક ?
કહે તારી શી છે એવી તે કુમક ?

પોતાની કને કેવાં મોતેબર, બાલાતર, અને ફતેમંદ હથિયારો છે કેજે વડે પોતે દીન દુશ્મનો સામે લડાઇ કરવા અને તેમને શિકસ્ત આપવા માગે છે, તે વિશે શત્રુઓના સરદારને જાણીતો કરવાને અશો જરતોસ્તે જરાએ આંચકો ખાધી નહિ. તેણે તરત કહી દીધું કે—

સુખન મારૂં ઉત્તમ છે હથીઆર, જાણ!
ફના જેથી થાશે પેદાયશ બુરી;
તિરસ્કાર તારો તે હથિયારે હું
કરીશ, કેજે છે એજમતી, કારગર.
બુરૂં જાણનારા ગનામિનો દેવ!
મરણ તારૂં છે તે કલામે જરૂર.
જમાનો પુરાણો જેવો છે એહદ,
હથીઆર મારૂં તેવું છે જુનું.
જો સાંભળ, તે હથિયાર હોન્વર છે,—
સપેનામિનોએ ઘડેલો કલામ!

જરતોશતના દુશ્મનોની નાસભાગ.

આમ કહીને જરતોસ્ત તરત તે હથિયારનો એક ફટકો ગોયા પોતાના શત્રુઓ ઉપર લગાવતો હોય તેમ હોનવર ગાવા લાગ્યો. આ હોનવર ગાઇને જેમ એકવાર પેગમ્બર સાહેબે બૂઇતિ દેવને નમાવ્યો હતો તેમ તેજ હથિયાર વાપરીને તેઓએ ગનામિનોને પણ આજેજ કીધો. તે દેવોનો સરદાર ગભરાટમાં પડયો અને તેનું જોઇને તેના સાથીઓ પણ પોતાની હસ્તીનો નાશ થવાનો એમ સમજીને ધ્રુજવા લાગ્યા. આ દેવોનાં વંદીદાદમાં આ પ્રમાણેનાં નામો આપ્યાં છે:— પુરમોતવાળો દેવેનાંમ દેવ અંગ્રમિનો, અને તેના સાથીઓ ઇંદ્ર, સાઉરૂ, નાઓંઘઇથ્ય, તઉર્વિ, જઇરિચિ, ઘાતકી હથિયાર ધરાવનાર અએષ્મ, અકતશ, દેવના તરીકાવાળો જિમ (સખ્ત થંડી), પિડા કરનાર ઇથ્યજંગ, નબળાઇ તેમજ જલદીથી બુઢાપો લાવનાર જઉર્વ (જર્માન દેવ), બૂઇતિ, દ્રવિ, દઇવિ (દેવી), કુરવિ, અને પઇતિશ (ઘણીજ ખરાબી કરનાર.)[1]

---

1 પેહલવી પુસ્તકોમા આ દેવોની સમજ નીચે પ્રમાણે આપી છે:—
અંગ્ર અથવા અહ્રેમન: દુનિયાના લોકોમાં બુરો બિચાર દાખલ કરનાર દેવ.

પોતાના આ સઘળા સાથીઓમાં જઇ ગનામિનો ગુસ્સાથી પુકારી ઉઠયો કે—તમો સઘળાઓથી અત્યારસુધીમાં કશું બની શકયું નથી. જરતોશ્તને આપણ મારી કે સમજાવી શકયા નથી, માટે ચાલો તમો અને બીજા સઘળા જેઓ દુરવંદ અને બન્દાનેશ છો તેઓ અરેજુર પહાડનાં મથાળાં ઉપર ભેગા થાઓ; ત્યાં આપણ તેનો અને તેની નવી દીનનો ઘાટ કેમ ઘડવો તે બાબે મસલેહત ચલાવિયે.

પોતાના સરદારનો ઉપલો ઠપકો સાંભળીને સઘળા દેવો ગભરાટમાં પડી દોડધામ કરવા મંડયા તથા પોતાનો બચાવ કરવા લાગ્યા, અને પોતાથી કાંઇ બજાવી શકાયું નહિ એમ પસ્તાવો કરવા લાગ્યા. તેઓ બોલ્યા કે—

> રે અફસોસ! જન્મેલો જરતોશ્ત છે
> પોરૂશસ્પને ઘેર, તેનું મરણ
> શી રીતે અને કયાંથી શોધી શકાય?
> તે પોતે છે દેવોનુ સર ભાંજનાર,
> તદન રાસ્ત કરનારો સરદાર છે;
> જુઠાણાને સામુ જુઠું પાડનાર;

૬૬ ભલા લોકોમા બદદીનીના વિચાર ફલાવનાર દેવ. સાઉર્વ (સાવુર) લોકોને રાજ સામે ઉશ્કેરનાર, દેશમાં જુલમ અને તગી પહોચાડનાર દેવ નાઓંઘઇશ્ય લોકોને નાસિપાસી આપનાર અને નીતિના તરીકાથી પાછા ફેરવનાર દેવ. તઉરિ (તવ્રીચ) વનસ્પતિમા જેહર દાખલ કરનાર દેવ. જહરિચ સર્વ વસ્તુઓને જેહરી બનાવનાર દેવ. અઍષ્મ (એશમ) લોકોમા ગુસ્સો ઉત્પન્ન કરી દુનિયાનો નાશ કરાવનાર દેવ. અકત્તશ: લોકોને દીનદાર દસ્તુરોના ફરમાનથી પાછા ફેરવનાર દેવ. જઉર્વ (જ.માંન). નબળાઈ અને બુઢાપો લાવનાર દેવ. જિ.મ (જમેસ્તાન) ફફડતી થડી ઉત્પન્ન કરનાર દેવ. બુઇતિ (બુ.) મુર્તિપુજાનો દેવ. આ ઉપરાત પેહલવીમા બીજા કેટલાક દેવોના નામ આ પ્રમાણેના મળે છે—તરોમત (અભિમાન અને બુરો વિચાર ઉત્પન્ન કરનાર), મીતોખ્ત (જુઠાઈ પેદા કરનાર), વીજ.રેશ (અશોના રવાનને ઈજા પહોચાડનાર), ઉતક (માણસોના કામમાં ખલલ કરી તેમને નેક રીતે ચાલતા અટકાવનાર), ચેશ્મક (વટોળિયા અને ધરતિકપ મારફતે દુનિયાને ખરાબ કરનાર), વરણ (કુદરતથી ઉલટી રીતના કામો કરાવનાર), બુશ્યાસ (બુશાસ્પ) (આળસાઈ ઉત્પન્ન કરનાર), સીજ (કોતાહી અને નાશ કરનાર), ન્યાઝ (તંગી અને હાજતમદી પહોચાડનાર), આઝ (હદ બાહેરનો લોભ પેદા કરનાર), ખશ્મ (બખીલાઇ ઉત્પન્ન કરનાર), ફેરફતાર (એકબીજા સાથે અથડાવી મારનાર), સ્પ.જગ (ચુગળીખોર), અઇઘશ (કીનાખોર), અપોશ (વરસાદની આબાદીમા ખલલ કરનાર), ઇત્યાદિ.

અને દેવને ઇજનારાઓને
તથા જે છે જુઠ્ઠા ને બદકાર દેવ,
એ સર્વેની સામે તે હથીઆર છે,
ને સર્વેનો તે નાશ કરનાર છે.

આ રીતે બોલતા અને પોતાની નાચારી બતાવતા ઉપલા સઘળા બદ મનશ્નીના દેવોને માટે વંદીદાદમાં જણાવે છે કે તેઓ એરેઝૂર પહાડ ઉપર મસ્લેહત ચલાવવાને બદલે "અંધારી દુનિયા કેજે ગંધાતું દોજખ છે તેનાં તળિયામાં નાસી ગયા."[1]

આ અલંકારિક બયાનનો ભેદ એજ કે જરતોસ્તે જાહેર કરવા માંડેલી નવી દીન સામે તેના શત્રુઓ જેઓનો તરીકો દેવપરસ્તીનો હતો તેઓ ઉશ્કેરાયા, હુમલો લાવ્યા, તેઓએ તોહમતો જોડયાં, પણ અંતે તકરારમાં અને કાવાદાવામાં સદંતર હારીને પોતાની બુરી મોરાદમાં નિષ્ફળ થયા.

ફસલ ૫—પેગમ્બરી માટેની નવી કોશેશ—
સંભાષણ અને ભાષણ.

પેગમ્બરની ફરિયાદ.

જરતોસ્તની સામેની વિરૂધતાનું જે બયાન વંદીદાદને આધારે આપણે ઉપલી ફસલમાં વાંચ્યું છે તેને ખુદ ગાથાવાણીથી ટેકો મળે છે, એટલુંજ નહિ પણ અશો જરતોસ્તનાં પોતાનાં એ લખાણ ઉપરથી વિશેષ એમ જણાય છે કે દુશ્મનોએ પેગમ્બર ઉપર ઘણી મુસીબત આણી હતી, અને એક વાર તો તે સાહેબને પોતાના અને પોતાના સાથીઓના બચાવ માટે કયા મુલકમાં આશ્રો લેવા માટે જવું તેની પણ સમજ પડી ન હતી. આ વેળા તેમની હાલત એટલીબધી ખરાબ થયલી જણાય છે કે એમના ખેશીઓ અને ફરમાંબરદારો તથા નોકર નફરો પણ એમને છોડી ગયાં હતાં. પણ એકજ જણ જરતોસ્તને છોડી ગયું ન હતું, અને તે તેમનો અહુરમજદ હતો. પોતાનું ગમે

---

1 વંદીદાદમાનું ઉપલું સઘળું બયાન ફરગરદ ૧૯ (ફકરા ૧-૪૭)માં આવેલું છે.—કાંગાનો વંદીદાદનો તરજુમો.

તે થાય, પણ પોતાની માઠી સ્થિતિને લીધે પોતે હોરમજ્દને કેમ ખુશહાલ કરી શકશે, એજ પેગમ્બરની મોટાંમાં મોટી ચિંતા હતી. એટલામાટે તેઓ હવે હોરમજ્દ આગળ પોતાની ફરિયાદ લઇ જાય છે અને તેની આગળ પોતાનો હાલ જાહેર કરે છે, તે આ પ્રમાણે—

"મારાં ખેશી અને ફરમાંબરદાર મને છોડી ગયાં છે. ત્યારે હવે હું કઇ જગાએ જાઉં ? કયો માર્ગ લઉં ? દેશના ધંધાદારીઓ કે ઘાતકી જુલ્મગારો અને હાકમો એઓમાંનું કોઇપણ મારાં શિક્ષણ પ્રમાણે ચાલીને મને રાજી કરતું નથી. એમ છે ત્યારે અય હોરમજ્દ, હું તને કેવી રીતે ખુશહાલ કરીશ ? મારાં પેગમ્બરીનાં કામમાં મને જોઇતી મદદ મળતી નથી અને મારા સાથીઓ મને છોડતા જાયછે એમ જ્યારે મેં જાણ્યું ત્યારે હું ઘણોજ નામુરાદ થયો. મારી કને સંપતિ ટુંક છે, તેમજ મને હજુ વળગી રહેલા સાથીઓ પણ જુજ છે, તો એવી મારી કમીની હાલત તરફ તું નેગાહ કર. હું નમનતાઇથી અર્જ ગુજારૂં છું કે એક દોસ્ત બીજા દોસ્તને આપી શકે તેવો દિલાસો તું મને આપ, અને રાસ્તીની મારફતે ભલું મન કેવી રીતે હાંસલ કરી શકાય તે તું મને શીખવ, કારણ કે ભલુ મન એજ મારી દોલત હું ગણું છું. અય સાહેબ, મને બોધ આપનાર તરીકે હું તનેજ પસંદ કરૂં છું. કેટલાક કુવતવાળા ધણીઓ છે, પણ તેઓ તેનો ઉપયોગ ખરાબ રસ્તે કરીને જિંદગીને પાયમાલ કરે છે. એવા પાપીઓ રાસ્તીના મદદગારો અને સચ્ચાઇના સાથીઓને તેમનાં કામો બજાવવામાં હરકતકર્તા થઇ પડે છે. હું તો એમ સમજું છું કે જે કોઇ એવા દુષ્ટ માણસોને તેમની સત્તા ઉપરથી યા તેમની પાપી જિંદગીથી ઉંધે મસ્તક ગબડાવી નાખે છે તે શખ્સ સારાં ડહાપણના માર્ગો ખુલ્લા કરે છે. જેઓ શક્તિવાળા છે તેઓએ તો બુરા માણસોને કદી પણ મદદ કરવી નહિ જોઇયે—તેઓ તરફ કોઇપણ રીતની મેહરબાની કે દયા દેખાડવી નહિ જોઇયે—પણ નેકીની રાહે

> ચાલનારા રાસ્ત માણુસોને પોતાના ખેશી જેવા ગણવા જોઇયે. હું વળી એમ પણ સમજું છું કે જે ધણી દુષ્ટ માણુસને મદદ કરે છે તે પોતેબી બુરો છે, અને જે ધણી સદગુણી માણુસને મદદ આપે છે તે પોતે પણ તેવોજ નેક છે. જે માણુસ દુષ્ટ માણુસને સજા કરવાની સ્થિતિમાં હોવા છતાં તેમ કરતો નથી, પણ તેના તરફ મેહરબાનગી બતાવે છે, તે પોતે દુષ્ટ છે; પણ જેને રાસ્ત માણુસ પ્યારો છે તે પોતેબી રાસ્ત છે. એ પ્રમાણેના દીનના કાયદા, અય હોરમજદ, તેં પોતે મુકરર કીધેલા છે.[1]

આ રીતે પોતાની અસલ ફરિયાદ રજુ કરતાં જરતોસ્ત દીનના કાયદા યાદ કરી સંતોષ લે છે. પણ હજુ ફરિયાદોનું શેવટ આવ્યું નથી. આગળ ચાલતાં તે બોલે છે[2] કે—

> જ્યારે કોઇ દુષ્ટ માણુસ કીનો લેવા માટે મારી ઉપર ડોળા કકડાવે ત્યારે મારો અને મારા લાગતા વળગતાઓનો બચાવ કોણ કરશે? એવી વેળાએ તનમનની શાંતિથી રાસ્તીનો વધારો થાય છે. જેઓ મારાં માલ મિલ્કતને હાનિ પહોંચાડવા માગે છે તેઓ ગુસ્સાથી લાલ પીળા બની જાય છે, પણ તેથી મને કશું નુકસાન થનાર નથી. અદેખા ધણીઓનાં તેવાં કામથી તેમને સુખ નહિ પણ દુખજ હાંસલ થશે. જિંદગીની સર્વોત્તમ બક્ષેશ ધરાવનાર જે નર અને નારીઓ રાસ્તીને ખાતરજ રાસ્ત અમલ કરશે, અને ભલી મનશ્નીથી પોતાની સત્તા વાપરશે, તેઓને હોરમજદની આરાધના તરફનો માર્ગ હું બતાવીશ અને તેથી તેઓ બહેસ્તનું સુખ હાંસલ કરશે, પણ જે કીકો અને કરપો પોતાની સત્તાથી કીધેલાં ખરાબ કાંમોથી માણુસજાતની જિંદગી પાયમાલ કરવા માંગે છે તેઓની જગા હંમેશાં દરૂજનાં મકાનમાંજ થવાની.

---

૧. ઇજશ્ને, હા ૪૬, ક ૧ થી ૬. ગાથા ઉશ્તવદ, હા૦ ૧. ૨ તેજ, ક૦ ૭ થી ૧૧.

જરતોશ્તે હોરમજદને પુછેલા સવાલો.

દુનિયામાં ફેલાવવામાં આવતી બદી અને દુર્બંદીની સામે આ રીતની ફરિયાદ કરીને મુગા નહિ બેસતાં જરતોસ્ત હવે કેટલુંક નવું જ્ઞાન હોરમજદથી જાણવા ચાહે છે, અને તેટલામાટે પોતાનાં મનમાં ઉભા થતા નવા નવા સવાલો તે તેને પુછે છે. એક તરફથી પોતે સવાલોપર સવાલો પુછે છે અને બીજી તરફથી સરોશ મારફતે પોતાને તેના જવાબો હોરમજદ તરફથી મળતા હોય એવી બશારત થતી સમજી લે છે. પહેલાંથીજ પોતે ઇચ્છે છે કે સરોશ ભલાં મન (બહમન) સાથ હોરમજદની મદદની બશારત આપવાને અમારી નજદીક આવે તો સારૂં.[1] આ પછી સવાલો શુરૂ થાય છે, તે આ રવેશે—

> અય હોરમજદ, હું જે કાંઇ તને પુછું તેનો તુ મને ખરો જવાબ દેજે કે (૧) સૌથી સરસ જિંદગીનું મૂળ શું છે? (૨) જે કોઇ ગેતી અને મીનો એ બંને દુનિયાને કબુલ રાખે તેને કેવી રીતે ફાયદો હાંસલ થાય? (૩) શુરૂઆતમાં રાસ્તીનો પેદા કરનાર તથા પિતા કોણ હતો? (૪) કોણે સુરજનો તથા સેતારાઓનો માર્ગ મુકરર કીધો? (૫) તારા સિવાય બીજો એવો કોણ છે કે જેનાથી માહતાબ વધે છે અને ઘટે છે? (૬) જમીન તથા આસ્માનને પડી જવાથી કોણ ટેકાવી રાખે છે? (૭) પાણી અને ઝાડપાનને કોણે બનાવ્યાં? (૮) પવન અને વાદળાંને કોણે ઝડપ બક્ષી? (૯) ભલાં મનનો પેદા કરનાર કોણ છે? (૧૦) કયા કારીગરે રોશની અને અંધકાર બનાવ્યાં? (૧૧) કયા કારીગરે ઉંઘ અને જાગૃતિ બનાવ્યાં? (૧૨) સહવાર, બપોર અને રાત કોણે પેદા કીધાં? (૧૩) શું નમ્રતા અને નેક વિચારથી ભલાં કામો જન્મ લઇને નેકીનો વધારો કરે છે? (૧૪) તારાં રાજ્યની સ્થાપના શું નેક મનસ્ની ઉપરજ થઇ છે? (૧૫) આ ખુશહાલી ઉપજાવનારી ફરતી દુનિયા તે કોણને માટે પેદા કીવી છે?

---

૧ ઇજરને, હા ૪૪, ક૦ ૧.

(૧૬) બુલંદ દરજ્જાનો નેક વિચાર કેજે પસંદ કરવાજોગ છે તેનો બનાવનાર કોણ? (૧૭) કોણે દૂરઅંદેશીથી બાપનો દીકરો પ્યારો કીધો? (૧૮) કઇ જાતની નેકી મારે અખ્તિયાર કરવી જોઇયે, કેજેથી મારૂં રવાન (જાન) ખુશહાલ થઇને પોતાની મુરાદ હાંસેલ કરે? (૧૯) તારા જેવા દાનેશમંદ માલિકે આ પાક દીન અને તેનાં ફરમાનો જેમને શીખવ્યાં છે તેમને હું કેવી રીતે ખરાબ અસરથી દૂર રાખું? (૨૦) જેઓને તારી દીન જાહેર કરવામાં આવશે તેઓ ઉપર સંપૂર્ણ મનસ્ની કેવી રીતે અસર કરી શકશે? (૨૧) જેઓ સાથે હું દીન બાબે વાતચીત કરૂં તેઓમાં નેક કોણ છે અને બદ કોણ છે? આ બેમાંનો કોણ બુરાં મનનો છે? આ બેમાંનો કયો ગનામિનો જેવો છે? જે દુષ્ટ માણસ ગને અને તારી નિયામતોને વગોવે છે તે પોતે શા માટે ગનામીનોને લગતો ગણાતો નથી? (૨૨) જુઠાઇને અને જેઓ દીનનાં ફરમાનો ઉપર મુતલક ધ્યાન આપતા નથી તેઓને, તથા જેઓ રાસ્તીને પગળે ચાલવાને રાજી નથી તેઓને, તથા જેઓ નીતિના વધારામાં ખુશી થતા નથી તેઓને કેવી રીતે અમારી આગળથી અમો દૂર કરી શકિયે? ઠગાઇને રાસ્તીના હાથમાં હું કેવી રીતે આપું? (૨૩) જ્યારે બે લશ્કરો એકબીજાની હરીફાઇમાં સામસામાં લડવા ઉભાં થશે ત્યારે દીનના મુકરર કીધેલા કાયદાઓની રૂએ તુ કયાં લશ્કરને કેવી રીતે ફતેહ આપશે? (૨૪) તારા કલામ કેજે પારસાની કરનારા છે તેમની બરકતથી એવા કોણ છે કેજે દુશ્મનને શિકસ્ત આપશે? (૨૫) તારી તરફની મોહબતનું આકર્ષણ હું કેવી રીતે મારી તરફ ખેંચું? તારી સંપૂર્ણતાને હું કેવી રીતે પહોંચું, કેજેથી મારો સુખન મુરાદ પામેલો થાય, તથા તારા રાસ્ત માંથ (કલામ), કેજે એક ઉત્તમ દોલત છે, તેમની મારફતે આ દુનિયાનું સુખ અને પેલી દુનિયાની અમર્ગી હું મેળવી શકું? (૨૬) રાસ્ત માણસને માટેનાં જે ઇનામ મુકરર કરેલાં છે તે જે ધણી તેવા અશો માણસને

નથી આપતો, તે ધણીને આ દુનિયામાં તથા પેલી દુનિયામાં કેવી શિક્ષા થશે ? (૨૭) જે દેવો અમારી સામે લડાઇ ઉઠાવે છે, જેમની કુમક ઉપર કરપ અને ઉસિક્ષ નામના બદકારો દુનિયાને ખરાબ કરે છે, અને જે દેવોને લીધે કવિઓ કુવતમાં વધેલા છે, તથા વળી જેઓ ખેતીનો વધારો કરીને દુનિયાને તરોતાજગી ભરેલી રાખતા નથી, તેવા દેવો કેવા તરીકાના ગણાયલા છે ? [1]

ખુદાઇ જ્ઞાનની વધુ ખાહેશ.

આ સઘળા સવાલોમાં નવી દીન બાબેનું ઘણું એક જ્ઞાન સમાયલું છે. જરતોસ્ત જેવા હજારો વર્ષો ઉપર થઇ ગયલા પેગમ્બરે આ મતલબનાં સવાલો પોતાનાં મનમાં ઉત્પન્ન કરીને નેકીનો માર્ગ પસંદ કીધો, એખ્તિયાર કીધો, અને તેનું શિક્ષણ પોતાના ભાઇબંધોને આપવાની હામ ભીડી, એ થોડી અજાયબીની વાત નથી. પણ હજુ વધારે ખુદાઇ જ્ઞાન તેને જોઇતું હોય એમ જણાય છે, કારણ હજુ વધારે સવાલો તેનાં મનમાં ઉત્પન્ન થયલા તે જાહેર કરે છે. તે પોતાના પેદા કરનારને એક વાર ફરીને આ રીતે પુછેછે કે—

> મારી પેગમ્બરીનાં કામમાં મને અડચણો નડે અને મારા ઉપર મુશ્કેલીઓ આવી પડે તે આગમજ, અય હોરમજદ, તું મને કહે, કારણકે તું સર્વ જાણનારો છે, કે શું રાસ્ત માણસ આર્યદેહ દુષ્ટ માણસ ઉપર ફાવશે ? [2] તારી આદેલ પાદશાહીની મૂળ નેમ શી છે ? મારાં રવાનને તેની નેકી પ્રમાણેનો પવિત્ર બદલો મળે તેને માટે અસરકારક બંદગી કઇ છે ? નેક મનશ્નીનાં કામોને આગળ વધારવા માટે તારા ઠેરવેલા જાહેર મદદગારોને રાસ્તીની મારફતે હું શી રીતે

---

૧. આ સવાલો ઇજશ્નને હા ૪૪, ફ૦ ૧ થી ૨૦ સુધીમા સમાયલા છે—(ગાથા ઉશ્તવદ, હા ૨.)

૨, ઇજ.૦ હા ૪૮, ફ ૨.

મી૦ શા. કા હોડીવાળા એક નવો તર્ક રજુ કરે છે. ગાથાવાણીમા બે ચાર ઠેકાણે "ગેરેહ" શબ્દ છે, જેનો અર્થ કાગા વગેરે "પાપી પૈસા" યા "હરામની દોલત" એવો કરી ગયા છે, પણ મી૦ હોડીવાળા કહે છે કે આ નામ તો ધર્મની લડાઇ

મેળવું ?[1] નેક મનસ્નીથી રાસ્ત જિંદગી ગુજારનારાઓનાં શેવટ વગેરે જે બાબતોનો મને શક છે તે હું ક્યારે જાણીશ?[2] —કામેલ બુદ્ધિનાં માણસો ક્યારે આવશે ? અને છાકટપણાની જે જે બદીને લીધે કરપનો (બુતપરસ્ત ધર્મગુરૂઓ) અને બુરા રાજકર્તાઓ પોતાની કુબુદ્ધિથી દુનિયાની ખરાબી કરે છે તે ખરાબી ક્યારે દૂર થશે ?[3] (યાને રસ્તાખેજ ક્યારે થશે ?) —સચ્ચાઇ અને સભ્યતા અમે ક્યારે હાંસેલ કરી શકીશું ? ઘાસચારા અને અનાજથી ભરપુર ખુશનુમા મુકામ તેની તમામ આબાદી સાથે અમને ક્યારે મળશે ? દુષ્ટ અને ઘાતકી માણસોને લીધે અટકેલી સુખશાંતિ અમને કોણ હાંસેલ કરાવશે ? ભલાં મનનું ડહાપણ કોણ ધરાવશે ?[4]

દીનના ફેલાવા માટેની નવી કોશેશ.

આ રીતે પોતાનાં મનમાં ઉત્પન્ન થતા સવાલો પુછી તેમના જવાબો હાંસેલ કરીને જરતોસ્તને લાગ્યુ કે હવે જો તે પાછો પોતાની

ઉઠાવનાર ખ્યોની પાદશાહ અર્જાસ્પનો બેટો જેને ફીર્દુસી શાહનામામા "કોહરમ" અથવા "કેહરમ" ને નામે ઓળખાવી ગયો છે તે છે. આ એક નવાઇ જેવી કલ્પના છે, જે ઉપર અભ્યાસીઓનું બારીક ધ્યાન ખેંચાવું જોઇએ વળી મી૦ હોડીવાળા જણાવે છે કે ગાથામા જ્યાં જ્યા "દ્રેગ્વન્ત" બોલ આવે છે ત્યા ત્યા આ દીન દુશ્મન ગેરેમ્મ (કેહરમ) નેજ સમજવો. (જુઓ મી૦ હોડીવાળાની Zarathushtra in the Rigveda, સફે ૧૬, ૧૮, ઇત્યાદિ.) હવે સવાલ એ છે કે ધર્મની લડાઇ ગુશ્તાસ્પ શાહને અર્જાસ્પ શાહ સાથે થઇ હતી, કે જેનુ નામ અવસ્તાવાણીમા આવેલુ છે, પણ ગાથામા આવ્યું નથી, અને અવસ્તાવાણીમા કેહરમનુ નામ આવ્યું નથી પણ ગાથામાં જરતોસ્તે પોતે તે વાપર્યુ છે, એમ મી૦ હોડીવાળાની તકરાર ઉપરથી જણાય છે, એ કેમ બને ? જો પેગમ્બરનો ખરો દુશ્મન કેહરમ હતો તો ગાથામા તેના બાપનુ નામ ક્યાથી આવ્યું ? અને કેહરમનેજ જરતોસ્તે પોતાનો દીન દુશ્મન ગણ્યો હોય અને તેનેજ ધિક્કારથી "દ્રેગ્વન્ત" ને નામે ઓળખાવ્યો હોય તો તેના બાપને કા ભુલી જવામા આવ્યો ? અમને મી૦ હોડીવાળાનો તર્ક ધ્યાન પુગાડવાજોગ લાગે છે, અને અમારી ઉપલી શંકાનો ખુલાસો અમારી મેળેજ એમ માની લઇએ છિયે કે અર્જાસ્પ (એરેજતસ્પ) વિશે તેનું નામ દઇને બોલવાને બદલે પેગમ્બરે તેને "દ્રેગ્વન્ત" (દુષ્ટ–બુરો) કરી ઓળખાવ્યો હોય.

૧ ઇજ૦ હા ૪૮ ફ૦ ૮.
૨ તેજ, ફ૦ ૯.
૩ તેજ, ફ૦ ૧૦.
૪ તેજ, ફ૦ ૧૧.

નવી દીન સમજાવવા અને તેનો ફેલાવો કરવા માંગશે તો તેમાં પોતે ફાવી શકશે. તેણે પોતાનો સંપૂર્ણ એતેકાદ હોરમજદ ઉપર રાખ્યો. તેણે નેક મનસ્વી, આબાદાની અને રાસ્તીની ઇચ્છા કીધી, અને તેમ કરીને તે હવે પોતાની એકાંત જિંદગી છોડી પાછો વસ્તીમાં આવ્યો. તેણે વાઅજો કરવા માંડી, તેણે દેવયસ્નાન લોકોને પાછાં સમજાવવા માડયાં. તેની સાથે જેઓ તકરાર કરવા આવ્યા હતા તેમને હરાવીને જેર કીધા, અને એ રીતે આસ્તે આસ્તે પોતાની દીનનો કાણુ વધારીને તેણે સર્વ આલમને પોતાની એક ઉમદા વાઅજ સાંભળવા માટે બોલાવી. ગાથા-વાણીમાં જરતોસ્ત પોતે, કે અવસ્તાવાણીમાં કોઇપણ જાયેનશીન, જણાવી જતો નથી કે આ યાદગાર વાઅજ પેગમ્બરે શાહ ગુસ્તાસ્પની પનાહ હેઠળ બલ્ખ પાયતખ્ત ખાતે આપી હતી. પણ એજ નામવર શાહે તેને શેવટની મદદ આપી હતી અને તેની દીન કબૂલ રાખી હતી, માટે વાજબી રીતે અનુમાન થઇ શકે છે કે જે વાઅજનો ભાવાર્થ નીચે આપણુ વાંચીશું તે અશો જરતોસ્તે શાહ ગુસ્તાસ્પના આશરા હેઠળ આપેલી હોવી જોઇયે. ઇજસ્નેનો ૪૫ મો હા, કેજે પેગામ્બર સાહેબની પોતાની રચેલી ગાથાવાણીનોજ એક ભાગ છે, તે આ વાઅજથી ભરેલો છે. પોતાની આસપાસ ભેગાં મળેલાં લોકોને જરતોસ્ત આ રીતે સમજાવે છેઃ—

જરતોશ્તની વાઅજ.

હે તમો મારા સાંભળનારાઓ! તમો કે જેઓ નજદીકના અને દૂરના દેશો ખાતેથી અત્રે ભેગા મળ્યા છો, અને મારા તરફથી દીનની બાબતો જાણવા ઇચ્છો છો, તેઓને હું આ જાહેર મજલિસમાં જે કાંઇ કહું છું તે તમો હવે ધ્યાન આપો અને કાન ધરીને સાંભળો. (આગળી મારી વાઅજ વેળા તમોએ તેમ કીધું ન હતું, પણ) આ વખ્તે તો ખચીત તમો હું જે કાંઇ કહું છું તે સર્વ ઉપર બરાબર ધ્યાન આપી તેનાં ખરાં ખોટાંનું તોલ કરજો, કેજેથી કરીને તમોને ખોટા ધર્મ સમજાવનારા ધણીઓ બીજીવાર ફરીથી તમારી જિંદગીને ખરાબ કરે નહિ. યાદ રાખજો, હે શ્રાતાજનો, કે દુષ્ટ માણુસ પોતાના ખરાબ તરીકા અને ખરાબ જબાનને

લીધે આડે માર્ગે ઉતરી પડે છે. અય મજલિસીઓ! સૌથી પહેલાં હું તમોને દુનિયા બનાવનારી બે મિનોઇ શક્તિઓ વિશે સમજાવીશ. એઓમાંની એક કોતાહી અથવા નાશ કરનારી છે, અને બીજી વધારો અથવા પેદાયશ કરનારી છે. આ બન્ને મિનોઈ શક્તિઓ દરેક બાબતમાં એક બીજાથી ઉલટી અને જુદી છે. તેઓના વિચારો, તેઓની શિખામણો, તેઓની અક્કલ, તેઓની રીતભાત, તેઓના સખુનો, તેઓનાં કામો, તેઓનાં અંતઃકરણ, તેઓનાં રવાન, અને તેઓનું બીજું સર્વ એકબીજાને અનુસરતાં નથી. આમ હોવાથી, આ દુનિયાની જિંદગી માટે જે સૌથી પહેલું જ્ઞાન મેળવવાનું છે તે, સર્વ વાતો જાણનાર અહુરમજદે મને ફરમાવ્યું છે તેમ, હું તમને જાહેર કરૂં છું કે માંથ્રવાણી છે. મજદયસ્ની દીનના એ પવિત્ર કલામ, જેમ હું જાહેર કરૂં છું તેમ, તમારામાંના જેઓ તે ઉપર અમલ કરશે નહિ તેઓની જિંદગીનો અંત નુકસાનમાં લાવશે. હોરમજદ કે જે પોતાની રાસ્તીને લીધે સર્વોત્તમ છે, જે ભલાં મનનો પિતા છે, નેક કામ કરનારી સભ્યતા જેની બેટી છે, તે સર્વ ચીજનો જાણનાર છે, દરેક ચીજનો જોનાર છે, તે કોઇથી ઠગાતો નથી, અને તેણેજ આ માંથ્રવાણી (દીનના કલામ) મને આપ્યા છે. જે સૌથી આબાદી કરનાર હોરમજદે આ કલામ મને કહ્યા છે અને જે સાંભળવો તમારેમાટે ઘણોજ ફાયદાકારક છે, તે એવો કલામ છે કે જેઓ મારૂ ધ્યાનથી સાંભળીને તે પ્રમાણે ચાલશે તેઓને તનદુરસ્તી તથા અમરપણું હાંસેલ થશે; એટલુંજ નહિ પણ આ કલામ કે જેથી નેક મનશ્નીનાં નીતિવાન કામો કરી શકાય છે તે જેઓ કરશે તેમને હોરમજદ પોતે હાંસલ થશે, તેઓને હોરમજદ નજરે પડશે, તેઓ હોરમજદને જઇ મળશે. હુંતમોને ખુલ્લે ખુલ્લું કહું છું કે બધા ઇજદોમાં તેજ સૌથી ચઢતે દરજ્જેનો છે. રાસ્તીનું મૂળ તેજ છે, માટે તેની કીર્તિ હું ગાઉ છું. તે સારાં ડહાપણવાળો છે અને તેની આરાધના નેક મનશ્નીની મારફતે

કરવામાં આવે છે. જે સખાવત કરનાર હાલ હૈયાત છે, જેઓ આગળ થઇ ગયા, અને જેઓ હવે પછી હૈયાતી ભોગવશે, તેઓ સઘળા હોરમજદથી ફાયદો મેળવવાની ઉમેદ રાખે છે. જે અશો માણસ છે તેનું રવાન બહેસ્તની ખાહેશ રાખે છે, પણ પાપી માણસોને સખ્ત પિડા ભોગવવી પડે છે. એટલામાટે બંદગીનાં ગાયનોથી હોરમજદને વખાણવાની અમારી ઇચ્છા છે. દીનની બાબતોથી જાણીતો થઇને, નેક વિચાર, નેક વચન અને નેક કામના તે મહાજ્ઞાની સાહેબને હવે હું મારી રાસ્તીની મારફતે ખુલ્લી રીતે નજરે નજર જોઉશું. તેની વખાણનાં ગાણાં છેક ગરોથ્માન બહેસ્ત સુધી અમો પહોંચાડીશું. અમારી નેક મનસ્નીથી અમો તે સાહેબને રાજી રાખવા ઇછિયે છિયે, કે જેણે આપણું ભલું ચાહીનેજ સુખ દુખ પેદા કીધાં છે. નમનતાઇભરેલી આરાધનાથી અમો તેનીજ બંદગી કરવાને ઇચ્છિયે છિયે, કે જેનું બળ અખૂટ છે, અને જે મહાજ્ઞાની તથા જિંદગી બક્ષનાર છે, જેણે સદગુણી માણસને માટે સુખાકારી તથા અમરપણું મુકરર કીધાં છે, અને જે તે માણસને હર વખ્તે શક્તિ આપે છે અને જોર બક્ષે છે. અનેક દેવોની પરસ્તેશ કરનારા જેઓ પોતે દેવો અને નીચ માણસો છે અને જેઓ હોરમજદી દીનને ધિક્કારે છે, તેઓનો જેઓ તિરસ્કાર કરે, તથા જેઓ હોરમજદ તથા એલમ ધરાવનારા સોષ્યન્તો તરફ આ ભલી દીનની મારફતે માનની નજરથી જોય તેવા ધણીઓનો દોસ્ત, મદદગાર અથવા પિતા હોરમજદ છે.[1]

તેની રૂડી અસર.

જરતોસ્તની આ વાઅજથી ઘણીજ સારી અસર થયલી જણાય છે. પેગમ્બર તરીકેનો તેનો દાવો હવે વધારે મજબૂત થતો ગયો, અને પહેલા ચેલા મેદ્યોમાહ પંછી બીજા ઘણાઓએ તેની દીન કબૂલ રાખી.

૧ ઈ.જરને, હા ૪૫, ફ૦ ૧ થી ૧૧· ઉશ્તવદ ગાથા, હા ૪.

ઇરાનીઓએ તો તે કબૂલ રાખી, પણ તૂરાનીઓએ પણ જરતોસ્તી દીન તરફ દિલગીરી બતાવેલી જણાય છે, કારણ કે જરતોસ્ત પોતે જણાવે છે તેમ તુરાની "ફ્રયાન" નામની જોરેમંદ ઓલાદ અને વંશમાં કેટલાક જણાઓએ આ દીન સ્વિકારી હતી. જરતોસ્તના ચેલાઓ વિશે આગળ ચાલતાં આપણુ વધારે ખુલાસાથી વાંચીશું.

ફેસલ ૬—અશો જરતોશતના સોનેરી સખુનો.

જરતોશતની દાનાઇના દાના.

ગાથાવાણી એકલુંજ એવું પવિત્ર લખાણ છે કે જે અશો જરતોસ્તે પોતે રચેલું છે. તેમાં એકલા હોરમજદની પિછાન અને પરસ્તેશ, રાસ્તી અને નેક મનસ્ની, નેકી અને તેના બદલા, વગેરે બાબે જે કાંઇ આવેલું છે તેનો થોડાક ખયાલ આગળા સફાઓ ઉપરથી વાંચનારને આવી ચુકયો હશે. હવે આ ફસલમાં આ પવિત્ર વાણીમાંથી થોડાક ઉત્તમ કલામોનો ભાવાર્થ ઉતારી લેવા માગિયે છિયે, કેજે ઉપરથી પેગમ્બર સાહેબની ફિલસુફી, વિદ્યા, નીતિ, ધર્મબોધ, વગેરેનો વિશેષ ખયાલ આવી શકશે. જરતોસ્તની આગમજ આર્યો અનેક દેખઇતી અને અણુદિઠ શક્તિઓને માનતા હતા. વેદિક આર્યો તેમને દેવતા કહેતા, અને અવસ્તાઇ આર્યો અથવા ઇરાનીઓ તેમને ઇજદનું નામ આપતા. વેદિક આર્યોના દેવતાઓમાં કેટલાક ખરાબી કરનારા પણ હતા, અને તેમને પણ તે આર્યો આરાધતા અને સંતોખતા હતા. ઇરાની આર્યોના ઇજદોમાં બુરા કોઇ હતા નહિ. આટલીજ હદ સુધી બન્ને આર્ય ભાઇબંધો એકબીજાથી જુદા હતા. પણ જરતોસ્તને લાગ્યું કે ઇરાની આર્યો અનેક ઇજદોને આરાધે તેબી વાજબી નથી. તેને લાગ્યું કે સૃષ્ટિનો પેદા કરનાર એકજ હોવો જોઇયે, અને તેની કલ્પના મુજબ તેણે અહુરમજદને તેવો એકલો સર્વજ્ઞાની સાહેબ મુકરર કીધો. આ સુધારો વેદિક આર્યોને તો ગમ્યોજ નહિ, પણ ઇરાની આર્યોને પણ પ્રથમ આ સુધારો કબૂલ રાખવાનું ભારી લાગ્યું. પણ અરસપરસની તકરારો પછી શેવટે જરતોસ્તનીજ ફતેહ થઈ. એ બાબતમાં આપણુ વધારે આગળ વધિયે તે આગમજ પેગમ્બર સાહેબના નીતિવચનો, દાનાઇના દાના, સોનેરી સખુનો,

તથા તેમની ખબરદારીના અને બુલંદ મનના થોડાક નમુનાઓ આ ઠેકાણે જોઇ જઇશું.

ગાથા અહુનવદ.

૧. હોરમજદ અણુદિઠ છે. તે આબાદી કરનાર છે, અને તેનાં કામો રાસ્તી ભરેલાં છે. ભલાં મનની મારફતે તેની નજદીક પહોંચી શકાય છે.

૨. દુનિયા બે છેઃ આ હાડમંદ અને પેલી મિનો. એ બન્ને દુનિયાનું સુખ રાસ્તીથી હાંસેલ કરી શકાય છે.

૩ હોરમજદ એવો છે કે જેની આગમજ બીજો કોઇ હતો નહિ.

૪. જ્યાંસુધી શક્તિ અને કુવત હોય ત્યાંસુધી રાસ્તીનીજ ખાહેશમાં રહેવું.

૫. પવિત્ર માંથ્રવાણી જે કીમતી હોરમજદી કલામ છે તેની મારફતે બુરા માણુસોને ઇમાન ઉપર લાવી શકાય છે.

૬. સાચ્ચા સખુનો મોટી ખુશહાલી આપનારા અને દુષ્ટ માણુસોની ખરાબીઓને તોડનારા હોય છે. એ કલામો ફતેહમંદ અને એજમતી છે.

૭ હોરમજદ જેમ સવોત્તમ છે, તેમ તે વળી સૌથી ઉત્તમ દોસ્ત છે.[1]

---

૮ ભલા ઉધમથી દુનિયામાં પેવસ થયલો ગુસ્સો, લુટફાંટ, મારા-મારી, ફેસાદ, ખરાબી અને જુલ્મ જેવી બલાઓ દૂર થઇ શકે છે. ઉદ્યમથી દુનિયા આબાદ થાય છે.

૯ હરકોઇ દુનિયાઇ સરદાર અથવા હાકમ કે પાદશાહ ઘાતકી નહિ પણ રહેમી હોવો જોઇએ. તેણે આબરૂદાર રાસ્ત માણુસોને આગળ પાડવા જોઇયે. હૈયાત માણુસોમાં તે સર્વથી જોરાવર હોવો જોઇયે, કેજેથી સર્વ કોઇ તેને માન આપે.

---

૧ નંબર ૧ થી ૭ સુધીના વચનો ઇ.જરનેના હા ૨૮ મામાથી તારવી કહાડયા છે. (ગાથા હોનવદ, હા ૧.)

૧૦ હોરમજદ સર્વે સારાં નરસાંનો ઇનસાફ કરનાર છે. તે સર્વજ્ઞ છે.

૧૧ દુનિયા ચાલતી અથવા ફરતી છે.

૧૨ પ્રમાણિકપણાંથી જિંદગી ગુજારવામાં હાનિ નથી.

૧૩ મહેનતુ માણસને બુરા લોકોની નજદીક જવું પડતું નથી.

૧૪ જરતોશ્તની રાસ્તીને લીધે જગકર્તાએ તેને દુનિયાની આબાદી કરનાર તરીકે તથા દીનને માટે મહેનત કરનાર તરીકે પેદા કીધો.

૧૫ ખલ્કતની આબાદીને માટે તથા સાચા માણસની બેહતરીને માટે હોરમજદે માંથ્રવાણીના કલામો ફરમાવ્યા છે.

૧૬ ખુશહાલી તથા સુખનો પહેલો ધરાવનાર હોરમજદ છે[1]

---

૧૭ ખુબીવાળા માંથ્ર તેમાં સમાયલા આત્મબોધને લીધે શીખવાલાયક તથા ફાયદાકારક છે.

૧૮ હોરમજદની બે મુખ્ય શક્તિઓ છે. એ બન્ને મિનોઈ શક્તિઓ એકબીજા સાથ અતલકનો સંબંધ ધરાવનારી જોડિયા ભાઇઓ જેવી છે. એઓમાંની એક વિચારમાં, સખુનમાં અને કામમાં વધારે સારી છે, અને બીજી વધારે નરસી છે.

૧૯ જેઓ સારાં ડહાપણવાળા છે તેઓ રાસ્તી એખ્તિયાર કરે છે; જેઓ ખરાબ દાનેશવાળા છે તેઓ નારાસ્તીના તલબગાર જેવા છે.

૨૦ બે મીનો શક્તિઓમાંની પહેલી સપેનામીનોએ જિંદગી અને બીજી ગનામીનોએ નાશ પેદા કીધાં. દુનિયાની આખેરી સુધી એ પ્રમાણે જિંદગી અને નાશ ચાલુ રહેશે. આબાદી કરનાર મીનોએ રાસ્તી પસંદ કીધી છે, પણ નાશ કરનારી બુરી શક્તિએ દુષ્ટ કામ પસંદ કીધું છે.

૨૧ જેઓ દીન ઉપર એનેકાદ રાખીને નેક કામોથી હોરમજદને ખુશહાલ કરે છે તેઓ રાસ્તી પસંદ કરે છે. પણ દેવપરસ્તીના પક્ષકારો બુરો વિચાર એખ્તિયાર કરે છે.

---

૧ નંબર ૮ થી ૧૬ સુધીનાં વચનો ઇજદનેના હા ૨૯ મામાંથી તારવી કહાડયા છે. (ગાથા હોનવદ, હા ૨.)

૨૨ દેવપરસ્ત લોકો ગુસ્સાને આધીન થઇ દુનિયામાં માણુસજાતની ખરાબી કરે છે.

૨૩ જ્યારે ગુનેહગાર માણુસો ઉપર શિક્ષા આવી પહોંચશે ત્યારેજ તેઓ હોરમજદને યાદ કરશે.

૨૪ જેઓ જુઠાઇને રાસ્તીના હાથમાં આપી દે છે તેમને તેમ કરવાની રૂડી બુદ્ધિ હોરમજદ પોતે આપે છે.

૨૫ દુનિયાને જેઓએ આબાદ કીધી હોય તેઓના જેવા થવાની હમેશ હોંશ રાખવી.

૨૬ જે તરફ ડહાપણ હોય તે તરફ અક્કલમંદ માણુસ જાય છે

૨૭ ભલી કીર્તિમાં જન્મેલા ધણીઓની રાસ્તીને લીધે નાશ કરનારી જુઠાઇ પોતેજ નાશ પામે છે.

૨૮ માણુસની કરણી મુજબ સુખ દુખ હાંસેલ થાય છે. દુષ્ટ માણુસને લાંબા વખ્ત સુધી દુખ ખમવું પડે છે, પણ રાસ્ત માણુસને સુખનું ઇનામ મળે છે.[1]

---

૨૯ રાસ્તી, નમનતાઇ અને સૌથી નેક મનશ્નીની મારફને જે સત્તા મળે તેની કુમકથી નારાસ્તી તોડી શકાય છે.

૩૦ હોરમજદની પાદશાહી નેક મનશ્નીને લીધે આબાદ અને કાયમ છે.

૩૧ હોરમજદ સૌથી પહેલો વિચાર કરનાર છે. તેનો ચળકાટ આસમાનની બેહદ રોશનીઓ સાથે મળી ગયલો છે. પોતાની હરવેસ્પ આગાહ અક્કલથી તમામ ખલ્કતનો પેદા કરનાર તે છે. તેની તે અક્કલથી રાસ્તી અને ઉત્તમ વિચારને ટેકો મળે છે.

૩૨ હોરમજદ હંમેશાં એકસરખો છે.

૩૩ હોરમજદ સર્વથી પહેલો, પાક મનશ્નીથી પરસ્તેશ કરવાલાયક, ભલાં મનનો પિતા, રાસ્તીનું ખરૂં મૂળ, અને દુનિયાનાં તમામ કામો ઉપર સાહેબી ભોગવનાર છે.

---

૧ નંબર ૧૭ થી ૨૮ સુધીના વચનો ઇ,જશ્નેના હા ૩૦ મામાથી તારવી કહાડયા છે. (ગાથા હોનવદ, હા ૩)

૩૪ સંપૂર્ણ મનશ્ની હોરમજદની છે. દુનિયાને બનાવવાની મિનોઇ અક્કલ હોરમજદની છે.

૩૫ ઉદ્યોગથી જિંદગી ગુજારનાર તેમજ નિરૂદ્યોગી માણુસને તેમને લાયકના બદલા હોરમજદ આપે છે.

૩૬ ઠગાઇ કરનાર કે જુઠું બોલનાર આળસુ માણુસ દીનનો ફાયદો મેળવી શકતો નથી.

૩૭ હોરમજદે પોતાની વિચારશક્તિથી જાનદાર પેદાયશો અને તેમને માટેના કાયદા મુકરર કીધા છે. માણુસજાતને તેણે હાડમંદ જિંદગી અને અક્કલ બક્ષી છે.

૩૮ વિદ્વાન માણુસ વિદ્વાન માણુસનેજ દીનની ખુબીઓ સમજાવી શકે છે. જાહેલ માણુસને એવું કામ સોંપવું નહિ; કારણકે તે તે બજાવી શકતો નથી.

૩૯ દુષ્ટ માણુસની શીખામણ સાંભળવી નહિ, કારણકે તેથી ઘેર, મહોલ્લો, શેહેર અને દેશ સંકટમાં આવી પડે છે. એવી ખરાબી કરનારા માણુસોને ઠાર કરવા જોઇયે.

૪૦ જે વિદ્વાન રાસ્તીની બાબત સાંભળે અને તે ઉપર વિચાર કરે તે ગોયા સાચા સખુનો ઉપર સાહેબી ભોગવે છે, તથા પોતાની જબાનને તાબામાં રાખી શકે છે; તે માણુસ જિંદગીના ભલા સંસારમાં મશઘુલ થાય છે.

૪૧ અશો માણુસને ઠગવો નહિ.

૪૨ બદ દિયાનતનો માણુસ પોતાના કર્તુકને લીધે અંધારી દુનિયામાં વાસો કરે છે.

૪૩ જે શખ્સ નેક વિચાર અને નેક કામોથી હોરમજદની દોસ્તી મેળવવા પામે છે તેને તનદુરસ્તી, અમર્ગી, આબાદી, સરદારી અને ભલાં મનનું સુખ હાંસેલ થાય છે.

૪૪ જે શખ્સ નેક શક્તિથી, વિચારથી, તથા કામથી રાસ્તીની પક્ષમાં રહે છે તે શખ્સ હોરમજદને માટે ઘણોજ મદદગાર છે.[૧]

૧ નંબર ૨૯ થી ૪૪ સુધીના વચનો ઈજશ્નેના હા ૩૧ મામાંથી તારવી કહાડયા છે (ગાથા હોનવદ, હા ૪.)

૪૫ દરેક માણુસે હોરમજદનો પેગામ પહોંચાડનાર યાને તેની ખાલસ દીનનો ફેલાવો કરનાર થવું જોઇયે; જેઓ હોરમજદનાં ફરમાનોનો ઇનકાર કરે તેમને હઠાવી કહાડનાર થવું જોઇયે.

૪૬ હોરમજદ એક ખેરખાહ દોસ્ત છે; પોતાની સત્તાની રૂએ સર્વ પેદાયશો ઉપર તે સાહેબી ભોગવનાર છે.

૪૭ સભ્યતા જે ભલી તથા આબાદી કરનાર છે તેને દરેક માણુસે કબૂલ રાખવી જોઇએ.

૪૮ બુરા માણુસો બુરાઇની તોખમના છે. બુરા માણુસને જે કોઇ આરાધે તે પોતે બુરો અને ગુમરાહ હોય છે. બુરો માણુસ ઠગાઇથી ભરેલો હોય છે. બુરો માણુસ મનને પરેશાન કરે છે, જેથી તેની શીખામણ પ્રમાણે ચાલનારા નેક મનસ્નીનો ઇનકાર કરે છે, અને બદ તથા જુઠા સખુન ઓચરે છે, અને રાસ્તી તથા અક્કલથી તેઓ નાબુદ થતા જાય છે.

૪૯ પાપી માણુસો બુરી શીખામણથી સખ્ત શિક્ષા પોતાની ઉપર ઉતારે છે.

૫૦ ખોટો ધર્મ સમજાવનાર દીનના કલામો ઉલટાવી નાખે છે, બુરી શીખામણથી માણુસની અક્કલને ગુમરાહ બનાવે છે, બીજાઓની નેક નૈયતની ખાહેશ તથા ખરી મુરાદ છીનવી લે છે.

૫૧ જે શખ્સ પૃથ્વી અને સૂર્ય જેવી હોરમજદની પેદાયશ કબૂલ રાખતો નથી, જે ઘણી બુરા લોકોને મદદ આપી તેમનું જોર વધારે છે, તથા જે આદમી ખેતરોને વેરાન કરી નેક માણુસોને દુઃખ દે છે, તે માણુસ દીનના કલામોને તદ્દન ઉંધા વાળે છે.

૫૨ જે કોઇ બુરા માણુસને મોટો ગણે છે, પોતાના શેઠ શેઠાણીની દોલતનો કબ્જો મેળવે છે, રાસ્ત માણુસને નેક વિચારથી પાછો ફેરવે છે, તે માણુસ નેક જિંદગી ગુજારવાની રીતિને ખરાબ કરે છે.

૫૩ તે માણુસ બુરો છે કેજે પોતાની ખરાબ શીખવણીથી બીજા ઘણીને નેક કામ કરતો અટકાવે છે. તે માણુસ બુરો છે કેજે ગાયઢોરને વગર કારણે હલાક કરે છે. તે માણુસ બુરો છે કેજે રાસ્તી છોડીને લુચ્ચાઇથી મેળવેલા પૈસા પસંદ કરે છે. તે માણુસ બુરો છે કેજે કરપન

યાને જરતોસ્તી દીનનાં ફરમાનો કબૂલ નહિ રાખનારો અને દરૂજ યાને જુઠા તથા ઠગારા માણુસની સત્તાને ચહાનારો હોય છે.

૫૪ વળી તે માણુસ બુરો છે કેજે દુષ્ટ વિચારથી હરામના પૈસા મેળવવા ઇચ્છે છે. તે માણુસ બુરો છે કેજે દુનિયાની આબાદીની ખરાબી કરે છે. તે માણુસ બુરો છે કેજે પોતાની મુરાદ બર આવ્યા છતાં અસંતોષી રહે છે.

૫૫ હોરમજદી દીન કબૂલ નહિ કરનારા કરપો, તથા એ દીનના ફરમાનો ઉપર ધ્યાન નહિ આપનારા કવિઓ, તેમજ જેઓ શક્તિવાળા હોયા છતાં દીનનાં નેક કામમાં મદદ આપતા નથી તેઓને માટે બહેસ્તનું સુખ નથી.

૫૬ મનનો શક દૂર કરવા માટે ઘણી હુશિયારીથી આપેલું દીનદાર માણુસ તરફનુ ધર્મ સંબધી શિક્ષણ ઘણું કીમતી છે.

૫૭ પાપી માણુસને શિક્ષા ખમવાની છે.

૫૮ દીન ફેલાવવાની ખાહેશ રાખનારને તેનો ઘટતો બદલો મળશે.[1]

---

૫૯ જે કોઇ પોતાના વિચારથી, સખુનથી અને બે હાથોની મહેનતથી કીધેલાં કામોથી દુષ્ટ માણુસનું બુરૂ કરે છે, અથવા જે કોઇ સારાં કામ કરવા માટે બીજા માણુસને નસીહત આપે છે, તે ગોયા હોરમજદ તરફની મોહબતમાં ભેટ આપે છે: તે હોરમજદને ખુશનુદ કરે છે, અને તેના ઉપરનો પોતાનો એતેકાદ મજબૂત કરે છે.

૬૦ જે કોઈ સદ્‌ગુણી માણુસ સાથ સારી ચાલ ચલાવે છે—પછી તે સદ્‌ગુણી માણુસ તેનો ખેશી હોય, કોઇ ધંધાદારી હોય, યા તેનો તાબેદાર હોય—તથા તેના માલમિલ્કતનું ચોરો અને લૂટારાઓથી રક્ષણુ કરે છે, તે રાસ્તી અને નેક મનસ્નીનાં કામો બજાવનારો ગણાય છે.

૬૧ નાફરમાની અને બદ મનસ્નીને બંદગીની મારફતે દૂર કરજો. તમારા ખેશી સાથની તુંદી, તમારા હમશરીકો સાથની ઠગાઇ, તાબેદાર માણુસો તરફનો તિરસ્કાર, અને ગાયઢોરનાં રક્ષણુ માટેની તમારી બેદરકારી બંદગીની મારફતે દૂર કરજો.

---

૧ નંબર ૪૫ થી ૫૮ સુધીના વચનો ઇજશનેના હા ૩૨ મામાથી તારવી કહાડેલા છે. (ગાથા હોનવદ, હા ૫.)

૬૨ નીતિના માર્ગોમાં હોરમજદ રહે છે.

૬૩ ખાલેસ પરસ્તેશથી અને નેક નૈયતથી હોરમજદને યાદ કરવાથી મુરાદ મુજબનું ધારેલું કામ પાર પડે છે.

૬૪ બંદગી એજ હોરમજદ માટેની ભેટ છે.

૬૫ હોરમજદની આરાધના અને હોરમજદની કીર્તિના સખુનો અંતઃકરણથી અને નેક નૈયતથી જારી રાખવા, જેથી આ દુનિયાનું સુખ અને પેલી દુનિયાની અમર્ગીની જાથુકની બક્ષેશ મળેછે.

૬૬ હોરમજદ અને ભલુ મન નેકી અને કુવતનો વધારો કરે છે; માણુસોનાં કામોનાં પ્રમાણમાં તેમને સુખ આપે છે.

૬૭ જિંદગીની તમામ ભલી હાલતો, જે આગળ ભોગવવામાં આવી હતી, જે હાલ ભોગવવામાં આવે છે, અને જે હવે પછી ભોગવવામાં આવશે, તે પોતાના બંદા તરફની મોહબતમાં હોરમજદ તેને બક્ષે છે.

૬૮ નેક મનસ્ની, રાસ્તી, કુવત અને આબાદીથી હોરમજદ પોતાના બંદાનાં તનને મજબૂત કરે છે, બંદગીનો બદલો ભલી નિયામત વડે આપે છે, દુષ્ટ કામોથી દૂર રાખે છે, સભ્યતાને લીધે કુવત આપે છે, અશોઇને લીધે હિમત અને જોર બક્ષે છે, અને નેક મનસ્નીને લીધે સરદારી આપે છે.[1]

---

૬૯ જે કામ, જે સખુન અને જે ભક્તિને લીધે અમર્ગી, રાસ્તી, હકુમત અને સુખાકારી મળે તે સૌથી પહેલાં હોરમજદનેજ અર્પણ કરવાં.

૭૦ એક માણુસ જે કાંઇ અંતઃકરણથી હોરમજદને અર્પણ કરશે તે રાસ્તીની પુઠે ચાલનાર તેનાં રવાન (જાન) નાં કરેલાં નેક કામો છે.

૭૧ હોરમજદની નજદીક પહોંચવાનો માર્ગ તેની લાયક બંદગી અને તેની કીર્તિનાં ગાયનો છે.

૭૨ હોરમજદનાં રાજ્યમાં તમામ જાનદાર પેદાયશનું રક્ષણ ભલું મન (બહમન) કરે છે.

---

૧ નંબર ૫૯ થી ૬૮ સુધીનો ભાવાર્થ ઇજશનેના હા ૩૩ મામાથી ઉતાર્યો છે. (ગાથા હોનવઇ, હા ૬.)

૭૩ પુરો દાનેશમંદ શખ્સ તે છે કે જે દરેક બાબતમાં હોરમજદ અને તેને લગતાઓને યાદ કરે છે.

૭૪ હોરમજદનો આતશ જોરાવર, સૌથી તેજ, હિમત આપનાર હમેશાં ખુશી કરનાર, ઘણી રીતે મદદ કરનાર છે. તે આતશ પોતાનાં પુરતાં કુવતથી દુશ્મની ધરાવનાર અને કીનો રાખનાર શખ્સને શિક્ષ કરે છે.

૭૫ હોરમજદની દોસ્તીમાં રહીને નેક કામોથી અને નેક નેયતથી ગરીબોને આશ્રો આપવો.

૭૬ તમામ દેવો અને દુષ્ટ માણસોથી વેગળા રહી હોરમજદનેજ સર્વોત્તમ ગણવો.

૭૭ રાસ્તી અને નેક મનસ્નીનું અલંકારરૂપ હોરમજદ છે.

૭૮ દીનનાં ફરમાનો તેજ ખરી દોલત છે.

૭૯ હોરમજદ સિવાય બીજો કોઇ બચાવ કરનાર નથી.

૮૦ દીનનાં ફરમાનોનો ઇનકાર કરનારા દેવપરસ્ત માણસો નબળ મનના માણસો ઉપરજ ફાવી શકે છે. તે બદ માણસો જેમ રાસ્તી ઉપર ધ્યાન આપતા નથી, તેમ નેક મનસ્નીવાળા રાસ્ત માણસો જુઠા અને બદ દિયાનતવાળા માણસોથી વેગળા રહે છે.

૮૧ જેઓ નેક મનસ્નીથી ગાફેલ રહી દુષ્ટ કામ કરનારા તરીકે જિંદગી ગુજારે છે તેઓ આગળથી રાસ્તી નાસી જાય છે, જે મિસાલે કે જંગલી ખરફસ્તરો આપણી આગળથી દૂર નાસી જાય છે.

૮૨ સારી અક્કલવાળો શખ્સ નેક મનસ્નીનાં કામો એખ્તિયાર કરવાની ભલામણ કરે છે, અને નેક મનસ્નીને રાસ્તીનું ખરૂં મૂળ જાણે છે

૮૩ સભ્યતા (આર્મઇતિ) ભલાં મન (વોહૂમનો) અને રાસ્તી (અષ) થી વધે છે. એ ત્રણને લીધે માણસનું કુવત અને શકિતને છે.

૮૪ હોરમજદ દ્વેષ અને આજારને દૂર કરે છે.

૮૫ આ દુનિયા ફરતી છે.

૮૬ જેઓ ભલાં કામોમાં મશગુલ છે, તથા જેઓ અક્કલમંદીનાં

કામોનો વધારો કરે છે, તેમને હોરમજદની બુદ્ધિનો કાંઇક અંશ મળેલો હોય છે.

૮૭ નેક મનસ્નીથી અને રાસ્તીથી હોરમજદની કીર્તિનાં ગાયનનું કર્જ અદા કરવામાં આવે તો તેના બદલામાં તે સાહેબ આપણી જિંદગીને તાજગી બક્ષે છે.[1]

ગાથા ઉશ્તવદ.

૮૮ જેનાથી બીજાઓને સુખ મળે તે પોતે આબાદ હોય છે.

૮૯ પરોપકારી માણુસને હોરમજદ તનદુરસ્તી તથા સુખ બક્ષે છે.

૯૦ નેક મનસ્ની ધરાવનારને સંપત્તિ, ભલા આશીર્વાદ અને ભલાં મનની જિંદગીની બક્ષેશ મળે છે.

૯૧ જે કીર્તિવાન માણુસ પોતાની કીર્તિ જાળવી રાખી શકે છે તે સર્વમાં ઘણો ભાગ્યશાળી છે.

૯૨ બન્ને દુનિયાના ફાયદા મળી શકે એવો રાસ્ત માર્ગ જે ધણી બતાવે તે ભલાંના કરતાં વધારે ભલું હાંસેલ કરી શકે. તે શખ્સ હોરમજદની સદ્નો અને દુનિયાની આબાદી કરનારો ગણાય.

૯૩ હોરમજદ જેમ નેક તેમ પાપી માણુસને પણ મદદ આપે છે.

૯૪ આતશ અશોઇનું કુવત ધરાવે છે. આતશના પ્રતાપથી ભલાં મનનું કુવત મળે છે.

૯૫ માણુસજાતને તેનાં કામ અને વચન પ્રમાણે બદલો મળશે—ભલાંને ભલો, બુરાંને બુરો.

૯૬ દરેક જરતોસ્તીએ જાહેર રીતે દુષ્ટ માણુસનો જોરાવર દુશ્મન અને રાસ્ત માણુસનો ભારી ખુશહાલી આપનાર થવું જોઇયે.

૯૭ દરેક જરતોસ્તીએ પોતામાં તાકત હોય ત્યાંસુધી આતશની નમાજ અને રાસ્તીને કીમતી ગણવી.

---

૧ નંબર ૬૯ થી ૮૭ સુધીનો ભાવાર્થ ઇ.જશ્નેના હા ૩૪માથી ઉપજાવ્યો છે (ગાથા હોનવદ, હા ૭.)

૯૮ હોરમજદની કુમકથી કોઇ પણ રાજકર્त्ता પોતાની બુલંદ ઇચ્છા પ્રમાણેનું મહાભારત કામ બજાવી શકે છે.

૯૯ હોરમજદના કલામોની બરકતથી જરતોસ્ત દાના થયો હતો.

૧૦૦ લાંબી જિંદગી કે જે દુનિયાની પસંદ પડતી ચીજ છે તે હોરમજદ આપી શકે છે.

૧૦૧ એક સંતોષી વિચાર સૌથી સરસ ચીજ છે.

૧૦૨ સઘળી રીતે પુરો અને સંપૂર્ણ માણસ પણ એક પાપી માણસને રાજી રાખી શકતો નથી, કેમકે પાપી માણસ સઘળા રાસ્ત માણસોને સારા લેખતો નથી.

૧૦૩ રાસ્તી પોતાના પુર તેજથી જોરાવર અને ગાલેબ થઇ શકે છે.[1]

---

૧૦૪ હોરમજદની બંદગીની જરૂર છે, કારણ તે વડે તે બંદગી કરનારને પોતાનો દોસ્ત ગણીને તેને મદદ કરે છે.

૧૦૫ હોરમજદ રાસ્તીથી આબાદી કરનાર, તથા પોતાના બંદાઓથી ખરાબીને દૂર રાખનાર, અને બન્ને દુનિયામાં તેમનો દોસ્ત છે.

૧૦૬ રાસ્તીનો પેદા કરનાર અને પિતા હોરમજદ છે.

૧૦૭ સુરજ અને સેતારાઓનો માર્ગ મુકર્રર કરી આપનાર હોરમજદ છે.

૧૦૮ જેનાથી માહતાબ વધે છે અને ઘટે છે તે હોરમજદ સિવાય બીજો કોઇ નથી.

૧૦૯ જમીન તથા આસ્માનને પડી જવાથી ટેકાવી રાખનાર હોરમજદ છે.

૧૧૦ પાણી તથા ઝાડપાન હોરમજદે બનાવ્યાં છે.

૧૧૧ પવન તથા વાદળાંને ઝડપ બક્ષનાર હોરમજદ છે.

૧૧૨ બહમન (ભલું મન) નો પેદા કરનાર હોરમજદ છે.

---

૧ નંબર ૯૮ થી ૧૦૩ સુધીનો ભાવાર્થ ઇ.જશ્નેના ૪૩ મા હા ઉપરથી ઉપજાવ્યો છે. (ઉશ્તવદ ગાથાનો હા ૧.)

૧૧૩ હોરમજદ તે કારીગર છે કે જેણે રોશની તથા અંધારૂં બનાવ્યું છે.

૧૧૪ ઉંઘ અને જાગૃતિ બનાવનાર કારીગર પણ તેજ છે.

૧૧૫ સહવાર, બપોર અને રાત પણ તેણેજ પેદા કીધાં છે.

૧૧૬ સંપૂર્ણ મનસ્ની અશોઇને વધારે છે.

૧૧૭ હોરમજદનું રાજ્ય નેક મનસ્ની ઉપર સ્થાપેલું છે.

૧૧૮ આ ફરતી દુનિયા ખુશહાલી ઉપજાવનારી છે.

૧૧૯ પસંદ પડતી આર્મઇતિ (સંપૂર્ણ મનસ્ની) ને બુલંદ દરજ્જા સાથ બનાવનાર હોરમજદ છે.

૧૨૦ બાપને દીકરો પ્યારો કરનાર દૂરઅંદેશ હોરમજદ છે.

૧૨૧ નેક માણસનું રવાન ખુશહાલી પામશે અને પોતાની મુરાદ હાંસલ કરશે.

૧૨૨ પાક દીન અને તેનાં ફરમાનોને સદા પવિત્ર રાખવાં.

૧૨૩ જ્યાં રાસ્તી (અર્દીબહેસ્ત) અને નેક મનસ્ની (બહમન) છે તેજ આદેલ પાદશાહીમાં હોરમજદનું મુકામ છે.

૧૨૪ હોરમજદી દીન સઘળી મોજુદ દીનોમાં સર્વોત્તમ છે. તે રાસ્ત હોવાથી માલ મિલ્કતનું રક્ષણ કરે છે, અને તેના નેક કલામોને લીધે તે માણસને સદાચારી અને નીતિવાન બનાવે છે.

૧૨૫ આપણી તમામ ડહાપણભરેલી મુરાદોએ હોરમજદ તરફનીજ ખાહેશ રાખવી જોઇયે

૧૨૬ જે દુષ્ટ માણસ હોરમજદની નિયામતોને વગોવે તે ગનામીનોની તરફનો છે.

૧૨૭ તેઓને તમો તમારી આગળથી હાંકી કહાડજો કે જેઓ જુઠા, ઠગારા, દીનનાં ફરમાનો ઉપર ધ્યાન નહિ આપનારા છે, તથા જેઓ રાસ્તીને પગળે નહિ ચાલતાં નીતિના વધારાથી ખુશી થતા નથી.

૧૨૮ જુઠા અને ઠગારાને ઉંધાડા પાડજો. જુઠાઇને તોડવા, બુરા

માણુસોની મોટી પાયામાલી કરવા, તથા તેઓનાં કાવત્રાં અને દગાબાજીને ફાવવા નહિ દેવા માટે રાસ્તીના હાથમાં ઠગાઇને સોંપી દેજો.

૧૨૯ સામસામે લડનારા બે લશ્કરોમાંથી તેને હોરમજદ ફતેહ આપશે કેજે તેના મુકરરર કીધેલા કાયદા પ્રમાણે ચાલતું હોય.

૧૩૦ હોરમજદના કલામ આફત વેળા પાસ્બાની કરેછે. તે કલામની બરકતથી દુશ્મન ઉપર જીત મેળવી શકાય છે.

૧૩૧ ડાહ્યો રાજકર્તા તે છે કેજેને હોરમજદ ચાહે છે.

૧૩૨ જે કોઇ હોરમજદની મોહબત મેળવવાને શક્તિવાન થાય તેનો સખુન પોતાની મુરાદ પામે.

૧૩૩ પવિત્ર માંથ્ર (કલામ) રાસ્તીને લીધે એક ઉત્તમ દોલત છે. તેની મારફતે આ દુનિયાનું સુખ (ખોરદાદ) અને પેલી દુનિયાની અમર્ગી (અમેરદાદ) મેળવી શકાય છે.[૧]

---

૧૩૪ દુષ્ટ માણુસ પોતાના ખરાબ તરીકા અને બદ જબાનને લીધે આડે માર્ગે ગયલો હોય છે.

૧૩૫ આબાદી અને નાશ વચ્ચે સદાનું બિયાબારું છે: તેમના વિચાર, શિખામણ, અક્કલ, રીતભાત, સખુન, કામ, અંતઃકરણ, રવાન, એ સઘળાં એકબીજાથી કેવળ જુદાં છે.

૧૩૬ પવિત્ર માંથ્રવાણી પ્રમાણે જેઓ અમલ નહિ કરશે તેઓની જિંદગીનો અંત નુકસાનમાં આવશે.

૧૩૭ હોરમજદ દરેક ચીજનો જોનાર છે, અને તે કોઇથી ઠગાતો નથી.

૧૩૮ દીનનો કલામ કેજે ઘણો ફાયદાકારક છે તેની તરફ જે તાબેદારીથી ધ્યાન આપશે તેને તનદુરસ્તી તથા અમરપણું મળશે.

૧૩૯ અશો માણુસનું રવાન બહેસ્તનાં સુખની ખાહેશ રાખે છે; પણ પાપી રવાનને સખ્ત પિડા ભોગવવી પડે છે.

---

૧ નંબરની ૧૦૪ થી ૧૩૩ સુધીનો ભાવાર્થ ઇ.જશ્નેના હા ૪૪ મા ઉપરથી ઉપજાવ્યો છે. (ઉશ્તવદ ગાથા, હા ૨.)

૧૪૦ હોરમજદે આપણું ભલું ચાહીનેજ સુખ દુખ પેદા કીધાં છે.

૧૪૧ જે કોઇ બદ માણુસને ધિક્કારે અને હોરમજદની પવિત્ર દીનની મારફતે તેના તરફ માનની નજરે જોય તેનો તે દોસ્ત, મદદગાર તથા પિતા છે.[1]

---

૧૪૨ સંકટ અને નામુરાદી વેળા હોરમજદથી દિલાસો માંગવો. જેમ એક દોસ્ત બીજા દોસ્તને એવી વેળા દિલાસો આપે છે તેમ હોરમજદ પણ આપે છે.

૧૪૩ રાસ્તીની મારફતે ભલાં મનની દોલત હાંસેલ થાય છે.

૧૪૪ બોધ આપનાર તરીકે સદા હોરમજદને પસંદ કરવો.

૧૪૫ જે શખ્સ દુષ્ટ માણુસને શિકસ્ત આપે છે તે સારાં ડહાપણુના માર્ગો ખુલ્લા કરે છે.

૧૪૬ શક્તિવાન માણુસે બુરા માણુસને કદી મદદ કરવી નહિ, યા તેઓ તરફ કોઇપણુ જાતની મેહરબાની કે દયા દેખાડવી નહિ. શક્તિવાળા માણુસે નેક માણુસને પોતાના બેશી તરીકે ગણુવો.

૧૪૭ જે કોઇ દુષ્ટ માણુસને મદદ કરે તે બુરો છે; જે કોઇ સદ્દગુણી માણુસને મદદ કરે તે નેક છે.

૧૪૮ તાકતવાળો માણુસ બદ માણુસને સજા નહિ કરે તો તેનેબી બદ જાણુવો.

૧૪૯ જે કોઇ બદ માણુસને માટે ઘણો સારો તે પોતે બદ છે; જે કોઇને રાસ્ત માણુસ પ્યારો હોય તે પણુ રાસ્ત છે.

૧૫૦ ઘરબારનાં સુખ અને મનની શાંતિથી નિપજતાં કામો રાસ્તીનો વધારો કરે છે.

૧૫૧ જે કોઇ સખાવત કરે, સચ્ચાઇની ખાતરજ રાસ્તીનો અમલ કરે, પોતાની સત્તાનો રૂડો ઉપયોગ કરે, અને હોરમજદની કીર્તિનાં ગાણાં ગાય, તે ચીન્વત પુલ પસાર કરી જવાને શક્તિવાન થાય.

---

૧. નબર ૧૩૪ થી ૧૪૧ સુધીનો ભાવાર્થ યજશ્નેના હા ૪૫ મા ઉપરથી ઉપજાવ્યો છે. (ગાથા ઉશ્તવદ, હા ૩.)

૧૫૨ જે કોઇ પોતાની સત્તાની રૂએ ખરાબ કરી યા કરાવીને જિંદગી પાયમાલ કરે છે, અને જેનું રવાન અને અંતઃકરણ સખ્ત બનેલું છે, તેની રહેવાની જગા દરૂજનુ મુકામ છે.

૧૫૩ જેઓને હોરમજદે બહેસ્તની મજલિસમાં બેસવાને લાયક ગણ્યા છે તેઓને નેક મનસ્નીના કલામોથી આપણે યાદ કરવા જોઇયે.

૧૫૪ જે તરફ સભ્યતા (સપદારમદ) રાસ્તી (અર્દીબહેસ્ત)ની પુઠે ચાલે છે, અને જે તરફ ભલી મનસ્ની (બેહમન)ની પસંદ પડતી સત્તા ચાલે છે, તે તરફ હોરમજદ પોતાનાં સૌથી માન પામેલાં મુકામમાં રહે છે.

૧૫૫ જે કોઇ અશો માણસને દુખ દેશે તેના ઉપર દુખ આવી પડશે.[1]

ગાથા સ્પેન્તોમદ.

૧૫૬ સૌથી નેક વિચાર, સૌથી નેક સખુન, તથા સૌથી નેક કામ રાસ્તીથી ઉત્પન્ન થાય છે. એવા વિચાર, વચન અને કામને લીધે સુખ, અમર્ગી, સંપતિ, અને સપૂર્ણ મનશ્ની હોરમજદ આપે છે.

૧૫૭ કોઇબી શખ્સ નેક સખુન અને નેક કામને લીધે બહેસ્તનુ સુખ હાંસેલ કરી શકે છે.

૧૫૮ પોતાની હર્વિસ્પઆગાહ અક્કલને લીધે હોરમજદ પોતે રાસ્તી (અર્દીબહેસ્ત) નો પિતા છે.

૧૫૯ હોરમજદ મિનો જેહાનની આબાદી કરનાર, રામશ્ની બક્ષનાર, અને ખુશાહાલી ઉપજાવનારી જગતનો બનાવનાર છે.

૧૬૦ જેઓ દુખી થાય છે તે પાપી માણસો છેઃ રાસ્ત માણસો દુખી થતાં નથી.

૧૬૧ રાસ્ત માણસ થોડીજ ચીજથી રાજી રહે છે. બદ માણસ પુષ્કળ ચીજોથી પણ સંતોષ પામતો નથી.[2]

---

૧ નંબર ૧૪૨ થી ૧૫૫ સુધીનો ભાવાર્થ ઇ.જશ્નેના ૪૬ મા હા ઉપરથી ઉપજાવ્યો છે (ગાથા ઉશ્તવદ, હા ૪).

૨ નંબર ૧૫૬ થી ૧૬૧ સુધીનો ભાવાર્થ ઇ.જશ્નેના હા ૪૭ મા ઉપરથી ઉપજાવ્યો છે (સ્પેન્તોમદ ગાથા, હા ૧).

૧૬૨ જ્યારે સદ્‌ગુણી માણસ પરોપકારી કામોથી જુઠાઇને મારશે, તથા જ્યારે ઠગાઇ પોતાના ખરા આકારમાં ઉઘાડી પડશે, ત્યારે હોરમજદની પરસ્તેશ તેથી ઉપજતા ફાયદાઓ સાથ ફેલાવો પામશે.

૧૬૩ રાસ્ત માણુસ દુષ્ટ માણુસ ઉપર ફાવશે.

૧૬૪ કોઇ પણ શખ્સ ભલાં મન (બહમન)ની અક્કલથી હોરમજદની નજદીકનો થઈ શકે.

૧૬૫ જે શખ્સ પોતાની મનસ્નીને વધારે નેક અને વધારે પાક રાખે છે તે પોતાનાં વચન અને કામથી દીનને પણ તેવીજ પાક રાખે છે. તે શખ્સની ખાહેશ તેના એતેકાદ અને ધર્મને અનુસરતીજ હોય છે.

૧૬૬ ભલાં ડહાપણનાં કામથી સારા પાદશાહ અમારી ઉપર રાજ કરો ! બુરા પાદશાહ અમારી ઉપર રાજ મા કરો !

૧૬૭ પવિત્રાઇ માણુસને માટે જન્મથીજ સૌથી સરસ ચીજ છે.

૧૬૮ ગાય ગોસ્પંદોની પરવરશીને માટે માણુસે મહેનત કરવી જોઇયે, કારણકે તેઓ આપણા ખોરાકનો વધારો કરનારાં છે; તેઓ આપણી કીમતી મતા છે; આપણી નેક નૈયતની મુરાદમાં તેઓ આપણુને કુવત અને જોર બક્ષે છે.

૧૬૯ જેઓ નેક વિચારના માર્ગને સચ્ચાઇથી મજબૂત પકડી રાખવા ઇચ્છે છે તેઓએ ગુસ્સાના દેવને દાબેલો રાખવો અને મારામારીને દૂર દફે કરવી.

૧૭૦ રવાનને શેવટે પવિત્ર બદલો અને આશીર્વાદ મળે તે માટે બંદગી અસરકારક ઇલાજ છે.[1]

---

૧૭૧ જેઓ બેદિલ થયા હોય તેમને રાસ્તી મારફતે રાજી રાખવા.

૧૭૨ દુનિઆને ફાયદો કરવા માટે હોરમજદી દીનને સારૂ રાસ્તી મુકરર કીધેલી છે.

૧૭૩ ભલાં મનની સરદારીને તમો પસંદ કરજો: બુરા માણુસના તમામ સોહબતીઓને ધિક્કારી રદ કરજો.

---

૧ નંબર ૧૬૨ થી ૧૭૦ સુધીનો ભાવાર્થ ઇ.જશ્નેના હા ૪૮ મા ઉપરથી ઉપજાવ્યો છે (ગાથા સ્પે-તોમદ, હા ૨).

૧૭૪ બુરી અક્કલ અને બુરી જબાનથી ગુસ્સો અને અદેખાઇ વધે છે.

૧૭૫ બુરી જબાન અને બુરી અક્કલનો માણુસ ઉદ્યોગી માણુસોમાં નકામો છે.

૧૭૬ જેની વળાણુ સારાં નહિ પણુ ખરાબ કામ તરફ હોય છે તે બુરા તરીકાને ટેકો આપે છે.

૧૭૭ રાસ્તી ફરમાવે છે કે ખરૂં એખ્તિયાર કરવું.

૧૭૮ સાચુ બોલનારે દુષ્ટ માણુસની મારફતે યા તેના હાથ તળે સરદારી લેવી નહિ.

૧૭૯ બદીમાં ગિરફતાર થયલી સત્તાનો નાશ થશે.

૧૮૦ અનીતિનાં કામ કરનારાં અને સખુન બોલનારાં, બદ દિયાનત અને બદ મનસ્નીવાળાં રવાનોને દેવો મારફતે ખરાબ ખોરાક મળે છે અને તેમની હૈયાતી દરૂજનાં મુકામમાં ગુજરે છે.[1]

---

૧૮૧ આ દુનિયા ખુશહાલી ઉપજાવનારી છે.

૧૮૨ અશોઇથી ખાલેસ જિંદગી ગુજારનારા તથા પ્રકાશિત થયલાઓનું મુકામ ખુરશેદના પુષ્કળ ચળકાટવાળાં બહેસ્તમાં હોય છે.

૧૮૩ કોઇપણુ શખ્સ નેક મનસ્નીથી હોરમજદી દીનના ભેદો શીખવી શકે છે.

૧૮૪ જે જે સારાં કામો એક પછી એક તમો કરશો તે નેક નૈયતથી કીધેલાં હોવાને લીધે માણુસોની નજરમાં માનને લાયક ગણાશે.

૧૮૫ સેતારા, ખુરશેદ, દિવસ થવાની ખબર આપનાર બામદાદનું ઝઝકળું, એ બધાં હોરમજદની કીર્તિ ગાવાને માટે પોતાની ગિર્દેશ કરે છે.

૧૮૬ રાસ્ત કામો કરનારાઓની ખાહેશ જે સૌથી ચઢતે દરજ્જેની છે તે તેમની નેક મનસ્નીને લીધે દુનિયાનો પેદા કરનાર હોરમજદ પાર પાડે છે.[2]

---

૧ નંબર ૧૭૧ થી ૧૮૦ સુધીનો ભાવાર્થ ઈજશ્નેના હા ૪૯ મા ઉપરથી ઉપજાવ્યો છે (સ્પેન્તોમદ ગાથા, હા, ૩).

૨ નંબર ૧૮૧ થી ૧૮૬ સુધીનો ભાવાર્થ ઇજશ્નેના હા ૫૦ મા ઉપરથી ઉપજાવ્યો છે (ગાથા સ્પેન્તોમદ હા ૪).

ગાથા વોહૂક્ષથ્ર.

૧૮૭ રાસ્તીનાં અને પવિત્ર કામોમાં વાપરવાને લીધે સારી સત્તા દુનિયાનાં લોકોને આબાદ અને સુખી કરવા માટે એક દોલત સમાન છે.

૧૮૮ નેક મનસ્નીથી કીધેલી બંદગીથી ફાયદા હાંસેલ થાય છે.

૧૮૯ શક્તિવાળા અને નીતિવાન શખ્સે પોતાની સચ્ચાઇને ચહાનાર સરદાર તરફ માનની નજરથી જોવું.

૧૯૦ હોરમજદની ભક્તિ કરનારના હકમાં ઘણું સારૂ થાય છે, પણ જે તેની ભક્તિ નથી કરતો તેને શેવટે ઘણું ખમવુ પડશે.

૧૯૧ આબાદી કરનાર હોરમજદ જેણે જાનવર, પાણી તથા ઝાડપાન પેદા કીધા છે તે નેક મનસ્નીવાળા ધણીને તનદુરસ્તી તથા અમર્ગી બક્ષે છે.

૧૯૨ દીનદાર માણુસે સમજુ માણુસને જણાવવું જોઇએ કે આકેબત બુરા માણુસને સજા ભોગવવી પડનાર છે, પણ રાસ્તીને ટેકો આપનારને સુખાકારી મળનાર છે.

૧૯૩ ડાહ્યા માણુસને માંથ્રની ખુબીઓ સમજાવવામાં મોટી ખુશહાલી ઉત્પન્ન થાય છે.

૧૯૪ હોરમજદ બન્ને દુનિયામાં પાપીને શિક્ષા કરે છે અને નીતિવાનને સુખ બક્ષે છે.

૧૯૫ રાસ્તીના તરીકાથી ઉલટો જઇ જે ધણી નેક માણુસને ઇજા કરે તે દરૂજની પેદાયશનો છે.

૧૯૬ દરેક માણુસે રાસ્તીને વખાણીને રાસ્તી હાંસેલ થાય એવી દુઆ ગુજારવી.

૧૯૭ આ દુનિયા બહેસ્ત ભણી જવા માટેનો ખાકી પુલ છે.

૧૯૮ રાસ્ત માણુસનો દીનનો તરીકો દુષ્ટ માણુસના તરીકાને શેવટે બેશક કચડી નાખશે.

૧૯૯ દુષ્ટ માણુસનું રવાન બહેસ્તના માર્ગ તરફ પહોંચવા ઇચ્છે છે, પણ તેમ બની શકતું નથી ત્યારે તે પોતાની બદ જબાન અને બદ કામોને લીધે ઘણું કચવાય છે.

૨૦૦ જેઓ દીનના કલામો સાંભળતા નથી તેઓથી કાંઈ પણ ખુબીવાળું કામ બજાવી શકાતું નથી.

૨૦૧ ગરોથમાનમાં સૌથી પહેલો દાખલ થનાર હોરમજદ છે.

૨૦૨ જે કાંઇ હોરમજદને ખુશહાલી આપનારૂં હોય તે બજાવવા ઉપર મન લગાડો.

૨૦૩ હોરમજદની ખુશહાલીને આતુરતાથી શોધો અને નમ્રતાથી યાદ કરો.

૨૦૪ જે અશો લોકો આગળ થઇ ગયા અને હાલમાં હૈયાત છે તેમનાં નામ દઇને તેમને યાદ કરો અને ખરા પ્યારથી તેઓની નકલ કરો[1].

ગાથા વહિશ્તોઇશ્ત.

૨૦૫ જે છોકરી અશો રહીને પોતાના બાપ, ખાવંદ, ખેશીઓ, રાસ્ત માણસો તથા નોકરો સાથનો સંબધ કાયમ રાખશે તેની નેક નૈયતની મુરાદ પાર પડશે.

૨૦૬ દીનદાર માણસોની મારફતે ભણેલા થઇને નેક મનશ્નીની જિંદગી હાંસલ કરજો ! ખરાં અંત કરણથી એકબીજાને ચહાતા રહેજો !

૨૦૭ જુદાઇનો માર્ગ બંધ કરજો અને તેના વધારાનો અટકાવ કરજો !

૨૦૮ બેઇજતી અને નામોસી સાથની મોટાઇ નુકસાનકારક છે.

૨૦૯ રાસ્તીની હાનિ કરનારા બુરા માણસોથી ભવિષ્યની જિંદગી ખરાબ થાય છે.

૨૧૦ બાતેનનો લોભ દૂર કરો. પાપી વિચાર તદન નાબુદ કરો. રૂડાં કામ માટે અત્યારથીજ કમર બાંધો. નહિ તો આયંદેહ તમને અફસોસ ! અફસોસ ! એમ પુકાર મારવો પડશે.

૨૧૧ બુરાં કામ કરનારા શિકસ્ત પામજો !

---

૧ નંબર ૧૯૭ થી ૨૦૪ સુધીનો ભાવાર્થ ઈ. જ્રશનેના હા ૫૧ મા ઉપરથી ઉપજાવ્યો છે. (ગાથા વોહુ ક્ષથ.)

તેઓ સઘળા ધીક્કાર પામજો અને હસી કહડાજો !
તેઓ સઘળા વિલાપ કરતા થજો !
સત્તાવાળાઓથી તેઓ દુખ અને જખમ ખમજો !
અન્જુમનો અને કુટુંબોમાંથી તેઓ ન્યાત બાહેર થજો !
તેમને હાથે પગે બેડી ઠોકાજો !
તેમનું મોત જલદીથી આવી પુગજો !

૨૧૨ ખોટા એતેકાદવાળાઓથી રાસ્ત માણસોને સંકટ વેઠવુ પડે છે.

૨૧૩ નેક જિંદગી ગુજારનાર ગરીબ માણસ હોવા છતાં તેને ખુલદ દરજ્જો મળે છે.[1]

આ સઘળા કેવા નેકી, નીતિ, નમ્રતા અને ભલી નૈયતના, રાસ્તી, સુખ અને આબાદીના વધારા માટેના સખુનો છે ! અશો જરતોસ્તે જાહેર કરેલા વચનોનો આ સઘળો બોલેબોલ ઉતારો નથી, પણ તે સાહેબે પોતાની ગાથાવાણીમાં વાપરેલા સખુનોનો ખરો ભાવાર્થ આ તારવી કહાડેલા સખુનોમાં ઉપજાવવામાં આવ્યો છે, જે પેગમ્બર સાહેબના હેતુને દરેક વાતે મળતો છે.

ફસલ ૭—મહાન મદદગારો અને શાગેર્દો.

જરતોશ્ત—એક શાયર અને ફિલસૂફ.

હવે આપણુ એક તબક્કો આગળ વધિયે. ઉપર ટાંકેલા ભાવાર્થવાળા ઉત્તમ સખુનો પછી સહેલથી જોઇ શકાશે કે અશો જરતોસ્ત એક શાયર હતો—કારણ કે તેના વચનો ગાથા યાને ગાયનમાં, ગાયનરૂપી બંદગીમાં, રચેલા છે. પણ તે એકલો શાયરજ ન હતો. ઉપલાજ સખુનોમાં સમાયલી ફિલસૂફી ઉપરથી ખુલ્લું દિસે છે કે તે સાહેબ એક શાયરની જોડે એક ફિલસૂફ પણ હતો. અનેક આકાશી શક્તિઓને બદલે એકજ મોટામાં મોટી શક્તિની જે કલ્પના ગાથામાં જણાય છે તે કલ્પના કરનાર પોતાને એક મોટા ફિલસૂફ તરીકે સાબેત કરી આપે છે. પણ જરતોસ્ત શાયર અને ફિલસૂફ જેમ હતો તેમ વળી તે એક પેગમ્બર પણ હતો. તે પોતાના કલ્પેલા એકજ મહાજ્ઞાની સાહેબ (મજદા અહુરા) તરફથી પોતાને બશારત થયલી

ગણીને પોતાના કલામો પોતાના જમાનાની દુનિયામાં ફેલાવવાની હામ ભિડે છે—પોતાને પોતાના તે સાહેબ સાથ વાતચિત થતી હોય એમ સમજાવે છે—પોતાની ખામી દૂર કરવા તે તેની કનેથી અનેક વાર [1]દીનની બાબતનું જ્ઞાન હાંસેલ કરવાની તલબ કરે છે, અને તે જ્ઞાન તે મહાજ્ઞાની તરફથી પોતાને મળ્યા પછી તે આલમમાં પાછો દેખાવ દઇ તેને તેથી વાકેફ કરે છે. આ તેની પેગમ્બરી છે. પોતાના મુખથી બાહેર પાડેલા સખુનોમાં તેણે જે કંઇ નમનતાઇથી, પ્રમાણિકપણે, તમામ સાદાઇ સાથ જાહેર કીધું છે તે એજ છે. એક ખુદાને પિછાનવો, રાસ્તીની રાહ લોકોને બતાવવી, અને બુતપરસ્તીનો પરાજય કરવો—એજ જરતોસ્તી દિનનો મૂળ હેતુ છે.

તેના દોસ્તો અને મદદગારો.

હવે આપણે જોઇયે કે તેની આ હોરમજદી દીનને કબલ કરનારા કોણ કોણ હતા. પોતાની પેગમ્બરીનાં પહેલાં વર્ષોમાં તેણે ઘણું ખમ્યું હશે એમ તેના પોતાના થોડાક સખુનો ઉપરથી જણાય છે, કે જયારે તે મદદ માંગવા, દિલાસો મેળવવા પોતાના ખુદા પાસે જાય છે, અને તેની તરફથી જે જરૂરનું હોય તે મેળવવાને શક્તિવાન થાય છે. આ રીતે ખુદાઇ મદદ મેળવીને તે પોતાનાં કામમાં—પોતાની દીન ફેલાવવાના પ્રયાસમાં—બેધડક આગળ વધે છે. દેશના કેટલાક હાકમો પાસે મદદ માંગવા તે ગયલો હોવો જોઇયે, અને તેઓએ તેને મદદ નહિ આપતાં હાંકી કહાડી તેના ઉપર સખ્તી આણી હોય એવું પણ ગાથાવાણી ઉપરથી માલમ પડે છે. આ પવિત્ર વાણીમાં એવા અનેક ઇશારા છે, અને તે આગળા સફાઓમાં આપણ વાંચી ચુકયા છિયે, કે જેમાં સત્તા ધરાવનારા, શક્તિવાળા અને હાકમ લોકો અશો માણસોને મદદ આપતા નથી, ડોળા કકડાવે છે, ખરાબી કરવા માગે છે, વગેરે ફરિયાદો જોવામાં આવે છે. પણ જયારે આવા રાજકર્ત્તાઓ, જેઓ જરતોશ્તના જમાનામાં ચાલતા દેવયસ્ન તરીકાને વળગી રહ્યા હતા અને જરતોશ્તના સુધારાના ધર્મને કબૂલ રાખતા ન હતા, તેઓ તરફથી મળેલી નિરાશાથી નામુરાદ નહિ થતાં કે હિમત નહિ હારતાં

---

[1] નંબર ૨૦૫થી ૨૧૩ સુધીનો ભાવાર્થ ઇ.જ.નેના હા ૫૩ મા ઉપરથી ઉપજાવ્યો છે. (ગાથા વહિશ્તોઇશ્ત.)

પેગમ્બરે પોતાની કોશેશ ચાલુજ રાખી. અને સારાં ભાગ્યે અંતે તેને ફતેહ મળી. તેને એક એવો હાકમ મળી ગયો કે જેણે તેની વાતો સાંભળવાની ના પાડી નહિ. તે કવિ વીશ્તાસ્પ હતો, જેણે જરતોશ્તને આશ્રો આપ્યો, તેના સખુનો સાંભળ્યા અને છેલ્લે પોતે જરતોશ્તી બન્યો.

આ ચમત્કાર કેમ બનવા પામ્યો તેનું જે બયાન પેહલવી અને ફારસી લખાણોમાંથી મળે છે તે ગાથામાથી કે બીજી અવસ્તાવાણીમાંથી મળતું નથી. ગાથા મુજબ ગુસ્તાસ્પ એકલોજ જરતોશ્તનો શાગેર્દ ન હતો, પણ તેની રાણી હુતોસ, તેનો વજીર જામાસ્પ, તેનો ભાઇ ફર્ષ-ઓશ્ત્ર, અને જરતોશ્તનો પિત્રાઇ મઇધોમાહ પણ હતા. ફરવરદીન યશ્તમાં[1] જણાવેલું છે તે પ્રમાણે તો આ છેલ્લો પેગમ્બરનો સૌથી પહેલો શાગેર્દ હતો. આ સઘળાંઓને જરતોશ્તે પોતે યાદ કીધાં છે. એક ઠેકાણે[2] તે તેમનાં નામો દઇ અમૂક સખુનો કહી સમળાવે છે. પ્રથમ તે આ પ્રમાણે બોલે છે—

> "માણસોમાથી જે કોઇ સ્પેતમાન જરતોશ્તને મેહરબાનીથી ખુશ કરે તે માણસ પોતે દીનનાં ફરમાનો જાહેર કરવાને લાયક હોવો જોઇયે. તેવા માણસને હોરમજદ બહેસ્ત બક્ષશે, અને તેની નેક મનસ્નીને લીધે તેનાં બચ્ચાં બાળાં અને તેનાં પશુ ઢોરોને આબાદ કરશે. તેવા માણસને અય રાસ્ત! હું તારો ખરો દોસ્ત ગણું છુ."

તેનો મુરબ્બી શાહ ગુશ્તાસ્પ.

આ રીતે જરતોશ્ત બોલી રહે છે ત્યારે તેના શાગેર્દોમાંથી કોઇ તેને પુછે છે કે—

> "અય જરતોશ્ત, પેગમ્બરીનાં મહાભારત કામમાં મદદ આપવા માટે તારો ખરો દોસ્ત કોણ છે?"

આ સવાલનો જવાબ જરતોશ્ત પોતે આપે છે. તે બોલે છે કે—

> "ખચીત બહાદુર કય ગુસ્તાસ્પ પોતે!"

---

[1] ફ૦ ૯૫.

[2] દ જામે, હા, ૪૬, ફ૦ ૧૩ થી ૧૯.

બીજે ઠેકાણે[1] પેગમ્બર એક વાર ફરીને કય ગુશ્તાસ્પને આ પ્રમાણે યાદ કરે છેઃ—

> "પાદશાહ ગુશ્તાસ્પે પોતાની નીતિભરેલી વર્ત્તણુકથી, આદેલ પાદશાહીમાં નેક નૈયતનું ડહાપણ (સારી દિયાનત રાખ્યાથી જે ફાયદા હાંસલ થાય છે તે) ભરૂં પડેલું જોયું છે. તે એક દાનેશમંદ અને પરોપકારી પાદશાહ છે. તે અમારૂં ભલું કરશે."

ગુશ્તાસ્પ શાહે દીન કબ્લ રાખ્યા પછીના આ સખુનો ઓચરાયલા લાગે છે. એ પછી શેવટે જ્યારે પોતાની દીનનો ફેલાવો બને એટલો કીધા પછી જઈફીને લીધે અશો જરતોસ્તે એ કામથી ફારેગ થવા ચાહ્યું ત્યારે પેગમ્બર સાહેબના ચેલાઓ આ રીતના સખુનો બોલે છે—

> "સપેતમાન જરતોશ્તની રાસ્તીને લીધે જ્યારે હોરમજ્દે તેમને આ બે બક્ષેશ આપી ત્યારે તેમની સર્વોત્તમ મુરાદ પાર પડી—(૧) હંમેશ સુધીની સારી જિંદગી (યાને બહેશ્તનું સુખ), અને (૨) જેઓ તેમને પહેલાં દુખ દેતા હતા તેઓ પાછળથી તેમની ભલી દીનનાં વચનો અને કામો જાણવાની ખાહેશ રાખવા લાગ્યા.
>
> "હવે જ્યારે મનસ્ની, ગવસ્ની, અને કુનસ્નીથી દીનના એલમ તથા ક્રિયા સાથની આરાધના ઉપર એતેકાદ રાખીને હોરમજ્દની કીર્ત્તિ ગાવા માટે તેઓ તત્પર છે ત્યારે તો સપેતમાન જરતોસ્તની દીન કબૂલ કરનાર કય ગુશ્તાસ્પ તથા દીન આગાહ ફરશોસ્તર તે દરેકને રાસ્તીના માર્ગો અને સોષ્યતોની દીન કે જે હોરમજ્દે બનાવી છે તે તેઓને શાખવશે."

પેગમ્બરનો પાદશાહી ચેલો.

આ બન્ને ફકરાઓ ઉપરથી ઘણું જાણવાનું મળે છે. શાહ ગુશ્તાસ્પ પેગમ્બરનો નામાંકિત ચેલો થઇ ચુકયો હતો, એટલુજ નહિ પણ દીનનો ફેલાવો એવો સારી રીતે અને ખાતરી ભરેલી રીતે થતો હતો કે જેઓ પેગમ્બરીની શુરૂઆતમાં જરતોસ્તને દુખ દેતા હતા અને તેમના ઉપર

૧ ઇ,જરને, હા ૫૧, ફ૦ ૧૬.

અનેક પ્રકારની જાસ્તી ગુજારતા હતા તેવા દેવયસ્ન બુરાઓ—જેવાકે કીક, કરપ અને ઉસિખ્ષ ધર્મગુરૂઓ—તેઓ પણ હોરમજ્દી જરતોસ્તી દીનનાં વચનો અને કામો જાણવા અને કબૂલ રાખવાની ખાહેશ બતાવવા લાગ્યા. હવે આવા લોકોને દીનમાં લેવા કે નહિ? તેઓ જુદદીન હતા એ તો ખરૂંજ છે, કેમકે તેમનો તરીકો દેવને લગતો, જુદાઇને લગતો, દગાઇ ભરેલો હતો, અને તે તરીકાથી તેમને ફેરવવા માટેજ રાસ્તીનો તરીકો જરતોસ્તે ફેલાવવાની બાથ ભીડી હતી. તેઓ જુદદીન હતા એટલુંજ નહિ પણ તેઓ દીનદુશ્મન હતા, કેમકે તેમની અસલ દીન ઉપર નવી દીનની ચઢાઇ હતી. એવા ધણીઓને પોતાની દીનમાં દાખલ કરવાની જરતોસ્તે ના પાડી નહિ. ખરૂં જોતાં પોતાની રાસ્ત દીનથી· જેઓ વેગળા હોય તેઓ સર્વેને તેમાં દાખલ કરીને નેક રાહ ઉપર તેમને લાવવાની મતલબથીજ હોરમજ્દી જરતોસ્તી દીને જન્મ લીધો હતો. એટલામાટે આવા બુરાઓએ જ્યારે ભલા થવાની ખાહેશ બતાવી ત્યારે તેમને નેકીનો માર્ગ બતાવવાને જરતોસ્ત શી રીતે ના પાડી શકે? પણ જ્યારે તે જુદદીન દીનદુશ્મનોની ખાહેશ જાહેર થઇ ત્યારે પેગમ્બર સાહેબ પેગમ્બરીનાં કામથી ફારેગ થયલા જણાય છે. તેમના ઉપર ઉમરનો બોજો વધી પડેલો ધારી શકાય છે. તેઓએ પોતાનું દીન ફેલાવવાનું, તેનું શિક્ષણ આપવાનું કામ પોતાના બે મોટામાં મોટા ચેલાઓ, હમશરીકો, અને મદદગારોને સોંપી દીધેલું જણાય છે. આ બે નામવર નરોમાંનો એક શાહ ગુશતાસ્પ પોતે છે, અને બીજો હવુમનાં ખાન્દાનનો ફરષોસ્તર છે, કેજે શાહના વજીરનો વડો ભાઇ થાય છે, અને વળી ગાથાના એક ફકરાની જે સમજણ[2] ઉઠાડવામાં આવે છે તે પ્રમાણે પેગમ્બર સાહેબનો સસરો થાય છે. આ રીતે પોતાના પાદશાહ અને પોતાના અતલકના ખેશી એવા બે ચેલાઓને જરતોસ્તે પોતાની દીનના ફેલાવવાનું કામ સોંપી દીધેલું હોવાથીજ ઉપલા ફકરાઓની શેવટે જણાવવામાં આવ્યું છે કે તેઓ પેલા જુદદીનોને ધર્મના માર્ગો શીખવી દીનમાં દાખલ કરશે. જરતોશ્તી દીનમાં જુદદીનને દાખલ કરવાની મનાઇ નથી એમ આ ફકરા સાબેત કરે છે.

---

૧ ઇજશ્ને, હા ૫૩, ફ૦ ૧ અને ૨.

૨ ઇજશ્ને, હા ૫૧, ફ૦ ૧૭.

પેગમ્બરની બાનુ ચેલી—રાણી હુતોસ.

પોતાની દીનના ફેલાવાને માટે જરતોસ્તે ગુસ્તાસ્પ શાહ અને તેની રાણી હુતોસ એ બન્નેની મદદની ખાહેશ રાખી હતી એમ ગાથા સિવાય-નાં અવસ્તાઇ ભણતરો ઉપરથી જણાય છે. આતાં યશ્ત[1] માં જણાવ્યા પ્રમાણે જરતોસ્તે ગુસ્તાસ્પ માટે એવી ખાહેશ રાખી હતી કે—

> "લોહરાસ્પના બેટા જોરેમંદ કય ગુસ્તાસ્પને મારી દીનના વિચાર મુજબ, મારી દીનના વચન મુજબ, અને મારી દીનનાં કામ મુજબ હું ચલાવુ."

આ માગણી કબૂલ રખાઇ અને જરતોસ્તનાં મનની એ મુરાદ પાર પડી તે આપણુ આગળા સફાઓમાં વાંચી આવ્યા છિયે. હવે એવીજ એક બીજી ખાહેશનો ઇશારો અશીશવંઘ યશ્ત[2] ઉપરથી આ રવેશનો મળે છે—

> "સદ્ગુણી અને અશ્રાફ ખાન્દાનની રાણી હુતોસને દીનનાં મત પ્રમાણે, દીનના વચન પ્રમાણે, તથા દીનનાં કામો પ્રમાણે હું ચલાવું, તથા જે હુતોસ રાણી માજદયસ્ની દીન ઉપર પોતાનું મન લગાડે, તથા પોતાની જે કાંઇ ખાહેશ હોય તે જાહેર કરે, અને વળી જે રાણી પેગમ્બરીનાં કામને માટે મને સારી શીખામણ (સલાહ) આપે."

ગાથામાં રાણી હુતોસ બાબે કાંઇ ઇશારો મળતો નથી, પણ યશ્તોમાં તેમજ પેહલવી અને ફાર્સી ગ્રંથોમાં તે બાબેના ઇશારા છે, જે આપણ હવે પછીના બાબોમાં વાંચીશુ. યશ્તોમાં જણાવ્યા પ્રમાણે રાણી હુતોસની મદદ મેળવવામાં પણ પેગમ્બર સાહેબ ફતેહ પામ્યા હતા. જેમ ગુસ્તાસ્પ તેમ હુતોસ એ બન્ને નોદર શાહનાં પાદશાહી ખાન્દાનમાં જન્મેલાં હતાં. ગુસ્તાસ્પની પોતે રાણી થાય એવી મુરાદ આ શાહજાદીએ પોતાની શાદી આગમજ ચાહી હતી એવું એક ઠેકાણે[3] જણાવેલું છે—

---

૧ ફ૦ ૧૦૪-૧૦૫.

૨ ફ૦ ૪૬. આ બાબતને મળતોજ ફકરો ગોશ યશ્તમા પણ છે. જુઓ ફ૦ ૨૬.

૩ રામ યશ્ત, ફ૦ ૩૬.

"હું કય ગુશ્તાસ્પનાં મકાનમાં પ્યારી, ચહવાયલી અને માન પામેલી થાઉ."

આ તેની ખાહેશ બર આવી અને તેથી જરતોસ્તનાં કામને મોટી મદદ મળી, કારણ કે ઇરાનમાં ઓનો દરજ્જો ચઢતો હતો એમ જણાય છે, અને તેથી હુતોસની મદદ વગર ગુશ્તાસ્પની મદદ કમજોર થઇ પડશે એમ જાણીને પેગમ્બરે તેણીની મદદ માટે ખાહેશ બતાવેલી હોવી જોઇએ.

ગુશ્તાસ્પે બજાવેલી દીનની સેવા.

શાહ ગુશ્તાસ્પે જરતોશ્તની દીન કબૂલ રાખીને બજાવેલાં કામોની યાદ ભારી આભાર સાથ અવસ્તાવાણીમાં કરવામાં આવી છે. ફરવરદીન યશ્તમાં ગુશ્તાસ્પે પોતાની બાજુનાં બળથી તથા બીજી રીતની મદદથી જરતોસ્તી દીનનો કેટલે દરજ્જે અને કેવી રીતે ફેલાવો કીધો તેનું કેટલુંક બયાન આવેલું છે. તેમાં એક ઠેકાણે[1] આ મતલબનું જણાવ્યું છે કે—

"કુવતવાળો, માંથ્રનાં તનવાળો, મજબૂત હથિયારવાળો, હોરમજદના તરીકા મુજબ ચાલનારો કયાની ખાન્દાનનો અશો ગુશ્તાસ્પ પાદશાહ......જેણે આગળા દરૂજોને રાસ્તીના માર્ગ તરફ ખેંચીને દીનનો ફેલાવો કીધો, જેણે આગળા દરૂજોને અશોઇને માટેની ફરાખી શીખવી, અને આ દીન કેજે હોરમજ્દી જરતોસ્તી છે તેની બાજુ તથા મદદ થવાને જે કબૂલ થયો."

આ ફકરો બતાવે છે કે અશો જરતોસ્તે પોતાની છેલ્લી વસીહત વેળા દીનનો વધુ ફેલાવો કરવાનું કામ શાહ ગુશ્તાસ્પ ઉપર રાખ્યું હતું તેમ એ શાહે દીનમાં દાખલ થવા માંગનારા આગળા દરૂજ યાને જુદા અને જુદી દીન પાળનારા લોકો હતા તેમને નવી દીન શીખવીને તેમાં દાખલ કીધા હતા, અને એ રીતે જેઓ એ દીનમાં દાખલ થવા માંગતા હતા તેમને દાખલ કરીને તેનો ફેલાવો કીધો હતો. આગળ ચાલતાં વિશેષ એમ જણાવવામાં આવ્યું છે કે—

---

૧ ફ૦ ૯૯. કામા જરથોસ્ત નામું, બીજી આવૃત્તિ, સ૦ ૧૯૪.

૨ ફ૦ ૧૦૦. કામા યશ્ત બા માયની. કામા જરતોશ્ત નામુ, બીજી આવૃતિ, સ૦ ૨૮૫.

“ શાહ ગુશ્તાસ્પે ઉસ્તવાર મોજુદ પવિત્ર દીનને હુનુ[1] જેવા બુરા માણસોથી છુટી પાડી, અને તેને બુલંદ, રાજ કરતી, ચોમેર ફેલાતી, નીતિનાં ફરમાનવાળી, લોકોમાં માન પામેલી, ગાયઢોર અને ઘાસ-ચારાની ભરપુરતા અને આબાદી કરનારી મુકરર કીધી.”

ગુશ્તાસ્પના દીનદુશ્મનો.

આ ફકરામાંથી એક નવી બિના એ જાહેર થાય છે કે અશો જરતોસ્તે સદંતર નવીજ દીન સ્થાપી ન હતી, પણ જુની દીનમાં યોગ્ય સુધારો કરીને તેને રચી હતી, તથા વળી હુનુ નામના ટોળાના બદ લોકોના હાથમાં એ જુની પવિત્ર દીન બિગડેલી હાલતમાં હતી તેને વધારે બિગડીને નાશ પામવા નહિ દેતાં શાહ ગુસ્તાસ્પે તેને જુદી પાડીને બચાવી લીધી હતી. પણ નવી સુધારેલી દીનનો મોટો ફેલાવો તો એ દીન માટે ઉઠેલી મોટી ધર્મ સંબંધી લડાઇમાં મળેલી ફતેહ પછીજ થયો. આ લડાઇ ઇરાન દેશની ઉત્તરે આવેલા મુલ્ક નામે ખ્યોનના શાહ અર્જાસ્પ સાથે થઇ હતી, કે જે કયાની શાહોની પેઠે જુની દીન પાળનો હતો અને તેનો ચુસ્ત હિમાયતી હતો. તેણે જ્યારે જાણ્યું કે ગુશ્તાસ્પે નવી દીન અખ્તિયાર કીધી છે ત્યારે તેણે પોતાના બે સરદારો વીદરફ્શ અને નામખાસ્તેને તે શાહની દરબારમાં મોકલીને ગુશ્તાસ્પને આ દીનથી પાછો ફેરવવા માંગ્યો, જેમ કરવાની તેણે ના પાડવાથી મોટી લડાઇ ચાલી, અર્જાસ્પનો નાશ થયો અને દીનનો ચોતરફ ફેલાવો થયો. આ લડાઇમાં અર્જાસ્પની મદદે બીજા કેટલાક હાકેમોબી મેદાન પડયા હતા અને તેઓ સર્વેને ગુશ્તાસ્પે એકલે હાથે હરાવીને દીનની ચઢતી કીધી હતી એમ અવસ્તાવાણી ઉપરથી જણાય છે. એ બાબતમાં ગોશ યશ્ત[2]માં જણાવ્યા પ્રમાણે ગુશ્તાસ્પે ગોશ ઇઝદની આરાધના કરીને એવી બક્ષેશ માંગી કે—

“લડાઇમાં નીચલા આઠ હરીફ પેહલવાનોને હું નસાડું:—(૧) વીસ્પ-થૌર્વો-અસ્તિનો બેટો વીસ્પ-થૌર્વ, (૨) ઉર્વી ખઓધ, (૩)

---

૧ આ હુનુ લોકો તે વેદના સુનુ અને પાછળથી યુરોપમા જણાયલા હન-હુન (Huns) લોકો હોય એમ લાગે છે.

૨ ફ૦ ૩૦—૩૧.

ઉર્ઝી-વૅરૅથ, (૪) સ્તી મનોથી (કે જે પોતાની જોડે ૭૦૦ ઉંટ ઉપર લૂટનો માલ લાધીને લાવ્યો હતો), (૫) ઉસ્કેરાયલા અને ખૂની ખ્યોની લોકોનો રાજા અર્જાસ્પ, (૬) બુતપરસ્ત દર્શીનીક, (૭) ખરાબ દીનવાળો તાંથ્રવંત, અને (૮) બુતપરસ્ત સ્પંજઉરૂશ્ક.

આ ફકરામાં જણાવેલા આઠ દીનદુશ્મનોને ધાર્મિક લડાઇમાં મારી હટાડવા ઉપરાંત ગુસ્તાસ્પે બીજી જે મુરાદ માંગી હતી તે એજ યસ્તમાં જણાવ્યા પ્રમાણે ખ્યોન અને વરેધક નામના દેશોમાં સારા કાયદા અથવા સારી દાનાઇભરેલી રીતો દાખલ કરી તેમને સુધારવાની હતી.[1]

ઉપલા સઘળા દીનદુશ્મનો, અથવા દેવયસ્ન અને બદ દીન પાળનારા હાકમો, ખાકાનો અને શાહોને ગુસ્તાસ્પે મુરાદ ચાહી હતી તે પ્રમાણે હરાવ્યા. આ ઉપરાંત બીજા અનેક દુશ્મનોને ગુસ્તાસ્પે શિકસ્ત આપેલી જણાય છે, કેમકે આવાં યસ્ત મુજબ ઉપર જણાવેલા તાંથ્રવંત અને અર્જાસ્પ ઉપરાંત "દેવપરસ્ત પેશન,"[2] આઠ બોયરાંવાળો પેશોચંઘ અને "દેવપરસ્ત હુમવાક" નામના પણ તેના શત્રુઓ હતા, જેમને લડાઇમાં હરાવવાની જેમ ગુસ્તાસ્પે તેમજ તેના ભાઇ જરીરે મુરાદ ચાહી હતી, અને તેનું ફળ તેમની ફતેહમાં મળ્યું હતું.

પેગમ્બરના પાદશાહી મદદગારો.

ગુશ્તાસ્પ અને જરીર શાહ નોદરનાં ખાન્દાનથી ઉતરેલા હતા, માટે તેઓએ તેમજ શાહજાદા અસ્પદિયારે અને શાહજાદા પેશોતને જરતોસ્તી દીન એખ્તિયાર કીધાથી બીજા નોદરિયાનોએ પણ તેમજ કીધું, અને એ રીતે એ પાદશાહી ખાન્દાનીઓનો પેગમ્બરને મસમોટો ટેકો મળ્યો. એજ

૧ ફ૦ ૩૧

આ ખ્યોન અને વરેધક દેશો કયા આવ્યા હતા તે નક્કી થઇ શકતું નથી પ્રો. ડાર્મેસ્ટેટેના જણાવ્યા પ્રમાણે યુનાની ગ્રંથોમા ચિયોનાઇટી (Chionitae) અને વર્ટી (Vertae) નામે જે ટોળાઓ કેસ્પીઅન સમુદ્રની પશ્ચિમ દિશાએ વસતા હતા તે આ ખ્યોન અને વરેધક ટોળા હશે. શાહનામા મુજબ અર્જાસ્પ ચીનનો ખાકાન હતો પણ રિગ્વેદમાથી તેનુ નામ મળે છે તે ઉપરથી જણાય છે કે તે જરતોશ્તી આર્યોના હરીફ વેદિક આર્યોના એક ટોળાનો સરદાર હતો

૨ આવા યશ્ત, ફ૦ ૧૧૩. કામા જરતોશ્ત નામુ, સફે ૨૮૯. કાગા 'પેશોચિંહ' નામ વાંચે છે ને તેને "મુરદાં દાટનાર" લખે છે. યશ્ત બા માયની, સફે ૪૪.

ખાન્દાનની બાનુઓનો ટેકો પણ એજ રીતે જરથોસ્તને રાણી હુતોસની મદદથી મળ્યો. ઉપર ઇશારો કરી ગયા છિએ તેમ આ રાણી પણ નોદરનાંજ ખાન્દાનની હતી, અને તેના ઘણા ભાઇઓ હતા. તેઓ કોણ હતા યા તેમનાં નામ શું હતાં તે અવસ્તાવાણીમાં જણાવ્યું નથી, પણ તેણી "ઘણા ભાઈઓવાળી" અને નોદરિયાન ખાન્દાનની હતી, અને તેણે "કય ગુસ્તાસ્પનાં ઘરમાં ઘણી ચહવાયલી અને માન પામેલી ધણિયાણી" થવાની મુરાદ ચાહી હતી, એમ રામ યસ્ત[1] ઉપરથી જણાય છે. ગોશ યસ્ત[2]-માં જરથોસ્ત તેને "આજાદે હુતોસ" અથવા 'સદગુણી અને અશ્રાફ ખાન્દાનની હુતોસ" ને નામે ઓળખે છે; અને તે પોતાની મજ્દ-યસ્ની દીન ઉપર દિલ લગાડે અને પોતાની ખાહેશ જાહેર કરે તથા પોતાની પેગમ્બરીનાં કામને જશ મળે એવી સલાહ આપે એમ ઇચ્છે છે. આ રાણી કેજેને શાહનામામાં કેતાયુનને નામે ઓળખાવી છે તથા જેને રૂમના કયસરની બેટી જાહેર કીધી છે, તે ભૂલ છે. ગુસ્તાસ્પના જમાનામાં રૂમના કયસર (Caesar) જેવા કોઈ શાહાનશાહોની હસ્તી હતીજ નહિ, અને અવસ્તાવાણીમાં જે નામ આપ્યું છે તેથી આ તદ્દન જુદુંજછે. આ રાણીથી જરથોસ્તનાં કામમાં મોટી મદદ મળેલી હોવીજ જોઇયે, કાંયકે અશીશવંગ યસ્ત[3] પ્રમાણે પેગમ્બરે તેણી તરફથી જે ઉમેદ ચાહી હતી તે પાર પડી હતી.

આ રીતે જરથોસ્તને ઇરાનના શાહ અને રાણી એ બન્નેની મદદ મળી. આ મદદ તેને સહેલથી મળી ન હોય. એ માટે પેગમ્બરે આ નામવર જોડાંની ઘણીએક રીતે ખાતરી કરેલી હોવી જોઇયે. ધારવામાં આવે છે તેમ ગુમ થયલા નસ્કો મધે જે "વીશ્તાસ્પ નસ્ક" હતો તેમાં શાહ અને પેગમ્બર વચ્ચે થયલા સવાલ જવાબોનું વર્ણન હોવું જોઇયે. આ નસ્કમાંનો થોડોક ભાગ આજે મોજુદ છે, જે "વીશ્તાસ્પ યશ્ત"-ને નામે ઓળખાય છે. પણ તેમાં ગુસ્તાસ્પના બેટા ઉપર જરથોસ્તે કરેલી આફ્રીન સિવાય બીજું વધારે જાણવાજોગ કાંઇ નથી, અને મી૦ ખ. ર. કામા લખે છે કે "તેની એબારત ઘણી ગુંચવણ ભરેલી છે."[4]

---

૧ ફ૦ ૩૬

૨ ફ૦ ૨૬.

૩ ફ૦ ૪૬–૪૭

૪. જરથોસ્ત નામું, સફ ૨૮૮.

જરતોશતનાં ખાન્દાન બાબે વધુ ખુલાસો.

પેગમ્બર જરતોશતનું ખાન્દાન તેના નજદીકના પૂર્વજોનાં નામ ઉપરથી સ્પીતમને નામે અને હયચતસ્પને નામે ઓળખાયું છે. અવસ્તાવાણીમાં કોઇપણ ઠેકાણે જરતોશતને નોદરનાં ખાન્દાનનો જણાવેલો નથી. તેમજ છેક અત્યાર સુધી પેહલવી લખાણોમાં પણ પેગમ્બર સાહેબને નોદરિયાન તરીકે કોઇ ઓળખાવી જતું નથી. તોપણ બુન્દેહશમાં એક ઠેકાણે આવેલા એક વાકયનું જુદુંજ વાંચન થયું છે અને તે ઉપરથી એમ સમજાય છે કે અશો જરતોશત નોદરનાં ખાન્દાનના હતા.[1]

જરતોશ્ત પોતાને ગાથાવાણીમાં હયચતસ્પના નહિ પણ સ્પીતમનાં ખાન્દાનનો જણાવી જાય છે. હયચતસ્પ તેની પાંચમી પહેડીનો વડવો હતો, પણ સ્પીતમ દશમી પહેડીનો વડવો હતો. વળી જરતોશત ઇરાનના શાહ મિનોચહેરથી ૧૫ મી પહેડીએ ઉતરેલા હતા, જેના એક બેટા દોરાસરૂથી પેગમ્બરની પહેડી ઉતરી હતી, ત્યારે બીજા બેટા નોદરથી બીજી પહેડી ચાલી હતી. એ રીતે જોતાં પેગમ્બર સાહેબ નોદરનાં ખાન્દાનથી ઉતરેલા નહિજ ગણાય. જોવાનું એજ છે કે જરતોશ્ત હયચતસ્પ નામના પાંચમા વડવાનાં નામથી ઓળખાતા હતા કે ૧૦ મા વડવા સ્પીતમનાં નામથી? ગાથા પ્રમાણે તો એઓ સ્પીતમનાં ખાન્દાનથી હતા અને પોતાની દીનના ફેલાવાને માટે જ્યારે પેગમ્બર સાહેબ હયચતસ્પના ખાન્દાનીઓને સંબોધે છે અને તેમને સ્પીતમના ખાન્દાનીઓ તરીકે ઓળખે છે, ત્યારે જણાય છે કે આ બન્ને ખાન્દાનો એકજ હતાં. પેગમ્બરના

---

૧ મો૦ યુસ્ટીવાળી પેહલવી બુન્દેહશમા એક વાકય "નો દર્ગા હિદઇનિશ" એવો છે, જેનો અર્થ મી૦ કામા "પોરૂશસ્પથી જરથોશ્ત દગ્ગા હિદૈનીશમા (?) જનમ્યો" એવો કરી જાય છે (જરતોશ્ત નામુ, સ૦ ૨૮૩, નોટ ૩૪૫). પણ એરવદ તેહમુરસ દીનશાહજી અંકલેસરીઆ ઉપલીજ નોટ ઉપર બીજી નોટ (+) આપી જણાવે છે કે એમની કનેની એક પુરાણી બુન્દેહશની નકલમા ઉપલો વાકય "વદરીગાહ અન્દઇનિશ" એવો લખેલો છે, જેનો અર્થ પણ ઉપરના જેવોજ થાય છે, પણ એ૦ તેહમુરસ લખે છે કે "એ બેઉ નકલોમા ભુલ થએલી લાગે છે. એને જરથોશ્ત એ નોદરગા ફ્દીનીહ (=જરથોશ્ત જે નોદરના ખાદાનનો અને નેક દીનવાળો) વાચવો જોઇએ. જરથોશ્તને ફરેદુનના ખાદાનનો ગણેલો છે તેને બદલે હિયા નોદરનાં ખાદાનનો કહેલો છે, અને નોદર પોતે પણ ફરેદુનનો પ્રપૌત્ર હતો."—કામા જરતોશ્ત નામું (બીજી આવૃત્તિ), સફે ૨૮૩ ની નોટ†

પહેલા અને ચુસ્ત શાગેર્દોમાં અને ખરાં દિલથી તનપર સખ્તી ખેચીને જેહમત ખેંચનારાઓમાં હયચતસ્પનાં ખાન્દાનવાળાઓ મૂખ્ય હતા. તેઓ પેગમ્બરને પ્રથમ મદદ આપવાથી અળગ હતા, પણ તેઓ ખરૂં ખોટું પિછાનીને તે મુજબ અમલ કરનારા હતા, માટે જ્યારે તેઓએ પોતાના એક ખાન્દાની નબીરાને નવી સુધારેલી દીન બરપા કરતાં જોયો અને તેની સચ્ચાઇ તેઓને મનપતીજ જણાઇ ત્યારે તેઓએ તે દીન એખ્તિયાર કરવાની અને તેને મજબુતીથી વળગી રહીને તેનો ફેલાવો કરવાનાં કામમાં મદદ આપવાની ના પાડી નહિ. જરતોસ્ત તેમને આ રીતે સંબોધે છે—

> અય સપેતમાન ખાન્દાનના હયચ રસ્પના નબીરાઓ! તમોને હવે હું દીનનાં ફરમાનો જાહેર કરીશ, કારણકે ખરૂં શું છે અને ખોટુ શુ છે તે તમો પીછાની શકો છો.[1]

પેગમ્બરનો પહેલો ચેલો—મેદ્યોમાહ.

આ વાત જાણવાજોગ છે કે જરતોસ્તનો સૌથી પહેલો ચેલો તેના આ ખાન્દાનીઓ મધેનોજ એક હતો. વળી તે તેના કાકા આરાસ્તનો બેટો હતો. તેને પેગમ્બર એક ઠેકાણે આ રીતે સંબોધે છે —

> "અય સપેતમાન ખાન્દાનના મેદ્યોમાહ! જે કોઈ દીનનો એલમ પુરતી રીતે હાંસેલ કરીને, તથા દુનિયાનાં લોકો ઉપર પોતાની મોહબત બતાવીને, તથા પોતાની જિંદગીનાં કામોથી વધારે નેકીવાળો થઇને, હોરમજદના કાયદા જાહેર કરે છે તે શખ્સ પોતે અમારી સફનો તથા અમારાં કામને મદદ કરનારો ગણાય છે."[2]

મેદ્યોમાહના સંબંધમાં ફરવરદીન યશ્તમાંથી પણ ઇશારો મળે છે. ત્યાં જણાવ્યા પ્રમાણે—

> "આરાસ્તનો અશો મેદ્યોમાહ ...... જે પહેલો જરથોસ્તના માંથ્ર અને સખુન અથવા શીખામણ સાંભળનાર થયો હતો."[3]

---

૧ ઇ.જરૂને, હા ૪૬, ફ. ૧૫ ગાથા બા માએની, સ. ૧૫૩.

૨ ઈ.જ૦ હા ૫૧, ફ૦ ૧૯. ગાથા બા માએની, સ૦ ૨૧૬.

૩ ફ૦ ૯૫.

પેહલવી જાદસ્પરમમાં જણાવ્યા પ્રમાણે દશ વર્ષની જેહમત પછી જરતોસ્ને જે સૌથી પહેલો ચેલો મેળવ્યો તે મેઘોમાહ હતો, જેના સંબંધમાં તેણે દશ વર્ષ આગમજ ખ્વાબમાં એવું દીઠું હતું કે પોતાની પાછળ એક મોટાં ટોળાં સાથ મેઘોમાહ જરતોસ્તને મળવા આવે છે અને ખરેખર આ રીતે મેઘોમાહે પોતાના નામાંકિત પિત્રાઇ ભાઇની દીન સૌથી પહેલાં કબૂલ કીધા પછી ગોયા તેની સરદારી હેઠળ પોતે ચાલતો હોય તેમ બીજાં લોકો આ દીન કબૂલ રાખવા લાગ્યાં. જરતોસ્તના બનેલા અનેક ચેલાઓમાં મેઘોમાહના એક બેટાનું નામ પણ જણાય છે, જેને પેહલવીમાં "અહરૂઓ-સ્તોતો" ને નામે ઓળખાવ્યો છે, પણ અવસતામાં એ નામ "અષસ્વો" મળે છે.[1] પેગમ્બરના છ મોટા શાગેર્દ મદદગારો અને દીન ફેલાવનારાઓ મધેનો આ અષસ્વો ત્રીજો હતો.[2]

બીજાં ચેલાચેલીઓ—પોરૂચિસ્ત

હએચતસ્પનાં ખાન્દાનીઓમાં અશો જરતોસ્તના બેટા બેટીઓ મૂખ્ય ગણાવાં જોઇયે. ફરવરદીન યસ્તમાં[3] દીનનાં કામમાં મદદ આપનારા દાખલ જે સંખ્યાબંધ નામો જોવામાં આવેછે તે નામો જો જરતોસ્તના ચેલાઓની અથવા દીન કબૂલ કરનારાઓની ચઢ ઉતર સંખ્યા બતાવતાં હોય તો મેઘોમાહનું નામ પહેલું જણાવ્યા પછી ૧૪ મું, ૧૫ મું અને ૧૬ મું એમ ત્રણ નામો પેગમ્બરના ત્રણ બેટાઓ ઇસતવાસ્ત્ર, ઉર્વતતનર, તથા હ્વરેચિથ્ર (ખુરશેદચેહર) નાં જોવામાં આવે છે. એ પછી ૧૮ મો શાગેર્દ સપેતમાન ખાન્દાનનો થ્રિમિથ્વત્ નામનો જણાય છે, કેજે સ્પિતામનો બેટો હતો. આ સ્પિતામ અને તેનો બેટો થ્રિમિથ્વત્ કોણ હતા અને તેઓ શી રીતે ઉપયોગી થઇ પડયા હતા તે જણાયું નથી. પેગમ્બર સાહેબની ત્રણ બેટીઓમાંની બે ફ્રેની અને થ્રિતીનાં નામો દીન ફેલાવનારી બાનુઓ તરીકે "જાદસ્પરમ"માં જોવામાં આવે છે.[4] એક ત્રીજી બેટી પોરૂચીસ્તનું નામ ત્યાં નથી, તે ઉપરથી ડૉ૦ વૅસ્ટ એમ ધારે છે કે કદાચ તે બેટી પોતાના પિતાની આગમજ ગુજર પામી હોય.[5] પણ ગાથામાં પેગમ્બર સાહેબે

---

૧ ફરવરદીન યશ્ત, ફ૦ ૧૦૬. ૨ જાદસ્પરમ મ૦ ૨૩, ફ૦ ૧૧

૩ ફ૦ ૯૫ તથા ૯૮. ૪ મ૦ ૨૩, ફ૦ ૧૧.

૫ Marvels of Zoroastrianism, સ૦ ૧૬૬, નોટ ૨.

અથવા કોઇ તુરતના શાગેર્દે આ પોરૂચિસ્તને સંબોધીને દીનની જ્.ાઅતમાં જે શીખામણ દીધી છે તે બતાવે છે કે આ બાનુ પણ પોતાના બાપના જાહેર કરેલા મજહબને કબૂલ રાખનારી અને આગળ વધારનારી હતી. ત્યાં[1] આ રીતે બોલવામાં આવ્યું છે કે—

> અય હએચતસ્પનાં ખાન્દાનની તું પોરૂચિસ્ત ! અય સપેતમાન-ની ઓલાદની જરતોસ્તની દીકરીઓમાં (સૌથી) જવાન ! હોરમજદે નેક મનસ્ની અને રાસ્તી ઉપર ફિદા થયલા (ફરષોસ્તર) ને તારે માટે દીનના સરદાર તરીકે મુકરર કીધો છે, માટે હવે તું તેની મસ્લેહત લેતી રહેજે, ત'ા સંપૂર્ણ મનસ્નીની તારી ઘણીજ પાક અક્કલથી સારાં ડહાપણની રૂએ કામ કરતી રહેજે.

ફ્રવરદીન યશ્તમાં પેગમ્બરની દીન કબુલ રાખનારાંઓનાં જ્યાં નામો આપ્યાં છે ત્યાં પોતાની બન્ને વડી બહેનો જોડે ઉપલી નાનીનુ નામ પણ જોવામાં આવે છે.[2] ત્યાં પ્રથમ પેગમ્બર સાહેબનાં ધણિયાણી અશો હવોવીનું અને તેમની પછી અશો ફ્રેની, અશો થ્રિતી અને અશો પોઉરૂચિસ્તનાં નામો આપેલાં છે. આ ચારે જરતોસ્તના કબીલાનાં બાનુઓ છે, જેમને પોતાના મુરબ્બી સરતાજની દીન દિલોજાનથી કબૂલ રાખનાર તરીકે આપણે એકદમ માની લેવાં જોઇએ.

બાનુ હવોવી.

હવોવીને માટે કહે છે કે તે હવોગ્વ (હબુબ)નાં ખાન્દાનની હતી અને ફ્રષોશ્તરની બેટી થતી હતી. પણ તેણી ખરેખર ફ્રષોશ્તરની બેટી હતી, એવું ગાથામાં આવેલા ઇશારા ઉપરથી માલૂમ પડતું નથી. ત્યાં એમ જણાવવામાં આવ્યું છે અને તે જરતોસ્તના પોતાના શબ્દોમાં જણાવેલું છે કે "હબુબ ખાન્દાનના ફ્રષોસ્તરે મને પોતાનું બુલંદ તન (કેહર્પ) બતાવ્યું છે." આ "તન" શબ્દને ફેરવીને "કેહર્પ"નો અર્થ "બેટી" તરીકે બંધ બેસાડવામાં આવે છે, જે રીતે જોતાં સિલસિલાબંધ અર્થ આ રીતનો ઉપજાવી શકાય છેઃ—

1 ગાથા વહિશ્તોઇશ્ત. ઈજ૦ હા ૫૩, ફ૦ ૩.

2 ફ૦ ૧૩૯.

"હવૂબ ખાન્દાનના ફરષોશતરે પોતાની બુલંદ દરજ્જાની છોકરી મને દેખાડી છે. ભલી મજદયસ્ની દીનના ફેલાવાને માટે સર્વ શક્તિમાન હોરમજદ તેની (ફરષોસ્તરની) દિલપસંદ છોકરી મને આપે તો સારૂં! રાસ્તી મેળવવાને માટે અય મજદયસ્નાનો! તેણીને તમો માન સાથે કબૂલ રાખો.[1]

ફરષોતર અને જામાસ્પ.

હવૂબ ખાન્દાનમાં બે નામીચા નરો પેગમ્બરના વખ્તમાં હૈયાત હતા તે, આગળ આપણુ વાંચી આવ્યા છિયે તેમ, ફરષોસ્તર અને તેનો ભાઇ જામાસ્પ હતા. આ મહાપુરૂષો દોલતમંદ હતા એવું આવાં યસ્ત[2] ઉપરથી જણાય છે, અને પોતાની દોલત અને શેઠાઇને જોરેજ તેઓ શાહ ગુશ્તાસ્પની દરબારમાં માન પામેલા હોવા જોઇયે, અને તેઓ મધેનો નાનો ભાઇ જામાસ્પ તો શાહના વઝીરને દરજ્જે પણ પહોંચવા પામ્યો હતો. આ બન્ને ભાઇઓએ પેગમ્બરની દીન પ્રથમથીજ નહિ પણ છેક પછવાડેથી કબૂલ રાખી હશે એમ મી૦ કામા ધારે છે,[3] કારણકે ફરવરદીન યસ્તમાં તેમનાં નામો પેગમ્બરના ચેલાઓની ટીપમાં છેક ૫૧ અને ૫૨ માં જણાય છે. ગાથામાં[4] જરતોસ્ત ફરષોસ્તરને "દીન આગાહ"ના એલ્કાબથી ઓળખીને તેને એવું ફરમાવે છે કે જે દીનદુશ્મનો પસ્તાવો કરીને દીન કબ્લ કરવા માંગતા હોય તેમને રાસ્તીના માર્ગ ઉપર પાછા લાવવા. બીજે ઠેકાણે[5] પેગમ્બર ફરષોસ્તરના સંબંધમાં આ રીતે કહેછે—

> અય હવૂબ ખાન્દાનના ફરષોસ્તર! તે મદદગારો, જેઓને દુનિયાના ફાયદાને માટે આપણે બે જણે પસંદ કીધા છે તેઓની સાથે તે તરફ તું જા, કેજે તરફ સભ્યતા રાસ્તીની પુઠે ચાલે છે, જે તરફ ભલી મનશ્નીની પસંદ પડતી સત્તા હોય છે, તથા જે તરફ

૧ ગાથા બા માઍની, સફે ૨૧૪—૧૫
૨ ફ૦ ૯૮.
૩ જરતોશતનામુ, સ૦ ૨૯૧ (બીજી આવૃત્તિ).
૪ ગાથા વહિશ્તોઈશ્ત ઈજ૦ હા ૫૩, ફ૦ ૨.
૫ ગાથા ઉશ્તવદ હા ૪૬, ફ૦ ૧૬,

હોરમજદ પોતાનાં સૌથી માન પામેલાં મુકામમાં રહે છે, અને જે તરફ અય ફ્રરષોસ્તર અને દાનેશમંદ જામાસ્પ! તમારે સારૂં વજન વિનાના નહિ પણ વજનથી ગવાઇ શકાય એવા[1] ગાથા હું ગાઇશ.

જામાસ્પ બાબે એક બીજો ઇશારો જરતોશ્ત પોતે[2] આ પ્રમાણે કરેછે—

"હબૂબ ખાન્દાનનો જામાસ્પ હકીમ પોતાની મુરાદ મુજબનું પુરતું ડહાપણ તથા નામદારી, તથા રાસ્તીની મારફતે મેળવેલી હકુમત તથા નેક નૈયતની પ્રાપ્તિ ઇચ્છે છે."

જામાસ્પ ઘણો દાનેશમંદ હતો અને દરેક વાતની ખબરદારીને લીધે તે "હકીમ" ને નામે ઓળખાઇ ગયો છે.[3] જરતોશ્ત પોતે તેને "દેજામાસ્પા" એવે નામે ઓળખી જાયછે, જેનો અર્થ "દાનેશવર, અથવા એલમમાં પૂર, જામાસ્પ" એવો થાય છે. આની જોડે વળી જામાસ્પ એક લડવૈયો પણ હતો. જ્યારે દીનદુશ્મનુ અર્જાસ્પ સાથ જરતોસ્તી દીન બાબે લડાઇ ચાલી ત્યારે જામાસ્પ શાહ ગુસ્તાસ્પ તરફથી લડયો હતો, એવું અવસ્તાવાણી ઉપરથી જણાય છે.[4]

ફ્રરષોસ્તર અને જામાસ્પ ઉપરાંત હબૂબ ખાન્દાનના ચાર નબીરાઓ જરતોસ્તના ચેલા હતા એવું પણ જણાય છે. એઓ મધેના બે નામે હુષ્યઑથ્ર અને ખાદએન ફ્રરષોસ્તરના બેટા હતા; ત્રીજો હંધઉર્વંધ જામાસ્પનો બેટો હતો, અને ચોથો વરેશ્ન તે હંધઉર્વંધનો બેટો હતો.[5]

એવું જણાય છે કે ફ્રરષોસ્તરને પેગમ્બર સાથ દીન બાબે સવાલ જવાબો થયા હતા, અને તેઓ મધેના એકાદ બે સવાલ તથા તેમના જવાબનો ઇશારો ઇજશ્નેના ૭૧મા હા ઉપરથી મળે છે.

પહેલા શાગેર્દોનું ઓળખાણ.

હવે આપણુ બીજા શાગેર્દો અથવા દીન કબૂલ કરનારા જાણીતા

---

૧ કામા જરતોશ્તનામુ સ૦ ૨૯૨, નોટ ૩૬૧.

૨ ગાથા વોહુક્ષથ્ર હા ૫૧, ફ૦ ૧૮.

૩ આવા યશ્ત, ફ૦ ૧૮.

૪ ફ્રરવરદીન યશ્ત, ફ૦ ૧૦૪.

૫ નોદરશાહનો બેટો ગુશ્તાસ્પ શાહના જમાના સુધી જીવતો હોઇ શકે નહિ.

અથવા નામીચા નરો અને નારીઓનાં જે નામો ફરવરદીન યસ્તમાં આવેલા છે તે તરફ નજર કરિયે, અને તેઓ કોણ છે તથા તેઓએ શું કામો બજાવ્યાં છે તે જોઇયે. ઉપલાં ભણતરમાં કુલે ૨૨૫ નામો આપેલાં છે, પણ તે સઘળાં અત્રે નહિ ઉતારતાં, જે ઘણાં અગત્યનાં જણાય છે તેમનીજ આ ઠેકાણે આપણુ નોંધ લઇશું. શાહ ગુસ્તાસ્પ, રાણી હુતોસ, વજીર જામાસ્પ, દીનઆગાહ ફરષોસ્તર, બાનુ હવોવી, મેદ્યોમાહ, અને પેગમ્બર સાહેબના બેટાબેટીઓ પછી જે નામો અગત્યતા ધરાવતાં મળી આવે છે તે નીચે મુજબનાં છે:-

અહ્મ્‌-રવુતનો બેટો અશો સએન, કેજેના ૧૦૦ શાગેર્દો હતા.

અશો જરીર, શાહ ગુસ્તાસ્પનો ભાઇ.

અશો ગુસ્તેહમ, શાહ નોદરનો બેટો.

અશો અસ્ફંદિયાર, શાહ ગુસ્તાસ્પનો બેટો.

અશો બસ્તૂર, શાહજાદા જરીરનો બેટો.

અશો ગોજૅમ, ગુસ્તાસ્પનો બેટો.[1]

અશો વોહુ-નેમંઘ, ખરાબી કરનારી યાને સુસ્તી પેદા કરનારી નકામી ઉંઘ, બુરા સ્વપ્ના, નજર પડતા ખરાબ દેખાવો (અથવા અજીરણુ) અને ખરાબ ઓરતો, એ સર્વની સામે થઇ તેમનો નાશ કરનાર.

અશો માંથ્રવાક, દીનનો એલમ જાણનાર તથા આતશ ઉપર કાઠી મુકી બોય દેનાર, જેણે અશો માણસોની વિરૂધમાં ઉત્પન્ન થયલી ખરાબીઓની સામે થઇને, ગાથાવાચીનાં ગાયનોને અપવિત્ર કરનાર, બુરા, નાપાક, ધણી કે ધર્મગુરૂ વગરના, ભયંકર અને ખરાબ ફરેહરવાળા ઘણા આસમોગોને માર્યા હતા.

અશો કારન, કેજે કુવતવાળો, માંથ્રનાં તનવાળો, મજબૂત હથિયાર રાખનાર, તથા હોરમજ્દના તરીકા મુજબ ચાલનાર હતો. આ પેહલવાન પોતાની બાજુનાં કુવતથી લડાઇનાં મેદાનમાં ધસારાથી જઈ દુશ્મનની સામે ઘણીજ હિમતથી લડતો હતો. આ બહા-

---

૧ અસ્પંદિયાર સાથ કરેલી બદી છતાં દીનના કામમાં મદદ આપેલી હોવાથી આ શાહજાદાને અશો ગણેલો હોવો જોઇયે.

દુરની જોડે તેના ત્રણ બેટાઓ વીરાસ્પ, આજાત, અને ક્રાયઓધ, એઓને પણ અશો ગણવામાં આવ્યા છે.

અશો અર્ષ્ય, કેજે મજદયસ્નોમાં ઘણોજ ચાલાક તથા અન્જુમનનો સરદાર હતો.

અશો હાંમ્ બરેતરૂ-વંઘઉંમ, કેજેને વળી બહાદુર પણ કહ્યો છે.

અશો અષવજદંઘૂહ, પોઉરૂધાક્ષિતનો બેટો. એણે તથા સાયુજદ્રિના બે બેટાઓ અષવજદંઘૂહ અને થ્રિતએ તુરાની દુશ્મન સરદારો નામે કુર અસબન, વર અસબન અને ઘણા જોરેમંદ દૂરએ-કએતને લડાઇઓમાં શિકસ્ત આપી હતી.[1]

અશો ઉક્ષન, કેજે બહુ પ્રસિદ્ધતા પામેલો અને બુલંદ દરજ્જાનો હતો.

અશો ગોસ્ત ફ્રયાન, જેણે અખ્ત જાદુ નામના દીનદુશ્મનને સવાલ જવાબમાં હરાવી મારી નાખ્યો હતો[2]

અશો ઉશ્માનર, પએષતંઘૂહ પઇતિ સ્રીરનો બેટો, કેજે બેશીઓમાં ઉભા થતા ટંટા ફેસાદ દુર કરી સમાધાની કરાવી આપનાર હતો.

અશો હુમાય, શાહ ગુસ્તાસ્પની બેટી.

ફ્રેની નામની ચાર અશો બાનુઓ, જેઓમાની એક અશો ઉસિ-નેમંઘૂહની, બીજી અશો ફ્રાય જેન્તની, ત્રીજી અશો ક્ષોઇવ્રાસ્પની અને ચોથી અશો ગયધાસ્તિની બાયડી હતી.

ફ્રષો-હાંમવરેત (ફ્રશીંદવર્દ), ગુસ્તાસ્પ શાહનો બેટો.

આ ઉપરાંત બીજા ઘણા શાહજાદાઓ વગેરેનાં નામો જરતોસ્તી દીન કબૂલ કરનાર દાખલ ફ્રવરદીન યસ્તમાં જોવામાં આવે છે, પણ તેમની ઓળખાણ આપેલી ન હોવાથી અહીં તે નામો ઉતારી લીધાં નથી.

ફસલ ૮—પેગમ્બરના હરીફો તથા સમકાળિક પુરૂષો.

અવસ્તામાંથી મળતાં પુરાણાં નામો.

અશો જરતોશ્તની જિંદગીને લગતા જે કટકા બુકલા આપણને મળે

---

૧ આવા યશ્ત, ફ૦ ૭૨-૭૩. ૨ આવા યશ્ત, ફ૦ ૮૧-૮૨

છે તે ભેગા કરીને એક સિલસિલામાં ગોઠવવાની આગળા સફાઓમાં તજવીજ કીધી છે, તેવીજ કોશેશ પેગમ્બરના જમાનાના પુરૂષો જેઓ ગાથાવાણીમાં, અવસ્તાવાણીમાં અને વેદવાણીમાં જુદે જુદે નામે જણાયલા છે તેમને આ ઠેકાણે રજુ કરવા માટે કરીશું. ગાથામાં કેટલાંક વિશેષ નામો છે, જેઓ અત્યાર સુધી સામાન્ય નામ તરીકે લેખાયલાં છે, પણ જેમ જેમ ગાથા જોડે ઋગવેદનો અભ્યાસ આપણા જરતોસ્તી અભ્યાસીઓમાં વધતો જાય છે તેમ તેમ તેઓ તરફથી થોડીક નવીજ વાતો આપણા જાણવામાં આવતી જાય છે, કેજે વાતો વધારે ભણેલા અને વધારે ચંચળ બુદ્ધિના યુરોપીઅન સાક્ષરો તરફથી હજુ જણાવવામાં આવી નથી. દાખલા તરીકે જેમ અવસ્તાવાણીમાંથી જરતોસ્તી દીનના સૌથી મોટા શત્રુ અર્જારસ્પનું નામ મળે છે તેમ જરતોસ્તની વિરૂદ્ધમાં રચાયલાં ઋગવેદનાં મંડળોમાંથી જરતોસ્તી દીનના મોટામાં મોટા મદદગાર અને દોસ્ત શાહ ગુસ્તાસ્પનું નામ મળે છે, એમ આપણા એક જરતોસ્તી વિદ્વાનેજ[1] પહેલું જાહેર કીધું છે. એરવદ શેહરિયારજી ભરૂચાએ વળી ઉપલા અર્જારસ્પનુંજ નહિ પણ તેના ભાઇઓ વગેરેનાં નામો પણ વેદમાંથી શોધી આપ્યાં છે, એટલુંજ નહિ પણ એક વેદિક ઋષી જે જરતોસ્તનો મોટો હરીફ હતો તેનું નામ પણ પેગમ્બરનાં પોતાનાં મુખમાંથી ઓચ્ચરાયલું ગાથામાંથી કહાડી આપનાર એઓજ છે. બીજા હાથ ઉપર એક બીજા જરતોસ્તી અભ્યાસીએ[2] પેગમ્બરના જમાનાના તેમના કેટલાક વેદિક હરીફોનાં નામો ઋગવેદમાં છે તેમ ગાથા અને અવસ્તામાંથી બતાવી આપવાની કોશેશ કીધી છે. આ બે અભ્યાસીઓની શોધખોળને આધારે નીચલી હકીકત ભેગી કરવામાં આવી છે, જે ઉપરથી અશો જરતોસ્તનું પોતાનું નામ પણ વેદમાંથી મળી આવતું સંભવે છે. સૌથી પહેલાં તેજ આપણુ જોઇશું.

મી૦ હોડીવાળા મુજબ વેદમાં 'દસ્યૂ' નામ જેમ જરતોસ્તને માટેનું વિશેષ નામ છે તેમ જરતોસ્તીઓ માટેનું એક ટોળા અથવા પંથનું સામાન્ય નામ પણ છે. એમના જણાવ્યા પ્રમાણે જેમ જરતોસ્તને વેદમાં

---

૧ એરવદ શે. દા. ભરૂચા Cama Memorial Volume સફે ૪

૨ મી. શાપુરજી કાવસજી હોડીવાળા. Zarathushtra and his Contemporaries, સફે. સફે ૧૧ થી ૨૬.

'દસ્યૂ'ને નામે ઓળખ્યો છે તેમ પેગમ્બરનો મોટો હરીફ જેને શાહનામામા "કોહરમ" નું નામ આપવામાં આવ્યું છે અને જેને ગુસ્તાસ્પ શાહના મોટા શત્રુ અર્જાસ્પના બેટા તરીકે ઓળખાવ્યો છે, તેને ગાથામાં 'ગ્રૅહ્મ'-ને નામે ઓળખાવ્યો છે, અને પાછળથી તેને 'દ્રેગ્વંત' ને સામાન્ય અથવા આસુરી સિફતવાળાં નામે ઓળખ્યો છે, અને તેના સાથીઓને 'દ્રેગ્વાઓ' અથવા 'દર્વંદ' અથવા 'દએવ'ને નામે ઓળખ્યા છે. આ કિસમની તજવીજ હજુ બીજી તરફથી પુષ્ટિ પામી નથી, તોપણ તે નોંધવાજોગ તો છેજ

હવે પેગમ્બર સાહેબના જે મદદગારો અને હરીફોનાં નામો ગાથા અને અવસ્તાવાણીઓમાંથી મળે છે તેમની મુકાબેલ તેજ અને બીજાં નામો જે વેદમાંથી મળે છે તેમને અમો નીચે ગોઠવિયે છિયે :—

અવસ્તા પ્રમાણે :

૧—પેગમ્બરના મદદગારો.

અવસ્તાઇ નામોઃ—	ફાર્સી નામોઃ—	વેદમાંથી મળતાં નામોઃ—
જરથુસ્ત્ર ...	... જરતોસ્ત ...	... દસ્યુ[1]
વીસ્તાસ્પ ...	... ગુસ્તાસ્પ ...	... ઇષ્ટાશ્વ[2]
જઇરિવઇરિ	... જરીર ...	... .
વિસ્તઉરૂ ...	... ગુસ્તહમ ...	... ઇષ્ટરશ્મ[2]
ફ્રષઑસ્ત્ર ...	... ફ્રષૉસ્તર ...	... .
જામાસ્પ ...	... જામાસ્પ ...	... .
મેધોમાઓંઘ્રહ	... મેધોમાહ ...	... .
ફ્રયાન ...	... ...	... .
શિમુઝિ ...	... ...	... સિમ્યુ[2]

૨—પેગમ્બરના હરીફો.

અરેજતઅસ્પ	... અર્જાસ્પ...	... ઋજ્જાશ્વ[2]
વન્દરેમન ...	... અન્દરીમાન.	... ભયમાન[2]

૧ મી૦ હોડીવાળા પ્રમાણે. ૨ એરવદ શેહેરિયારજી પ્રમાણે.

વીદરફિર્ષનિક[1] / દર્ષિનિક ...	... બીદરફ્ષ ..	... અમ્બરીષ[2]
હુમયક ...		... સુરાધસ[2]
તાંથ્રવન્ત...		... દીર્ઘતમસ[2]
માન[2] ...		... { માન / અગસ્ત્ય[1]
માન્ય ...		... માન્ય
ઍન્દ્ર ...		... .
ઉસિખ્ષ ...		... ઉશિજ
....		... કક્ષિવન્
....		... અગસ્ત્ય
ઉસધા ...		... { ઔશિજ[2] / કક્ષિવન્[2]
વહિસ્ત[1] ...		... વશિષ્ઠ
પોઉરૂ[1] ...		... પુરૂ
અંઘ્ર[1] ...		... અંગિરસ
મઇન્યૂ[1] ...		... .
ઍરૅષિ (ગઍાનેમ)		... ગોતમ (ઋષિ)
બુઇધિ / બુઇતિ } (દેવ)....		... બુધ[1] (ઋષિ)
તૉઉરૂ ...		... તુર્વતિ[1]
દઇવિ ...		... દાર્ભિતિ[1]

આ નામોની સમજણ.

ઉપલાં નામોમાં જે જે નવાં છે, યાને જે અવસ્તામાં છે પણ વેદમાંથી નવાંજ મળી આવ્યાં છે, તેમજ જે વેદમાં છે પણ અવસ્તામાંથી નવાંજ મળી આવેલાં સંભવે છે, અને તેવાં જે જે નામો ઉપર અમે (૧–૨) એવા નંબરો મુકેલા છે, તે તે નવાં નામો વિષે થોડીક સમજણ નિચે ભેગી કરિયે છિયે.

૧ મી૦ હોડીવાળા પ્રમાણે. ૨ એરવદ શેહેરિયારજી પ્રમાણે.

દસ્યૂ—મી૦ હોડીવાળાને આધારે આપણુ ઉપર વાંચી આવ્યા છિયે કે વેદમાં જ્યાં આ શબ્દ વિશેષ નામ તરીકે વાપરવામાં આવ્યો છે ત્યાં વેદિક ઋષિઓએ પોતાના જુના ધર્મના મોટા હરીફ તરીકે જરતોસ્તને માટે વાપરેલો છે.

ઇષ્ટાશ્વ—એરવદ શેહરિયારજીએ આ નામ વેદમાંથી મળી આવતું પહેલવહેલુંજ જાહેર કીધું છે. એમની આગમજ કોઇપણુ જરતોસ્તી કે ખ્રિસ્ટી વિદ્વાને એવું જાહેર કીધું ન હતું કે અવસ્તાનો વિસ્તારપ (શાહનામાનો ગુસ્તારપ) તે ઋગવેદમાંનો ઇષ્ટાશ્વ છે. એ વેદમાં એક ઠેકાણે[1] આ પ્રમાણે આવ્યું છે કે—

"ઇષ્ટરસ્મનાં ખાન્દાનનો ઇષ્ટાશ્વ શું કરી શકનાર છે? આ સર્વોપરિ રાજાઓ (વેદિક દેવતાઓ) લોકોને તાબે કરી લેશે."

આ ઠેકાણે જે બે નામો છે તેમાંનું બીજું વીસ્તારપનું અને પહેલું તેનાં ખાન્દાનનું છે. આગળા સફાઓમાં આપણુ વાંચી આવ્યા છિયે કે ગુસ્તારપ શાહ નોદરનાં ખાન્દાનનો હતો, પણુ અહીં તેને 'ઇષ્ટરસ્મ'નાં ખાન્દાનનો જણાવ્યો છે. આ ઇષ્ટિરસ્મ તે અવસ્તાનો વીસ્તઉરૂ અને શાહનામાનો ગુસ્તહમ છે. ગુસ્તહમ તે શાહ નોદરના બે બેટાઓ તૂસ અને ગુસ્તહમ મધેનો એક છે, અને તેટલામાટે વીસ્તારપને વેદવાળાએ 'ઇષ્ટરસ્મ'ના કૂળનો જણાવ્યો છે. વેદિક ઋષિઓ વિસ્તારપ અને વીસ્તઉરૂમાંના પહેલા અક્ષર 'વી'ને બદલે 'ઇ' વાપરી ગયા છે, પણુ 'ઇષ્ટરસ્મ'માં છેલ્લો અક્ષર 'મ' છે તે અવસ્તાના 'વીસ્તઉરૂ'માં નથી જણાતો તેથી એ અવસ્તાઇ નામ અધુરૂં જણાય છે, પણુ 'વીસ્તઉરૂ' ઉપરથી ફાર્સીમાં બનેલાં 'ગુસ્તહમ' નામમાં આ 'મ' અક્ષર જળવાઇ રહેલો જણાય છે.

સિમ્યુ—આ એક વેદિક શબ્દ છે જેનો અર્થ આજે 'ચોર–લુટારા'નો કરવામાં આવે છે. પણુ એરવદ શેહરિયારજીએ જાહેર કીધું છે કે એ કાંઇ સામાન્ય નહિ પણુ વિશેષ નામ છે, અને ફરવરદીન યસ્તમાં જ્યાં અશો જરતોસ્તના ચેલા તથા ધર્મ કબૂલ કરનારા અને મદદ આપનારાઓનાં નામો છે ત્યાં માંથ્રવાક નામે એક એવા ધણીનું નામ આવેલું છે કે જેનો બાપ

૧ મંડળ ૧, મંત્ર ૧૨૨, શ્લોક ૧૩.

સિમુક્રી નામનો હતો. તેના વંશજોને માટે અસલ વેદવાળા કવિએ ઉપલો "સિમ્યુ" બોલ વાપરેલો છે. ઉપલી યસ્તમાં[1] જણાવ્યું છે કે આ માંથ્રવાક નામના પહેલવાને ઉસધા નામના જરતોસ્તી દીનની સામે થનારા લોકોમાંના ઘણાએકનાં માંથા બાંન્ધ્યાં હતાં. હવે આ ઉસધા દીનદુશ્મનો ઔશિજ નામે વેદિક કવિની ટોળીવાળાઓ હતા, અને આ ઔશિજ કવિ કક્ષિવનને નામે પણ ઓળખાયલો છે. માટે વેદમાં જ્યાં સિમુક્રીનાં ફર્જંદો વિશે જણાવ્યું છે ત્યાં તેમને 'સિમ્યુ' ને નામે ઓળખ્યા છે, પણ ત્યાં એ બોલનો અર્થ ચોર અને લુટારાનો કરવામાં આવ્યોછે. એરવદ શેહરિયારજી મુજબ વેદનો મોટો ટીકાકાર સાયનાચાર્ય પણ ઉપલા 'સિમ્યુ' બોલને વિશેષ નામ તરીકે પીછાની શકયો નથી, પણ તેમને રાક્ષસ અને બદ રૂહ તરીકે ઓળખાવી ગયો છે.

ઋજ્જાશ્વ—વેદમાં જણાવેલું આ નામ અવસ્તામાં જણાવેલા અરેજત અસ્પ (અર્જાસ્પ) નું નામ છે એમ એરવદ શેહરિયારજી એ પહેલું જાહેર કીધું છે. શાહનામા મુજબ અર્જાસ્પ તૂરાની શાહ હતો, પણ અવસ્તા મુજબ તે તૂરાની નહી પણ ખ્યોની લોકોનો રાજા હતો. એરવદ શેહરિયારજી જણાવે છે કે જ્યારે વેદમાંથી આ ધણીનું નામ મળે છે અને તે વેદિક લોકોના પક્ષનો છે ત્યારે તે પણ ગુસ્તાસ્પના જેવોજ આર્ય રાજા હોવો જોઇયે. અવસ્તામાં ગુસ્તાસ્પની માફક અર્જાસ્પને પણ ઇરાની ઇજદોની આરાધના કરતો આપણ જોઇયે છિયે. તે ઉપરથી પણ જણાય છે કે એકસરખા ઇજદોને આરાધનારા આ બન્ને હાકમો અસલ આર્ય કુળનાજ હતા. ગુસ્તાસ્પે આવાં ઇજદથી એવી મુરાદ ચાહી કે—

" ખરાબ દીનવાળા તાંથ્રવતને, દેવપરસ્ત પેષનને, અને બુરા અર્જાસ્પને આ દુનિયાની લડાઇઓમાં શિકસ્ત આપનારો હું થાઉ."

હવે એજ ઇજદથી અર્જાસ્પે પોતે પણ આ પ્રમાણેની મુરાદ ચાહી હતી કે[3]—

" જોરેમંદ કયગુસ્તાસ્પને તથા ઘોડેસ્વાર થઇ લડાઇ કરનાર જરીરને શિકસ્ત આપનારો હું થાઉ."

---

૧ ફકરો ૧૦૫. ૨ મંડળ ૧, ભજન ૧૦૦, શ્લોક ૧૮.

૩ આબાં યશ્ત, ફ૦ ૧૦૯.

આ ઉપરથી જોવાનું છે કે ગુસ્તાસ્પ અને અર્જાસ્પ બન્ને ઇરાની બુનિયાદના હરીફો હતા. ગુસ્તાસ્પે ઉપલી મુરાદ ચહાતી વેળા પોતાનો મુકામ ફ્રજદાનવ નામે નદી ઉપર રાખ્યો હતો, જે તેનાં પાયતખ્તની નજદીકની કોઇ નદી હોવી જોઇયે. અર્જાસ્પનો મુકામ ઉપલી યસ્ત મુજબ વોરૂકષ દરિયાનો કાંઠો હતો, કે જેની બાજુમાંજ અસલી કિયોનાઇટી લોકો વસતા હતા, જે નામ અવસ્તાઇ ખ્યોની લોકોનાં નામને મળતુંજ છે. આ કયોન અથવા ખ્યોનનો મુલ્ક આજના કૅસ્પીઅન સમુદ્રની બાજુએ આવેલો હતો, અને જીહુન નદી ઉપરના તુરાની મુલ્કને લગતોજ એ મુલ્ક હોવાને લીધે શાહનામામાં અર્જાસ્પને તુરાની પાદશાહ લખવાની ભૂલ થયલી હોવી જોઇયે.

ભયમાન—આવાં યસ્તમાં જ્યાં અર્જાસ્પ મુરાદ ચાહે છે ત્યાં તેને "વન્દરેમનીશ અરેજત્ અસ્પો" યાને "વન્દરેમનનો અર્જાસ્પ" એ નામે ઓળખાવ્યો છે. તરજુમો કરનારાઓ ઉપલા અવસ્તાઇ શબ્દોનો અર્થ "વન્દરેમનનો (ભાઇ) અર્જાસ્પ" એવો કરે છે. એરવદ શેહરિયારજી ઋગવેદમાંથી શ્લોક ટાંકીને બતાવે છે કે આ વન્દરેમન અર્જાસ્પનો ભાઇ થાય, એટલુંજ નહિ પણ અર્જાસ્પના ચાર ભાઇઓ હતા, અને તેઓ સઘળાના બાપનું નામ "વૃષાગિર" હતું. આ શ્લોક આ પ્રમાણેનો છે—

> હે ઇંદ્ર ! વૃષાગિરના પુત્રો ઋજાશ્વ, અમ્બરીષ, સહદેવ, ભયમાન, અને સુરાધસ તથા તેઓના સંગાથીઓ આ રીતે તારી સ્તુતિ ગાય છે, અને હે શૂરવીર, તને આ બળિદાન અર્પણ કરે છે.[1]

વૃષાગિર રાજાના ઉપલા પાંચ પુત્રોએ બનાવેલાં ઉપલાં કાવ્યમાં અર્જાસ્પનું જે નામ આપ્યું છે તેને જો અવસ્તા જબાનમાં ઉતારવામાં આવે તો એરવદ શેહરિયારજી મુજબ "ઍરૅજાસ્પ" થાય, અને ફ્રરવરદીન યસ્તમાં બરાબર એજ નામનો એક ધણી છે, જેને "ઉપાંસ્તુનો બેટો ઍરૅજાસ્પ" એ રીતે જણાવેલો છે, કેજે જરતોસ્તી દીનનો મદદગાર હતો. પણ તે નામ અર્જાસ્પ માટેનાં "અરૅજત્ અસ્પ" નામથી જુદું છે. આ છેલ્લાં નામનો અર્થ "ઝડપી ઘોડા ધરાવનાર" થાય.

---

1 મંડળ ૧, મંત્ર ૧૦, શ્લોક ૧૭.

હવે ઉપલા પાંચ ભાઇઓમાંના એક અર્જાસ્પ પછી આપણુ બીજા ભાઇઓ તરફ નજર કરિયે. અવસ્તામાં અર્જાસ્પને "વન્દરેમનનો અર્જાસ્પ" એમ જણાવ્યું છે, પણ એ નામને મળતું નામ વેદના ઉપલા શ્લોક ઉપરથી મળતું નથી, તોપણ એરવદ શેહરિયારજી કહેવા માંગે છે કે વન્દરેમન તેજ ઉપલાં પાંચ નામો મધેનું ચોથું "ભયમાન" નામ છે.

અમ્બરિષ—ઉપલાં પાંચમાંનું બીજું નામ આ છે. એને મળતું અવસ્તાઇ નામ એરવદ શેહરિયારજી "દર્વિનક" ધારે છે. એમના જણાવ્યા પ્રમાણે એજ નામ "વીદરફિપનિક" રૂપે કોઇ જુનાં અવસ્તાઇ લખાણમાં જણાવેલું છે. આ ઉપરથીજ શાહનામાનું બીદરફ્સ નામ નિકળેલું છે. હવે "દરફ્ષ" ફાર્સી બોલ છે, જેનો અર્થ "વાવટાનું કપડું" થાય છે, જે અર્થને મળતા અર્થનો સંસ્કૃત શબ્દ "અમ્બર" છે. આ ઉપરથી ઉપલા "અમ્બરીષ" ને એરવદ શેહરિયારજી દર્વિનિક નામ ધારે છે, જેના સંબધમાં શાહ ગુસ્તાસ્પ એવી મુરાદ ચાહે છે કે—

> "ત્યાર પછી લડાઇમાં ઉસ્કેરાયલા ખૂની ખ્યઓની અર્જાસ્પને હું નસાડું, તેમજ લડાઇમાં બુતપરસ્ત દર્વિનિકને પણ હું નસાડું" [१]

સુરાધસ—અર્જાસ્પના એક બીજા ભાઇને અવસ્તામાં "હુમયક" જણાવેલો છે. જેમ અર્જાસ્પ તે ગુસ્તાસ્પનો હરીફ છે તેમ આ હુમયાક તે ગુસ્તાસ્પના ભાઇ જરીર (જઇરિવઇરિ) નો હરીફ છે. પણ વેદમાં આ હુમયકને એ નામે નહિ પણ "સુરાધસ"ને નામે ઓળખાવ્યો છે. એરવદ શેહરિયારજી મુજબ વેદિક ધાતુ 'સુ' તે અવસ્તીક 'હુ' ને મળતો છે, અને અવસ્તીક 'મય' (એટલે દોલત, થાપણ) ના અર્થનો વેદિક શબ્દ 'રાધસ' છે, માટે 'હુમયક' તેજ 'સુરાધસ' સાબેત થાય છે. આવાં યસ્ત પ્રમાણે જરીરે આ મુરાદ ચાહી ને મેળવી હતી કે—

> "મુદ્દો દાટનાર પેષોચંધને, દેવપરસ્ત હુમયકને અને બુરા અર્જાસ્પને આ દુનિયાની લડાઇઓમાં શિકસ્ત આપનારો હું થાઉં." [२]

દીર્ઘતમસ—વેદિક અને અવસ્તાઇ જમાનામાં મર્દો પોતાનાં બાપિકાં નામે તેમજ પોતાનાં ભમ્સાર યાને માના બાપનાં નામે પણ ઓળખાતા

१ ગોશ યશ્ત, ક૦ ૩૦. २ ક ૧૧૩

હતા. તેવાં વેદિક નામો મધેનું એક અવસ્તામાં "તાંથ્રવન્ત" છે, પણ તે વેદમાં "દીર્ઘતમસ્" છે. 'તાંથ્રવન્ત' નો અર્થ "ગુસ્સો ધરાવનાર' થાય છે, અને એજ અર્થ "દીર્ઘતમસ્" નો પણ થાય છે, એટલે કે "લાંબો વખ્ત સુધી ગુસ્સો ધરાવનાર." આ તાંથ્રવન્તને "ખરાબ દીનવાળો" ગણીને ગુસ્તાસ્પે તેનો પરાજય કરવા માટે મુરાદ ચાહેલી આપણે ઉપર જોઇ છે.

કક્ષિવન્—ઉપર જણાવેલા દીર્ઘતમસ્નો આ દીકરો થાય છે, પણ એનાં નામને મળતું કોઈ પણ નામ અવસ્તામાંથી મળતું નથી. તોપણ ગાથાવાણીમાં અશો જરતોસ્તે પોતાના અનેક હરીફોનાં નામો જાહેર કીધાં છે તેઓ મધે "ઉસિખ્શ" નામ જોવામાં આવે છે, જે એક નહિ પણ અનેક વચનમાં હોવાથી એ નામે ઓળખાતાં કોઇ ખાન્દાન અથવા ટોળીનું સામાન્ય નામ હોય એમ લાગે છે. આ ઉસિખ્શને જરતોસ્ત "કરપન" કહે છે, અને કરપ અથવા કરપન તે પેગમ્બરની સામે થનારો દેવયસ્ની દીનવાળો ટોળો હતો, માટે ઉસિખ્શ લોકો તેજ ટોળા મધેના હોવા જોઇયે. ગાથામાં અશો જરતોસ્તે અહુરમજદને પુછેલા અનેક સવાલો મધેનો એક આ[1] છે કે—

> "અય સારી પાદશાહી ધરાવનાર હોરમજદ! દેવો (દેવપરસ્તો) કેવા તરીકાના ગણાયલા છે તે વિષે હું તને પુછું છું, કારણ કે તેઓ રાસ્ત માણસની સામે લડાઇ કરે છે, તથા જેઓની કુમકથી કરપ ઉસિખ્શો[2] પૃથ્વીને ખરાબીમાં સોંપે છે,[3] તથા જેઓને લીધે કવી કુવતમાં વધેલા છે. રાસ્તીથી ખેતીને વધારવાને માટે દેવપરસ્તો આ પૃથ્વીને તરોતાજગીવાળી રાખતા નથી."

આ ફકરામાં જણાવેલા ઉસિખ્શ ટોળીમાંનો એક કક્ષિવન્ નામનો હતો એમ વેદ ઉપરથી જણાય છે, જ્યાં તેને દીર્ઘતમસ્નો બેટો જણાવેલો

---

૧ ઇ.જરને, હા ૪૪, ફ૦ ૨૦.

૨ એરવદ શેહરિયારજી મુજબ. કાગા મુજબ "કરપ તથા ઉસિક્ષ"

૩ કાગા' ગાથા બા માયની, સ૦ ૧૨૭. એરવદ શેહરિયારજી મુજબ "કરપ ઉસિખ્શોએ ગાયને અએશ્મ (લુટફાટના દેવ)ને આપી દીધી છે."—કદાચ આની ખરી સમજણ એ હોય કે દેવપરસ્તો ગાય ઢોરના ભોગ દેવતાઓને આપતા હતા તે સામે પેગમ્બરે પોતાનો તિરસ્કાર બતાવવા માટેનો આ ઇશારો છે.

છે. ઉશિજ નામે સ્ત્રીને પેટે અવતરેલો હોવાથી આ કક્ષિવન્ વળી પોતાની મા યા મમાવાનાં નામ ઉપરથી "ઔશિજ" નામે પણ ઓળખાયો છે, અને એવા "ઔશિજ" ખાન્દાનીઓ ગાથામાં અને અવસ્તામાં "ઉસિખ્શ"-ને નામે ઓળખાયા છે. કક્ષિવન્ પોતાને "ઔશિજ" તરીકે ઓળખાવી જાયછે, અને એરવદ શેહેરિયારજી આ ઉપરથી કહેવા માંગે છે કે શાહ ગુસ્તાસ્પે જે "તાંથ્રવન્ત" ને મારવા માટેની મુરાદ ચહાવાતું આવાં યસ્તમાં છે તે ધણી અને કક્ષિવન્ એકજ છે. એમના જણાવ્યા પ્રમાણે કક્ષિવન્‌નું મા તરફનું નામ "ઔશિજ" અથવા "ઉસિખ્શ" છે અને બાપ તરફનું નામ "તાંથ્રવન્ત" છે.

માન—આ નામનો એક ઋષિ વેદમાં જાહેર થયલો છે, કેજે જરતોસ્તનો હરીફ હતો. ગાથામાં[1] પણ તેનું નામ છે, પણ એ૦ શેહેરિયારજી તે વિશે જાહેર કરે તે આગમજ તો એ શબ્દ ("માના") નો અર્થ "તે શખ્સ" એવો કરવામા આવતો હતો.

બીજો એવાંજ નામનો એક હરીફ "માન્ય" હતો, કેજે એક કવિ હતો એમ એ૦ શેહેરિયારજી ધારે છે. ગાથામાં[2] તેને માટેબી ઇશારો છે.

આ માન કે માના અને માન્ય, ઉસિખ્શ, વગેરે ઉદ્યોગીને બદલે મારફાડની જિંદગી પસંદ કરતા હતા, અને તેથી જરતોસ્તનાં સુધારા અને સુલેહ તથા આબાદીનાં કામમાં ઘણી ખલલ થતી હતી. એ ધણીઓનો તરીકો પેગમ્બરે તુચ્છકારીને નવી દીન જાહેર કીધી હતી. ઉપર જણાવેલા માન ઋષિનો એક વંશજ નામે "અગસ્ત્ય" એક કવિ તરીકે વેદમાં ઓળખાયો છે,[3] જે પોતાને ઋષિ માનના બચ્ચાંઓમાંનાં એક તરીકે જણાવે છે.

ઇષ્ટિરશ્મ—નોદરશાહના બેટા ગુસ્તેહમનું આ વેદિક નામ છે. આબાં યસ્ત પ્રમાણે ગુસ્તેહમે પોતાના દુશ્મન ઉપર ફતેહ મેળવવા માટેની મુરાદ ચાહી તે "વીતંઘ્રુહઇતિ" નામે નદીના કિનારા ઉપર બંદગી કરીને ચાહી હતી. ત્યાં જણાવ્યું છે કે—

"નોદરનાં ખાન્દાનના ગુસ્તેહમે વીતંઘ્રુહઇતિ નદીને કિનારે રાસ્ત

---

૧ ઇ.જશ્ને, હા ૩૨, ફ૦ ૧૦. ૨ ઇ.જશ્ને, હા ૪૩, ફ૦ ૯.

૩ ઋગ્વેદ, મંડળ ૧, મંત્ર ૧૮૨ તથા ૧૮૪ આ અગસ્ત્ય ઋષિના બનાવેલા જણાય છે.

બોલેલા બંદગીના કલામથી નીચે પ્રમાણેના સખુનો બોલીને મુરાદ ચાહી કે—"બગીત આ બિના ખરી છે, આ બિના રાસ્ત કહેલી છે, કે મારાં માથાં ઉપર જેટલા બાલ હું રાખું છું તેટલા દેવયસ્નોને મેં મારેલા છે. એટલામાટે અય નિર્મળ અર્દ્વીસુર, ખુશીવાળી વીતંધ્રુહઇતિ નદીની આરપાર જવાનો સુકો માર્ગ કરી આપ."[1]

ગુસ્તેહમનું નામ વેદમાથી "ઇષ્ટરસ્મ" મળે છે, જે અવસ્તાઈ નામ "વીસ્તઉરૂ"ને મળતું છે. હવે ગુસ્તેહમે પસાર કરવા માંગેલી નદીનું ઉપર "વીતંધ્રુહઇતિ" નામ આપ્યું છે તે નદી કયાં આવી હતી તે જણાયું ન હતું; પણ એ૦ શેહરિયારજીના જણાવ્યા પ્રમાણે વેદમાં જણાવેલી પાંચ નદીઓ મધેની એક જે વિતસ્વત અથવા વિતસ્તા નામની છે તેજ આ વીતધ્રુહઇતિ નદી છે.

વસિષ્ઠ, પુરૂ અને **અંગિરસ**—મી૦ હોડીવાળા આ ત્રણ વેદિક ઋષિ અથવા કવિઓને પેગમ્બર જરતોસ્તના હરીફ તરીકે જણાવે છે, એટલે કે તેઓ પણ તેના જમાનામાં હૈયાત હતા અને તેની સામે થનારા હતા. એમના વિચાર પ્રમાણે ગાથામાં એક ઠેકાણે[2] **વહિશ્ત, પોઉરૂ** અને **અંગ્ર** શબ્દો આવ્યા છે તે વિશેષ નામો છે, અને તે વેદિક "વસિષ્ઠ" તથા "પુરૂ" તથા "અંગિરસ" નામના ધણીઓ માટેનાં અવસ્તાઇ નામો છે. પુરાણા આર્યોના બહુ જુના અને પ્રખ્યાત ધર્મગુરૂ ખાન્દાનો મધેનું એક અંગિરસ ખાન્દાન જાણીતું છે. ડૉ૦ હાઉગ મુજબ[3] આ વેદિક અંગિરસ ગુરૂઓને આતશની જાળવણી કરનારા અથર્વન ગુરૂઓની જોડેજોડ યાદ કરવામાં આવેલા છે, અને એ બન્ને ખાન્દાનવાળાઓ "અથર્વ વેદ"ના કર્ત્તા તરીકે ગણાયલા છે. બ્રાહ્મણો આ વેદને લાંબો વખ્ત સુધી ખરા વેદ તરીકે કબૂલ રાખતા ન હતા, કેમકે તેમાં મોટો ભાગ અસલી વેદનાં શિક્ષણથી તદ્દન અળગ જણાય છે. ડૉ૦ હાઉગ મુજબ આ "અથર્વ વેદ" માં અને યસ્ન તથા વંદીદાદનાં અવસ્તાઇ લખાણોમાં ઘણું મળતાપણું છે. આમ છતાં ઋગ્વેદમાં આ અંગિરસોને માટે ધિક્કાર બતાવેલો જણાતો નથી, તે ઉપરથી

---

૧ કાગાઃ યશ્ત બા માબ્મેનીઃ સફે ૨૮. આવા યશ્ત, ક૦ ૭૬—૭૭.

૨ હા ૪૩, ક૦ ૧૫.

૩ The Parsis, their Religion and Customs સફે ૨૯૪.

મી૦ હોડીવાળા ધારે છે કે અ ગિરસો જરતોસ્તી ધર્મ તરફ ઢળ્યા ન હતા, અને તેઓ કાંઇજ નહિ તો ઋગ્વેદના જમાનામાં જરતોસ્તીઓના મિત્રો તો હતાજ નહિ, અને તેથી મી૦ હોડીવાળા કહેવા માંગે છે કે જરતોસ્તે તેમને ગાથામાં બીજી મરતબે પણ[1] નામ દઇને પોતાના હરીફ તરીકે ધિક્કાર્યા છે.

પુરૂને પણ એજ રીતે જેમ આ ઠેકાણે તેમજ બીજે ઠેકાણે[2] પણ નામ દઇને જરતોસ્તે ધિક્કાર્યો છે, એવું મી૦ હોડીવાળા ધારે છે.

વેદિક ઋષિ વસિષ્ઠ ઘણો જાણીતો છે, જેણે "દસ્યુ" લોકો તરફ પુષ્કળ તિરસ્કાર વેદમાં બતાવ્યો છે, કેજે લોકોને મી૦ હોડીવાળા "જરતોસ્તીઓ" ગણાવવા માંગે છે. વસિષ્ટ પુરૂનો મિત્ર હતો, અને પુરૂ કોઇ ગુરૂ નહિ પણ રાજા હોય એમ માનીને તેનો મુલક સરસ્વતિ નદીના કાંઠા ઉપર આવેલો કહે છે, કેજે અવસ્તાની હરખઇતિ નદી છે. અગિરસ ઋષિ આગળ જણાવી ગયા તે કક્ષિવનનો ખેશી હતો, કેજે ઔશિજને નામે પણ ઓળખાયો છે.

ગોતમ ઋષિ—આ એક જાણીતો વેદિક કવિ છે, જેણે ઋગ્વેદનાં ૧લાં મંડળના ૭૪થી ૯૩ સુધીનાં મંત્રો લખ્યાં છે. તેના બાપનું નામ રહુગણ હતું. કાવ્ય અને અંત્રિનો તે દોસ્ત હતો, કે જેઓ જરતોસ્તના સમકાળિક હરીફો હતા. મી૦ હોડીવાળા મુજબ જરતોસ્ત સાથ ધર્મ સંબંધી તકરારમાં ઉતરનારા હરીફો મધેનો એક ગોતમ પણ હતો. ગાથામાં પેગમ્બર સાહેબ પોતાના જે હરીફોનાં નામો આપી જાય છે તેઓમાં ગોતમનું નામ નથી, પણ ફરવરદીન યસ્તમાં[3] ગોતમનું નામ તેના પુત્ર નોધસ જોડે વપરાયલું મનાય છે, અને આ નોધસને જરતોસ્તે તકરારમાં હરાવ્યો હતો એવી મતલબનો અર્થ ઉઠાડવામાં આવે છે. જેમ કે—

> "તે ફરોહરોનાં તેજ અને પ્રતાપને લીધે અન્જુમનમાં સરદારી ભોગવનાર તથા મજલિસોમાં દીનના કલામ સમજાવનાર [યાને પેગમ્બર જરતોસ્ત] બુલંદીથી પેદા થયો છે, જે અક્કલને પસંદ

---

૧ હા ૪૪, ફ૦ ૧૨. ૨ હા ૩૨, ફ૦ ૬.

૩ ફ૦ ૧૬. ડૉ. વિન્ડિશ્મૅન નામના એક યુરોપીઅન વિદ્વાને ૧૮૫૭માં પહેલું જાહેર કીધું હતું કે ઉપલા ફકરામા "ગઔતેમ" સાથે "નાઇધાઓશ્હો" બોલ આવેલો છે તે વિશેષ નામ છે. આ ઉપરથી "નાઇધાઓશ્હો ગઔતેમહે" નો અર્થ "ગઔતેમનો બેટો નાઇધાઓશ્હ" (અથવા વેદિક નામો વાપરિયે તો "ગોતમનો પુત્ર નોધસ્") થાય છે.

કરનાર છે, તથા જે ગઓતેમના પુત્ર નોધસ સાથની દીન બાબેની તકરારમાંથી ફતેહમંદ ઉતર્યો છે."

હવે ગોતમનો પુત્ર નોધસ પણ વેદમાં જાણીતો છે, માટે જો આ જવાન કરીને પેગમ્બરે શાહ ગુસ્તાસ્પની દરબારમાં ચાલેલી તકરાર દરમિયાન કરાવ્યો હોય તો તે પણ બનવાજોગ છે. પણ નોધસ કાંઇ તેના બાપ જેવો ઋષિ ગણાયો નથી. સાત વૈદિક ઋષિઓમાંનો ગોતમ પાંચમો હતો.

બીજા હાથ ઉપર ફરવરદીન યસ્તવાળા નાઇધાઓંઘ્રહ"નો અર્થ પ્રથમ 'વધારે નબળો–કંગાળ, તુચ્છકારી કહડાયલો" એવો થતો હતો, અને આ વિશેષણ "ગઓતેમ" નું છે એમ ગણીને "તુચ્છકારી કહડાયલો ગઓતેમ" એવો કરવામાં આવતો હતો. તેમ જો હોય તો જેને પેગમ્બરે તકરારમાં હરાવ્યાનો ઇશારો છે તે ગોતમ ઋષિને માટેજ હોય એમ લાગે છે. મી૦ હોડીવાળા અનેક સબબો બતાવી એમજ જણાવે છે.

પ્રો૦ ડાર્મેસ્ટેટે ઉપલા ગોતમ ઋષિને ગૌતમ બુદ્ધ તરીકે ઓળખાવે છે, અને તેમ કરીને અવસ્તાવાણીનાં પુરાતનપણાને બુદ્ધના જમાના (ઇસ્વી પૂર્વે પાંચમી સદી) ઉપર લાવી મુકે છે. આ વિદ્વાન કહેછે કે વદીદાદ મુજબ જે બુઇતિ દેવને ગનામિનો જરતોસ્તનો જાન લેવા મોકલે છે અને જે દેવ મૂર્તિઓમાં વસે છે અને જે હિંદુસ્તાનમાં "બુતાસ્પ" ને નામે બુદ્ધ ધર્મના સ્થાપક તરીકે પૂજાય છે, તેજ ફરવરદીન યસ્તવાળો ગઓતેમ છે. પણ તેમ નથી. ગઓતેમ=ગોતમ ઋષિ અને ગૌતમ બુદ્ધ જુદા જુદા જમાનાઓમાં થઇ ગયલા જુદા જુદા ધણીઓ છે. બુદ્ધ "બોધિસત્વ"ને નામે પણ ઓળખાયો છે અને તે ઉપરથી તે ફારસીમાં "બુતાસ્પ" લખાયો છે, પણ બુદ્ધ તે કાંઇ બુઇતિ દેવ નથી અને તેટલામાટે પ્રૉ૦ ડાર્મેસ્ટેટે મનાવવા માગે છે તેમ જરતોશ્ત કાંઇ ઇ. પૂ. પાંચમી સદીમાં થઇ ગયો નથી.

આ બાબતમાં મી૦ હોડીવાળા એક બીજી વાત એ જણાવે છે કે ઋગ્વેદ મુજબ બુદ્ધ નામે ઋષિ થઇ ગયો છે, કેજે તેના બેટા પુરૂરવસ જેવો વખાણાયલો જણાતો નથી. પણ પુરૂરવસને બુદ્ધઃ સુત કહ્યો છે તે સિવાય બુદ્ધઃ નામનો કોઇ અમૂક ઋષિ હતો એવું અમને જણાયું નથી.[1]

---

૧ જુઓ મી૦ આપ્ટેની Sanskrit-English Dictionary મા 'બુદ્ધ' 'બુધ', 'બુધ.', શબ્દો.

તુર્વીતિ અને દભીતિ.

વંદીદાદમાં જરતોશ્તના દુશ્મન અને ખૂની તરીકે જે દેવોનાં નામો આપ્યાં છે તેઓમાંનો એક ઉપર જણાવેલો "બુઇતિ" અને બીજા "તૌરૂ" અને "દૈવી" છે. આ છેલ્લા બેને મી૰ હોડીવાળા "તુર્વીતિ" અને "દભીતિ" સાથ સરખાવે છે, જેમને વિશે વેદમાં ઇશારા છે. તુર્વીતિ એક વૈદિક રાજાનું નામ છે, જેના ઉપર ઇંદ્ર દેવતા પ્રસન્ન હતો. જેમ ગુસ્તેહમને માટે અર્દ્વિસુર ફરેસ્તાએ વીતંઘુહઇતિ નદીનાં પાણીને વહેતાં અટકાવી તેને પોતાનાં લશ્કર સાથ નદીને બીજે પાર જવા દીધો હતો, તેમ તુર્વીતિને ઇન્દ્રે એક મોટી નદીનાં પાણી થોભાવીને બીજે કિનારે જવામાં મદદ આપી હતી. વંદીદાદમાં દએવીને ઠગાઇની દેવી ગણી છે. પણ વેદમાં એને મળતું "દભીતિ" નામ છે, જેના સંબંધમાં જણાવ્યું છે કે ઇંદ્ર આ ધણીને ખાતર દસ્યુ દુશ્મનોને કાપી નાખી દભીતિને સલામત રાખે છે.[૨] આ ધણી પણ કોઇ રાજવંશી જણાય છે. એ રીતે ત્યારે તૌરૂ અને દૈવી નામના પેગમ્બરના શત્રુઓ કોઇ ઋષીઓ કે કવિઓ નહી પણ રાજવંશીઓ હતા.

મી૰ હોડીવાળા મુજબ પેગમ્બરે બૅન્દ્ર નામના જે હરીફનું નામ દઇને તેને ધિક્કાર્યો છે તે અગસ્ત્ય ઋષિનો ભાણેજ બન્ધુ હોય.

ફસલ ૯—જરતોશ્તનો જમાનો.

પેગમ્બરના સનેની ભૂલ.

આપણા પેગમ્બરની જિંદગીનું ગમે એવું અધુરૂં અમારૂં આ બયાન તેમના જમાના વિશેની જિક્ર વિના ઘણુંજ અધુરૂં ગણાય. આ જમાના બાબે અમારાં આગળાં પુસ્તકોમાં અમે વધારે લંબાણથી બોલી ચુકેલા છિયે, અને તેમાં આજે અમને વધારો કરવાનું બહુજ થોડું છે. તોપણ પેગમ્બર સાહેબનું જેટલું વર્ણન અમે આ નાના ગ્રંથમાં લખ્યું છે તેટલું લંબાણથી આગળ કદી લખ્યું નથી, માટે તેવાં એક વૃત્તાન્તમાં એમના જમાના બાબે કાંઇ આવવું તો જોઇયેજ. વળી આ કેતાબ તે જમાનાના ઇરાની નેશાગાનોની તવારીખને લગતી છે કે જે જમાનામાં ગુસ્તાસ્પ જેવો શાહ જાહોજલાલી ભોગવી ગયો છે, અને જે શાહના વખ્તમાં સપેતમાન જરતોશ્તે પોતાનો ખાલેસ મજહબ ફેલાવ્યો હતો. એટલામાટે આ નાની કેતાબમાં તે શાહ અને તે પેગમ્બરની હસ્તીના અટકળાનું કાંઇક બયાન આવવું તો જોઇયેજ. આગળા ગ્રંથોમાં અમો એવાં શેવટ ઉપર આવેલા હતા કે આ

નામચીન નર આજથી સાડાચારથી પાંચ હજાર વર્ષો ઉપર થઇ ગયો હતો. એ મુદત કાંઇ ઘણી લાંબી નથી, પણ જેઓ તે સાહેબને ઇસ્વી પૂર્વે ૭ મી સદીમાં હૈયાત હોવાનું જણાવી જાય છે તેઓની તે તકલીદી ગણતરી કરતાં આ મુદત વધારે પુરાણી છે, અને જેઓ જરતોસ્તને ઇસ્વી પૂર્વે હજારો વર્ષ ઉપર મુકી ગયા છે તેમની તે ગણતરી કરતાં આ મુદત ઓછી અશક્ય છે. આ બધું શું છે અને કેમ છે અને કાં છે તે હવે આપણે જોઇયે.

અશો જરતોસ્તનો જમાનો તવારીખનવેશો અને બીજાઓ હેરફેર જણાવી ગયા છે તેનો એક મૂખ્ય સબબ એ નામના અનેક ધણીઓ હસ્તી ભોગવી ગયલા મનાય છે તે છે. નવથી વધારે જરતોસ્ત થઈ ગયલા કહેવાય છે. આ નવ જણ જો ખરેખર હસ્તી ભોગવી ગયા હોય તો તેઓ એકજ વખ્તે હૈયાત હોય એમ તો બનેજ નહિ. તેમના જુદાજુદા જમાના હોવા જોઇયે, અને પ્રત્યેક જમાનો જો જરતોસ્તનો જમાનો હોય તો જરતોસ્ત પ્રત્યેક જમાનામાં થઇ ગયલો ગણાય—પછી તેઓ મધેથી ખરો પેગમ્બર ગમે તે હોય ને તેનો સહી જમાનોબી ગમે તે હોય ! આ સઘળા જરતોસ્તોમાં બે તરફ આપણું મૂખ્ય ધ્યાન દોડવું જોઇયે. બરાબર જોઇશું તો આ બે નહિ પણ એકજ જરતોસ્ત છે, અને તે ખરેખરો અશો પેગમ્બર પોતેજ છે, તોપણ ભૂલેલા તવારીખનવેશો વગેરેની એક મોટી ભૂલને પરિણામે એકજ જરતોસ્ત બે જુદાજુદા ધણીઓમાં ગોયા વહેંચાઈ ગયો છે. વાંચનાર અત્યાર આગમજના જાણે છે તેમ ઇ. પૂ. ૬ ઠી સદીમાં દારાયસ હીસ્તાસ્પીસ નામે એક પાદશાહ ઇરાનમાં અમલ ચલાવી ગયો છે. આ તેનું યુનાનીઓએ જણાવેલું નામ છે. પણ એજ પાદશાહે પહાડો ઉપર કોરાવેલા ખીલારોકા લેખોમાં તો તેણે પોતાને **દારયવુશ વીશ્તાસ્પને** નામે ઓળખાવ્યો છે. દારાયવુશ (દારા) તેનું પોતાનું અને વીશ્તાસ્પ તેના બાપનું નામ હતું. આ પાદશાહ હખામની વંશનો હતો, અને તે અહુરમજદ કેજે પેગમ્બર જરતોસ્તનો કલ્પેલો સર્વશક્તિવાન અને જગતનો

---

૧ ઋગ્વેદ, મંડળ ૨, મંત્ર ૧૩, શ્લોક ૧૨; તથા મંડળ ૪, મંત્ર ૧૦, શ્લોક ૬.

૨ ઋગ્વેદ, મંડળ ૨, મંત્ર ૧૩, શ્લોક ૯, તથા મંત્ર ૨૫, શ્લોક ૯.

૧ "તવારીખે સાસાનીઆન" સફે ૯૨; "તારીખે શાહાને ઇરાન," દફ૦ ૧, સફે ૬૭–૭૭; "નવું જરતોશ્ત નામું," સ૦ ૧૫૫–૧૫૭.

સાહેબ હતો તેને સરોચશમથી માનનારો હતો. પોતાના લેખોમાં દારાયવુશે પુષ્કળ ઠેકાણે હોરમજદને યાદ કીધો છે, અને પોતાને મળેલી તમામ ફતેહો વગેરે તે સાહેબ તરફથીજ મળેલી સ્વીકારી છે.

હવે અવસ્તાવણીમાં જણાવેલું છે તેમ શાહ વીસ્તાસ્પના વખ્તમાં જરતોસ્ત હૈયાતી ભોગવી ગયો હતો. આ ઉપરથી પુરાણા યુનાની લખનારાઓમાંના કોઇ કોઇ એમ લઈ નાઠા કે અવસ્તાવાળો જે વીસ્તાસ્પ તેજ આ દારાયવુશ (દારા વીસ્તાસ્પ) હતો અને તેનાજ વખ્તમાં જરતોસ્ત થઇ ગયો હતે આ દારા વીસ્તાસ્પનો સને પુર ખાતરીભરેલો મળી આવે છે, કેમકે તેણે યુનાન દેશ ઉપર તથા યુરોપ ઉપર ચઢાઇ કીધી હતી, જેથી ઇરાનીઓને યુનાનીઓ સાથ સંબંધ પડયો હતો, અને યુનાનીઓ દરેક મહાભારત બનાવની નોંધ રાખતા હતા માટે તેઓએ દારયવુશ વીસ્તાસ્પના અમલની પણ નોંધ રાખી છે, જે મુજબ એ શાહ ઇ. પૂ પ૨૧ થી ૪૮પ સુધી અમલ ચલાવી ગયે હતો. આમ જોઇને ઉપરના લખનારાઓ વધારે તેહકીક કર્યા વિના એવાંજ શેવટ ઉપર આવ્યા કે જરતોસ્ત જે ગુસ્તાસ્પના અમલમાં થઇ ગયો તે આજ ગુસ્તાસ્પ (દારયવુશ વીસ્તાસ્પ) હતો ! હવે જોકે આ દારયવુશનું પોતાનું નહિ પણ તેના બાપનું નામ ગુસ્તાસ્પ હતું અને તેણે પોતાના સઘળા લેખોમાંના એકમાં પણ પેગમ્બર જરતોસ્તનું નામ વાપરેલું નથી, બલકે જરતોસ્ત નામનો કોઈપણ સરદાર કે નામીચો નર તેના અમલ વેળા ઇરાનમાં કે તેને તાબેનાં રાજ્યોમાં કે બીજા સ્વતંત્ર મુલકમાં તે વખ્તે થઇ ગયલો જણાતો નથી, તોપણ એકે લખ્યું તે ઉપરથી, બીજાઓએ વગર તેહકીક કરવે તેની પછવાડે ચાલવું કરી જણાવ્યું કે જરતોસ્ત દારાયસ હીસ્તાસ્પીસના અમલ દરમિયાન ઇ. પૂ. પ મી અને ૬ઠ્ઠી સદીની વચ્ચે થઇ ગયો હતો !

સનેઓનો સરવાળો.

બીજા હાથ ઉપર બીજી કિસમના લખનારાઓમાંના કોઇ કોઇ પેગમ્બર જરતોસ્તને ઇ૦ પૂ ૧૦ મી સદી ઉપર મુકી જાય છે. આ સઘળા લખનારાઓએ આપેલાં જુદાંજુદાં વર્ષોનો કોઠો નીચે પ્રમાણે ઉપજાવી શકાય છેઃ—

	ઇ૦ પૂ૦
ઝૅન્થસ (ડાયોજીનીસની ગણુતરી પ્રમાણે)	૬૫૦૦
ઍરિસ્ટોટલ (પ્લિનિ પ્રમાણે)	૬૩૪૮
હરમૉન્ડર...	૬૨૦૯
હર્મિપસ (ઍગોનિકસ પ્રમાણે)...	૬૧૮૦
યુડોક્સસ / હરમોડોરસ	૬૧૮૦
પ્લિનિ (યહુદી પેગમ્બર મૂસાની આગમજ)	હજારો વર્ષ
ઍગેથ્યસ ... / ઍમિયેનસ માર્સેલિનસ	ગુસ્તાસ્પના જમાનામાં
બૅરોસસ...	૨૨૦૦
પ્લુટાર્ક / સાઇડસ	૧૭૦૯
જસ્ટિન	૧૩૦૦
ટીશ્યસ	૧૨૨૦
ડાયોજીસ...	૧૦૮૦
મોજીજ (ખોર્રનનો મૂસા)	૮૦૦
પૉર્ફિયેરી...	૬૦૦

ડૉ૦ વીલ્યમ્સ જૅક્સન, જેણે અશો જરતોસ્તની જિંદગીનો હેવાલ તથા ઇરાનની મુસાફરી વગેરેનાં અનેક પુસ્તકો લખીને ઇરાન અને જરતોસ્તી મજહબ તરફ ભારી ફિદાગીરી બતાવી છે, તે પોતાના જરતોસ્ત બાબેના ગ્રંથમાં[1] જરતોસ્તી સનેના સંબંધમાં ત્રણ વિભાગ પાડીને લખનારાઓને આ પ્રમાણે વહેંચી જાય છેઃ—

૧—જેઓ જરતોશતને ઇ. પુ. ૬૦૦૦ ઉપર મુકી જાયછે તેઓઃ—

૧—પ્લિનિ (વડો) ૨—પ્લુટાર્ક.
૩—ડાયોજીનીસ લેયર્શિયસ. ૪—લૅકટૅન્શિયસ.
૫—સુઇડાસ. ૬—જ્યૉજિયસ સીન્સૅલસ.

૨—જેઓ જરતોશતનું નામ સૅમિરામિસ અને નાઇનસ સાથ જોડી જાયછે તેઓઃ—

૧—ટીશ્યસ
૨—સીફૅલ્યન (ખોરીનીનો મૂસા, જ્યૉજિયસ સીન્સૅલસ.)

૧ Zoroaster, the Prophet of Ancient Iran: સફે ૧૫૧—૫૨.

૩–થીઅન ૪–જસ્ટિન
૫–આર્નોબ્યસ ૬–યુસીબ્યસ
૭–ઑરોશ્યસ ૮–સુઇડાસ.
૯–સ્નૉરૉ ઍડા. ૧૦–બર અલી.

૩—દંતકથા મુજબ જરતોસ્તનો જમાનો નોંધનારા :—

૧–અર્દા વીરાફ નામુ ૨–બુન્દેહિસ્ન.
૩–અલ બીરૂની ૪–મસુદી.
૫–તબરી ૬–દબીસ્તાન
૭–ફિર્દુસી
૮–મુજલઇમ અલ તવારીખ, અને ઉલમાએ સ્લામ.
૯–ચીનાઈ–પાર્સી સને.
૧૦–જરતોસ્ત અને જૅરૅમ્યાહને જોડનારી કથાઓ.
૧૧–નબુખદનજર સાથ તાલુકો ધરાવનારા પેહલવી પાર્સી–અરબી ઇશારા.
૧૨–ઍમિયેનસ માર્સેલિનસ.
૧૩–નિકોલસ (દમશ્કવાળો,) પૉર્ફિયેરિ, વગેરે.

એક મોટી કલ્પના.

ડૉ૦ જૅકસન એક બીજા ફિલસોફ વિદ્વાન ડૉ૦ વૅસ્ટનો ચેલો છે. આ બન્ને સાહેબો ઇરાની દંતકથા તરફ વધારે ઢળેલા છે. એ દંતકથા અર્દા-વીરાફ નામામાં અને બુન્દેહશ કેતાબમાં જળવાઇ રહી છે, તે મુજબ પેગમ્બરની હૈયાતી બાદ જરતોસ્તી ધર્મ ૩૦૦ વર્ષ સુધી સલામત રહ્યા હતો, અને ત્યારબાદ સિકંદર રૂમીએ તેનો નાશ કીધો હતો. સિકંદર રૂમી ઇ. પુ. ૩૨૭ માં મરણ પામ્યો હતો, તેની આગમજનાં ૩૦૦ વર્ષ ઉમેરતાં ૬૨૭ નો આંકડો આવે છે, માટે દંતકથાનો આધાર લેનારાઓ મુજબ ઇ. પુ. ૬૨૭ ને શુમારે પેગમ્બર હયાતી ભોગવી ગયા હતા! એક તરફથી આ ગણુતરી, અને બીજી તરફથી દારાયસ હીસ્તાસ્પીસનો જમાનો, એ બન્ને એકજ એયામ ઉપર મુકી શકાય એમ નથી, તોપણ દારાયસને ગુસ્તાસ્પ માનનારાઓ જરતોશ્તને ઇસ્વી પુર્વે ૬ ઠી અને ૭ મી સદીની વચ્ચે મુકવામાં પોતાને વાજબી સમજે છે. પણ દારાયસ હીસ્તાસ્પીસ તે કાંઇ વીસ્તાસ્પ નથી એમ આપણ હવે તો તદન સારી રવેશે જાણી ચુક્યા

છિયે, માટે એ કલ્પના ખોટી તરીકે ઠરાવી આપણુ હવે બીજી તરફ નજર કરિયે.

બુન્દેહેશ અને અર્દા વીરાફ પેહલવી ભાષામાં લખાયલા ગ્રંથો છે, અને એ બન્ને ઝાઝા ભરૂસેદાર નથી. છતાં તેમાં જણાવેલી આ બિના કબુલ રાખિયે કે પેગમ્બર પછી ત્રણુશો વર્ષે ધર્મ ખરાબ થયો હતો તો તેપરથી એમ નથી ઠરતું કે જરતોસ્તી મજહબ સિકંદરેજ ખરાબ કીધો હતો. સિકંદર અને દારાયસ હીસ્તારપીસ વચ્ચે ત્રણ સદીના તફાવત જેવું કાંઇ છેજ નહિ. વળી દારાયસ તે કાંઇ ગુસ્તાસ્પ નથી, માટે ગુશ્તાસ્પ શાહે કબુલ રાખેલો ધર્મ સિકંદરે ૩૦૦ વર્ષે ખરાબ કીધેલો સાબેત થતો નથી. ગુશ્તાસ્પ પછી સેંકડો વર્ષે દારાયસ તખ્તે આવ્યો હતો. ગુસ્તાસ્પની ભાષા જે અવસ્તાની જબાન હતી તે દારાયસની હખામની જબાન કરતાં પુરાણી હતી. ગુશ્તાસ્પનો અમલ ઇરાનના ઉગમણુ ભાગમાં ત્યારે દારાયસનો દક્ષિણ ભાગમાંથી શુરૂ થયો હતો. ગુસ્તાસ્પનું નામ ગાથાવાણીમાં અને અવસ્તાવાણીમાં મોજુદ છે, પણ દારાયસનુ ત્યાં નથી. અહુરમજદનું નામ દારાયસના લેખોમાં છે, પણ જરતોશ્તનું નામ નથી. જરતોસ્તી ધર્મને માટે લડાઇ થવાના ઇશારા અવસ્તામાં અને ગાથામાં છે, પણ દારાયસના લેખોમાં નથી. આ અને એવાજ બીજા સબબોને લીધે દારાયસના વખ્ત પછી ત્રણ સદી બાદ હખમની પાદશાહતની આખેરી આવી એમ કહેવું ખરૂં નથી.

એક નવી કલ્પના.

ત્યારે તે બીજી કઇ ત્રણ સદી હતી? પુરાતન લખનારાઓ તરફ આપણને ફરીથી નજર કરવી પડશે. તેઓમાંના એક નામે ડાયોડોરસ સીકયુલસના જણાવ્યા પ્રમાણે એસીર્યા દેશના પાદશાહ નાઇનિસે બલ્ખ ઉપર ચઢાઇ લઇ જઇ તેને તાબે કર્યું ત્યારે ત્યાં ઓક્ષિયાર્ટીસ નામે પાદશાહ રાજ્ય કરતો હતો. આ તે કયો પાદશાહ યાને તે કયાં ખાન્દાનનો હતો તે આપણુ જાણુતા નથી. ડૉ૦ જૅકસન ફરવરદીન યસ્તના ૧૨૮ મા ફકરામાં આવેલાં ઉખ્ખ્યત-ઍરૅત નામ સાથ આ નામને સરખાવે છે. પણ ત્યાં ઉખ્ખ્યત-ઍરૅત નામ કોઇ પાદશાહનું હતું એમ જણાવેલું નથી: જેમ બીજા નામોની તેમ આ નામ ધરાવનારની "ફરવષિને યાદ કરવા" ઉપરાંત વધારે કશું ઉપલા ફકરામાં જણાવ્યું નથી. આવાં યસ્તની આખેરીએ હુઆફ્રીત

નામે એક ધણીનું નામ મળે છે, અને તે હુઆક્ષીત નામે એક ઇરાની રાજવંશી ખાન્દાનનો નર હોય એમ જણાય છે. શું તેજ ખાન્દાનનો આ ઉખ્ખ્યત-ઍરેત હતો? કદાચ તેમ હોય, જે વિશે ફરવરદીન યશ્ત લખનારને ખબર ન હોય. ગમે તેમ હોય, પણ ઉખ્ખ્યત-ઍરેત (ઓક્ષિયાર્ટીસ) નામે જરતોસ્તી પાદશાહને એસીર્યાના રાજા નાઇનસે હરાવ્યો હતો એટલી તવારીખી બિના ધ્યાનમાં રાખીને આપણ આગળ વધીશું.

યુસીબ્યસ નામે લખનાર સીફેલ્યન નામે એક બીજા લખનારને આધારે જણાવી જાય છે કે એસીર્યા દેશની રાણી સૅમિરામિસે બલ્ખના પાદશાહ જરતોસ્ત માજી (મઘવ) ને હરાવ્યો હતો. હવે નાઇનસ પછી તેની ઉપલી રાણીએ ઘણાં વર્ષ રાજ્ય ચલાવ્યું હતું, માટે જરતોસ્ત મઘવને સૅમિરામિસ હરાવે તેની કેટલાંક વર્ષ આગમજ નાઇનસે ઑક્ષિયાર્ટીસ યાને ઉખ્ખ્યત-ઍરેતને હરાવ્યો હશે. હવે આ બન્ને કાંઇ ઇરાનના પાદશાહો હોય નહિ. પાદશાહ તો ઉખ્ખ્યત-ઍરેત હતો, જેનાં રાજ્યની સમાપ્તિ નાઇનસે આણી હતી, અને ત્યાર બાદ રાણી સૅમિરામિસે જેની સમાપ્તિ આણી તે રાજ્ય ગયા છતાં ઇરાનમાં ચાલુ રહેલા જરતોસ્તી મજહબની હોઇ શકે. જરતોસ્ત મઘવ તે પેગમ્બર સાહેબ પછી તેમની મોટી ખુર્સી ઉપર બિરાજનાર ધર્મગુરૂ કે જે "જરથુસ્ત્રોતેમો" ને નામે ઓળખાતો હતો તે હોઇ શકે. આ જાયેનશીનનો દીનને લગતો અમલ ઇરાનના પાદશાહની નાઇનિસના હાથ ઉપર શિકસ્ત થયા પછી કેટલાંક વર્ષ સુધી ચાલુ રહ્યો હોય, અને જરતોસ્તી પ્રજાએ નવા ફતેહ કરનારા ઍસીર્યન પાદશાહનો દેવ દેવીઓની પુજાનો સૅમિટિક ધર્મ પોતાનો એક ખુદાને માન-નારો આર્ય ધર્મ તજીને કબલ નહિ રાખ્યો હોય, અને તે કબલ રખાવવા માટે રાણી સૅમિરામિસે નાઇનસનાં મરણ પછી તખ્તનશીન થયા બાદ કેટલેક વર્ષે ઇરાન આવીને તે વેળાના વડા જરતોસ્તને હરાવીને ઇરાનમાં ઍસીર્યન ધર્મનો ફેલાવો કીધો હોય એ બનવાજોગ છે: તો જોકે આવી એ મરતબેની ઍસીર્યન ચઢાઇ વિષે ખાતરી ભરેલી શહાદતો મળી નથી.

હવે ઉપલા હેવાલ ઉપરથી એક અગત્યની બિના એ સાબેત થાય છે કે નાઇનસ અને સૅમિરામિસના જમાનામાં પેગમ્બર જરતોસ્તનો ધર્મ ચાલુ હતો, એટલેકે ગુસ્તાસ્પ પછી ઘણાંએક વર્ષો સુધી જરતોસ્તના મજહબની

ઇરાન અને તેને તાબેના મુલકમાં ધજા ઉડતી હતી. સવાલ ઉત્પન્ન થશે કે આમ ક્યારે બન્યું હતું? નાઇનસનો જમાનો શો હતો? કેટલાકો મુજબ તે ઈ. પૂ. ૮૦૦ માં થઇ ગયો હતો. જો આ વર્ષ કબૂલ રાખિયે તો જરતોશ્ત અને ગુશ્તાસ્પ એ તારીખની ૩૦૦ વર્ષ આગમજ, યાને ઇ. પૂ. ૧૧૦૦ માં થઇ ગયલા હોવા જોઇએ. આ ઉપરથી સાબેત થશે કે દારાયસ હીસ્તાસ્પીસ તેજ ગુશ્તાસ્પ ન હતો. બીજા લખનારાઓ મુજબ નાઇનસ ઇ. પૂ. ૨૦૦૦ વર્ષ ઉપર થઇ ગયો હતો. જો આ તારીખને ભરૂસેદાર ગણિયે તો પેગમ્બર સાહેબનો જમાનો ઇરાનીઓની દંતકથાને આધારે ઇ. પૂ. ૨૩૦૦ નો ગણી શકાય.

જરતોશ્તનો જમાનો.

પણ બીજી શહાદત મળી છે તેને આધારે અશો જરતોસ્તનો જમાનો આ કરતાં પણ વધારે પુરાણો સિધ્ધ થાય છે. સીન્કૅલસ નામે એક યુનાની લખનારને આધારે ગણતરી થઇ છે કે પેગમ્બરનો એક જાયેનશીન (જરથુસ્ત્રોતેમો) અથવા જરતોસ્ત મલત્ર ઇ. પ. ૨૪૫૮ માં બૅબીલન ઉપર ચઢાઇ લઇ ગયો હતો, અને તેને ફતેહ કરીને તેણે અને તેની પછીના બીજા સાત પાદશાહોએ ૨૨૪ વર્ષ સુધી ત્યાં રાજ્ય ચલાવ્યું હતું. આ બિના દેખાડે છે કે પેગમ્બરનો જમાનો ૨૪૫૮ ઇ. પૂ. કરતાં પણ જુનો હતો. તે કેટલો પુરાણો હતો તે કહી શકાય એમ નથી. તોપણ માત્ર બેજ સદી જેટલો જુનો ગણિયે તો અશો જરતોસ્ત આજે ૪૫૭૦ વર્ષ ઉપર થઇ ગયા હતા એમ સિધ્ધ થાય છે, તે આ રીતે:—

ઈ. પૂ.	૨૪૫૮	જાયેનશીન જરતોસ્તે બૅબીલન ફતેહ કરી ત્યાં પોતાનો વંશ સ્થાપ્યો.
	૨૦૦	તે બનાવની બે સદી આગમજ પેગમ્બર હૈયાત હતા
ઈ. પૂ	૨૬૫૮	પેગમ્બરનો જમાનો.
ઈસ્વી	૧૯૧૫	ઇસ્વી સન પછી આજ સુધીની મુદત.
	૪૫૭૩	પેગમ્બરનો જમાનો આજે.

આ રીતે જોતાં પેગમ્બર જરતોસ્ત ઇસ્વી પૂર્વે ૨૬૫૮ વર્ષને શુમારે, અને આજે ૪૫૭૩ વર્ષ ઉપર થઇ ગયલા જણાશે.

જરતોશ્તી સનેઃ ટિળક પ્રમાણે.

યુરોપીઅન વિદ્વાનોની ગણતરી અને બીજી તવારીખી શાહદતોને આધારે જ્યારે પેગમ્બરનો જમાનો ઉપર મુજબનો મળે છે, ત્યારે આપણા દેશના અભ્યાસીઓની જુદીજ કિસમની અને જુદાજ આધાર ઉપરથી ચલાવવામાં આવેલી ગણતરી ઉપરથી આપણને જરતોસ્તની તારીખ નીચે પ્રમાણેની મળે છે.

૧—મી૦ બાળ ગંગાધર ટિળક ઋગ્વેદનો સમય ઇ. પ. ૪૦૦૦ વર્ષ ઉપર મુકે છે. હવે આપણે આગળા સફાઓમાં જોઈ ગયા તેમ આ વેદમાંથી શાહ ગુસ્તાસ્પ વગેરે પેગમ્બર સાહેબના મદદગારો અને હરીફોનાં નામો મળે છે, તે જોતાં જરતોસ્તનો જમાનો પણ ટિળક પ્રમાણે ઇ. પૂ. ૪૦૦૦ વર્ષ ઉપર મેળાવો જોઇએ. મી૦ ટિળક ઋગ્વેદમાંથી કેટલીક બિનાને ખગોળ વિદ્યાને આધારે સમજાવીને પુરાવામાં એજ વિદ્યાને લગતી કેટલીક દલીલો રજુ કરી કહેછે કે આ વેદનો જમાનો ઇ. પુ. ૪૦૦૦ની પણ આગમજનો છે. હવે આ વેદમાં કેટલાંક નામો આવેલાં છે તે ગુશ્તાસ્પ, અર્જાસ્પ જેવા જરતોસ્તના સમકાળિક પુરૂષોનાં નામ છે, તે ઉપરથી જણાય છે કે તેઓ અને જરતોશ્ત પોતે ઇ. પૂ. ૪૦૦૦ વર્ષ આગમજ એટલે આજે શુમારે ૬૦૦૦ વર્ષ ઉપર થઇ ગયલા હોવા જોઇએ.

પારસી અભ્યાસીઓ મુજબ.

૨—મી૦ શાપુરજી કાવસજી હોડીવાળા બી. એ. જણાવે છે કે ઋગ્વેદના પ્રથમના ભાગો ઇ. પૂ. ૩૦૦૦ને શુમારે લખાયા હતા. વળી આકાશી સેતારાઓ અથવા નક્ષત્રોની ચાલને આધારે મી૦ હોડીવાળા એવાં શેવટ ઉપર આવે છે કે ઇ. પૂ. ૨૫૪૦માં જરતોશ્ત હૈયાત હતા. એઓ કહે છે કે ફ્રવરદીન યસ્ત (ફકરો ૯૩) અને અષિ યસ્ત (ફ૦ ૧૮) પ્રમાણે જરતોસ્તનો જન્મ બહારની મોસમની શુરૂઆતમાં થયો હતો, કે જે વેળા વૃષભ (ગોધો) (Taurus) નાં નક્ષત્રમાં સૂર્ય હતો. આ નક્ષત્રનો અમલ ઇ. પૂ. ૨૫૦૦ની આગમજના હજારામાં હતો અને ત્યારેજ જરતોસ્તનો જન્મ

થયો હતો. એ રીતે મી૦ હોડીવાળા પ્રમાણે જરતોસ્તને આજે ૪૪૦૦ વર્ષ થવાં જોઇયે.[1]

૩—એક બીજા જરતોસ્તી અભ્યાસી મી૦ મેહરજીભાઇ નોશરવાનજી કુકા ઍમ. એ. એ અશો જરતોસ્તના સને બાબે બે ભાષણ "રાહનુમા એ મજદયસ્નાન" સભા તરફથી ૧૯૦૧માં આપ્યાં હતાં જેમાં તેઓ એવા સાર ઉપર આવ્યા હતા કે જરતોસ્ત ઇ. પૂ. ૫૦૦૦ વર્ષ ઉપર થઇ જવો જોઇયે. મી૦ કુકાના મત મુજબ ઇરાનીઓના સમાગમમાં રહાને તૂરાની લોકોએ જે સુધારો હાંસલ કીધો હતો તે તેઓએ સુમીર્યન અને ઍક્કૅડયન પ્રજાઓને નામે બૅબીલન અને ઍસીર્યાના પુરાતન મુલ્ક હાથ કરીને ત્યાં દાખલ કીધો હતો. આ બાબતમાં મી૦ કુકાના વિચારો વાંચવાજોગ છે. એમના શેવટના શબ્દો આ પ્રમાણેના છે:—

"મારા વિચાર પ્રમાણે જરથોશ્ત સાહેબના જમાના પછીજ આ બનાવ બનેલો (યાને અક્કદીઅન લોકો બેબી લોન્યામાં આવી વસેલા) હોવો જોઈયે, આ પ્રમાણેનો આપાણી આરાધણામા ફેરફાર થવાને કમમા કમ ૪૦૦–૫૦૦ વરસ જરતોશ્ત સાહેબના જમાના પછી ગુજરેલા હોવા જોઈયે. આપણે જોઈ ચુકા કે ઇ૦ પૂ૦ ૪૫૦૦ ઉપર તો તુરાનીઓ બાબીલોનિયામા ઠરીઠામ થઈ ચુકેલા હતા, અને અગરજો તેમને માત્ર ૧૦૦ વરસ આગમજનાજ આવેલા આપણે ધારીયે તો તેઓ ઇ૦ પૂ૦ ૪૬૦૦ ને આશરે આર્યન મુલુકો છોડી આવેલા કહેવાય; અને અશો જરતોશ્તનો જમાનો તેજ ૪૦૦–૫૦૦ વર્ષ આગમજનો ગણતા આપણે તે મહાન પયગમબરના જમાના માટે ઈ૦ પૂ૦ ૫૦૦૦ થી ૫૧૦૦ વરસના આકડા ઉપર પોહચીયે છીયે..."

આ રીતે જોતાં મી૦ કુકા જરતોસ્તી સનેને આજથી ૭૦૦૦ વર્ષ ઉપર મુકે છે.[2]

---

૧ Zarathushtra &c in the Rigveda, સફે ૫૧.

પેગમ્બર સાહેબના રચેલા ગાથામા ગાયને અહુરમજદની દરગાહમા ફરિયાદ ઉઠાવતી કલ્પેલી છે ત્યા ગાયને જે નામે ઓળખી છે તે પૈહેલવી તરજુમા કરનારાઓ અને દસ્તુર નેર્યોસંઘ ધવલ મુજબ "અજી" નામની હતી. આ નામને મી૦ હોડીવાળા ઇજીપ્શ્યન લોકોના "ઍપિસ" ગોધાના નામને મળતું ધારે છે, અને તેમનો મોટો દેવતા ઓસિરિસ 'અહી'ને નામે પણ ઓળખાયલા છે (સફે ૫૯). શુ આ અહિ (ગોધો) તેજ અવસ્તાની "અ.જી" (ગાય) હશે?

૨ જો મી૦ કુકા એમ કહેવા માગતા હોય કે મધ્ય એશિયામાથી તુરાનીઓ બેબીલોનિયામા જઇ વસ્યા અને ઍક્કડિયનને નામે ઓળખાયા, અને તેઓ ત્યા

ઈ. પૂ. ૪૫૦૦માં ઠરીઠામ થઇ ચુકયા હતા, તો એ ગણતરી સંપુરણ જણાતી નથી. બેબીલોન્યન તખ્તીઓ અને લેખોની શોધખોળ ઉપરથી જણાયું છે કે ત્યા થયલા સુમીર્યન (અથવા ઍક્કેડિયન) સુધારાની શુરૂઆત ઈ. પૂ ૮૦૦૦ વર્ષ ઉપર થઈ હતી. [જુઓ A Guide to the Babylonian and Assyrian Antiquities (British Museum, 1900), સફે ૩.] આમ જોતા જરતોશતનો જમાનો આજથી ૧૦૦૦૦ વર્ષ જેટલો જુનો જણાય. અમને લાગે છે કે બેબીલોન્યામા જઈ વસેલી ઉપલી કોમ તુરાની નહિ પણ આર્ય હોવી જોઇએ, અને તેણેજ ત્યા આર્ય સુધારો દાખલ કરેલો હોવો જોઇએ. તે આર્ય કોમ હતી તે તેના વસાવેલા શેહેરોના નામોમા જણાતા આર્ય પ્રત્યય વગેરે ઉપરથી પણ જણાય છે—જેમકે ઉર, નિપ્પુર, અરર્દ્દુ, અરઅખ, ઈત્યાદિ. હાલ સર્વથી છેલ્લી શોધોને આધાર ડા૦ ઍલ્યટ સ્મિથ નામે વિદ્વાન જણાવે છે કે ઉપલા સુમીર્યન લોકો તુરાની નહિ પણ અરબ અથવા બહુ પુરાણા મિસરીઓ હતા. જો તેઓ અરબ હોય તો તેઓ આર્ય હતા એમ કદાચ ઠરે, કારણ કે બહુ પુરાણા અરબો આર્ય વંશના હતા એમ જણાયલુ છે.

ભાગ ૨–જરતોશ્ત નામું : પેહલવી પ્રમાણે.

ફસલ ૧—ઈશાની ખોરેહની હકીકત.

પેહલવી જરતોશ્તનામું.

અવસ્તાવાણીને આધારે અહીં સુધી પેગમ્બર સાહેબ વિશેનું બયાન જોયા પછી હવે આપણુ પેહલવી પુસ્તકોને આધારે એ સાહેબનું જે કાંઈ વર્ણન મળે છે તે તરફ નજર દોડાવીશું. આ કારણ માટે આપણને "દીનકર્દ," "બુન્દેહશ," "જાદસ્પરમ" વગેરે ગ્રંથોનો આધાર લેવો પડશે. પેહલવી ભાષાના મોટા ઉસ્તાદ ડૉ૦ ઇ. ડબ્લ્યુ. વૅસ્ટે "Marvels of Zoroastrianism" એ નામનો એક ગ્રંથ ઉપર જણાવેલા ૧ લા અને ૩ જા પેહલવી ગ્રંથોને આધારે તેમના તરજુમા રૂપે રચ્યો છે તે ઉપરથી ઉપજાવેલો પેગામ્બર સાહેબનાં થોડાંક બયાનનો સાર આપણે અત્રે વાંચીશું અને બુન્દેહશ વગેરે કેતાબોમાંથી જે કાંઇ વિશેષ હકીકત મળશે તે ઉમેરા તરીકે જોઇશું.

દીનકર્દ કેતાબ બનાવનારાઓએ પોતાનો આધાર જે પુરાણી કેતાબ ઉપરથી લીધેલો જણાય છે તેનું નામ "નિકર્યંજે-એ વેહદયેનો" હતું.

નીચલાં લખાણમાં કેટલીક બિના ચમત્કારિક જણાશે, જે બાબે ખુલાસો કરવાની જરૂર છે કે જરતોશ્તી ધર્મમાં ચમત્કાર જેવું કાંઇ નથી. એવું લખાણ પેહલવીમાંજ જણાય છે, જે બીજા ધર્મોની નકલ હોવી જોઇયે.

પેશદાદી ખોરેહ.

આપણે આગળા સફાઓમાં ક્યાની ખોરેહ વિશે થોડુંક બયાન વાંચ્યું છે. આ ખોરેહ ક્યાની શાહોને મળે તે આગમજ તે અવ્વલ-થી કેમ ઉતરતું આવ્યું હતું તેનું જે વર્ણન અવસ્તા (જમ્યાદ યશ્ત) માં છે તેને દીનકર્દમાં વિસ્તારીને જણાવ્યું છે. આ વિસ્તારનો સાર જાણવા માંગિયે તો તે આ પ્રમાણે છે:—સૌથી પહેલા ઇનસાન દાખલ આ ખોરહ યાને નૂર કેજેની સાથ ટોળા અથવા કોમનું વડપણ જોડાયલું છે

તે ગયોમર્દને મળ્યું. તેના પછી તેનાં ફરજંદો મશ્યે અને મશ્યાઓઇને તે ખોરેહ મળ્યું. આ બે શબ્દોનો અર્થ બુન્દેહશ પ્રમાણે 'મર્દ' અને 'ઓરત' થાય છે, જેઓ ગયોમર્દે ફળદ્રુપ કરેલી ખાકમાંથી ઝાડ રૂપે નિકળ્યાં હતાં (પ્ર૦ ૧૫, ફ૦ ૧—૫). દીનકર્દ મુજબ (દફતર ૭, ફ૦ ૧૨) આ બન્ને પોતાની અક્કલનાં બળથી અનાજ ઉગાડતાં, કપડાં વણતાં, ઢોર ચારતાં, ઘર બાંધતાં અને સુથારનું કામ કરી જાણતાં હતાં. તેઓનું ખોરેહ તેમના બેટા સામકને મળ્યું. સામક પછી તેના બે નબીરા વાએગરદ અને હોશંગને તે મળ્યું. આ હોશંગ "પેશદાદ" ને નામે ઓળખાય છે, કારણકે તેણે દુનિયામાં ખેતીને લગતા કાયદા તેમજ પ્રજાના સંરક્ષણ માટેના કાયદા બનાવ્યા હતા. આ ખોરેહ યાને વડપણને બળે કરીને હોશંગે માજનો (માજન્ય=મજન્દરાનના) દેવો (બદ ખસલતના રહેવાસીઓ) મધેના બે તૃત્યાંસ જેટલાનો નાશ કીધો. તેના પછી તખ્મોરૂપ (તેહમુરસ) ને ખોરેહ મળ્યાથી તેણે દેવો, બદ માણસો, જાદુગરો, ડાકણો વગેરેનો નાશ કીધો, બુતપરસ્તીનો સંહાર કીધો, અને એક ખુદા અને પેદા કરનાર સર્વશક્તિવાન છે એમ જાહેર કરી તેનાં નામનો ફેલાવો કીધો. બદ રૂહ (હારેમન)ને પોતાનો ઘોડો બનાવીને તેણે તેના ઉપર ત્રીશ શિયાળા (વર્ષ) સુધી સવારી કીધી.

આ પછી હોરમજદ સાથની મસ્લેહતને કાજે તે ખોરેહ જમશેદ (યિમ)ને મળ્યું, કે જે વીવંઘનો બેટો હતો. તેણે પોતાની પ્રજાને ચાર વર્ગોમાં વહેંચી, અને ધર્મના એ ૪ વર્ગો (અથોરનાન, રથેસ્તાર, વાસ્ત્રયોશ અને હુતોખ્શ)ની મારફતે દુનિયાના લોકોનો સુધારો વધારો કીધો. તેણે વળી ખુદાની જાનદાર પદાયશને એક લેખે અમર બનાવી. હોરમજદના હુકમથી જમશેદે પોતાના મુલ્કનો વધારો કીધો અને ત્યાં વધતી જતી વસ્તીન વસાવી અને "મહર્કુસ" ના શિયાળાની એક અતિઘણી સખ્તાઇમાંથી લોકોને બચાવવા માટે "વર" (કિલ્લો) બાંધ્યો.

જમશેદ પછી આ ખોરેહ ફ્રેતન આસ્પીગાન (ફરીદૂન આથ્વ્યાન)ને મળ્યું, જે તે વેળા હજુ તો માતાનાં ગર્ભસ્થાનમાં હતો. નવ વર્ષનો થતાંજ તે અરબ પાદશાહ જહાકનો નાશ કરવા માટે કમર બાંધી નિકળ્યો, કે જેણે જમશેદ પછી (જમશેદી વંશની આખર આણીને) ઇરાનનું રાજ્ય તાબે કીધું હતું. ફરીદૂને આ પરદેશી વંશના અમલની

સમાપ્તિ આણીને તેના જુલ્મી દોરમાંથી ઇરાની આલમનો છુટકારો કીધો, માજન્દર અને બાદના બદ લોકોને માર્યા, અને એ રીતે ખ્વનીરસ (ખનિરથ બામી)ના મુલ્કનો છુટકારો કરી તેને પોતાના ત્રણ બેટાઓ માટે રાખ્યો. તે જમાનાના ઇરાનીઓના મજ્દયસ્ની ધર્મના ચાર પેશા અથવા ધંધા મધેનો ખેતીવાડીનો પેશો ત્રીજો હતો, જેને લીધે ફરીદૂને દેશમાંથી દુખદર્દ અને મરકી વટીકને મારી કહાડયાં અને દવાદારૂથી પ્રજાનાં લોકોને તનદરૂસ્ત બનાવ્યાં.

ફરીદૂનની હૈયાતીમાંજ ઉપલું ખોરેહ તેના બેટા ઐરીચ (ઇરજ,ને મળ્યું, જેના પછી માની તરફથી આ ખોરેહ નેર્યોસંગ ફરેસ્તા મારફતે માનુશ્ચીહર (મીનોચેહેર)ને મળ્યું. [એરચ પછી અનેક પહેડી થઇ ગયા બાદ મીનોચેહેર જન્મ્યો હતો, માટે ગોયા નેર્યોસંગ ફરેસ્તો કે જે હોરમજ્દનો કાસદ લેખાયો છે તેણે પાદશાહી ખોરેહને પોતાના એખ્તિયારમાં સલામત રાખ્યું હતું.] મીનોચેહેરે પોતાના નિર્દોષ ઇરજના ખૂની ભાઇઓ તૂજ (તૂર) અને સહ્મ (સેલમ)ને (અથવા તેમના વંશજોને) માર્યા, ઇરાન દેશની બરાબર ગોઠવણી કીધી, જમીન સુધારીને ફળદ્રુપ બનાવી, અને પરદેશીઓમાં ઇરાનનું નામ બુલંદ બનાવ્યું.

આ પછી બીજે વખ્તે આ ખોરેહ મીનોચહેરના એક વંશજ અને તુમારપ (તેહમારપ)ના બેટા અઊજોબો (જાબ અથવા જૂ)ને મળ્યું, જેણે પરદેશીઓની ચઢાઇ મારી કહાડી તૂરના ફ્રંઅસિયાક (તૂરાની અફ્રાસિયાબ)ને હરાવી પાછો નસાડયો, દેશને આબાદ કીધો, નદી નાળાં ખોદાવ્યાં, અને ખેતીવાડીનો વધારો કીધો.

આ ખોરેહ હવે મજહબનો બીજો પેશો જે રથેસ્તારીનો છે તેમાં વડો હોવાથી સામાન ખાન્દાનના કેરેશાસ્પો (સામના કેરેશાસ્પ)ને મળ્યું, જેણે ઘોડા તથા માણસોને ગળી જનાર સર્પ નામે સ્રોવર (સ્રવર)નો, તેમજ ગંદરેપો (ગંધર્વ) નામે સુનાની એડીવાળા દૈત્યનો અને બીજા દેવોનો નાશ કીધો.

કયાની ખોરેહ.

આ પછી આ બખ્તાવર ખોરેહ કયાની શાહોને મળવા લાગ્યું,

જેઓમાં પહેલો કયકોબાદ હતો. કયાની ખાન્દાનનો તે મૂળ પુરૂષ હતો.[1]

આ પછી આ નૂર કય અર્શ અને તેના ભાઇઓને મળ્યું, જેઓ કોબાદના નબીરા હતા. એઓ મધેનો સઉથી વડો કવ ઉસ (કયકાઉસ) હતો, જે પોતાનાં બળથી અને દાનેશથી હફ્તકેશ્વર જમીનનો (યાને પોતાના જમાનામાં જણાયલી તમામ ભૂમિનો) પાદશાહ થયો. તેનો વડો વજીર અઓશનર નામનો હતો, જે ઘણોજ ખબરદાર હતો, અને પરદેશી લોકોની ભાષા જાણનાર હતો.

કાઊસ પછી તેના બેટા કય સીયાવખ્શને આ નૂર મળ્યું, અને તે બાદ તેના બેટા કય ખુસરોને મળ્યું, કેજેણે તુરાની ફ્રંઆસિયાક તથા તેના ભાઇ કેર્સેવજદને મારી તેમનો નાશ કીધો, તથા ચયચેસ્તના સરોવરના કાંઠા ઉપરનાં બુતખાનાનો પણ તેણે નાશ કીધો.

કયખુસરો પછી આ ખોરેહ સ્પીતમાન ખાન્દાનના જરતોસ્તને મળ્યું, અને તેણે હોરમજદની મુલાકાત લઇને તેના તરફની દીન પાદશાહ ગુસ્તાસ્પ આગળ જાહેર કીધી અને દેશના દાનાઓની મારફતે હફ્તકેશ્વર જમીનમાં તેનો ફેલાવો કીધો.

---

૧ દીનકર્દવાળો અહીં લખે છે કે કયકોબાદ પછી આ ખોરેહ અરબોના પાદશાહ પાતખ્સ્રોબો ઇબ્ન ઐર્યફ્રશ્વા ઇબ્ન તાજને મળ્યું હતું. બુન્દેહેશ (પ્ર૦ ૩૧, ફ૦ ૬) મા આ ઐર્યફ્રશ્વા અથવા અર્યફ્રશનીગને વિરફ્સંગને નામે ઓળખ્યો છે, અને ઇરાની બુન્દેહશની બે નકલોમા એ નામ અવિરફ્રશનેગ અને આઇરફ્રશનિગ એ ઉચ્ચારે લખાયું છે. બુન્દેહશ મુજબ ઇરાનનું તખ્ત જીતનાર જ઼હાક તાજ઼ના બેટા વિરફ્રશંગના બેટા જ઼ાઈનીગાવના બેટા પ્રુતાસ્પનો બેટો હતો. આ ઉપરથી જણાય છે કે જ઼હાકનો બપાવો જ઼ાઇનીગાવ ઉપલા ઇરાનમા ખોરેહ મેળવનાર પાતખ્સ્રોબોનો ભાઈ હતો. દીનકર્દના આઠમાં દફતરમા ગુમ થયલા ૨૧ નસ્કોનો ઇતેખાબ આપ્યો છે તેમા "ચિત્રદાદ નસ્ક" વિશે લખતા જણાવે છે (પ્ર૦ ૧૩, ફ૦ ૯) કે તાજ઼ના વંશજ અને અરબોના રાજા પાતખ્સ્રોબોની ત્રણ બેટીઓ સાથ ખનિરસના પાદશાહ ફરીદૂનના ત્રણ બેટાઓ સલ્મ, તૂજ અને ઐરચની શાદી થઇ હતી જો ફરીદૂનના સમયમા પાતસ્રોબો હૈયાત હોય તો ત્યાર બાદ લાબી મુદતે કયકોબાદ પછી તેને ઇરાની ખોરેહ કેમ મળી શકે તે સમજાતુ નથી. એજ રીતે તેજ પાતખ્સ્રોબો જ઼હાકના બપાવાનો ભાઇ હોય તો છેક કયાની જ઼માનામા કયાથી ફુટી નિકળે? આ સઘળા એકજ નામના જુદા જુદા અરબ પાદશાહો હોવા જોઇયે. પાતખ્સ્રોબો બહુ દોલતમંદ હતો, અને તે પુરાતન મ઼જદયસ્ની મ઼જહબ પાળતો હતો, જે ઉપરથી તેની અરબ રૈયત જે મૂર્તિપુજક હતી તેણે બળવો ઉઠાવ્યો, અને તે બેસાડી દેવામાં ઇરાની પ્રજાએ મદદ આપી હતી—દીનકર્દ, દફ૦ ૭, પ્ર૦ ૧, ફ૦ ૩૪, નોટ ૧: Marvels, સફે ૧૩. પુરાતન અરબો આર્ય તોખમના હતા.

ફ્રસલ ૨—જરતોશ્તનો જન્મ.

જરતોશ્તનો મા તરફનો વડવો.

અહીં સુધી પુરાતન પ્રખ્યાત ઇરાની ખોરેહનું વર્ણન કર્યા પછી દીનકર્દ જણાવે છે કે આ નૂર જરતોસ્તને મળે તે આગમજ ક્યખુસરો પછી તે હોરમજદની આગળથી આકાશની બેહદ રોશનીઓમાંથી પોતાનો માર્ગ લઇને, આફ્તાબ, માહાતાબ અને સેતારાઓને છોડીને, આ દુનિયામાં જોઈશ નામે ધણીનાં મકાનમાંના આતશને જઇ મળ્યું અને તે આતશને છોડીને તે જોઇશના બેટા ફ્રાહીમ્રવના બેટા જોઇશની ઓરતને જઇ મળ્યુ, જેણીએ જરતોશ્તની માદરને જન્મ આપ્યો. [પહેલો જોઇશ તે જરતોશ્તના મમાવાનો બપાવો હતો.] જોઈશને આ ખોરેહ બાબેની કશી ખબર ન હોવાથી તેનાં ઘરનો આતશ બળતણ વિના કેમ બળતો હતો તેની તેને સમજ પડી નહિ, પણ શેહરના હાકમને આ વાતની ખબર પડવાથી તેણે ખરી સમજ પાડી.

દોગ્દોનું ખોરેહ.

જોઇશની નબીરીનાં ખોરેહને લીધે પોતાનાં બુરાં કામોમાં પોતે ફાવતા નથી એમ જોઇને ત્યાંના દેવ લોકો કકડતા શિયાળા, મરકી અને શત્રુઓના હુમલા રૂપે ત્રણ મોટી બલા તે પ્રાંત ઉપર લાવ્યા, અને પછી તેઓએ લોકોનાં દિલમાં એવો વહેમ ઉત્પન્ન કીધો કે જન્મ પામેલી આ છોકરીની જાદુઇને લીધે શેહરને આ બલાઓની આફ્ત ખમવી પડે છે. આથી ત્યાંનાં લોકો પેલી છોકરીનાં માબાપ સાથે વઢવા લાગ્યાં અને તેને પોતાનાં શેહરની બાહેર કહાડી મુકવા માંગી. આના જવાબમાં તે બાળકીના પિતાએ ખુલાસો કીધો કે જ્યારે આ છોકરીનો જન્મ થયો ત્યારે તેનો ચેહરો આતશી ઝળકાટ જેવો ચમકવા લાગ્યો હતો અને રાત્રીનાં અંધારામાં ને પ્રકાશ આપે છે; જ્યારે એ બાળક ઘરના જે ભાગમાં આતશ ન હોય ત્યાં બેસે છે ત્યારે આતશને રોશન કીધો હોય તે કરતાં વધારે ઝળકાટ આપે છે; તેનાં બદનમાંથી એવો પ્રકાશ પડે છે કે જોનારની આંખ અંજાઇ જાય છે, અને એક જાદુ કે

જાદુઇ અસરથી ચળકાટ બતાવે તે કરતાં પણ વધારે ચળકાટ તેનો છે.

પણ આ ખુલાસાથી તે પ્રાંતના બુરા લોકોના ભાગતગને લીધે ત્યાંના કવી અને કરપ[1] લોકો (કે જેઓ બુત યાને મૂર્તિના પુજારી અને ધર્મગુરૂઓ હતા તેઓ) ને સંતોષ ઉપજ્યો નહિ. આ ઉપરથી પેલી બાળકીને તેના બાપે અલાક નામે જિલ્લામાં સ્પીતમ નામે ખાન્દાન વસતું હતું તેના વડા પતીરગતરારપો (અથવા પદતરારપ, પદીતરારપ, પઇતિરસ્પ= પેતેરસ્પ) ની સાહેતા હેઠળ મોકળી આપી. આ પેતેરસ્પ નામનો સપીતમ ખાન્દાનનો વડો પોરૂશારપો (પોરોશસ્પ) નો બાપ હતો, અને પોરોશસ્પ સાથે તે છોડીનાં લગ્ન કરવાની મતલબથીજ અષવહિસ્ત (અર્દીબહેસ્ત) અને બીજા ફ્રેસ્તાઓએ તેણીને તેનાં ગામમાંથી બાહેર મોકળવાનું પેલા દૈત્યોને કારણરૂપ બનાવ્યા હતા.

એવું જણાય છે કે પેલી છોડીને તેનાં માતપિતાએ રવાના કીધી ત્યારે માર્ગમાં તેને કાને એવા સખુન પડયા કે "સપીતમ ખાન્દાનીઓનાં ગામ તરફ તું આગળ વધ; તે નીચાણમાં આવેલું છે, પણ ઘણું મોટું છે; ત્યાં માણસો અને ઢોરો એકેકની જોડમાં ચાલે છે; તારી સાહેતાને માટે તે ગામને તારે લાયકનું બનાવેલું છે." પેલી છોડીએ પોતાના હાથ સારી પેઠે ધોયા અને આગળ વધીને પેતેરસ્પનાં ગામમાં તે જઇ પુગી, કે જ્યાં પેલું ખોરેહ તેણી તરફથી પોરૂશસ્પને જઇ મળ્યું.

બીજી તરફથી હોરમજદના હુકમથી જરતોસ્તનું ફ્રોહર હોમ મારફતે જરતોસ્તનાં માતપિતાને જઇ મળ્યું. આ હોમ વોહુમનો (બહમન) અને અષવહિસ્ત (અર્દીબહેસ્ત) અમશાસ્પંદો પોતાની જોડે લઇને સપીતમનાં

---

૧ જરતોશ્તના જમાનામા જે કરપ બુતપરસ્તો જાણીતા હતા તેમનાં નામો આ મુજબનાં મળેછેઃ—દૂરાસ્રોબો, બ્રાત્રોક-રેશ (તુરાની), વએદવોઇશ્ત, અને જાક.

કવીગ, કીગ અને કઈ એ સઘળાં એકુજ પંથનાં નામો છે. તેઓનો અખિકાર શો હતો તે ખુલ્લું જણાતું નથી. જેમ તેઓ તેમજ કરપો સત્તાધારી હતા, પણ તેમનાં 'કીઇ' અને 'કરપ' નામ તેમની સત્તા બતાવનારા ખેતાબો હતા કે તેમના પંથ અથવા ટોળાનાં તે નામ હતાં, તે જણાતું નથી. અવસ્તામાં તેઓ 'કવિ' અને 'કરપન'ને નામે ઓળખાયા છે. 'કવિ' એ કયાની શાહો માટેનો પાદશાહી ખેતાબ પણ છે, અને વિશ્તાસ્પ પાદશાહ પણ કવિ હતો, કે જેવા કયકોબાદ અને તેના સઘળા વંશજો હતા.—Marvels, સફે ૧૯, નોટ ૨.

ગામમાં માણુસરૂપે ગયા, અને દાઇતી (વેહેદાઇતી) નદીના કાંઠા ઉપર પોરૂશસ્પ બંદગી કરવાની મતલબથી ગયો ત્યારે તેણે ત્યાં પેલા હોમને એક ઝાડરૂપે ઉગેલો જોયો, અને તે મેલવવાની ખાહેશ કીધી. તે તેને મળ્યો, જે લઇને તે પોતાને ઘેર ગયો, અને પેલી પુર ઝળકાટવાળી છોડી સાથ તેનાં લગ્ન થઇ ચુક્યાં હતાં અને હવે જે તેની ઓરત બની ચુકી હતી તેને તે હોમ બતાવીને સલામત રાખવા કહ્યું. આ બાઇનું નામ દુક્તાઊબ (દોગ્દો) હતું.[1]

જરતોશ્ત જન્મ પામશે એવી ખબર પડવાથી દેવો અથવા શત્રુંઓ ભેગા થયા અને તેનો નાશ કરવાની ગોઠવણ કરવા લાગ્યા. દેવેનાંમ દેવના પુછવાથી ચેશ્મક નામે દેવે આ કામનું બિડું ઝડપ્યું. આ વંટોળિયો ઉત્પન્ન કરનારો દેવ હતો, કેજે પોતાના ૧૫૦ સાથીઓને લઇને પોરૂષસ્પનાં ગામમાં ગયો, જ્યાં તેણે વંટોળિયાથી થાય એટલી ખરાબી કીધી.

જન્મ આગમજનાં કારસ્તાન.

આ પછી પોરૂષસ્પે દોગ્દો કનેથી હોમ લઇ તેને દુધ સાથ કુટીને તેનો રસ પીધો, કે જેમ આજે પણ ઇજશ્નેની ક્રિયા વેળા કરવામાં આવે છે. દેવોએ જરતોસ્તનો જન્મ નહિ થઇ શકે તે માટે ઘણા ઉપાય કીધા, પણ તેમાં તેઓ નિષ્ફળ ગયા. તેની માતાના ગર્ભ તોડી પાડવાની પણ તેઓએ યુક્તિ લડાવી, જેથી તે બાઈ બીમાર પડી અને તેને બહુ દુખવા લાગ્યું. જાદ-સ્પરમ પ્રમાણે[2] તેણી ઉપર તાવ, દુખારો અને વાયુએ ગલબો કીધો, અને એ દુખના ઇલાજ માટે તેણી પોતાનાં ગામથી એક ફર્સંગ દૂર વસતા સ્તોર્કો નામે વૈદની દવા લેવા ગઇ. પણ માર્ગમાં દાદાર હોરમજ્દ તરફથી આવેલા એક પેગામીએ તેણીને આ વૈદને ત્યાં દવા લેવા જતી અટકાવી અને સલાહ આપી કે તારે ઘર જઇને ગાયનાં દુધમાંથી બનાવેલાં માખણને આતશ ઉપર ગરમ કરીને તે વડે તારા હાથ મસળીને ધો અને આતશ

૧ જાદ-સ્પરમનું પેહલવી લખાણ બીજી રીતે વાચતાં એવો પણ અર્થ થઇ શકે કે "જરતોશ્તની માતાનુ નામ ફ્રેનો હતું, જેને તેઓ દૂક્તકને નામે બોલાવતા હતા." જો આ બાનુનું નામ ફ્રેનો હોય તો અવસ્તાવાણીમાં જણાવેલી ફ્રેનિ નામની કોઇપણ બાનુ સાથ તે મળતી આવતી જણાતી નથી, એમ વેસ્ટ જણાવે છે.—**Marvels**, સફે ૧૩૮, નોટ ૩.

૨ **Marvels**, સફે ૧૪૦–૪૧.

ઉપર સુખડ અને લોબાન મુક. આ પ્રમાણે દોગ્દોએ કીધું અને તેણી સારી થઈ. દીનકર્દ પ્રમાણે[1] દોગ્દોને એવી સલાહ મળી કે સારી પેઠે હાથ ધોઇને પછી હાથમાં કાડી (સુખડ) લઇ આતશ ઉપર મુકવી, અને સાથે ગોશ્ત (ચર્બી ?) પણ આતશ ઉપર મુકવી, અને ગાયનું માખણ ગરમ કરવું અને યોગ્ય વખ્તે તે પી જવું. દોગ્દોએ આ પ્રમાણે કીધું અને તેનું દુખ દફે થયું.

એમ કરતાં જ્યારે જરતોશ્તના જન્મનો વખ્ત નજદીક આવી પુગ્યો અને તે વાતને ત્રણ દહાડા બાકી હતા એટલામાં પોરૂષસ્પનાં ગામમાં ત્રણ રાત સુધી રોશનીનો પ્રકાશ જણાવા લાગ્યો. આ બનાવની સમજણ નહિ પડવાથી ઘર ધણીઓ અને ઢોરોના માલિકો, જેઓ સ્પીતમનાં ખાન્દાનના હતા તેઓ, નાસભાગમાં પડયા અને કોઇ ઘણો ત્રાસદાયક અથવા આફત-કારક બનાવ બનવાનો છે એમ સમજીને ખુદાની મેહરબાની ચહાવા લાગ્યા.[2]

---

૧ Marvels, સફે ૩૦.

૨ જરતોશ્તના જન્મ બાબે જમશેદ, ફરીદૂન અને બીજા નામીચા મહા પુરૂષો આગાહી કરી ગયા છે, એમ જણાવીને દીનકર્દમા તેમજ જાદસ્પરમમા એક કથા જણાવી જાય છે, જેની મતલબ આ પ્રમાણેની છે —

શાહ કયકાઉસના રાજ અમલ વેળા એક બળદ એવો જણાયલો હતો કે જેનું શરીર નૂરાની હતું. જ્યારેબી સરહદ બાબે ઈરાન અને તુરાન વચ્ચે વાધો ઉઠતો ત્યારે આ બળદને લાવતા અને તે સરહદ નકી કરી આપતો. જ્યારે આવો વાધો ઉઠતો ત્યારે તુરાનીઓજ જુઠા પડતા અને તેમની સામેજ ચુકાદો મળતો, અને તેઓજ ઇરાનીઓના હાથ ઉપર હાર પામતા. આ કિસમની ચમત્કારિક શક્તિ ધરાવીને પોતાની સામે ચુકાદો આપી પોતાને ખોટા પાડતો હોવાથી તુરાનીઓએ આ બળદનો નાશ કરવા ધાર્યું, અને પોતાની જાદુગરી વગેરેથી શાહ કાઉસનું મન ફેરવી નાખીને પેલા બળદને મારી નાખવા માટેનો હુકમ શ્રીતો નામે એક લડવૈયાને અપાવ્યો. આ બળદને માટે કહે છે કે તે એક જંગલમા વસતો હતો અને જ્યારે તેનું કામ પડતું ત્યારે તેને ત્યાથી લાવીને વાધાવાળી જગાએ લઇ જતા, અને તે પોતાની ખડી વડે સરહદ નક્કી કરી આપતો હતો. એક વાર કાઉસની મતલબ તુરાન કનેથી ઈરાનનો એક ભાગ પાછો મેળવવાની હતી, અને એ લોભી ધારણા આ બળદ મારફતે પાર પડશે નહિ એમ તેને જણાયું. આ ઉપરથી કાઉસે ઉપલા શ્રીતો પેહલવાનને આ બળદનો નાશ કરવાનું કામ સોંપ્યું. શ્રીતો સાત ભાઇઓ મધે સર્વથી નાનો હતો, તોપણ તેઓમા તે સર્વથી કદાવર, જોરાવર અને અમીરી દરજજાનો હતો.

શ્રીતો પોતાના શાહના હુકમ મુજબ અમલ કરવા પેલા બળદવાળાં જંગલમાં ગયો, ત્યાં બળદે ઇનસાનની પેઠે બોલીને તે પેહલવાનને વિનંતિ કીધી કે 'તુ મને મારતે ના,

જન્મ વેળા હસવાનું કારણ.

જે રાત્રે જરતોશ્તનો જન્મ થયો તેજ રાત્રે ગનામીનો અથવા હારેમને પોતાના સાથીઓને બોલાવીને આ બાળકનો કોઇ પણ રીતે નાશ કરવાના ઇરાદાથી તૈયાર કીધા. બીજા હાથ ઉપર અમશાસ્પંદો અને ઇજદો તેજ બચ્ચાંનું રક્ષણ કરવા માટે તૈયાર હતાજ. ગનામીનોએ પોતાના વડા સરદાર અકોમનને એવું કામ સોંપ્યું કે તું ઠગાઇથી જરતોશ્ત બાળકનું મન ફેરવી નાખ અને તેને આપણા પક્ષમાં લાવ. અકોમન આ પ્રમાણે કરવા પોરૂષસ્પના દરવાજા આગળ ગયો અને અંદર જવા માંગ્યું, કે જ્યાં આગમજથી વોહુમનો યાને બેહમન અમશાસ્પંદ હાજર હતો, જેણે અંદર નહિ જતાં પાછો ફરી અકોમનને કહ્યું કે 'તું અંદર જા.' અકોમન સમજ્યો કે 'જ્યારે વોહુમન પાછો ફરે છે ત્યારે હવે મારે માટે કશું કરવાનુ બાકી

કારણકે જ.રતોશ્ત સ્પીતમાન કેજેનું ફેરોહર મોત નાબુદ કરનાર હોમની અંદર છે તે જેહાનમા જાહેર થનાર છે, અને તે તારા આ ખૂની કામની બિના આ દુનિયામા જાહેર કરશે,' ઇત્યાદિ. આ સાંભળી ઓતો કાઉસની દરબારમા પાછો ફર્યો અને સઘળી બિનાથી તેને વાકેફ કીધો; પણ કાઉસે તેને ફરીથી હુકમ કીધો અને ઓતોએ જંગલમા જઇ પેલા બળદની કમર ત્રણ મુક્કા લગાવીને ભાગી નાખી, જે પછી તે પ્રાણી પુકાર મારી મરણ પામ્યો.

આ દયામણા પુકારથી બેજાર થઇ ઓતો કાઉસ પાસે ગયો અને બળદના મરણની ખબર આપીને અર્જ ગુજારી કે તુ પોતે હવે મને મારી નાખ, કારણ કે હવે મારે જીવવું નથી. કાઉસે તેમ કરવાની પ્રથમ ના પાડી ત્યારે ઓતોએ કહ્યુ કે "જો તું મને પુરો કરશે નહિ તો હું તારો જાન લઇશ." કાઉસે તેને એક જંગલ બતાવ્યું જ્યા ઓતો ગયો અને ત્યા એક ડાકણ કુતરાનો જાન લીધો, જેમાથી બે અને બેમાથી ચાર એમ એક હજાર ઉત્પન્ન થયા, જેમના હાથ ઉપર ઓતોનો જાન ગયો. (Marvels, સફે ૩૧–૩૨ અને ૧૩૫–૧૩૬.)

આ ઓતો કોણ હશે તે જણાયું નથી. પેહલવાન કેરશાસ્પના બાપનું નામ સામનાં ખાન્દાનનો થ્રિત હતું, પણ તે પોતાના ભાઇઓમા ત્રીજો હતો એમ પેહલવી ઇજશનેના ૯ મા હામા જણાવેલું છે. વેસ્ટ ધારે છે કે આ વીઆપ ખાન્દાનનો ઓતો હોય, કે જેના સ્વાને આ બનાવ પછી ૩૫૦ વર્ષે શાહ ગુશ્તાસ્પના અમલના છેલ્લા વર્ષો ઉપર તેની મુલાકાત લીધી હતી. આ પાછળા બનાવને લગતી દંતકથા જુદી છે, જે પાછળા સફાઓમાં જોવામા આવશે, પણ કાઉસના અમલ વેળાનો ઓતો ગુશ્તાસ્પના અમલ સુધી જીવતો હોઇ શકે તે બાબે શક છે.—Marvels, સફે ૩૧–૩૬, નોટ ૧.

જ.રતોશ્તના જન્મ બાબેની ઉપલી દંતકથા મુજબની આગાહી જ.રતોશ્તની આગમજ ૩૦૦ વર્ષ ઉપર અપાયલી કહેવાય છે.

રહેલું હોવું નહિ જોઇયે.' આમ સમજી તે પણ પાછો ફર્યો ત્યારે વોહુમન એકલો પોતે અંદર ગયો અને જરતોશ્તનાં મનમાં ડહાપણ રૂપે દાખલ થઇ એવી ખુશી પેદા કીધી કે જેની બરકતથી તે બાળક ખડખડ હસી પડયો.[૧]

દીનકર્દ પ્રમાણે[૨] જ્યારે આ રીતે જન્મ લેતો બાળક શરેસ્તા મુજબ રડવાને બદલે બેધડક હસી પડયો ત્યારે એ અલૌકિક બનાવથી ત્યાં હાજર થયલી સાત દાયાઓ ઘણી ગભરાઇ. પોરૂષસ્પે તે બાળકને ઘેટાંનાં રૂઆંની બનાવેલી નરમ ગાદી ઉપર સુવાડેલું પોતાની નજદીક જોવા મંગાવ્યું, અને પછી પોતાની ઓરતને કહ્યું કે—'એ બનાવ તારી ખુબીથી બન્યો છે, હે દોગ્દો! આ બાળક જન્મ ધારણ કરતાંજ ખડખડ હસી પડયો ત્યારે તેની કીર્તિ અને ઝળકાટની પુરી માહિતી મળીછે.' આ વેળા ત્યાં સાત જાદુ યાને મંત્ર જાણનારા પણ બેઠેલા હતા, જેઓએ ત્યાં પુરતી રોશની કરેલી હોવાથી પેલા બાળકને હસતો બરાબર જોયો હતો. જાદ-સ્પરમ કહે છે[૧] કે એજ વખ્તે જરતોશ્ત એક નવોજ બાળક છતા મોટા માણસની પેઠે બોલ્યો અને તેણે અહુરમજદી મજહબ કબૂલ રાખ્યો. તેનો આ વચન અહુનવરને લગતો હતો.

ફસલ ૩—બચપણ અને જવાની.

જરતોશ્તને મારવાની યુક્તિઓ.

પણ હવે બાળક જરતોસ્ત ઉપરનાં સંકટો શુરૂ થાય છે. તેનો બાપ પોરૂષસ્પ કરપ ધર્મગુરૂઓનો યજમાન હોય એમ જણાય છે. પોતાના જિલ્લામાં સર્વથી ખબરદાર ગણાતા દૂરાસ્રોબો નામે કરપ જાદુગર અથવા ધર્મગુરૂ કને જઇને તેણે પોતાને ઘર થયલી બેટાની વૃદ્ધિની ખબર આપી, અને તે વેળા થયલા ચમત્કારોથી તેને વાકેફ કીધો, તથા તે કરપને પોતાને ઘેર તેડી લાવીને જરતોસ્તને દેખાડયો. આ નૂરમંદ બાળકને જોઇ તે જાદુગરે કપટથી તેનો જાન લેવાની ધારણા રાખી અને પોતાનો પંજો તેનું માથું મરડી નાખવા માટે લંબાવ્યો. પણ એજ વખ્તે તે કરપનો હાથ મરડાઇને એવો ફરી ગયો કે ફરીથી તેનાથી તે હાથે ખોરાક ખાઇ

૧ જાદ-સ્પરમમા આવેલી વિગત—Marvels, સફે ૧૪૧-૪૨.

૨ Marvels, સફે ૩૫.

શકાયો નહિ. જરતોસ્તને જોતી વેળા તે કરપે તેનાં શરીર ઉપરની નિશાનીઓ પણ તપાસી જોઇ હતી. દીનકર્દમાં જણાવેલી આ હકીકતમાં જાદ-સ્પરમ કેટલોક વધારો કરી જણાવે છે કે જરતોસ્તના જન્મ વેળા પાંચ કરપ ભાઇઓ હાજર હતા, જેમનાં નામ આ પ્રમાણેનાં હતાં:—બ્રાત-રૂખ્ષ, બ્રાત-રોઇશ્ન, બ્રાત-રેશ (ઉર્ફે તુર્કી), હજાન અને વદસ્ત.[2]

પોરૂશસ્પે એઓમાંના એકને બીજે દિને બોલાવીને જરતોસ્તનાં શરીર ઉપરની નિશાની બરાબર ધ્યાનથી જોવા કહ્યું, જે ઉપરથી તે કરપે નિશાની તપાસવાને બહાને જરતોસ્તની ડોક સારી પેઠે મરડી, એવી મતલબથી કે તે બાળક મરી જાય. પણ આથી તે બાળકને કાંઇ થયું નહિ, કારણકે અહુરમજદના ફરમાવ્યાથી સ્પંદારમદ અને અરેદ્વિસૂર નામની સ્ત્રી ઇજદો, જેઓ જમીન અને સ્વચ્છ પાણી ઉપર મવકલ છે, અને અર્તાઇ-ફ્રવર્ત (યાને અશો ફરોહરો જેઓ રક્ષક શકિત છે, તેઓ) આ ભૂમિ ઉપર જરતોસ્તનાં રક્ષણ માટે આવી હતી. પણ તે બાળકને ઇજા થવાને બદલે પેલા ખની કરપનોજ હાથ ચીમડાઇ ગયો, જે ઉપરથી તેણે જરતોસ્તનો જાન લેવાની પોરૂષસ્પ કને માંગણી કીધી. આમ કરતી વેળા તેણે દીનકર્દ મુજબ[3] તે બાળકના બાપનાં મનમા જરતોસ્તથી થનારી ભયંકર ખરાબી બાબેનો ભારી ભય ઉત્પન્ન કીધો, અને તેથી પોરૂષસ્પનું મન એટલું તો બિગડી ગયું અને ભયભિત થયું કે તેણે ધાસ્તી ખાઇને પોતાના બાળક બેટાનો માઠો હાલ કરવા માટે તે કરપની મદદ અથવા સલાહ માંગી. આ કરપ ઉપર કહ્યું તેમ દુરાસ્રોબો નામનો હતો, જેણે પ્રથમ આતશની ચેહમાં, ત્યારબાદ બળદનાં ટોળાંમાં, ત્રીજી મરતબે ઘોડાનાં ટોળાંમાં અને ચોથી વેળા વરૂની ગુફામાં તે બાળકને લઇ જઇ મુકયો, પણ આતશમાં તે બળ્યો નહિ, એક જોરાવર બળદ અને તેવાજ જોરાવર ઘોડાએ બીજાઓથી તેનું રક્ષણ કીધું, અને વરૂની માદા પણ તેનો ખોરાક કરી શકી નહિ.[4] આ

---

૧ Marvels, સર્કે ૧૪૨.

૨ આ નામો અવસ્તામાથી મળતા નથી. "વદસ્ત નામને મળતું નામ દીનકર્દમાથી વઇદાઇસ્ત" મળે છે—Marvels, સર્કે ૧૪૩, તથા નોટ ૬.

૩ Marvels, સર્કે ૩૬.

૪ દીનકર્દ મુજબ પેલા કરપના ફરમાવ્યાથી પોરૂષસ્પે પ્રથમ વરૂની માદાની ગેરહાજરીમાં તેનાં બચ્ચાંને મારી નાખ્યા, એવી મતલબથી કે તેમના કીનામાં તે માદા જરતોસ્તનો ભક્ષ કરે.

દર વેળા જરતોસ્તની માતા પોતે જઇને પોતાના બાળકને પાછો લઇ આવતી હતી. રાત્રે બાળકને એવી રીતે લઇ જવામાં આવતો કે દાયાઓને પણુ તેની ખબર પડતી નહિ, અને તેઓ પણુ ગભરાટમાં રાત પસાર કરતી હતી. માતા દોગ્દો જાણુતી હતી કે આ સઘળા કામ તેના ખાવંદ પોરૂષસ્પનાં હતાં, માટે છેલ્લી વાર તેણીએ તેને તાનો મારીને કહ્યું કે "વરૂની માદા પણુ તારા કરતાં તારા બેટા તરફ વધારે દયાળુ છે." પોતાના બાળકને આ રીતે બચાવતી વેળા દોગ્દોએ તેને કહ્યું કે "મારા બેટા, હવે હું તને મારી આગળથી કોઇને લઇ જવા દઇશ નહિ—બેરચ અને નોદર જેવા નામદારો આવે તોપણુ હું તેમ કરીશ નહિ."[1] જાદ-સ્પરમ જણાવે છે[2] કે વરૂની ગુફામાં સરોશ ઇજદની મદદથી એક પુષ્કળ દુધવાળી મેંઢીએ બાળક જરતોસ્તને દુધ પાઇ તનદુરસ્ત રાખ્યો હતો, જે બાબેની ખબર તેની માતાને ન હોવાથી તે તો તેનાં માત્ર હાડકાંજ હાથમાં આવશે એવી ધાસ્તીમાં હતી. અને જ્યારે દોગ્દો પોતાના બેટાની ભાળ કહાડવા ગુફામાં ગઇ ત્યારે તેણી ત્યાંથી પેલી મેંઢીને તેમાંથી બાહેર નિકળી જતી જોઇને તેને વરૂની માદા સમજી, પણુ જ્યારે તેણે પોતાના બેટાને સલામત દીઠો ત્યારે હર્ષથી ઉઠાવી લઇ ઘેર પાછી ફરી.

જરતોશ્ત પેગમ્બર થશે એવી આગાહી.

આ રીતે દુરાસ્રોબોએ આપેલી સલાહ મુજબ પોતાના બેટાની ધારેલી ખરાબી થઇ શકી નહિ ત્યારે પોરૂષસ્પ ચાર ઘોડાની ગાડીમાં બેસીને પેલા પાંચ કરપ ભાઇઓમાંના વચલા યાને ત્રીજા ભાઇ બાત્રોક-રેશ, કે જેણે જરતોસ્તનો નાશ કવાનું બિડુ ઝડપ્યું હતું, તેની પાસે ગયો અને તેને પુછયું કે 'કોઇ પણુ બાળક જન્મ વેળા રડે છે, પણુ મારો દીકરો રડવાને

પણુ પવિત્ર ઇજદોની મદદથી માદાનું મોઢું ગોયા સીવાઇ ગયુ હોય તેમ તે કશું કરી શકી નહિ હતી.

૧ નોદર શાહ મિનોચેહેરનો બેટો અને રાક અથવા અઇરિચ્યો તે નોદરના ભાઇ દુરાસ્રોબોનો બેટો હતો. એ બેના નામ ઉપરથી તે જમાનામા જે કહેવત ચાલી હતી તે આપણી આ કહેવતને મળતી જણાય છે કે "ભલો ધનેતર આવે તોપણુ હું ફલાનું કામ કરૂં નહિ."

૨ Marvels, સફે ૧૪૬.

બદલે હસ્યોછે તેનું કારણ શું? તારો દીકરો પણ જન્મ વેળા હસ્યો હતો કે? તને હું મારો બેટો દેખાડવા લઇ ગયો ત્યારે તેણે બહુ ઉંચે જોયું, બહુ નીચે જોયું, અને તારી આસપાસ લાંબી નજર નાખી તેનું કારણ શું?' પેલા કરપે જવાબ આપ્યો કે 'તારો આ બેટો એમ ધારેછે કે હું આ હાડમંદ દુનિયાને બીજા કોઇપણ કરતાં વધારે બુલંદ દરજ્જાની બનાવીશ; એજ રીતે તે તારી મિનોઇ જિંદગીને પણ બુલંદ કરશે; અને આ તારો બેટો તારા સંરક્ષણ તળે નહિ પણ શાહ વિસ્તાસ્પના પાદશાહી આશ્રા હેઠળ માન પામશે.'

એમ કરતાં જ્યારે જરતોસ્ત સાત વર્ષનો થયો અને પોતાની ઉમરનાં નાનાં બાળકો સાથે રમતો હતો ત્યારે દુરાસ્રોબોની જોડે બ્રાત્રોક-રેશ તેને જોવા માટે ગયો. આ છોકરાંઓએ એક ઝુપડું બાંધ્યું હતું અને ત્યાં તેઓ રમતાં હતાં, માટે પેલા જાદુગરો પણ ત્યાં જઇ બેઠા. તેઓએ જરતોસ્તનાં દિલમાં ધાસ્તી પેદા કરી તેનું મન બિગાડવાની તજવીજ કીધી, પણ તેમને જોઇને જ્યારે બીજાં સઘળાં બાળકો બીધાં ત્યારે જરતોસ્ત જરાએ બીધો નહિ.

બાપ બેટા વચ્ચે તકરાર.

આ કામમાં જ્યારે પેલા જાદુગરો ફાવ્યા નહિ ત્યારે તેઓએ બૂમ ઉડાડી કે પોરૂષસ્પનો દીકરો બેઅકલી અને મૂર્ખો છે, અને છુપી રીતે બિગડેલો છે, માટે કોઇપણ નર કે નારી તેને કબૂલ રાખશે નહિ. આ ઉપરથી બાપે બેટાને ઠપકો દીધો કે 'હું તો જાણતો હતો કે તું એક અથોરનાન, એક રથેસ્તાર અને એક વાસ્તર્યોશ થશે, પણ તું તો બેવકુફ જણાય છે, માટે ચાલ પેલા કરપો પાસે તને લઇ જઇને દવા કરાવું.' જરતોસ્તે જવાબ આપ્યો કે 'હું તે છું કેજે તારો બેટો છે, તેમજ હું અથોરનાન, રથેસ્તાર અને વાસ્તર્યોશ પણ છું.'

પછી પોરૂષસ્પના હુકમથી એક ગાડીને બે ઘોડા જોડીને બન્ને બાપ દીકરા પેલા પાંચ કરપ ભાઇઓ મધેના એકની આગળ ગયા, જે વેળા સર્વ હકીકત સાંભળીને તે કરપે એક જામમાં પીશાબ ભરી તે પોરૂષસ્પને આપી કહ્યું કે 'એ તારા દીકરાને પાઇ દેજે કે જેથી તેને સારૂં થશે.' પણ

જરતોસ્તે એવું કશું નહિ કરતાં પોતાના બાપને કહ્યું કે 'તારા રક્ષક અને વડા ધર્મગુરૂને આ પાછી આપ.' અને પછી પોતે ત્યાંથી ઉઠીને પોતાને ઘેર પાછો ફર્યો. માર્ગમાં તેણે બન્ને ઘોડાઓને તરસ લાગેલી હોવાથી પાણી પાયું અને મનમાં બોલ્યો કે 'કરપોને મકાને જવામાં લાભ તો કાંઇ થયો નહિ, પણ ઘોડાઓ તરસા થયલા હોવાથી તેમને પાણી પાયાથી મારો જીવ ખુશહાલ થયો છે.'

આ પછી એવું બન્યું કે એક દહાડો દૂરેસ્રોબો નામનો કરપ પોરૂષસ્પને ઘેર આવ્યો ત્યારે ભોજન તૈયાર કરાવીને મુક્યું, અને તેની જોડે કળસિયો ભરીને ઘોડીનું દુધ પીવા માટે હાજર કીધું. પોરૂષસ્પે તેને કહ્યું કે 'આ પ્રગણામાં તુંજ મૂખ્ય ધર્મગુરૂ છે, માટે આ વસ્તુઓ તારેજ ઇજવી જોઇયે.' આ સાંભળીને જરતોસ્ત, કેજે હજુ નાનો બાળક હતો, તેણે કહ્યું કે 'આ ભોજન હું ઇજીશ; જે ઇજશ્ને મારે કરવાની જરૂરી છે તે આ કરપે કરવી જોઇયે નહિં.' પોરૂષસ્પે જવાબ આપ્યો કે 'એ ઇજશ્ને કરશે, અને તું આફ્રીન ભણજે.'

ત્રણ મરતબે બાપ દીકરા વચ્ચે આ બાબતમાં તકરાર ચાલી, જે દરમિયાન પોરૂષસ્પે પોતાના બેટાને આમ કહીને તાનો માર્યો કે 'તું જેને આરાધે છે તે મારી આરાધના નથી, અને હું જેમને આરાધું છું તેમને આ કરપ આરાધે છે.' આ તકરાર પછી જરતોસ્તે ઉઠી ઉભો થઇને પોતાને જમણે પગે દુધનો કળસિયો ઉધો વાળી દીધો અને આ મુજબ બોલી ઉઠયો કે 'રાસ્ત માણસોને હું નમસ્કાર કરૂંછું—પછી તે મર્દ હોય કે ઓરત; ગરીબોને હું માન આપુંછું—પછી તે મર્દ હોય કે ઓરતઃ પણ ઘાતકી નરનારિઓને હું નમતો નથી. જ્યારે પોરૂષસ્પો ઇજશ્ને કરતો હોય ત્યારે જે કોઇપણ માણસ તેમાં શામેલ થવા માંગે તેણે જેની પરસ્તેશ ઘટારત હોય તેનીજ પરસ્તેશ કરવી જોઇયે. અય પુરૂષસ્પો! તું તે માણસને ભોજનમાં ભાગ આપ, કે જેનામાં તે ભોજન માટેની લાયકાત હોય.'

જરતોશ્તના નાશની ધમકી.

આ સખુનો સાંભળીને પેલો કરપ દૂરેસ્રોબો બુમ પાડીને જરતોસ્તને કહેવા લાગ્યો કે 'મારા ખોરાકનો એક ભાગ તેં ઉડાડી નાખ્યોછે ખરો,

પણ તારી આ અને પેલી બન્ને 'જિંદગીઓ દરમિયાન એ તારી કનેથી પાછો લઇશ, અને તારો સદંતર નાશ કરીશ.' પણ પેલો કરપ પોતાની ધમકીનો વાક્ય પુરો કરી રહે તે આગમજ જરતોસ્ત વચ્ચે બોલી ઉઠયો કે 'પુરેપુરાં ધ્યાનથી મારી બન્ને આંખો વડે તારી ઉપર હું નેગાહ રાખતો રહીશ અને હુંજ તારો સદતર નાશ કરીશ.'

આ પછી કેટલોક વખત સુધી બન્ને એક બીજા તરફ નજર પાછી ફેરવ્યા વિના ઘુરકતા રહ્યા. ઉપલા જવાબથી પેલો જાદુગર નિર્બળ થઇ ગયો અને દુધાળી દશ ઘોડીઓનુ દુધ દોતાં એક દોનારીને જેટલો લાંબો વખ્ત લાગે તેટલા વખ્ત સુધી તે બેબાન બની ગયો. જ્યારે શુદ્ધિમાં આવ્યો ત્યારે ફરીથી તેણે જરતોશતને ઉપર મુજબની ધમકી આપી, અને પાછો ઉપર પ્રમાણેનોજ જવાબ જરતોશ્ત તરફથી મેળવ્યો, જેની અસરથી વીશ ઘોડીઓને એક જણે દોતાં જેટલો સમય જાય તેટલો સમય તે બેહોશ પડી રહ્યો. જ્યારે તે કરપ ફરીથી હોશમાં આવ્યો ત્યારે તેણે ત્રીજી મરતબે પોતાની ધમકી કહી સભળાવી, પણ જ્યારે જરતોસ્તે તેને ત્રીજી મરતબે પોતાનો ઉપલોજ જવાબ કહી ઠઠરાવી નાખ્યો ત્યારે દુરાસ્રોબો ત્રીશ દુધાળી ઘોડીઓને દોતાં એક છોડીને જેટલો લાબો વખત લાગે તેટલો વખ્ત સુધી નિરાધાર પડી રહ્યો.

આ બેખબરીમાંથી જ્યારે તે જાગૃત થયો ત્યારે તેણે પોતાનો ઘોડો ગાડીએ જોડાવ્યો અને બોલ્યો કે 'ખરેખર આ શેકુસ્તાર (જરતોસ્ત) પવિત્ર વાણીથી અને પેગમ્બરી સત્તાથી મારો નાશ કરશે.'[1] પછી તે ગાડીમાં બેસીને પોતાનાં ઘર તરફ પાછો ફરતાં કેટલાક યુજ્યાસ્ત[2] જેટલો આગળ હંકારી ગયો ત્યારે તે ગભરાટથી દુખી થવા લાગ્યો. તેની કમર ભાગી ગઇ, અને તેજ પળે મરણ પામ્યો. અને તેજ જગાએ તેના બચ્ચાંનાં બચ્ચાંના બચ્ચાનું પણ શેવટ આવ્યું.[3]

* * * * *

૧ જાદસ્પરમ મુજબ—'આ છોકરાને લીધે મારે વધુવાર થોભવું અશક્ય છે.'

૨ એક હજાર કદમના એક ફર્મી માઇલ જેટલા ૧૬ માઇલનો એક 'યુજ્યાસ્ત' થાય. પણ ડૉ૦ વૅસ્ટ કહે છે કે દીનકર્દના આ લખનારને આ લાંબા તફાવતની ખબર હોય એમ લાગતું નથી.—Marvels, સફે ૩૯, નોટ ૧.

૩ એટલે કે વૅસ્ટ મુજબ ઘણું કરીને તે ફરજંદ વિના મરણ પામ્યો.—Marvels, સફે ૧૫૧, નોટ ૧.

જરતોશ્તના ભાઇઓ.

એવું જણાય છે કે જરતોશ્તના બીજા ચાર ભાઇઓ હતા, જેઓમાંના બે જેઓ તેના વડા ભાઇઓ હતા તેઓ પોરૂષસ્પની પહેલી ઓરતને પેટના, અને બીજા બે જરતોશ્ત કરતાં નાના હતા. વડા ભાઇઓનાં નામ રતુસ્તર અને રંગૂસ્ત તથા નાના ભાઇઓનાં નામ નોતરીગા અને નીવેતીશ હતાં. જેમ વડા તેમજ નાના ભાઇઓ વિશે જાદ્દસ્પરમ સિવાય બીજે કેઠે લખાણુ હોય એમ જણાતું નથી.[૧]

જ્યારે જરતોસ્ત ૧૫ વર્ષનો થયો ત્યારે પોરૂષસ્પના બેટાઓએ પોતપોતાનો ફાળો માંગવાથી તેણે તેમને તે વહેંચી આપ્યો, જેમાં કપડાંની વહેંચણી કરતી વેળાએ જરતોસ્તને ભાગે ચાર આંગળાંની પહોળાઇનો એક કમરબંદ આવ્યો, જે તેણે કમરે બાંધ્યો.

તેનાં દયાળુ દિલના દાખલા.

જરતોસ્ત દયાળુ દિલનો અને હિમતવાન હતો તેનો એક દાખલો જાદ્દસ્પરમ આ મુજબનો નોંધે છે. અરંગિસ્તાન નામે પ્રગણામાં અરંગ અથવા અરગ નામે એક નદી વહેતી હતી, જે ઘણી ઝડપવાળી અને જોરાવર હતી. આ નદી ઓરતો પસાર કરે ત્યારે તેમને પોતાનાં કપડાં કહાડી નાખીનેજ તેમ કરવું પડતું હતું, કારણ કપડાં સુધાં તેમને તણાઇ જવાની ધાસ્તી રહેતી હતી. એજ રીતે સીતેર વર્ષના ઘરડા મર્દને પણ કપડાં ઉતારીનેજ આ નદી પસાર કરવી પડતી હતી, કેમકે તેઓમાં નદી પસાર કરવા માટે જોઇતુ બળ હોતું નથી. એક દિને આ નદીમાંથી પસાર થતી વેળા જરતોસ્તે સાત ઓરતો અને ઘરડા મર્દોને પાણીમાં તણાઈ જતાં જોયાં, જે ઉપરથી તેમની દયા આઇને તેણે પોતે પુલ હોય તેવી રીતે દરેકના હાથ પકડીને તેમને નદી પસાર કરાવીને કિનારે ઉતાર્યાં.

જરતોસ્તનો દિલગુર્દો મોટો હતો. તેના બાપ પોરૂષસ્પના ઘોડા અને ઢોરોને માટે ઘાસ ચારો મોટા જથામાં ભેગો કરી રાખવામાં આવતો હતો.

---

૧ જરતોશ્તના ચારે ભાઈઓનાં નામોનું આ ઉકલાણુ ડૉ૦ વૅસ્ટે અટકળે કરેલું છે.—Marvels, સફે ૧૪૪ તથા નોટ ૧.

પણ જ્યારે પ્રગણામાં દુકાળ પડનો હતો ત્યારે આ ઘાસ ચારો પોતાનાં ઢોર ચાંકને પુરો પાડયા ઉપરાંત જરતોસ્ત બીજા ધણીઓનાં ઢોરોને પણ વહેંચી આપતો હતો, કેજે ઢોરો ભુખ નહિ ખમાયાથી ઘાસચારા વિના એક-બીજાનાં પુછડાં કરડી ખાતાં હતાં. આવાં ઢોરોને આ ચારો પુરતો ખવાડવામાં આવતો હતો.

વીશ વર્ષનો થયો ત્યારે જરતોસ્ને દુનિયાની મોજમજાહ ઉપરથી હાથ ઉઠાવવા માંડયો અને પોતે રાસ્તીની શોધમાં નિકળ્યો. પોતાનાં માતપિતાની મર્ઝી વિના તે ઘેરમાંથી બાહેર નિકળી પડયો, અને જ્યાં જ્યાં જતો ત્યાં પુછતો કે 'તમારામાં એવો કોણ છે કેજે રાસ્તીની ભારી ખાહેશ ધરાવે છે અને ગરીબોનો મોટો રક્ષક છે!' જવાબ મળતો કે 'ઔર્વંધ્તો-દિહ નામના તુરાનીનો સર્વેથી નાનો બેટો, કેજે દરરોજ એક ઘોડાની ઉંચાઇ જેટલી મોટી ડેગ, રોટી અને દુધ અને બીજા ખોરાકથી ભરીને, ગરીબોને વહેંચી આપે છે.' આ સાંભળીને જરતોશ્ત ઉપલા તુરાનીનાં ગામમાં ગયો, અને તેની મેહરબાનીથી તથા ત્યાંનાં આગેવાન માણસોની મદદથી ગરીબોને માટે ખોરાક લાવી પોતે તેમનું પોષણ કીધું અને તેમને ભુખે મરતા બચાવ્યા.

જરતોસ્તનાં દયાળુ દિલનો એક બીજો દાખલો જાદ-સ્પરમ આ નોંધે છે કે એકવાર એક કુતરીએ પાંચ બચ્ચાંને જન્મ આપ્યો હતો પણ ત્રણ દહાડાની તે ભુખી હતી. આથી જ્યારે તે પોતાની આગળથી જેબી માણસને પસાર થતાં જુએ તેના તરફ પોતાનું મોં કરીને ગોયા ખોરાક માંગતી હોય તેવો દેખાવ કરે અને પછી ભુખમરાથી સુસ્ત બની જાય. જરતોસ્ત તેને આ હાલતમાં જોતાંજ તેને માટે ખોરાક લેવા દોડયો, પણ જ્યારે તે રોટી લઇ આવ્યો ત્યારે તે બીચારી મરણ પામી હતી.

તેની ઓરત.

જે જમાનામાં જરતોસ્ત થઇ ગયો તે જમાનામાં જેમ બાળલગ્ન હોય એમ જણાતું નથી, તેમજ ઉમરે પુગેલાં બાળકો પોતપોતાને મનપસંદ ખાવંદ યા ઓરત સાથ શાદી કરવાનો હક ધરાવતાં હોય એમ પણ જણાતું નથી. વીશથી વધારે વર્ષનો થયલો હોવા છતાં હજુ જરતોસ્ત પરણ્યો ન હતો. તે ઉપરથી જણાય છે કે તે જમાનાના યજદાંપરસ્તો બાળકોને નાની

ઉમરે પરણાવવાનો રિવાજ ન હતો. અને જરતોસ્ત માટે તેના માતપિતાએ બાયડી પસંદ કીધી હતી તે ઉપરથી જણાય છે કે ઉમરે પુગેલા ફરજંદોને માટે વર બાયડી પસંદ કરવાનો હક્ક માબાપ ધરાવતાં હતાં. જરતોસ્તની બાયડી તેના પિતાએ પસંદ કીધી ખરી, પણ તેણી પોતાને લાયકની છે કે નહિ—તે સારી ખાસિયતની છે કે કેમ—તે જાણ્યા વિના જરતોસ્તે તેની સાથ સાદી કરવા ના પાડી. તે વેળાની સંસારી રીતભાત પ્રમાણે આ પસંદ કીધેલી વહુ પોતાનો ચેહરો ઢાંકતી હતી. જરતોસ્તે પોતાની ભવિષ્યની બાયડીની મુલાકાત લઈને તેનો ચેહરો જોવા અને તે પોતાને પસંદ પડે એવી છે કે નહિ તે જાણવા માંગ્યું. તેનો આ સવાલ સાંભળીને પેલી કન્યાએ શરમાઇ જઇને પોતાનું મોં ફેરવી દીધું, જે ઉપરથી જરતોસ્તે તેને કહ્યું કે 'જે કોઇ મને પોતાનો ચેહરો જોવા દે નહિ તે મારે માટે માન ધરાવતું નહિ હોય.' અલબત આ પછી પેલી શરમાઇ ગયલી નાજનીને પોતાના ભર્તાર થનારને પોતાનો ખુબસુરત ચેહરો દેખાડવો જોઇયે, અને તેણે તેને પસંદ કરવી જોઇયે.

સચ્ચાઇની શોધમાં.

સચ્ચાઇની શોધમાં નિકળ્યા પછી જેઓ આડે માર્ગે ચાલતા હતા તેમની કનેથી પણ સારી વાતો મળી શકતી હોય તો તે જાણી લેવાની જરતોસ્તે કોશેશ કીધી. પોતાના પ્રાંતમાં સારી ખબરદારી ધરાવનાર તરીકે સારી પેઠે જાણીતા થયલા ધણીઓની એક મજલિસમાં જરતોસ્ત એકવાર દાખલ થયો અને તેમને સવાલ પુછી જાણવા માંગ્યુ કે—'રવાનને ખુશહાલ કરનારી સરસ ચીજ શી છે?' જવાબ મળ્યો કે "ગરીબોનું પોષણ કરવું, ઢોરોને ઘાસચારો આપવો, આતશ ઉપર કાઠી બાળવી, પાણીમાં હોમ કુટીને તેનો રસ રેડવો, અને ઘણા ઇજદોની પવિત્ર શબ્દોથી પરસ્તેશ કરવી." જરતોસ્તે આ પાંચમાંની પહેલી ચાર વાતો પસંદ કીધી, પણ કોઇપણ ઇજદોની વચનોથી પરસ્તેશ કરવાની સાફ ના પાડી.

મજહબની બુલંદીની નિશાનીઓ.

હવે જરતોશ્ત ત્રીશ વર્ષની ઉમરે પુગ્યો. અસ્પંદારમદ મહિનાના અનેરાન રોજે તેણે ૩૦ મું વર્ષ પુરૂં કીધું. ત્યારપછી બહારની

મોસમના ગાહામ્બાર કેજે નવુ વર્ષ બેઠા પછી ૪૫ મે દહાડે પડે છે,[1] તેમાં શામેલ થવા માટે તે પોતાને ઘેરથી નિકળ્યો. આ જશન કોઇ ચોક્કસ ઠરાવેલી જગાએ થતાં હોવાથી અને જ્યાં ઘણુ ભાગો ખાતેનાં લોકો આવતાં હોવાથી જરતોસ્તને લાંબો માર્ગ કાપવાનો હતો.

માર્ગમાં એક મેદાન આવ્યું ત્યાં જરતોસ્ત થોભ્યો, અને અહીં વીસામો લેતાં તેના ખયાલમાં એવું દેખાયું કે માણુસજાતનું મોટું ટોળું અને મોભાદાર માણુસો ઉત્તર દિશાએ ભેગાં થયાં હતાં, અને માનવીઓનાં એ ટોળાંની હરોલમાં પોરૂષસ્પના ભાઈ અને પોતાના કાકા આરાસ્તાઇનો બેટો મેદીઓમાહ ચાલતો હતો.

જરતોસ્તનો આ ખયાલ પાછળથી એમ ખરો પડયો કે તેનો મજહબ સૌથી પહેલો કબૂલ રાખનાર તેનો આ પિત્રાઇ મેદીઓમાહ પોતેજ હતો, અને તેની પુઠે બીજા ઇરાનીઓ તે તરફ ખેંચાયા હતા, જેમનો આગેવાન મેદીઓમાહ હતો, અને એ સઘળા જરતોસ્ત પાસે તેના મજહબની તાલીમ લેવા તેની મુલાકાતે આવ્યા હતા.

અહીંથી જરતોસ્તના મજહબની શુરૂઆત થાય છે.

ફસલ ૪—પેગમ્બરીની શુરૂઆત.

દાઇતી નદી ઉપર મુલાકાત.

મેદીઓજરૅમ ગાહામ્બારનાં જશનની ક્રિયા દાઇતી નદીને કાંઠેનાં કોઇ શેહરમાં થયલી હોવી જોઇયે. અહીં અર્દીબહેસ્ત મહિનાના દેપમેહર રોજે બામદાદને સમયે જઇ પુગ્યા પછી, જરતોસ્ત હોમ કુટવાની મતલબથી દાઇતી નદીને કિનારે ગયો, જેના ચાર ફાંટા હતા. પહેલા ફાંટાના પાણી તેના પગના નળા જેટલાંજ ઉંડાં હતાં, પણ બીજાનાં ઘુંટણુ જેટલાં, ત્રીજાનાં કમ્મર જેટલાં અને ચોથા ફાંટાનાં ગર્દન જેટલાં ઉંડાં હતાં. જાદ-સ્પરમ આ બનાવ ઉપરથી એવો સાર કહાડે છે કે જરતોસ્તનો મજહબ ચાર અરતબે બુલંદી ઉપર આવનાર હતો; તે જરતોસ્તે પોતે જાહેર કરતી

---

૧. ડૉ૦ વૅસ્ટ કહે છે કે આ મેદીઓજરેમ ગાહામ્બારનો અવસર હતો, કેજે બીજા પારસી મહિનામાં પડે છે.—Marvels, સફે ૧૫૪, નોટ ૩.

વેળા બુલંદીપર આવ્યો હતો, ત્યારબાદ ઑશેદર અને ઑશેદરમાહ અને છેલ્લે સોસ્યોસ તેને બુલંદી ઉપર લાવશે.

હવે જ્યારે જરતોસ્ત નદીનો ચોથો ફાંટો જેનું નામ ઑશાન રૂદ હતું તેમાંથી બાહેર નિકળ્યો અને પોતાનાં ઉતારેલાં કપડાં તેણે પાછાં પહેરી લીધાં, ત્યારે તેણે એક એવા માણસને દિઠો કેજે ખુબસુરત ચેહરાનો, ઝળકતી પેશાનીનો, શોભીતો, જેના બાલ ગોળ વાળેલા હતા, જેણે એવો રેશમી પોશાક પહેરેલો હતો કેજે કરતાં વધારે ભભુકદાર, રોશની સિવાય, બીજું કોઇ હોઇ શકે નહિ. પણ આ માણસ જરતોસ્ત કરતાં ઉંચાઇમાં નવગણો વધારે હતો.[1]

આ બહમન અમશાસ્પંદ હતો. તેના હાથમાં એક ઝાડની ચલકતી ડાંખળી હતી, જે તોડયાથી ઝાડને કશી ઇજા થઇ ન હતી. આનો સાર એ ઉઠાવવામાં આવ્યો કે નવા મજહબની આ બિનોઇ ડાંખળી હતી, અને નવા ધર્મે પણ એવી રીતે કામ લેવાનું છે કે જેથી કોઇને ઇજા થવા પામે નહિ, અને સઘળે સુલેહ સંપજ સાથ મજહબનો ફેલાવો થાય.

બહમન સાથ વાતચીત.

જ્યારે જરતોસ્ત ઑશાન રૂદ નદીને કાંઠે કપડાં પહેરીને ઉભો ત્યારે પેલો માણસ કેજે બહમન હતો તેણે પુછયું કે 'તું કોણ છે? અને તારૂં ખાન્દાન કયું?'[2] જરતોસ્ને જવાબ આપ્યો કે 'હું જરતોસ્ત છું અને સ્પીતામનાં ખાન્દાનનો છું.'

વોહુમનો (બહમન) એ પુછયું કે 'સ્પીતામના ખાન્દાનના અય જરતોસ્ત! જ્યારે તારા ઉપર બહુજ દુખ આવી પડે ત્યારે તને શાની ગર્જ પડે? ત્યારે તું સૌથી પહેલો શો ઇલાજ લે? અને તું શાની ખાહેશ કરવાને લલચાય?' જરતોસ્તે જવાબ આપ્યો કે 'સચ્ચાઇને હું પહેલી શોધું, રાસ્તી માટે હું પહેલી તજવીજ કરૂં, અને અશોઇની હું પહેલી તલબ કરૂં.'

---

૧ આમ જાદસ્પરમ લખે છે. દીનકર્દ મુજબ આ ભભુકદાર માણસની ઉંચાઈ ત્રણ ભાલા જેટલી હતી.

૨ આને ગાથાનાં વર્ણન સાથ સરખાવો. જુઓ અગાડી, સફે ૨૧.

બહમને કહ્યું કે 'સચ્ચાઇ એક ખરેખરી અને હસ્તી ભોગવતી ચીજ છે, અને તેથી જે માણુસ સચ્ચાઇ એખ્તિયાર કરે તે રાસ્તી પોતાની કને ધરાવે છે.' જરતોસ્તે ઉત્તર વાળ્યો કે 'સચ્ચાઇ મોજુદ છે તેથી હું જાણીતો છું અને મને કશો શક નથી. પણ તારા ચેહરા ઉપર જે પ્રકાશ પથરાયલો છે તે તો વોહુમનો મારફતે મળે છે તે તને કેવી રીતે મળ્યો અને તે તું ક્યાંથી લાવ્યો?'

બહમન બોલ્યો—'અય જરતોસ્ત, તારા હાથમાંનું કપડું તું મુકી દે, કે પછી જેણે તને પેદા કીધો છે અને જેનાથી હું પેદા થયો છું, કેજે ઇજદોમાં સૌથી મેહરબાન છે, કેજે સૌથી માયાળુ છે; અને જેની યાદ આપનાર હું વોહુમનો છું, તેની જોડે આપણુ મસ્લેહત ચલાવિયે.'

જરતોસ્ત મનમાં બોલ્યો કે 'ભલો તે છે કેજે પેદા કરનાર છે, કેજે તેની યાદ આપનાર કરતાં બેહતર છે,' અને પછી પ્રથમ બેહમન અને તેની પુઠે જરતોસ્ત, એમ તેઓ ત્યાંથી ચાલી ગયા. જાદ-સ્પરમ અલંકારિક જબાનમાં લખે છે કે વોહુમનો જો નવ કદમ ચાલતો, તો જરતોસ્તને તેની બરાબર ચાલવા માટે નેવું કદમ ચાલવું પડતું હતું. અને એ રીતે બીજાં નેવું કદમ આગળ વધ્યા પછી તેઓ સાત અમશાસ્પંદોની મજલિસમાં જઇ પુગ્યા. જરતોસ્ત જ્યારે આ મજલિસથી ચોવીશ કદમ દૂર હતો ત્યારે તેણે પોતાનાં બદનનો ઓળો પડતો દિઠો નહિ, કેમકે ત્યાં સઘળી રોશની ફરી વળેલી હતી. આ મજલિસ ઇરાનમાં દાઇતી નદીના કાંઠા ઉપરનાં મુલકમાં મળી હતી.

અમશાસ્પંદોની મજલિસમાં.

જરતોસ્તે વાંકો વળીને અમશાસ્પંદોને નમન કીધું અને બોલ્યો કે 'અહુરમ.જદની હું નમાજ કરૂં છું—અમેશાસ્પંદોને હું નમું છું.'

આમ બોલીને તે ત્યાં જઇને બેઠો કે જ્યાં સવાલ પુછનારાઓ માટે બેઠક કીધેલી હતી. તેણે અહુરમ.જદને પ્રથમ આ સવાલ પુછ્યો કે 'હાડમંદ દુનિયામાં સંપૂર્ણ ચી.જોમાં પહેલી કઇ છે, અને બીજી કઇ છે તથા ત્રીજી કઇ છે?' અહુરમજદે જવાબ આપ્યો કે 'હુમત (નેક વિચાર) સૌથી પહેલી સંપૂર્ણ ચીજ છે, હુખ્ત (નેક વચન) બીજી અને હૂર્સ્ત (નેક કામ) ત્રીજી સંપૂર્ણ ચીજ છે.'

જરતોસ્તે ફરીથી પુછયું કે 'ભલી ચીજ કઇ છે, તેથી વધારે સારી કઇ છે, અને સૌથી સરસ કઇ છે?' અહુરમજદે જવાબ આપ્યો કે 'અમેશાસ્પંદ એ નામ ભલું છે, અમેશાસ્પંદોને જોવા એ બેહતર છે, અને અમેશાસ્પંદોના હુકમ બજા લાવવા એ સૌથી સારૂં કામ છે.'

અમશાસ્પંદોની આ મજલિસમાં અહુરમજદ પોતે પણ તેમના વડા દાખલ શામેલ હતો એમ જાદ-સ્પરમ જણાવે છે, અને તે એમ પણ સમજેલો લાગે છે કે અહુરમજદ પોતાનાજ પેદા કીધેલા હારેમન (અહ્‌રમિનો)નો હરીફ હતો. જરતોસ્તે પાછળથી પોતાનો મજહબ જાહેર કરતી વેળા રચેલાં ગાથાનાં ગાયનોમાં હારેમનની હરીફાઇમાં સપેનામિનોને રજુ કીધેલો છે, અને હોરમજદને તેઓ બન્નેના પેદા કરનાર તરીકે જણાવ્યો છે. તે રચનાથી પેહલવી લખાણની ઉપલી કલ્પના કેવળ જુદી છે. સપેનામિનોની ખાહેશ સઘળું ભલું અને ગનામિનોની ખાહેશ સઘળું બુરૂં કરવાની હોવાથી ગાથામાં આ બન્નેના આચાર વિચાર એકબીજાથી કેવા જુદા પડે છે તેની જે વિગત આપેલી છે, તેને મળતોજ જાદ-સ્પરમમાં એક ફકરો છે[1] કેજેમાં સપેનામિનોને બદલે હોરમજદ આ મુજબ જરતોશતને કહે છે કે— "નથી અમારી ખાહેશો, નથી અમારા સખુનો, નથી અમારાં કામો, નથી અમારો મજહબ કે નથી અમારી શક્તિ એકબીજાને મળતાં આવતાં. જે રોશનીને ચાહે છે તે રોશનીઓના ચળકાટમાં વસે છે; અને જે અંધકાર પસંદ કરે છે તે અંધારા સાથીઓ સાથ વસે છે." [2]

જરતોશ્તે જોયલા ચમત્કારો.

જરતોશ્તની અમેશાસ્પંદો સાથની આ પહેલી મુલાકાતમાં તેણે જોઇ લીધું કે તેઓ જોકે એકસરખા કદાવર હતા, તોપણ તેમની પાયરી પ્રમાણે દરેક પોતપોતાના વડાથી એક આંગળ જેટલો ટુંકો હતો. આ અમેશાસ્પંદોએ જરતોસ્તને ત્રણ કિસમના ચમત્કાર બતાવી નવા મજહબની સચ્ચાઇ બાબે ખાતરી કરી આપી. પહેલો ચમત્કાર આતશનો હતો, કેજે ઉપરથી જરતોસ્ત 'હુમત,' 'હુખ્ત' અને 'હુર્વસ્ત' એ સખુન ભણતો ત્રણ કદમ આગળ વધ્યો તોપણ તેને કશી ઇજા થઇ નહિ. બીજો ચમત્કાર તપાવેલી

૧ બાબ ૨૧, ફ૦ Marvels, સફે ૧૫૮.

ધાતુનો હતો, કેજે તેની છાતી ઉપર રેડવામાં આવી ત્યારે તે થંડી પડી ગઇ, અને તે તેણે હાથમાં પકડીને અમેશાસ્પદો આગળ ધરી. આ ચમત્કારની ખુબી પછી અહુરમજદે જરતોસ્તને કહ્યું કે પાક મજહબની સ્થાપના થયા પછી જ્યારેબી ધર્મ સંબંધી વાંધો ઉઠે ત્યારે તારા ચેલ્લાઓ તપાવેલી ધાતુ પોતાના વડા ગુરૂ ઉપર રેડશે અને તે તેને પોતાના હાથમાં પકડી શકશે, અને પછી લોકો તેના ઉપર પુર ઇતબાર લાવશે. ત્રીજો ચમત્કાર છરી વડે જખમ કરવાનો હતો. પેટ ચીરીને અંદરના ભાગો ખુલ્લા કર્યા છતાં અને લોહી વેહ્યા છતાં, પેહલવી લખાણો મુજબ, આ જખમ ઉપર જો હાથ ફેરવે તો તે તરત રૂઝાઇ જાય.

દશ વર્ષમાં સાત મુલાકાતો.

આ પછી પહેલી મુલાકાતનું શેવટ આવ્યું; અને ત્યારબાદ દશ વર્ષની મુદતમાં જરતોસ્ત બીજી છ મરતબે અમેશાસ્પદોની મુલાકાતે ગયો હતો, જેઓમાંની પહેલી બહમન અમેશાસ્પંદ સાથની, બીજી અર્દિબહેસ્ત સાથની, ત્રીજી શેહેરેવર સાથની, ચોથી અસ્પંદારમદ સાથની, પાંચમી ખોરદાદ સાથની, અને છઠ્ઠી અમેરદાદ અમેશાસ્પંદ સાથની હતી. આ મુલાકાતો દરમિયાન જાનવરો, આતશો, ધાતુઓ, જમીન, પાણી, અને ઝાડપાનને લગતી સમજ જરતોસ્તને મળી હતી.

દર પાંચ મહિનાના શિયાળા દરમિયાન આ મુલાકાતો થઇ હતી અને એ વેળા જરતોસ્તે સવાલો પુછીને ખુલાસા મેળવ્યા હતા.

ધર્મની પહેલી કોશેશ.

દશ વર્ષમાં સાત મુલાકાતો પુરી થઇ હતી, પણ પહેલીજ મુલાકાત બાદ જરતોસ્તે પોતાના નવા મજહબના ફેલાવાનો કસ્દ કરવા માંડયો, અને પોતાની આ પહેલી કોશેશ તેણે પોતાના ઇરાની લોકોમાં નહિ કરતાં તે જમાનાના કીક અને કરપ નામના ધર્મગુરૂઓ અને તુરાની લોકોમાં કીધેલી જણાય છે, કારણકે અહુરમજદ સાથની પહેલી મુલાકાત પછીનાં બે વર્ષમાં તે પ્રથમ આ કીક અને કરપ લોકોની મજલિસમાં જઇને પોતાના મજહ-

---

૨ સરખાવો ગાથા ઉશ્તવદ, ઇજશને હા ૪૫, ૬૦ ૨.

થરની મજહબની ખુબી જાહેર કરવા લાગ્યો. એવા એક મેળાવડામાં જઇ તેણે બુલંદ આવાજે અહુરમજદની ખુબીઓ ગાવા માંડી અને આ નવા મજહબ તરફ ભેગાં મળેલાં લોકોને ખેંચ્યાં. તેણે રાસ્તીની તારીફ કીધી અને દેવપરસ્તી તરફ તિરસ્કાર બતાવ્યો. પણ દીનકર્દમાં લખ્યું છે[૧] કે આ બધાં જોડે જરતોસ્તે બહુજ નજદીકનાં ખેશીઓ વચ્ચેના લગ્નની હિમાયત કરી કહ્યું કે દેવપરસ્તીનો નાશ એથીજ થશે.

[આ બિના ગલત હોવી જોઇયે. ગાથાવાણી જે જરતોસ્તે પોતે અહુરમજદની ખુબી ગાવા માટે ગાયનમાં રચેલી છે તેમા કે અવસ્તા વાણીમાં આવાં લગ્ન વિશે કશું જણાવેલું નથી.]

જરતોશતના ખૂનીઓ.

ખેશાવંદીનાં લગ્નોને "ખ્વેતૂક–દસ" (ખયત્વોદથ)નું નામ આપવામાં આવ્યું છે. આવી શાદીનો રિવાજ જરતોસ્તની આગમજ તુરાનીઓમાં હોય એમ લાગતું નથી, માટે જરતોસ્તે જ્યારે એવાં લગ્નોની હિમાયત કીધી ત્યારે તેમના ધર્મગુરૂ કીક અને કરપ (અવસ્તા મુજબ કવી અને કરપન) તેના ઉપર છેડાઇ પડયા અને તેને મારી નાખવા માટે તેની ઉપર ધસ્યા. એઓમાંનો એક ઔર્વાઇતા–દંગ નામના તે પ્રાંતના હાકમનો ભાઇ હતો. મજલિસમાં ભેગા થયલા સઘળા તૂરાનીઓએ પ્રથમ તો જરતોસ્તનું ભાષણ ધ્યાનથી સાંભળ્યુ, પણ જ્યારે ઉપલી કિસમની શાદીની હિમાયત કરતો તેઓએ તેને સાંભળ્યો ત્યારેજ તેઓ ખૂનપર ચઢયા. તેઓ પોતાના મંજકુર હાકમ આગળ ફરિયાદ લઇ ગયા, અને તેમની તે ફરિયાદને હાકમના ભાઇએ ટેકો આપ્યો. તેઓએ હાકમથી જાણવા માંગ્યું કે આ રીતે જે માણસ ખયત્વોદથની હિમાયત કરે, પણ બીજી બધી રીતે સારૂં શિક્ષણ આપે, તે માણસનો જાન લેવો જોઇયે કે નહિ?

આ ઔર્વાઇતા–દંગને માટે કહેછે કે તે તુરાની હતો, અને તે બખીલ તરીકે ઓળખાતો હતો. તે પોતાનાં પ્રગણામાં મોટો શાહ હોય તેમ અમલ ચલાવતો હતો. તેની નોકરીમાં ઘણું લશ્કર હતું અને તે ઘણી સત્તા ધરાવતો હતો. આ હાકમે જરતોસ્તનો જાન લેવા માંગનારા લોકોથી

---

૧ દફતર ૭, પ્રકરણ ૩, ફકરો ૫.–Marvels, સફે ૫૧.

તેને બચાવીને પોતાનાં રક્ષણ તળે લીધો હતો, અને તેથી લોકો તકાજો કરતાં હતાં કે તું નામદારના આશ્રામાંથી અમો;આ તુચ્છ માણુસનો કબ્જો લઇ તેનો જાન લઇશું.[1]

પોતાના ભાઇની અને પ્રજાનાં લોકોની વાતો સાંભળીને હાકમ ઔર્વાં-ઇતા–દંગે જવાબ આપ્યો કે—'તારે તે માણુસનો નાશ કરવો જોઇતો નથી, કેજેને આખી હાડમંદ દુનિયામાં ઘણીજ મોહબતની ચશ્મ ધરાવનાર તરીકે મારી આંખોએ પિછાન્યો છે. એ તો બળવાન થશે, કારણકે જો તું એનો નાશ કરશે તો મને નથી લાગતું કે લાંબો વખ્ત સુધી ડહાપણની વાતો આ તરફ સમજવામાં આવે, અને એ જે બતાવે છે તેવા ડહાપણના ફાયદા દુનિયામાં જાહેર થાય.'

આ રીતે પોતાના ભાઇને સમજાવીને હાકમે જરતોસ્તને કહ્યું કે 'તું કેજે લોકોને નસીહત કરેછે તે મારાં મનથી એક અશો માણુસ છે.'

પેગમ્બરને કબૂલ નહિ રાખનારા હાકમો.

આથી જરતોસ્તનો જાન બચ્યો. તૂરાની હાકમ ઔર્વાંઇતા–દંગના અમીરો બહુ ગુસ્સે થયા અને તેઓ તેનો જીવ લેવાની ધમકી આપવા લાગ્યા. પણ જ્યારે તેઓનું કાંઇ વળ્યું નહિ ત્યારે જરતોસ્તે પોતાનો મજહબ કબૂલ રાખવા તે હાકમને એલતેમાસ કીધી. ઔર્વાંઇતા–દંગે તેને જવાબ આપ્યો કે 'સ્પીતામનનાં ખાન્દાનના અય જરતોસ્ત, જે બુરાઇમાં તું ખરેખર છે તે તરફ તું મને ખેંચી શકશે નહિ.'

આટલેથી હિમત નહિ હારતાં જરતોસ્તે આ હાકમને વધારે સમજાવવાની કોશેશ કીધી. તે બોલ્યો કે—

'અહુરમજ્દે મને આ રીતે પુછ્યું કે "અય જરતોસ્ત, તું અમો મિનોઇ અમેશાસ્પંદો વચ્ચે આવ્યોછે ત્યારે તું અમોને જણાવ કે હાડમંદ દુનિયામાં પાદશાહ જેવા બળવાન નરોમાં રક્ષણહાર એવો કોણ છે કેજે મોટો ફાયદો કરી આપે, ગાયઢોરનું પોષણ કરે, લોકો સાથે સારી પેઠે ભેળાય, લોકોની હાજત સારી પેઠે પુરી પાડે, અને સૌથી સરસ પરોણા-

---

૧ Marvels, સફે ૫૨.

અત કરે ?" ત્યારે મેં તેને જવાબ આપ્યો કે "એવો માણસ ઐાર્વાઇતા-દંગ જે તૂરાની છે તે છે."'

'ત્યારે અહુરમજદે મને પાછો ઉત્તર વાળ્યો કે "અય જરતોસ્ત, આ મજહબ કેજે અહુરમજદનો અને જરતોસ્તનો છે તેના વિચાર, વાણી અને કર્મ તરફ પાદશાહોમાં સૌથી પહેલાં તારે તેને ખેંચવો જોઇયે. અય જરતોસ્ત, જો તું તેને આ મજહબ તરફ ખેંચી શકે અને તે આ દીન કબૂલ રાખે, અને વળી તારી એ દીનનો ફેલાવો કરે, અને તારો ચેલો થઇને દીનનું જ્ઞાન મેળવે, અને દીનની જે વાતો સાંભળે તેમનો ફેલાવો કરે, તો તે નર, અય જરતોસ્ત, જે ભલા પાદશાહો જન્મ્યા છે અને હવે પછી જન્મ લેશે તેઓમાં સૌથી પહેલો ગણાશે. પણ જો તું તેને ખેંચી નહિ શકે, તે તારી દીન કબૂલ નહિ રાખે, તેનો ફેલાવો નહિ કરે, દીનની વાતો નહિ સાંભળે, તારો ચેલો બનીને શિક્ષણ નહિ લે, તો તારે તેને આ મુજબ કહેવું કે 'રાસ્તીનો તું તલબગાર નથી, અને મોતને લાયકના પાપીઓનાં રવાન માટે અફસોસ પેદા કરનાર તું છે;' કારણકે તેવોજ તે છે, અને એ કારણને લીધે તે મોતને લાયકનો થાય છે, કારણકે દીનની હસ્તી તેને જાહેર કરવામાં આવી છે."

અહુરમજદ તરફનો આ પેગામ જાહેર કરીને પછી જરતોસ્તે ઐાર્વાઇતા-દંગને પોતાની તરફથી ચેતવણી આપી કે 'અય તૂરાની ઐાર્વાઇતા-દંગ, હું તને એટલુજ કહું છું કે રાસ્તીનો તું તલબગાર નથી અને મોતને લાયકના પાપીઓનાં રવાનને એક અભિમાની હાકમ માટે અફસોસ પેદા કરનાર તું છે.'

આથી પેલા તૂરાની હાકમ ઉપર કશી સારી અસર થયલી જણાતી નથી. જરતોસ્ત તેની દરબાર છોડી ગયો અને બીજા રાજાઓને સમજાવવાની કોશેશ કરવા લાગ્યો. જેમ હોરમજદે પોતાને ઐાર્વાઇતા-દંગ કને મોકલ્યો હતો એમ જરતોસ્તે તે હાકમને જણાવ્યું હતું તેમ હવે હોરમજદે પોતાના પસંદ કીધેલા પેગમ્બરને વએદવોઇસ્ત (અથવા વેદવોઇસ્ત) નામે એક બીજા હાકમ પાસે મોકલ્યો, જે એક કરપ હતો અને જે દેવોનો મળતો હોવાથી ઇજદ અમેશાસ્પંદોનો તિરસ્કાર કરનારો હતો. આ હાકમ પાસે જઇને જરતોસ્તે એક શો પુર તનદરોસ્ત જવાન મર્દો અને નાજની-

નોની તથા ચાર ઘોડાની જોડીની માંગણી કીધી, અને જણાવ્યું કે 'જો આ માંગણી તું સ્વિકારશે તો તારી કીર્ત્તિમાં વધારો થશે, અગર નાહ તો તારી કમબખ્તી આવેલી જાણજે.'

આ સાંભળીને પેલો કરપ હાકમ વએદોઇસ્ત છેડાઇ પડયો અને બૂમ પાડી બોલી ઉઠયો કે 'તારેથી કે તારા હોરમજદથી મારી દોલતમાં કશો વધારો થવાનો નથી. હું પોતેજ દેવતાઇ ગુણ વધારે ધરાવું છું અને તારા હોરમજદ કરતાં હું વધારે દોલતમંદ છું. એકેક હજાર ડુકરોનાં ઘણાંએક ટોળાંનો હું ધણી છું.' જરતોસ્તે આ જવાબથી હોરમજદને વાકેફ કીધો, અને તેને પાછો જવાબ મળ્યો કે આ માણસ ઘણી દોલતથી છકી ગયો છે ખરો, પણ તેનાં મરણ પછી ત્રીજી રાત્રે તેનાં રવાનને અમેશાસ્પંદો તરફથી કશી મદદ મળી શકશે નહિ.

જરતોશ્તી બનેલો પહેલો હાકમ.

હવે જરતોશ્ત સગારસ્તાન અથવા (આજના સીસ્તાન) ના હાકમ પશદ તોરા[1] પાસે ગયો. આ હાકમે જરતોશ્તના હાથમાં હોમનુ પાણી જોઇને તે માંગ્યું, કેજે પાણી લઇને દાઇતી નદીમાંથી બાહેર નિકળતાંજ જરતોશ્તની બહમન અમેશાસ્પંદ સાથે મુલાકાત થઇ હતી અને તે પાણી સુધાજ તે તેને હોરમજદની દરગાહમાં લઇ ગયો હતો. ત્યાંથી પાછો ફર્યો ત્યારે જરતોસ્ત કને હજુ આ પાણી હતું એમ જણાય છે. હવે જ્યારે પર્શદ તોરાએ આ પાણી માંગ્યું ત્યારે જરતોસ્તે તેને કહ્યું કે 'અય પર્શદ તોરા, તું રાસ્તીની સ્તુતિ કર અને દેવો તરફ તિરસ્કાર બતાવ, તથા જેઓ નારાસ્ત છે તેઓમાં મજદયસ્ની દીનનો જે કલમો[2] છે તે તું ભણવાને કબૂલ થા.'

---

૧ આ હાકમનું નામ પર્શદ હતુ, અને તે 'તોરા' (યાને ગોધા) ના એલકાબથી ઓળખાતો હતો. અવસ્તામા એ નામ 'પર્શદ ગાઉ' તરીકે આવેલુ છે (ફરવરદીન યશ્ત, ફ૦ ૯૬ તથા ૧૨૭). પણ અવસ્તામા જણાવેલો 'પર્શદ ગાઉ' તેજ દીનકર્દમા જણાવેલો 'પર્શદ તોરા' હતો એ ચોક્કસ નથી.

૨ આ કલામો તે 'ફ્રવરાને મઝદયસ્નો જરથુશ્ત્રીશ' નો અવસ્તાઇ ફકરો છે, કેજે ઇજસ્નેના ૧૧ મા હાનો ૧૬ મો ફકરો છે, અને જે દરરોજ અનેક વેળા દરેક જરતોશ્તીના ભણવામા આવે છે.

પર્શદ તોરા આ કલામો ભણ્યો અને દેવો તરફ તેણે તિરસ્કાર બતાવ્યો, પણ પોતે મઝદયસ્ની મઝહબ જાહેર રીતે કબૂલ રાખ્યો નહિ. તેને પોતાની દીનમાં આવેલો જોઇને જરતોસ્ત પેલું હોમનું પાણી લઇ તેની નજદીક ગયો. પર્શદ તોરાનો ચાર વર્ષની ઉમરનો એક ગોધો જવાન છતાં નાતવાન થઇ ગયો હતો તેને માટે આ હોમનું પાણી હતું, અને તે પીધાથી તે જાનવર પાછું તનદુરસ્ત બન્યું હતું.

દેવોની શિકસ્ત.

હવે જરતોસ્તનો જાન લેવાનું કાવત્રું ગેબી દેવો તરફથી રચાયું. તેમના સરદાર ગનામિનોએ બુદ અને બીજા દેવોને જરતોસ્તને મારવા મોકલ્યા, પણ જ્યારે જરતોસ્તે હોનવર મોટે સાદે ગાઇને તેમને આજેજ કીધા ત્યારે તેઓ નાસીને ગનામિનો પાસે પાછા ગયા. જરતોસ્તે વિચાર્યું કે આ દેવો મારો નાશ કરવાનો મનસુબો કરે છે, માટે હવે તે તેમની સામે થવા માટે આગળ વધ્યો. તેની કને એકજ હથિયાર હતું અને તે 'યથા અહુ વઇર્યો' (હોનવર) નો કલામ હતો.[1] આ હોનવર ગાઇને ભણવાની અસર એટલી બધી હતી કે જ્યારે જરતોસ્ત દેખાવ દેતો ત્યારે સઘળા દૂર્વંદો જમીનદોસ્ત થતા, તેમના ટાંટિયા ઢીલા થઇ જતા, વેશિયાઓ નાબુદ થતી, અને દેવોને જેઓ માનતા હતા તેઓ સમજતા કે આ કોઇ મિનોઇ દેવતા નથી પણ માત્ર બદ રૂહો છે.

એક ઓરતનો ફરેબ.

એક વેળા દાઇતી નદીના કાંઠા ઉપર જરતોસ્ત બેઠેલો હતો ત્યાં એક સોનેરી ઝળકાટની નવ જવાન નાજનીન તેની પાસે આવી અને તેણીએ તેની સંગતમાં વખ્ત ગુજારવાની ખાહેશ બતાવી. . વળી તેણી બોલી કે હું સ્પંદારમદ છું.

જરતોસ્તે તેને જવાબ આપ્યો કે 'સ્પંદારમદને મેં કશી પણ વાદળી વિનાની રોશનીમાં સારી પેઠે જોયલી છે અને તે મને જેમ આગળથી તેમ

૧ આ અને એથી વધારે વંદીદાદની ૧૯ મી પરગરદમા જણાવેલું છે. જુઓ બાબ ૧, ફસલ ૪, સફે ૨૭–૩૮.

પાછળથી અને સઘળી બાજુથી ખુબસુરત દેખાઇ હતી. માટે તું તારી પીઠ ફેરવ અને તને પછવાડેથી જોઇને હું જાણીશ કે તું સ્પંદારમદ પોતેજ છે કે કોઇ બીજી.'

પેલી ઓરતે કહ્યું કે 'અય જરતોસ્ત, આ દુનિયામાં તો ઓરતો આગળથીજ ખુબસુરત હોય છે, પણ પાછળથી બદસુરત જણાય છે, માટે તું મને મારી પીઠ ફેરવવા ના કહે.'

આ રીતે ત્રણ મરતબે ફરેબ ભરેલો જવાબ આપ્યા પછી તે ઓરતે પીઠ ફેરવી ત્યારે જરતોસ્તે તેને એક બદકાર સ્ત્રી તરીકે જોઇ લીધી. એજ વેળા તેણે 'યથા અહૂ વઇર્યો'નો કલામ લલકાર્યો, કે તરત પેલી ઓરત ત્યાંથી નાપેદ થઇ ગઇ.

ફસલ ૫—શાહ ગુશતાસ્પની દરબારમાં.

દશ વર્ષમાં એકજ ચેલો.

આ રીતે નવો ધર્મ ફેલાવવાની કોશેશમાં દશ વર્ષ વહી ગયાં. એ મુદતમાં જરતોસ્ત સાત મરતબે હોરમજદનાં દર્શન કરી આવ્યો. તેણે પોતાની મુશ્કેલી જાહેર કીધી, પોતાનો શક ખુલ્લો કીધો, મુશ્કેલ બાબતોના ખુલાસા પુછ્યા, અને એક પેગમ્બર દાખલ જોઇતી માહિતગારી મેળવી. પણ આ દશ વર્ષમાં હોરમજદનો પસંદ કરેલો પેગમ્બર એક કરતાં વધારે માણસને પોતાના નવા મજહબમાં દાખલ કરી શક્યો નહિ. હોરમજદી મુલાકાત યાને બશારતની મુદત પુરી થઇ ત્યારેજ આ એક માણસે હોરમજદી—જરતોસ્તી દીન કબૂલ રાખી, કેજે મેદીઓમાહ હતો, અને જરતોસ્તના કાકા આરાસ્તાઇનો બેટો હતો.

હોરમજદ પછી અમેશાસ્પંદો તરફથી પણ પોતાના સવાલોના જવાબો અને ખુલાસાઓ મેળવ્યા બાદ જરતોસ્ત હોરમજદની દરગાહમાં એકવાર ફરીને હાજર થયો. ત્યાં તેણે જાહેર કીધું કે 'દશ વર્ષમાં એકલા એકજ માણસને હું ખેંચી શક્યો છું.' હોરમજદે હવે તેને એક નવું કામ સોંપ્યું, અને તે શાહ ગુસ્તાસ્પને નવી દીનમાં દાખલ કરવાને લગતું હતું.

શાહ ગુસ્તાસ્પનું પાયતખ્ત બલ્ખ શહેર હતું.[1] ઇરાનમાં આ વેળા કવી અને કરપ ધર્મગુરૂઓનું પ્રબળ હતું, જેઓ જરતોસ્તના નવા ધર્મના મોટા વિરોધી હતા. પાદશાહના કરપ ધર્મગુરૂઓમાં જાક નામે વડો ગુરૂ હતો અને તેના ફતવા પ્રમાણે ધર્મ સંબંધી અમલ થતો હતો. આ ધણીઓ નવા જરતોસ્તી ધર્મનો પગપેસારો ઇરાનમાં થતો અટકાવવા માટે જરતોસ્ત સામે તરેહવાર કાવત્રાં રચી તેનું મોત નિપજાવવા માંગતા હતા.

જ્યારે જરતોસ્ત ગુસ્તાસ્પની દરબારમાં પોતાની સુધારેલી દીન લઇને તેના ફેલાવા માટે આવ્યો ત્યારે તે જમાનાના દાનાઓ, ઓલમાઓ, ધર્મ-ગુરૂઓ વગેરે સાથ અનેક મજલિસોમાં તેને તકરાર થઇ હોય એમ જણાય છે. આ વેળા જુના દેવયસ્ની ધર્મવાળાઓએ જરતોસ્તને ૩૩ સવાલો પુછેલા જાદસ્પરમ જણાવે છે, અને શાહ ગુસ્તાસ્પના હુકમથી જરતોસ્તે આ સવાલના જવાબો આપ્યા હતા. આ પછી પોતાની પુરેપુરી ખાતરી કરીનેજ શાહ ગુસ્તાસ્પે હોરમજદી–જરતોસ્તી દીન કબૂલ રાખી હતી.

પેગમ્બર એક કેદી.

પણ એ આગમજ જાક અને તેના મદદગાર કરપોએ જરતોસ્ત સામે અનેક તોહમતો જોડી કહાડી શાહના કાન ભંભેર્યાં, અને અંતે તેઓ એટલી હદ સુધી ફાવ્યા કે તેઓએ શાહના હુકમથી જરતોસ્તને બંદીખાને નખાવ્યો, અને તેના ઉપર ભુખમરો પાડવાની સજા ફરમાવી. જરતોસ્ત પોતે કહે છે[2] તેમ '૩૩ માંના ત્રણ સવાલોના જવાબ મેં આપ્યા છે, અને બાકીના ૩૦ થી તેઓએ મને બાંધ્યો છે. ખુનીઓ, ઘાતકીઓ અને દેવયસ્નાનોની ૩૩ બેડીથી મને ઝીકડયો છે. ભુખથી મારા પગનું કુવત, મારા હાથોનું જોર, મારા કાનોની સાંભળવાની શક્તિ, મારી આંખોની જોવાની શક્તિ, એ બધું ઘટી ગયું છે; અને હવે ભુખથી મારૂં પેટ અને બરડો એક બીજા સાથ મળી જશે."

૧ આ બાબતમાં મોટો મતફેર ઉભો થયો છે. બલ્ખને બદલે આજરબાઇજાનમાં કુઠે આ પાયતખ્ત હતું એમ કેટલાક યુરોપીઅન વિદ્વાનો જણાવે છે. ડૉ૦ જૅકસન અને ડૉ૦ યુસ્ટીનો પણ તેવોજ વિચાર છે.

૨ દીનકર્દ, દફ૦ ૭, બાબ ૪, ફ૦ ૬૭.–Marvels, સફે ૬૫.

ભારી બેડીનાં દુખ જોડે ભુખ અને પિયાસનાં દુખથી જરતોશ્ત બહુ સંકટમાં આવી ગયો. પોતાના સઘળા દુશ્મનો સામે લડનાર તે પોતે એકલોજ હતો. આ સઘળાં દુખોથી તે હવે જલદીથી મરી જશે એમ શાહ અને જરતોશ્તના ખૂનીઓ ધારતા હતા. પણ જ્યારે કેટલીક મુદત ગયા છતાં તેવું કાંઇ બન્યું નહિ અને જરતોશ્ત તો સલામત છે એવું તેઓએ જાણ્યું ત્યારે તેમની અચરતીનો પાર રહ્યો નહિ.

અંતે ધર્મોજય !

આ પછી પાછી દરબારીઓની મજલિસો ભેગી મળવા લાગી અને તેમાં જરતોશ્તે એક પુરા તનદુરસ્ત માણુસ પેઠે દેખાવ દીધો. દીનકર્દમાં જણાવ્યા પ્રમાણે ત્યાં શાહ ગુસ્તાસ્પ અને ઇરાની અમીરો અને દસ્તુરો તથા દાનાઓ ઉપરાંત આખી દુનિયાના આલેમો હાજર હતાઃ એટલે કે તે જમાનામાં ઇરાનની આજુબાજુના જે મુલકમાં જરતોશ્તની દીન બાબે ખબર પડી હશે ત્યાંના દાનાઓ તે સભામાં હાજર થયા હતા. જરતોશ્તની પવિત્ર ગાથાવાણીમાં જ્યાં તેણે ભેગી મળેલી મજલિસમાં ભાષણ કરવા બાબેનાં ગાયનો આવેલાં છે તે મજલિસ આ શાહી દરબારની મજલિસોમાંનીજ હોવી જોઇયે, એમ જણાય છે.[1] આ દરબારોમાં જરતોશ્તે અહુનવરના સાચા કલામનાં બળ અને આશિષની બરકતથી ફતેહ મેળવી, એજ કલામની મદદથી પોતે તનદુરસ્ત થયો, અને તેનીજ બરકતથી શાહ ગુસ્તાસ્પના માનિતા ઉમદા ઘોડાના સંબંધમાં ચમત્કાર કરી બતાવ્યો.[2]

હવે જરતોશ્તની ફતેહ વધતી ચાલી. તેણે શાહ ગુસ્તાસ્પનાં અને તેના વજીરો અને અમીરોનાં મનમાં કેવા વિચારો રમતા હતા તે કહી બતાવ્યા અને એવી બીજી ઘણી છુપી વાતો અજવાળાંમાં આણી. તેના ખુદાઇ પરસ્તેશના કલામોથી, છેક જહાક પાદશાહના વખ્તથી આબેલ યાને બાબીલન-માંની બુતપરસ્તી ઇરાનમાં ચાલુ થઇ હતી અને અત્યારસુધી ફેલાવો પામી હતી, તે સઘળીનો નાશ થયો. દીનકર્દમાં લખે છે કે આ બુતપરસ્તીથી

---

૧ જુઓ ઇજશ્ને, હા ૩૦, ૩૧, વગેરે

૨ આ ચમત્કારની બિના પેહલવી લખાણમા જણાવેલી નથી, તોપણ તે બાબેની દંતકથા ફાર્સી જરતોશ્ત નામામા છે, જે બાબે હવે પછીના બાબમાં આપણ વાચીશુ.

દુનિયાનો ગોયા નાશ થયો હતો. પણ દીનના ફતેહમંદ વચનો કે જે જરતોસ્તે તેની સામે બળત્વારીથી ઓચર્યા, તેથી આબાદી વધી અને દુર્વંદી દફે થઇ હતી.

શાહના મહેલમાં અમશાસ્પંદો.

પણ જરતોસ્ત અને તેની દીનની આ સઘળી ફતેહોમાં અહુરમજદની પોતાની મોટી મદદ હતી. દીનકર્દ પ્રમાણે[1] તેણે બહમન અને અર્દીબહેસ્ત અમેશાસ્પંદોને તથા આદર ઇજદ[2] ને ગુસ્તાસ્પની દરબારમાં મોકલીને જરતોશ્તની દીનની સચ્ચાઇ બાબે ખુદાઇ યાદી મોકલાવી હતી, અને આ દીન ઇરાનનો શાહ કબૂલ રાખે અને દુનિયામાં તેનો ફેલાવો કરે એવી ખાહેશ જણાવી હતી. અહુરમજદના હુકમથી આ ફરેસ્તાઓ આ દુનિયામાં આવ્યા, અને ગુસ્તાસ્પ કેજે બહુ પંકાયલો હતો અને જેની દોલત તેનાં ઢોરો હતાં તેની દરબારમાં જાહેર થયા. અહીં શાહે પોતાના મહેલને તમામ આકાશી રોશનીથી ઝળઝળી રહેલો જોયો. એટલો બધો ઝળકાટ ત્યાં વ્યાપી રહ્યો કે શાહ ગુસ્તાસ્પ તે જોઇ ધ્રુજવા લાગ્યો, તેના દરબારીઓ અને સરદારો ગભરાટથી કાંપવા લાગ્યા.

આ તમાશો જોઇ આદર ઇજદે પેહલવાની જબાનમાં કહ્યું કે ' અય બુલંદ દરજ્જાના કય વીસ્તાસ્પ, તું બીતો ના, કારણ કે તારે માટે ડરવા જેવું કાંઇ નથી. તને ગભરાવવા અમો આવ્યા નથી; અર્જાસ્પના મોકલેલા એલચીઓ પેઠે અમો તારી તાબેદારી માંગવા કે ખંડણી લેવા કે મેહસૂલ વસૂલ કરવા આવ્યા નથી; વળી કોઇ લુટારા, ચોર યા વાટપાડા પણ અત્રે આવેલા નથી; વોહૂમનો, અષવહિસ્ત અને આદર અહીં આવ્યા છે, જેઓને તેં ભારી અને વાજબી ડહાપણ વાપરીને પિછાન્યા છે. જો તું ડહાપણની આંખે જોશે તો તને જણાશે કે આ દુનિયામાં હસ્તી ભોગવનારાઓને ભલા મજહબની જરૂર છે, કેજે સપેતમાન ખાન્દાનનો જરતોસ્ત શીખવે છે. તું

---

૧ બાબ ૪, ફ૦ ૭૩ થી આગળ.–Marvels, સર્ફે ૬૭.

૨. જાદ–સ્પરમ પ્રમાણે આદરબુર્જીનમેહર.—બાબ ૨૩, ફ૦ ૭. બુન્દેહશમાં લખે છે કે દીન કબૂલ કર્યા પછી શાહ ગુશ્તાસ્પે આ આદરબુર્જીનમેહર આતશની રેવંદ પહાડ ઉપર સ્થાપના કીધી હતી.—બાબ ૧૭, ફ૦ ૮.

અહુનવરનો કલામ ગા, તું સંપૂર્ણ સચ્ચાઇની સ્તુત કર,[1] અને દેવોની પૂજા છોડી દે. અહુરમજદની ખાહેશ છે કે તું આ દીન ઉપર ઇતબાર લાવે; અને ફરેસ્તાઓની ખાહેશ પણ એવીજ છે. જો તું અશો સપેતમાન જરતોસ્તના ભલા અને પવિત્ર મજહબની સ્તુતિ ગાશે તો અમો તને લાંબી પાદશાહત અને ૧૫૦ વર્ષની લાંબી જિંદગી બક્ષીશું; અમો તને નેકી (અષિથ વંઘુહિ) અને પ્રમાણિકપણું (અરસ્તાત) તારી હમેશની મદદને માટે આપીશું; અને તને પેશોતન નામનો એક એવો બેટો બક્ષીશું કે જે ભુખ, પિયાસ અને નાશ વિના સદા અમર રહેશે, અને આ ગેતી તથા પેલી મિનો એ બન્ને દુનિયાઓમાં સર્વોપરી થશે અને જીવતો રહેશે. પણ જો તું આ જરતોસ્તી દીનની વખાણ નહિ ગાશે તો અમો તને બહેસ્તમાં નહિ લઇ જઇશું, અને તારૂં શેવટ આણીશું."

નવી દીન શાહ કબૂલ કરે છે.

દીનકર્દમાં જણાવ્યું છે કે આ પછી શાહ ગુસ્તાસ્પને જરતોસ્તી દીન ઉપર વિશ્વાસ આવ્યો, અને તેણે તે કબૂલ રાખી, જે ઉપરથી ખ્યોન નામના લોકોનો હાકમ અર્જાસ્પ ઇરાન ઉપર ચઢાઇ લાવ્યો, કારણકે તેને ચોથાઇ આપવાની ગુસ્તાસ્પે ના પાડી હતી અને અર્જાસ્પની શીખામણ માનીને નવી દીન તર્ક કરી ન હતી. શાહની રાણી હુતોસ નામની હતી, તેને પણ ગુસ્તાસ્પે જરતોસ્તી મજહબ કબૂલ રાખવા અને તેની ખુબીઓ જાહેર કરીને તેનો ફેલાવો કરવાની સલાહ આપી હતી.

આ રીતે જ્યારે ગુસ્તાસ્પ શાહે અહુરમજદી જરતોસ્તી દીનનો એકરાર કીધો ત્યારે દોજખના દેવો નબળા પડી ગયા, અને તેઓમાંના "અએષ્મ" નામના (ગુસ્સાના) દેવે ખ્યોન ટોળાના ઇરાનના દુશ્મનો અને તેમના હાકમ અર્જાસ્પને ગુસ્તાસ્પ સામે લડાઇ લઇ જવા માટે ઉશ્કેર્યો, પણ એ લડાઇમાં અંતે તેનોજ નાશ થયો.

જરતોશતનું ગુજર પામવું.

ગુસ્તાસ્પે દીન કબૂલ રાખ્યા પછી ૩૫ વર્ષ સુધી જરતોસ્ત જીવ્યો.

---

૧ એટલે કે ડૉ૦ વેસ્ટ પ્રમાણે યથા અહેમન કલામો ભણ—Marvels, સફે ૬૯, નોટ ૧.

પોતાના જન્મ પછી ૩૦ મે વર્ષે તે હોરમજદની મુલાકાતે ગયો. પહેલી મુલાકાત પછી ૧૨ વર્ષે શાહે દીન કબૂલ કીધી, અને ત્યાર પછીનાં ૩૫ વર્ષમાં તેનો ફેલાવો થયા બાદ પેગમ્બર ૭૭ વર્ષની ઉમરે આ જેહાન છોડી ગયા.[1]

મરણનું કારણ.

પેગમ્બરનાં મોત વિશે દીનકર્દમાં કશું બયાન નથી. પણ એજ કેતાબના એક ભાગ (દફ૦ ૭, બાબ ૩, ફ૦ ૩૫)માં જણાવેલું છે કે દૂરાસ્રોબ નામે કરપના ભાઇ બ્રાત્રોક-રેશની બુરી નજર જરતોસ્તનાં મોતનું કારણ થઇ પડશે. બીજે ઠેકાણે (દીન૦, દફ૦ ૫, બાબ ૩, ફ૦ ૨) જણાવેલું છે કે બ્રાદ્રોરેશ તૂરના હાથ ઉપર જરતોસ્તનું મરણ નિપજ્યું હતું. સાધારણ માન્યતા એવી છે કે તૂરબરાતૂરે જરતોસ્તને બેજાન કીધા હતા, જે વેળા પેગમ્બર બંદગીમાં મશગુલ હતા, અને તેમના હાથમાંની તસ્બીહ ઉછળીને પેલા તૂરને લાગવાથી તે તત્કાળ મરણ પામ્યો હતો.

તેમનું બહોળું જ્ઞાન.

દીનકર્દ મુજબ જરતોસ્ત તબીબી જ્ઞાન ધરાવતા હતા, માણસની ખાસિયત પિછાની શકતા હતા, કાયદાનું જ્ઞાન મેળવ્યું હતું, અને એ સઘળાં જોડે તેમણે પોતાના મજહબને લગતી અવસ્તાવાણી રચી હતી, કેજે હફ્તકેશ્વર જમીનના સઘળા ભાગો ખાતેથી ફરી વળેલા સમાચાર મુજબ ડહાપણના સર્વથી સરસ ભંડાર જેવી છે.

દીનકર્દમાં જણાવ્યા પ્રમાણે શાહ ગુસ્તાસ્પના વજીર જામાસ્પે પેગમ્બરનાં શિક્ષણ મુજબ ગાયનાં ચામડાં ઉપર સુનાના અક્ષરે આ પવિત્ર વાણી લખી લીધી હતી, અને એ તમામ લખાણને પાદશાહી ખજાનામાં જાળવીને રાખ્યું હતું. પાદશાહોના દસ્તુરાન દસ્તુરોએ આ અસલ ઉપરથી પાછળથી ઘણીએક નકલો ઉતારી હતી.

શાહને મળેલી કબૂલત મુજબ તેને ત્યાં પેશોતન નામનો બેટો પેદા

---

૧ .જાદ-સ્પરમ મુજબ ૭૭ વર્ષ ને ૪૦ દહાડા ઉપર: અર્દીબહેશ્ત મહિનો ને ખોરશેદ રો.જે; વહી.જકી દએ મહિનો ને ખોરશેદ રો.જે.

થયો હતો, કેજેને માટે પેહલવી પુસ્તકો જણાવે છે કે તે અમર્ગ અને અવિનાશી છે, જેને ભુખ નથી, જે તને તવાના, જોરાવર, પૂર ખોરેહવાળો, બળવાન, ફતેહમંદ, અને પવિત્ર ઇજદને મળતો છે. કંગદેજની પાદશાહી તે ભોગવે છે.

ફરષોશ્તર વગેરેનાં મરણ.

જરતોસ્તનાં મરણ પછી ૧૬મે વર્ષે, દીનના ફેલાવાનાં ૬૩માં વર્ષના અર્દીબહેસ્ત મહિનામાં ફ્રષોસ્તર મરણ પામ્યો, કેજે જરતોસ્તની ઓરત હવોવીનો બાપ હતો અને જે હબૂબ ખાન્દાનનો હતો. શાહ ગુસ્તાસ્પના વજીર જામાસ્પનો તે ભાઈ હતો, અને જરતોસ્ત પછી દીનના ફેલાવાનું કામ તેણે ઉઠાવી લીધું હતું. ફ્રષોસ્તરના અધિકાર વેળા ફ્રદધફ્ષ (યાને અગ્નિ ખુણાના) મુલુકનો વડો ધર્મગુરૂ સ્પીતોઇશ અને વીદધફ્ષ (યાને નૈરૂત્ય ખુણાના) મુલુકનો વડો દસ્તુર નામે અરેજ્રાસ્પો જરતોસ્તી મજહબ એખ્તિયાર કરવા તેની આગળ આવ્યા હતા. આ બન્નેના પિતાનું નામ અવસ્તામાં ઉસ્પાંસ્નુ જણાવેલું છે અને તેઓ પરદેશી એલચીઓ તરીકે દીનનો એલમ શીખવા આવેલા જણાય છે. બીજા દીન કબૂલ કરનારા અને તેનો ફેલાવો કરનારાઓ જોડે આ બેનાં ફ્રોહરની આરાધના અવસ્તા (ફ્રવરદીન યસ્ત)માં કરવામાં આવેલી છે.

દીનનાં ૭૪ માં વર્ષમાં વજીર જામાસ્પનો બેટો હંગાઉરૂષ, અને ૮૦ માં વર્ષમાં અસ્મો-ખન્વતો મરણ પામ્યો, કેજે પણ દીનનો ફેલાવો કરનારો હતો. આ છેલ્લાં વર્ષમાં જરતોસ્તી દીનનો એક મોટો દુશ્મન જે અખ્તજાદૂને નામે ઓળખાયો છે, પણ જેને જાદસ્પરમ કમેદ ઉસસ્પાએને નામે ઓળખાવી જાય છે, અને જે અવસ્તામાં જણાવેલા "પોઉરૂસ્પાધ્ર" ને મળતું નામ ડૉ૦ વૅસ્ટ ધારે છે,[1] તે મરણ પામ્યો હતો.

દીનના છ સ્તંભો.

જાદ-સ્પરમ વધુ એમ જણાવે છે કે દીનના છ મોટા સ્તભો મધે બે બાનુઓ હતી, અને તે ફ્રેનો (ફ્રેની) અને સ્રીતો (થ્રીતી)

૧ અવસ્તામા અખ્તજાદૂને "અખ્ત્ય" ને નામે ઓળખેલો છે (આવા યશ્ત ફ૦ ૮૨), માટે પાઉરૂસ્પાધ કોઈ બીજો ધણી પણ હોય—Marvols, સફે ૧૬૬.

નામની પેગામ્બર જરતોસ્તની બેટીઓ હતી. ત્રીજો જરતોસ્તના પીત્રાઇ મેઘોમાહનો બેટો અહરૂબો-સ્તોતો (જેનું અવસ્તાઇ નામ અપરત્વ હતું તે), ચોથો વોહુનેમ કેજે દીનનાં ૪૦ માં વર્ષમાં જન્મ્યો હતો, અને પાંચમો શેનો નામનો હતો, કેજે દીનનાં ૧૦૦ માં વર્ષમાં જન્મ્યો હતો. છઠા સ્તંભનું નામ જાદ-સ્પરમ જણાવી જતો નથી, પણ પેગામ્બરની બે બેટીઓનાં નામો આપ્યા છતાં ત્રીજી પોઉરૂચીસ્તીનું નામ તેણે આપ્યું નથી, કે જેને દીનનાં કામ માટે જરતોશ્તની પોતાની રચેલી પવિત્ર ગાથા-વાણીમાં યાદ કીધી છે, માટે તે દીનનો બાકીનો સ્તંભ હોવી જોઇએ. આ બાનુનું નામ નથી આપ્યું તે ઉપરથી વૅસ્ટ એમ અનુમાન કરે છે કે પેગામ્બરની આગમચ તેણી મરણ પામી હોય.

પેગમ્બરનાં ફર્જંદો.

પેગામ્બરની ત્રણ બેટીઓ જોડે ત્રણ બેટાઓ પણ હતા, જેમનાં નામ અવસ્તામાં આપેલાં છે તે મુજબ આ હતાં :—(૧) ઇસતવાસ્ત્ર (ઇસદ-વાસ્તર), અઉર્વતત્-નર (ઉર્વતત્નર) અને (૩) હ્વૅરેચિથ્ર (ખુર્શેદ-ચિહર).

આ ત્રણે અથવા તેઓ મધેના કોઇપણ બેટાએ દીનનો ફેલાવો પેગામ્બર સાહેબ પછી કીધો હોય એવું પેહલવી કેતાબો જણાવી જતી નથી. પણ ફરવરદીન યશ્તમાં તો બીજાઓ જોડે તેમનાં ફરોહરને વખાણ્યાં છે. બુનદેહેશ મુજબ ઇસતવાસ્ત્ર મોબેદોનો વડો (દસ્તુરાન દસ્તુર) હતો, અને દીનનાં ૧૦૦માં વર્ષમાં ગુજર પામ્યો હતો. અઉર્વતત્નર ખેડુત હતો, અને જમશેદના 'વર'નો વડો હતો, અને ખુર્શેદચેહર લડવૈયો હતો, અને તે ગુસ્તાસ્પ શાહના બેટા પેશોતનનાં લશ્કરનો વડો હતો.

બુન્દેહેશ વળી પેગમ્બર સાહેબના આ ત્રણે બેટાઓના સંબંધમાં એવું જણાવેછે કે બીજો અને ત્રીજો એ બન્ને બેટાઓ પેગમ્બરની "ચાકર-ઓરત"[1]થી જન્મેલા હતા, અને પહેલો બેટો તથા ઉપર જણાવેલી ત્રણે બેટીઓ તે સાહેબની પાદશાહ-ઓરત યાને પરણેતરથી જન્મ્યાં હતાં.

---

૧ ચાકર અથવા ચકર ઓરતના સંબંધમા એવો ખુલાસો મળેછે કે તેણી વીધવા હોઇને ફરીથી પરણે છે.—વૅસ્ટની બુન્દેહશ, પ્ર૦ ૩૨, ફ૦ ૬, નોટ ૧૦.

આ ઉપરથી જણાય છે કે પેગમ્બર જરતોસ્તની બે ઓરતો હતી, જેઓ મધેની પહેલી પરણેતર અથવા પાદશાહ-જનથી ચાર ફરજંદો થયાં હતાં, અને બીજી ઓરત જે એક વિધવા હતી તેનાથી બે બેટા પેદા થયા હતા.

વડા બેટા ઇસદ-વાસ્તરનો એક બેટો ઉર્રવિજ (અથવા અઉર્વાર્વિજક અથવા ખૂરૂરૂપક) નામનો હતો.

પેગમ્બરની પરણેતર હવોવી નામની હતી, અને તેને પેટ ઉખ્ખ્યત્-અરેત (હુશેદર), ઉખ્ખ્યત્-નેમંઘ (હુશેદર-માહ), અને સઓસ્યાંસ નામના ત્રણ બેટા પેદા થયા હતા, જેમને માટે બુન્દેહશ અને બીજાં પેહલવી લખાણોમાં જણાવ્યું છે કે તેઓ રસ્તાખેજ વેળા નવો જન્મ ધારણ કરી દુનિયાને પાછી જીવતી કરશે.

* * * * *

વધારો ૧ લો.

દીનને લગતા અગત્યના બનાવોની નોંધ.

પેહલવી કેતાબોને આધારે ઉપર મુજબ પેગમ્બર જરતોસ્તના જન્મારાનો હેવાલ ઉપજાવી કહાડયા પછી હાલ બચેલાં પેહલવી પુસ્તકોમાંથી જરતોસ્ત અને તેની દીન વગેરેના સંબંધમાં જે અગત્યજોગા ઇશારા મળે છે તેમની એક મુખ્તેસર નોંધ યાદદાસ્ત તરીકે નીચે ઉતારી લીધેલી ઉપયોગી થઇ પડશે. આ પેહેલવી ગ્રંથોને આધારે એવી ગણતરી કરવામાં આવે છે કે જરતોસ્ત દીન લાવે તે આગમજ ૯૦૦૦ વર્ષ વહી ગયાં હતાં. આ નવ હજાર કેવી રીતે પસાર થયાં તેના ઇશારા આ મુજબના મળેછેઃ—

ધર્મ આગમજ વર્ષ

૯૦૦૦ પહેલા હજારાની શુરૂઆત. ફ્રવશિ અથવા ભલી પેદાયશના મૂળ વિચારોની ઉત્પત્તિ. આ ફ્રવશિઓ ત્રણ હજારા સુધી અસ્વસ્થ સ્થિતિમાં રહી હતી એવું બુન્દેહશમાં જણાવેલું છે. (પ્ર૦ ૧, ફ૦ ૮; પ્ર૦ ૩૪, ફ૦ ૧)

૬૦૦૦ ચોથા હજારાની શુરૂઆત. જરતોસ્તનાં મિનોઇ શરીરની રચના. ૩૦૦૦ વર્ષ સુધી તેનું અમેશાસ્પંદો સાથ રહેવું. (દીનકર્દ, દફ૦ ૭, પ્ર૦ ૨, ફ૦ ૧૫, ૧૬). આ મુદતમાં પહેલો માણુસ અને બળદ દુનિયામાં શાંતિથી વસતા હતા. આ વેળા ગનામિનો બળહિન અને ગભરાયલો હતો.

૩૦૦૦ સાતમા હજારાની શુરૂઆત. ગનામિનો નવાં વર્ષને દિને બધી પેદાયશ ઉપર હુમલો લઇ જાય છે. પ્રાથમિક બળદનો નાશ કરે છે, અને મૂળ પુરૂષ ગાયોમર્દને ત્રાસ આપે છે. (બુન્દેહશ, બાબ ૧, ફ૦ ૨૦; બા૦ ૩, ફ૦ ૧૦–૨૦, ૨૪–૨૭; બા૦ ૩૪, ફ૦ ૨.) જરતોસ્ત અમેશાસ્પદો જોડે બીજાં ૨૯૬૯ વર્ષો સુધી વસે છે.

૨૯૭૦ ગયોમર્દ ગુજર પામે છે (બુન્દે૦, બાબ ૩, ફ૦ ૨૧–૨૩; બાબ ૩૪, ફ૦ ૨).

૨૯૩૦ મસ્યે અને મસ્યાઓઇનો જમાનો (બુન્દે૦, બાબ ૧૫, ફ૦ ૨; બાબ ૩૪, ફ૦ ૩.)

૨૭૮૭ હોશાંગનો અમલ (બુન્દે૦, બાબ ૩૪, ફ૦ ૩.)

૨૭૪૭ તાખ્મોરૂપ (તેહમુરસ)નો અમલ (તેજ, ફ૦ ૪).

૨૭૧૭ યિમ (જમશેદ) અને તેનાં ખાન્દાનનો અમલ.

૨૦૦૦ આઠમો હજારો. દહાક (જહાક) નુ તખ્તનશોન થવું (તેજ, ફ૦ ૪, ૫). જહાક અને તેનાં ખાન્દાનનો અમલ.

૧૦૦૦ નવમો હજારો. ફ્રેદૂન (ફરીદૂન)નું તખ્તનશીન થવું (તેજ, ફ૦ ૫, ૬). ફરીદૂન અને તેનાં ખાન્દાનનો અમલ.

૫૦૦ માનુશ્ચીહર (મિનોચેહર) નું તખ્તનશીન થવુ.

૪૨૮ ફ્રાંસીયાવે (અફ્રાસિયાબે) એક હજાર નદીઓના માર્ગ ફેરવીને તેમને ક્રિયાન્સીહના દરિયામાં વહેતી કીધી, અને જરીન્મંદ (હેતુમંદ—હીલમંદ) નદીનો માર્ગ પણ તેણે એજ દરિયામાં ફેરવ્યો હતો (બુન્દે૦, બાબ ૨૭, ફ૦ ૩૪). તે અને એવાંજ

બીજાં નેહરોનાં બાંધકામ બાબે સ્પેન્દારમદ અમેશાસ્પંદ મિનોચેહરને ખબર આપવા આવેછે.[1] (જાદસ્પરમ, બાબ ૧૨, ફ૦ ૩—૬).

૩૮૦ અઑજોબો (ઝૂ)નો અમલ (બુન્દ૦, બાબ ૩૪, ફ. ૬).

૩૭૫ કયકોબાદ (તેજ, ફ૦ ૬, ૭).

૩૬૦ કયકાઉસ (તેજ, ફ૦ ૭).

૩૦૦ કયકાઉસના અમલ વેળા ઇરાનનાં જંગલમાં ઇરાન અને તૂરાન વચ્ચેની સરહદ મુકરર કરી આપનાર એક બળદ હતો, જેને કાઉસે સ્રીતો નામે પેહલવાન પાસે મારી નખાવ્યો ત્યારે તે બળદે જરતોશ્તની નવી દીન બાબે આગાહી કીધી હતી (જાદસ્પરમ, બાબ ૧૨, ફ૦ ૭—૨૦).

૨૧૦ કયખુસ્રો (બુન્દ૦, બાબ ૩૪, ફ૦ ૭)

૧૫૦ લોહરાસ્પ (તેજ).

૪૫ ક્યાની નૂર અથવા ખોરેહ જરતોસ્તની માતા દૂકદકના જન્મ વેળા આકાશ ઉપરથી ઉતરે છે (જાદ૦, બાબ ૧૩, ફ૦ ૧).

૩૦ કયગુસ્તાસ્પનું તખ્તનશીન થવું (બુન્દ૦, બાબ ૩૪, ફ૦ ૭)—વોહૂમનો અને અષવહિસ્ત હોમની ડાંખળી સાથ આ દુનિયામાં ઉતરે છે (દીન૦ દફ૦ ૭, બાબ ૨, ફ૦ ૨૪)—જરતોસ્તનો જન્મ (તેજ, બાબ ૫, ફ૦ ૧)

૨૩ જરતોશ્તને ૭ મે વર્ષે બે કરપ તેના બાપને મળવા આવે છે, જેમાંનો એક દૂરાસ્રોબો મરી જાય છે (તેજ, બાબ ૩, ફ૦ ૩૨, ૩૪, ૪૫).

૧૫ જરતોસ્ત ૧૫ વર્ષનો હતો ત્યારે તેણે અને તેના ચાર ભાઇઓએ કુટુંબની મિલ્કતનો ફાળો માંગ્યો (જાદ૦, બાબ ૨૦, ફ૦ ૧).

૧૦ વીશ વર્ષની ઉમરે જરતોશ્ત પોતાનું મકાન છોડી જાય છે (તેજ, ફ૦ ૭).

[અહીં દીન આશ્કારા થવા આગમચના હજારા પુરા થાય છે. હવેથી દીન આશ્કારા થયા પછીના બનાવો બને છે.]

---

૧ મિનોચેહરના અમલ દરમિયાન તૂરાનમાં અફ્રાસિયાબની નહિ પણ તેના બાપ પશંગની હકુમત હતી.

ધર્મ પછી.

વર્ષ.

૧ દશમાં હજારાની શુરૂઆત. શાહ ગુસ્તાસ્પના અમલનાં ૩૧માં વર્ષને ૪૫ મે દહાડે જરતોસ્ત હોરમજદની મુલાકાતે જાય છે. (દીન૦, દફ૦ ૭, બાબ ૩, ફ૦ ૫૧–૬૨; બાબ ૮, ફ૦ ૫૧, જાદ૦, બાબ ૨૧, ફ૦ ૧–૪.)

૩ હોરમજદની મુલાકાતેથી જરતોસ્ત બે વર્ષ પછી પાછો ફરે છે, અને ઔર્વાઇતા-દંગ નામે હાકમ તથા કરપ લોકો આગળ દીન બાબે વાઅજ કરે છે, પણ તેમાં તે ફાવતો નથી (દીન૦ દફ૦, ૭, બાબ ૪, ફ૦ ૨–૨૦).

૧૧ દશમાં વર્ષમાં ૭ મી મુલાકાત પુરી થાય છે. જરતોસ્ત ગુસ્તાસ્પની દરબારમાં દીન સમજાવવા જાય છે. મેદીોમાહ સૌથી પહેલો બલી દીન કબૂલ રાખે છે. (તેજ, ફ૦ ૧, ૬૫; જાદ૦, બાબ ૨૧, ફ૦ ૩,—બાબ ૨૩, ફ૦ ૧, ૨, ૮.)

૧૩ હોરમજદની પહેલી મુલાકાત પછી અને દીન સમજાવવાની પહેલી કોશેશ પછી ૧૨ મે વર્ષે શાહ ગુસ્તાસ્પ બેહતર દીન કબૂલ રાખે છે, તો જોકે કરપ દરબારીઓએ તે નામદારને તેમ કરતો બે વર્ષ સુધી અટકાવ્યો હતો. (દીન૦, દફ૦ ૭, બાબ ૫, ફ૦ ૧; જાદ૦, બાબ ૨૩, ફ૦ ૫, ૭).

૨૦ કુન્દા નામે એક કવી અથવા કીકનો બેટો બલી દીન કબૂલ રાખે છે (જાદ૦, બાબ ૨૩, ફ૦ ૮).

૩૦ અર્જાસ્પ અને તેનાં લશ્કરની શિકસ્ત (તેજ.)

૪૦ વોહૂનેમનો જન્મ (તેજ).

" એજ વખ્તને શુમારે જરતોસ્તનાં શિક્ષણ પ્રમાણે જામાસ્પે અવસ્તાવાણી લખી (દીન૦, દફ૦ ૪, ફ૦ ૨૧; દફ૦ ૫, બાબ ૩, ફ૦ ૪; દફ૦ ૭, બાબ ૫, ફ૦ ૧૧).

૪૮ જરતોસ્તનું ગુજરવું; ઉમર ૭૭ વર્ષ અને ૪૦ દહાડાની. નવાં વર્ષને ૪૧મે દહાડે (દીન૦, દફ૦ ૫, બાબ ૩, ફ૦ ૨; દફ૦ ૭, બાબ ૫, ફ૦ ૧,—જાદ૦, બાબ ૨૩, ફ૦ ૯).

૫૮ હફ્તકેશ્વર જમીન ઉપર ભલી દીનનું જાહેર થવું (દીન૦, દફ૦ ૭, બાબ ૬, ફ૦ ૧૨).

૬૩ ફ્રશોસ્તરનું ગુજરવું. (જાદ૦, બાબ ૨૩, ફ૦ ૧.)

૬૪ જામાસ્પનું ગુજરવું (તેજ).

૭૩ જામાસ્પના બેટા હંધાઉરૂષનું ગુજરવું. (તેજ.)

૮૦ અસ્મો ખન્વતનું ગુજરવું } (તેજ).
,, અપ્ત જાદૂનું માર્યું જવું. }

૩૦૦ દીનની ખરાબી—સિકંદરની ઇરાન ઉપર ચઢાઇ.

૮૦૦ થી ૯૫૦ બુરો જમાનો—અજ્ઞાનપણું—દીનની બાબતમાં અંધકાર.

૯૭૧ અઉશેદરનું જન્મવું (દીન૦, દફ૦ ૭, બાબ ૮, ફ૦ ૫૫–૫૭).

૧૦૦૧ અગ્યારમો હજારો.
અઉશેદર ૩૦ વર્ષની ઉમરે અમેશાસ્પંદો સાથ મુલાકાત કરશે (તેજ, ફ૦ ૫૮–૬૦).

૧૯૭૧ અઉશેદર માહનું જન્મવું (તેજ, બાબ ૯, ફ૦ ૧૮–૨૦).

૨૦૦૧ બારમો હજારો.
અઉશેદર માહ ૩૦ વર્ષની ઉમરે અમેશાસ્પંદો સાથ મુલાકાત કરશે (તેજ, ફ૦ ૨૧–૨૩).

૨૯૭૧ સોશાંસનું જન્મવું (તેજ, બાબ ૧૦, ફ૦ ૧૫–૧૮).

૩૦૨૮ દુનિયાનો નવો જન્મ. સોશાંસનું ૫૭ મું વર્ષ (તેજ, બાબ ૧૧, ફ૦ ૪, ૭).

બાબ ૩—જરતોશ્ત નામું: ફારસી પ્રમાણે.

ફસલ ૧—જન્મ અને બાળપણ.

ફારસી જરતોશ્ત નામાનો આધાર.

[જરતોસ્ત બેહરામ પઝદુ નામે રએ શેહરના એક વતનીએ "જરતોસ્ત નામુ" નામનો ફારસી ગ્રંથ આજ સાડીછશો વર્ષની વાત ઉપર (ઇસ્વી ૧૨૭૮માં) રચી તૈયાર કીધો હતો, કેજે બેતઆજીમાં રચેલો છે, અને જેની ૧૫૭૦ બેતો છે. આ પુસ્તકનો તરજુમો મર્હુમ શમ્સ ઉલ ઓલમા દસ્તુર પેશોતનજી બેહરામજી સંજાણાએ ગુજરાતી ભાષામાં ૧૮૬૪માં કીધો હતો, જે આગમજનો તરજુમો ૧૮૪૩માં મી૦ ઇસ્ટવિકે ઇંગ્રેજી કાવ્યમાં કરેલો હતો, અને તે તેણે ૧૬૩૬માં દસ્તુર બર્જો કયામઉદ્દદીન (કામદીન)ના કરેલા અસલ જરતોસ્ત નામાના ઉતારા ઉપરથી કીધો હતો. જરતોસ્ત બેહરામ પોતાનાં રચેલાં નામામાં જણાવે છે કે રએમાં કયકાઉસ બિન કયખુસરો નામનો એક મોબેદ વસતો હતો, જેણે એક જુનાં પેહલવી પુસ્તકમાંથી અશો જરતોશ્તનુ બયાન મને વાંચી સમજાવ્યું હતું અને તેને આધારે આ નામુ તૈયાર કરવામાં આવ્યું હતું.[૧] આ નામુ કઇ પેહલવી કેતાબ ઉપરથી રચ્યું છે તે જરતોસ્ત બેહરામ જણાવતો નથી, અને જે હૈયાત પેહલવી કેતાબો આજે મોજુદ છે કે જેઓમાં અશો જરતોસ્તનું બયાન છે તેઓ મધેની કોઇપણ કેતાબ મધેના હેવાલ સાથ સરખાવી

---

૧ આ લખનાર જરતોશ્ત બેહરામ કાઇક ગુમાન સાથ પોતાના દીબાચામા જણાવે છે કે "આ કિસ્સો વાચીને દીનદાર મરદો મારી ઉપર દુઆ અને આફરીન કરગે, એવી હું ઉમેદ રાખુ છું." વળી તે લખે છે કે "મેં આ હેવાલ યઝદેગર્દી સને ૬૪૭ના વર્ષમા આવાં મહિનો ને આદર રોજે હાથમા પકડયો, અને આવાં રોજે જશન હતું તેથી હુ મસ્ત રહયો અને ખોરશેદ રોજની રાત્રે બે દાહડામા મે તેને લખીને તમામ કીધો છે. . હું જરતોશ્ત, બેહરામ ઇબન પજદુથી એક યાદગાર બેટો છુ.... મે આ કીસ્સો વાચ્યો ત્યારે મે ઘણી એક દોઆ અને તારીફ કીધી કે આવી બેતો કોઈ બોલશે નહિ."—જુઓ દસ્તુર પે. બે. સંજાણાવાળો તરજુમો "પયગમ્બર સાહેબ અશો જરતોશ્તના જનમારાનો અહેવાલ."

યજદેગર્દી ૬૪૭ના આવાં મહિનાને ખોરશેદ રોજે ઇસ્વી તારીખ ૨૧મી ઑગસ્ટ ૧૨૭૨નું વર્ષ હતું એમ વૅસ્ટ ગણતરી કરેછે.—Marvels, દીબાચો, સફે ૨૦, ફકરો ૩૨.

જોતાં જણાયછે કે જરતોશ્ત બેહરામે કેટલોક હેવાલ પેહલવીને આધારે લીધોછે ખરો પણ તેમ વળી કેટલોક પડતો મુકીને તેણે પોતાની તરફથી (અથવા બીજા કોઇ હેવાલો કે જેમનો આધાર આપણે જાણતા નથી તે ઉપરથી) ઉમેર્યો છે. તેણે લખેલું બયાન મુખ્તેસરમાં આ બાબમાં અમે ઉતારી લીધું છેઃ—]

માતાનો ખ્વાબ અને તેનો ભેદ.

જ્યારે દુનિયામાં કોઇ ધર્મોપદેશ કરનાર તથા રસ્તો બતાવનાર રહ્યું નહી, અને લોકો બેખબરીને લીધે યજદાંપરસ્તીથી સર ફેરવવા લાગ્યાં, ત્યારે પાદશાહ ફરીદુનનાં ખાન્દાનથી અશો જરતોસ્તે જન્મ લીધો. એ પાદશાહનાં ખાન્દાનથી ઉતરેલો પેતેરસ્પ નામે એક દાનેશમંદ નર રએ શેહરમાં રહેતો હતો, જેનો બેટો પોરૂષસ્પ અશો જરતોસ્તનો બાપ થતો હતો. એજ ટોળાના તોખમની જડાવનાં તાજ સાથેની, શાણુ શોકત, દબદબો અને ઝળકાટ ભરેલી એક નાજનીન નામે દોગદો પોરૂષસ્પની ઓરત અને જરતોસ્તની માદર હતી. હમેલ દરમિયાન છઠે મહિને દોગદોએ એક ભયંકર ખ્વાબ દીઠો, જેની મતલબ એવી હતી કે, એક દિને એક સિયાહ વાદળથી આકાશની રોશની ઢંકાઇ ગઈ, અને તે વાદળમાંથી કેટલાંક ફાડી ખાનારાં પશુઓ નીકળી આવ્યાં, જેઓ મધેનાં એકે દોગદોની ઉપર ધસારો કરી તેનું પેટ ફાડયું, માંહેથી બાળકને બાહેર કહાડયો અને તેને ખાઇ જવા માંગ્યું. દોગદોએ મદદ માટે પુકાર કરવા ચહાયું, પણ તેના બાળકે તેને સધ્યારો તથા હિમત આપી, અને આ ફાડી ખાનારાં પોતાને કશી ઇજા કરી શકનાર નથી એમ જણાવ્યું. એજ વખ્તે એક નૂરમંદ પહાડ તેઓ તરફ આવ્યો, જેમાંથી ૧૫ વર્ષની ઉમરનો એક જવાન અને ખુબસુરત શખ્સ બાહેર નીકળ્યો, જેના એક હાથમાં નૂરમંદ લાકડી અને બીજા હાથમાં એક નામું પકડેલાં હતાં. આ નામું તે મર્દે પેલાં ફાડી ખાનારાં પશુઓ તરફ ફેંકતાંજ તેઓ મધેનાં ત્રણ સિવાય બાકીનાં સઘળાં નાસી ગયાં, પણ જેઓ નહિ નાઠાં તેઓ ઉપર પોતાની લાકડી તે જવાને ફેંકતાંજ તેઓ બેજાન થઇને ત્યાંજ પડયાં. પછી તે જવાને પેલા બાળકને તેની માનાં પેટમાં પાછો ગોઠવ્યો અને તેની એજમતી ફુંકથી પેટનો જખ્મ તરત રૂઝાઇ ગયો. તે મર્દે દોગદોને કહ્યું કે 'તું

કશી ધાસ્તી રાખતી ના; તારા બેટા ઉપર આલમનો પેદા કરનાર નેઘેબાન છે; સઘળી દુનિયા તારા બેટાના મુબારક દીદારની ઉમેદવાર છે; એ છોકરો પાક દાદાર તરફથી આલમનો પેગમ્બર થશે, તેની દીનથી દુનિયા રોશની બરેલી થશે, બુરા લોકોને હલાકી પહોંચશે,' ઇત્યાદિ. આમ બોલીને પેલો જવાન ગેબ થઇ ગયો, અને બીજે દિને દોગ્દો એ ખ્વાબની તાબીર કહેનાર જૈફ શખ્સ કને ગઇ અને સઘળી વાતથી તેને વાકેફ કરી ખ્વાબનો ભેદ પુછયો. તે ધણીએ ઉમેદના સારા સખુનો કહ્યા કે તારો બેટો મોટા દરજ્જાનો નામીચો થશે; ખ્વાબમાં જોયલો જવાન સરોશ ઇજદ હતો, તેના હાથમાંની લાકડી તે દરેક બદીને દૂર રાખનારૂં ખુદાઇ નૂર હતું, અને બીજા હાથમાંનું નામુ અથવા કેતાબ તે તારા બેટાની પેગમ્બરીની નિશાન હતી, જેની મારફતે દુનિયામાં નેકીનાં બીજ રોપાશે, વહેમ અને બુત-પરસ્તી નાબુદ થશે; પેલાં ત્રણ ફાડી ખાનારાં માર્યાં ગયાં તે તારા બેટાના ત્રણ મોટા દુશ્મનો છે, જેઓ તેને હલાક કરવાની પોતાની કોશેશમાં કદી ફાવશે નહિ પણ આજેજ થશે, ઇત્યાદિ.

જરતોશ્તના દુશ્મનોનો ગભરાટ.

દોગ્દોએ પોતાના ખ્વાબ તથા તેની આ તાબીરની સર્વ હકીકતથી પોતાના ખાવંદને અને પોરૂષસ્પે પોતાના બાપ પેનેરસ્પને વાકેફ કીધો. એમ કરતાં પુરે દહાડે બાળકનો જન્મ થયો અને તે રડવાને બદલે હસ્યો ત્યારે પોરૂષસ્પે એ યજદાંની તરફનું ખોરેહ છે એમ જાણીને તે બાળકનું નામ જરતોશ્ત રાખ્યું. જરતોસ્ત જન્મ લેતી વેળા હસ્યો તેથી ત્યાં વસતાં બદ લોકોનાં દિલમાં મોટી ધાસ્તી પેદા થઈ. તે લોકોનો પાદશાહ દોરાસરૂન નામનો હતો, જે જાદુઇ યાને દગાઇ તથા બુતપરસ્તીનો ધર્મ પાળતો હતો, અને તેને ખબર હતી કે જરતોસ્ત જનમશે ત્યારે તમામ જાદુઇનો નાશ થશે. આ ઉપરથી જયારે તેને જરતોશ્તના જન્મની ખબર થઇ ત્યારે તેણે ઘોડા પર સ્વાર થઈ પોરૂષસ્પને ઘરે જઇ તેના હસતા ચેહરાના બેટાને જોયો, જેનો તત્કાળ જાન લેવાની મતલબથી તેણે તેને પારણાંમાંથી બાહેર કહડાવી તેને પોતાનું ખંજર મારવાની મતલબથી હાથ ઉંચો કીધો, પણ તેજ વેળા તે હાથ જુઠો થઇ ગયો.

આ અને એ પછી જરતોસ્તને આતશની ચેહમાં, ગાયનાં તથા

ઘોડાનાં ગોવાળોમાં, અને વરૂની ગુફામાં નાખવાનું બયાન આવે છે, જે બાબે પેહલવી ગ્રંથોને આધારે આપણુ આગળા સફાઓમાં વાંચી ગયા છિયે.[1] જ્યારે સઘળી આફતોમાંથી જરતોસ્ત સલામતી સાથ બચવા પામ્યો ત્યારે દોરાસરૂન પાદશાહ અને તેના દરબારીઓમાં ભારે ગભરાટ ચાલ્યો અને આ બાળકનો નાશ કેમ કરવો તેના નવા ઇલાજો ઉપર વાદવિવાદ ચાલ્યો. આ તકરાર દરમિયાન બોરાંતરોશ નામનો મોટા દરજ્જાનો જાદુગર બોલ્યો કે જરતોસ્તને આપણી તરફથી કશો આસેબ પહોંચનાર નથી, તેનો નેઘેબાન અને બચાવનાર યજદાં છે, જેની દરગાહમાં બેહમન અમેશાસ્પંદ જરતોસ્તને લઇ જનાર છે, અને યજદાં તેને પેગમ્બર તરીકે આ જેહાનમાં મોકલનાર છે. વળી એક આદેલ શાહ જરતોસ્તને યારી આપશે અને મદદ કરશે, અને તેની દીન દુનિયામાં ફેલાશે ને બુતપરસ્તીનો નાશ થશે.

પેગમ્બરનું ભવિષ.

પોરૂષસ્પને ઉપલા ધણીના આ સખુનો વિશે ખબર પડવાથી તે પોતાના બેટાના સંબંધમાં વધુ હકીકત જાણવા માટે બોરાંતરોશ પાસે ગયો, જેણે જણાવ્યું કે તારો બેટો દુનિયામાં મોટી બુજર્ગી ભોગવશે, તે નેકીની રેહનુમાઇ કરશે, બુરાઇને આ દુનિયાની સપાટી ઉપરથી નાબુદ કરશે, જેથી જાદુગરીનો અંત આવશે; વળી શાહ ગુસ્તાસ્પ તેની દીન કબૂલ કરશે અને તેને ખરાં હેતથી ચહાશે.

આ પછી બુર્જીન કરૂસ નામે એક બુજર્ગ અને અક્કલમંદ પરહેજગાર મર્દે પોરૂષસ્પ કને જઇ જરતોસ્તને વધુ આફતોમાંથી બચાવવા અને પ્યાર અને મોહબતથી પરવરશી કરવાની કબૂલત સાથ પોતાની જોડે લઇ જઇ રાખવાની માંગણી કીધી, જે જરતોસ્તના પિતાએ કબૂલ રાખી, અને એ રીતે સાત વર્ષનો થયો ત્યાં સુધી તે બાળક પેલા બુજોર્ગ સાથ રહ્યો.

શત્રુઓની નામુરાદી.

સાત વર્ષની ઉમરથીજ જરતોસ્તનું ધક ધ્યાન પાક દાદાર તરફ લાગેલું જણાયું. એ વેળા એક દિને દોરાસરૂન અને બોરાતરૂશે જરતોસ્તનાં

---

૧ જુઓ અગાડી, સફે ૧૧૮–૧૯.

મકાનમાં જાદુઇના અખ્તરાઓ અને બીક તથા ધાસ્તી ભરેલા દેખાવો કરી બતાવ્યા, એવી મતલબથી કે તેથી તે બાળકનાં દિલને ધાસ્તી ભરેલું કરે. પણ જ્યારે ઘરમાંનાં લોકો આ દેખાવોથી ધાસ્તી ખાઇ નાસી ગયાં ત્યારે જરતોસ્ત જરાએ બીધો નહિ, પોતાની જગા ઉપર બેસીજ રહ્યો, અને તેને બીવાડવા આવેલા ધણીઓ નિરાશ અને નાસિપાસ થઇ ત્યાંથી ચાલી ગયા.

એ પછી થોડીક મુદતે જરતોસ્ત બીમાર થયો, જેથી તેનાં માતપિતાને ચિંતા પેદા થઇ. તેઓ બોરાતરૂશ જાદુગર કને દવા માટે ગયા, જેણે છુપી રીતે દગલબાજીથી તરેહવાર દવાઓ એકઠી કરીને તેઓની મેળવણી આદમીની મનીનાં પાણીથી કીધી. પણ આ દવાથી પોતાને નુકસાન થશે એમ સમજી જઇને જરતોસ્તે તે ઘોળી નાખી. જરતોસ્તના શત્રુઓની આ નવી નામોરાદી હતી.

તેમની ધમકી—જરતોશ્તનો જવાબ.

એક દિને પોરૂષસ્પે ઉપલા બન્ને જાદુ જાણનારા દોરાંસરૂન અને બોરાંતરૂશને તથા તેમના જેવાજ બીજા કેટલાક બદકારોને પોતાનાં મકાનમાં ખાણું લેવા બોલાવ્યા. ખાણાં પછી બોરાતરૂશને એલતેમાસ થઇ કે તેણે ભેગા મળેલા મજલિસીઓનું દિલ ખુશ થાય એવો એક ખેલ કરી બતાવવો. પોતાના બાપને આ રીતની ભલામણ કરતો જોઇને જરતોસ્તે પોતાની નાપસંદગી બતાવી. પોરૂષસ્પને કહ્યું કે આવા ધુતારા લોકોનું ઠામ દોજખ છે, અને તું જો એવા લોકોને મદદ આપશે તો તારો ઠાર પણ ત્યાંજ થવાનો, માટે તેમ નહિ કરતા ખલકતના પેદા કરનારની નેક રાહ ઉપર ચાલવું બેહતર છે. આ સાંભળીને પેલો જાદુગર છેડાઇ પડયો, તેણે જરતોસ્તને ચૂપ રહેવા કહ્યું, અને ધમકી આપી કે તું મારૂં અપમાન કરેછે, માટે હું તને રૂસ્વા કરીશ અને તારી ઉપર ખોટાં બોહતાનો જોડીને તને બેઆબરૂ કરીશ. જરતોસ્તે તેને હિમતથી જવાબ દીધો કે 'તારૂં ખોટારૂં મારી ઉપર કદી અસર કરવાનું નથી, અને મારે માટે તું જુઠું બોલશે તો તારોજ વજન હલકો થશે અને તારી ઇજત જશે. પણ હું જે કાંઇ તારે માટે બોલીશ તે સર્વે સાચુંજ બોલીશ, અને વાજબી દલીલોથી તકરાર કરીને તને આજેજ અને રૂસ્વા કરીશ.' આ તડાતડીથી શરમિંદો બોરાંતરૂશ દુખી દિલ સાથે ઘેર ગયો અને તાવ ચઢવાથી બીમાર પડયો.

ફસલ ૨—પેગમ્બરીની પહેલી મુશ્કેલીઓ.

જવાની વેળાના બનાવો.

હવે જરતોસ્ત ૧૫ વર્ષનો થયો અને નવજવાનીએ પહોંચ્યો. આ દુનિયાની કોઇ ચીજ ઉપર ધ્યાન નહિ આપતાં ખુદાતાલાની બંદગીમાં મશગુલ રહ્યો. આ વખ્તથી તેને સરોશ મારફતે બશારત થવા માંડી અને ખુદાઇ ઓળખ તથા ભેદોથી પોતે વાકેફ થવા લાગ્યો. તે મુફલિસ લોકો ઉપર પ્યાર રાખતો અને તેમને પોતે છુપી રીતે ખોરાકી પોશાકી તેમજ ખર્ચી પુરી પાડતો.

ત્રીસ વર્ષની ઉમરે સરોશ તરફથી બશારત મળતાં જરતોસ્ત ઇરાન જમીન[1] તરફ પોતાના કબીલાનાં કેટલાંક મર્દ અને ઓરત સાથ જવા નિકળ્યો. માર્ગમાં તેમને આબહી[2] નામની નદી મળી, જે ઉડી હોવાથી હોડીમાં બેસીને તે પસાર કરવી પડતી હતી. પણ આ વેળા હોડી મળી શકી નહિ તેથી જરતોસ્તની સાથવાળી ઓરતોએ પાછી ફરવાનો ઇરાદો બતાવ્યો, કેમકે જો નદી પગે ચાલી પસાર કરે તો તેમને પોતાનાં વસ્ત્રો કહાડી બેમલાહજે બેગાના મર્દો જોડે જવું પડે. પણ જરતોસ્તે દાદારની મદદ માંગી, અને પોતાની સાથવાળા સઘળા લોકોને તેમનાં કપડાં સુધાં નદીમાંથી ચલાવી લઇ ગયો.

એક ખ્વાબની તાબીર.

સફંદારમદ મહિનાના અનેરાંન રોજે જરતોશ્ત ઇરાનની સરહદે જઇ પહોંચ્યો, કેજે એક મોટાં જશન[3]નો દિવસ હતો. આ સવાબનો હમબેહરો

---

૧ આ ઇરાન જ.મીન તે શાહ ગુશ્તાસ્પનું બાખધી યાને બલ્ખ પાયતખ્તવાળું ઇરાન હોવું જોઇયે, અને તેમ હોય તો જ.રતોશ્તનાં જન્મ શેહર રગ્એવાળો મુલક ઇરાનથી જુદો હોવો જોઇયે. કદાચ તે જ.માનામા ઇરાન નાના નાના પ્રાંતોમાં વહેંચાઇ જઇ ત્યાં જુદાજુદા હાકમો રાજ્ય ચલાવતા હશે. ડૉ૦ યુસ્ટી વગેરે થોડાક યુરોપીઅન વિદ્વાનોનું મત એવું છે કે ગુશ્તાસ્પનું પાયતખ્ત બલ્ખ નહિ પણ મીડિયામાં હતું.

૨. દસ્તુર પેશોતનજી પ્રમાણે આ નદીને 'રોદેઆબુ' અને 'વેહરોદ'ને નામે પણ ઓળખેલી છે, અને તે અલ્બોર્જ પહાડની આથમણે આવેલી છે.—"પેગમ્બર સાહેબ અશો જ.રતોશ્તનાં જનમારાનો અહેવાલ," સફે ૬૪ ની નોટ.

૩. આ જશન વર્ષની આખરીના છેલ્લા દિવસનું, અથવા ફરવરદેગાનના પહેલા પાંચ દિવસો જેમને "પંજે કેહ" કહે છે, તેમાંના છેલ્લા દહાડાનું હશે.

મેળવવા સારૂ તમામ લોકો તે માટેના મકાન તરફ જતાં હતાં, પણ રાત પડી જવાથી જશનગાહમાં જવાના પોતાના ઇરાદા છતાં જરતોસ્તે એક મકાનમાં એકલોજ વાસો કીધો. અહીં તેણે એવી મતલબનો એક ખ્વાબ દીઠો કે ઉત્તર તરફથી એક લશ્કરે ધસી આવીને જરતોસ્તનો જવાનો માર્ગ બંધ કીધો. એ પછી દક્ષિણ તરફથી તેવુંજ એક બીજું લશ્કર આવી લાગ્યું, અને બંને વચ્ચે લડાઇ ચાલી, જેમાં ઉત્તરનું લશ્કર હાર ખાઇ નાસી ગયું. આ ખ્વાબની તાબીર પાછળથી એવી જાહેર થઇ કે જ્યારે જરતોસ્ત પેગમ્બર તરીકે જાહેર થશે ત્યારે બદકાર લોકો તેની સામે લડવા નીકળશે, જે બાબેની ખબર મેદીઓમાહ (જરતોસ્તના પીત્રાઇ) ને પડતાંજ તે જરતોસ્તની હજુરમાં આવી તેની દીન કબૂલ રાખશે, અને પછી સઘળા દેવ યાને આડે માર્ગે ચાલનારા ગુમરાહ અને બદકાર લોકો નેસ્ત નાબુદ થશે.[1] બીજે દહાડે જરતોસ્ત જશનગાહમાં શામેલ થયો અને તેમાં તેણે ઉલટથી ભાગ લીધો.

આ પછી જરતોસ્ત બેસતાં સાલના અર્દીબહેસ્ત મહીનાના દેપમેહર રોજને દીને આફતાબ રોશન થતી વેળા દાઇતી નામે નદીમાં ઉતર્યો ત્યારે નદીનું પાણી ચાર મરતબે તેના ઉપર ચઢી આવ્યું. પહેલી મરતબે તે પાણી તેના પગની ઘુંટી જેટલું, બીજી વેળા ઘુટણ સુધીનું, ત્રીજી વખ્ત કમર તુલીક અને ચોથી વાર ગરદન સુધી જણાયું હતું.

દાદારની દરગાહમાં.

આ વેળા બહમન અમશાસ્પંદ નૂરી પોશાકમાં જરતોસ્ત આગળ જાહેર થયો અને તેને પુછ્યું કે 'તારૂં નામ શું છે અને તું દુનિયામાં શાંની શોધમાં છે?' જરતોસ્તે જવાબ આપ્યો કે 'મારી ઇચ્છા ખુદાતાલાની ખુશી અને તેના હુકમ સિવાય બીજી કાંઇ નથી. મારૂં દિલ રાસ્તી સિવાય બીજી કશી ચીજનું તલબગાર નથી.' બેહમને તેને ખુદાની હજુરમાં લઇ જવા કહ્યું ત્યારે જરતોસ્તે પોતાની તૈયારી બતાવી. બહમને તેને આંખ મીચવા કહ્યું અને તેમ કરીને એક લેહજામાં તે

૧. ખ્વાબની ખરી તાબીર તવારીખ ઉપરથી એ મળે છે કે શાહ ગુશતાસ્પે જરતોશતની દીન કબૂલ રાખવાથી ઉત્તરેથી ખ્યોન લોકોનો રાજા અર્જાસ્પ લડાઈ લાવ્યો હતો, જેની સામે દક્ષિણેથી ઈરાની લશ્કરે લડીને તેનો નાશ કીધો હતો.

પાછી ઉઘાડી તો જરતોસ્તે પોતાને રોશન મીનોઇ આલમમાં દીઠો. ત્યાં ફરેસ્તાઓનાં અન્જુમનો મળેલાં હતાં. અહીં તેઓ સાથની મુલાકાત પછી જરતોસ્ત અહુરમજદની હજુરમાં જઇ પુગ્યો, જ્યાં તેને થયલા સવાલ જવાબનો સાર આ પ્રમાણેનો છે:—

જરતોસ્તે પુછ્યું કે—અય દાદાર ! પૃથ્વી ઉપર ભલો શખ્સ કોણ છે?

અહુરમજદે જવાબ આપ્યો કે—જેનાં દિલમાં સાચવટ હોય, જેનાં કામો રાસ્ત હોય, જેની સખાવત એવી સાચી હોય કે જેથી સર્વનાં દિલ ખુશ થાય, જે બેઉ આખોનો ઉપયોગ કરી સરખી નજરે જોતો હોય, દુનિયાની જાનદાર પેદાયશોને જે ઇજા નહિ પહોંચાડતો હોય, તે શખ્સ ભલો છે અને હમેશગીનું સુખ તેજ મેળવે છે. એથી ઉલટો ચાલનારનું ઠામ દોજખ છે.

જરતોસ્તના બીજા સવાલોના જવાબમાં હોરમજદે કહ્યું કે "નેકી કરવી એ મારી મોરાદ છે; બદ કુલ્તુકનો શખ્સ મને અણગમતો છે; દુનિયામાં કોઇનું કામ ખરાબ થવું નહિ જોઇએ; આલમને ગમ, સખ્તી, પિડા, અને દુખ પહોંચે એમ થવુ નહિ જોઇયે," ઇત્યાદિ.

આ પછી જરતોસ્તને સઘળી આકાશી એલમની માહિતગારી આપવામાં આવી. દુનિયાની ઉત્પત્તિ વગેરેની સર્વ ખબરદારી જરતોસ્તે મેળવ્યા પછી તેને બળતા આતશમાંથી ચાલી જવાના, શરીર ઉપર ધાતુ રેડાવવાના, તથા પેટ ચીરાવવાના પ્રયોગો કરાવવા પડયા, જે દરેકમાં તેને કશી ઇજા થઇ ન હતી.

જરતોસ્તે વધુ સવાલ એ પુછ્યો કે—પાક દાદારની પરસ્તેશ કરનારા મુબદો અને બીજાઓ કઇ ચીજની સન્મૂખ ઉભા રહીને તેમ કરે? જવાબ મળ્યો કે—જે ચીજ પોતે નૂરમંદ તથા રોશન હોય તેને ખુદાઇ નૂર સમજીને તેની રોશની તરફ પોતાનું મોં રાખે અને તે ઉપર પોતાની નજર રાખીને મારી (અહુરમજદની) એબાદત કરે.

શાહ ગુશ્તાસ્પની દરબારમાં.

આ અને એવીજ બીજી અનેક બાબતોની માહિતગારી પાક દાદારથી મેળવીને તે સાહેબની દરગાહથી પાછા ફરતી વેળા જરતોસ્તે સઘળા છ

અમેશાસ્પંદોની મુલાકાત લઇ તેઓથી બીજી વધુ ખબરદારી હાંસેલ કીધી, અને પછી તે આ દુનિયામાં પાછો આવ્યો. તેના આવ્યાની ખબર ત્યાંના દેવયસ્નાન લોકોને પડવાથી તેઓ તેની સામે થયા અને નવી દીન જાહેર નહિ કરવાની તેને સલાહ આપવા લાગ્યા. પણ જરતોસ્ત અહુનવરનો કલામ ("યથા અહૂ વઇર્યો") બુલંદ આવાજે પઢયો, જે સાંભળીને તેના શત્રુઓ નાસભાગમાં પડયા. આ રીતે પોતાની પેગમ્બરીનાં કામમાં ખલલ કરનારા દીનદુશ્મનોને લાઇલાજ કરીને હવે જરતોસ્ત શાહ ગુસ્તાસ્પની દરબારમાં જાહેર થવા માટે પાયતખ્ત બલ્ખમાં ગયો. દરબારમાં તેણે હાકેમો, સરદારો અને અમીરોને બે હારમાં સફ સમારી કમર બાંધી ઉભેલા દીઠા. એવીજ બીજી બે સફમાં નામીચા ઓલમાઓ અને ફિલસુફો ઉભેલા હતા. આ સઘળાઓની વચ્ચે જરતોસ્તે શાહ ગુસ્તાસ્પને બુજર્ગીદાર તખ્ત ઉપર કીમતી તાજ પહેરીને બિરાજેલો દીઠો. તે નામદારની નજદીક જઇ અશો જરતોસ્તે તેના ઉપર દુઆ કીધી, અને આ દુઆ કરનારને જોતાંજ શાહે તેને બુજર્ગવાર તરીકે પિછાની લીધો અને મેહરબાનગીથી તેની ખબર અંતર પુછીને તેના દરજ્જા અને મરતબાને છાજતી એક જગા પેલા વિદ્વાનોવાળી હારની આગળ પોતાની સામણે આપી, તથા એક ખુર્સી ગોઠવાવીને તે ઉપર જરતોસ્તને બાઆબરૂ બેસાડયો, અને પછી તે જે કાંઇ એલ્લમ જાણતો હોય તે જાહેર કરવા ફરમાવ્યું. આ ઉપરથી જરતોસ્તે પોતાની નવી દીન અને ખલકના પેદા કરનાર તરીકે અહુરમજ્દ અને તેની પેદાયશો વગેરે વિશે સમજણ આપવા માંડી, અને દીનની એ ખુબી જાહેર કરતી વેળા દરમિયાન જે વિદ્વાનો પોતાને સવાલો પુછી ખુલાસો ચહાતા તેમને જરતોસ્ત ખુબી ભરેલા શબ્દોમાં તે આપતો અને તકરાર કરનારાઓની તકરારનું ખોટારૂં બતાવતો.

જરતોશ્તની જીત.

હવે જરતોસ્તને શાહની દરબારમાં એક નહિ પણ અનેક વાર દીનના સંબંધમાં તકરાર ચાલી હતી. પહેલે દિને પાદશાહના જમણા હાથ પરની સફના એક વિદ્વાને તકરાર ઉઠાવી, જેમાં તે જ્યારે જરતોસ્તના હાથ ઉપર હાર્યો ત્યારે તેણે તેનો સખુન કબૂલ રાખ્યો અને પોતાની ખુર્સી છોડી દઇને તે ચઢતા દરજ્જાનું માન જરતોસ્તને આપ્યું. બીજા

એક ફિલસુફે પુરાણા એલમો વિશે તકરાર ઉઠાવી, જેમાં તે પોતે પણ આજેજ થયો. આ રીતે દરબારની બન્ને બાજુની હારોમાં બિરાજેલા ત્રીશ ત્રીશ દરબારીઓને જરતોસ્તે માત કીધા, અને તે સઘળા તેને પોતાની બેઠકનું માન આપવા ઉભા થયા. જાહેરમાં આમ કરવા છતાં તેઓ સઘળા બાતેનમાં તો ઘણા બળવા લાગ્યા.

શાહ ગુસ્તાસ્પે આ પછી જરતોસ્તથી કેટલીક બાબતોના ખુલાસા મેળવ્યા અને તેથી પોતે ખુશ થઇને પેગમ્બરને પોતાના મહેલની નજદીકમાં એક મકાન રહેવા માટે આપ્યું.

પેલી તરફથી કચેરીમાં શિકસ્ત પામેલા સઘળા દરબારીઓએ પોતાનું ગયલું માન પાછું કેમ મેળવવું અને જરતોસ્તને કેમ માત કરવો તે બાબે ભેગા મળીને આખી રાત મસ્વરતમાં ગુજારી. પણ અશો પેગમ્બરે પોતાનાં મકાનમાં જઇ પોતાના પાક દાદારની હજુરમાં પોતાની ફતેહને માટે મિનત ગુજારીમાં તે રાત પસાર કીધી.

બીજે દિને શાહની દરબારમાં ફરીથી તકરાર ચાલી, પણ તેમાંબી સઘળા હકીમો અને દાનાઓ હાર્યા. ગુસ્તાસ્પે આ જોઇ જરતોસ્તનો મરતબો વધારી તેને પોતાની આગળ બેસાડયો અને તેનાં નામ નિશાન તથા ખાન્દાન અને વતનની વાતો પુછી પોતે વાકેફ થયો. આ વેળા પેગમ્બરે શાહને અર્જ કીધી કે આવતી કાલે અહુરમજદ રોજ છે માટે એ દિને તારી દરગાહમાં સઘળા લશ્કરી અમલદારો અને તમામ વિદ્વાનોને હાજર થવાનું ફરમાન આપ કે તેઓ મધેથી જેઓ જે કાંઇ સવાલ પુછે તેનો ખરો ખુલાસો આપી તેમનો શક સુબેહ હું દૂર કરૂં, અને ત્યાર પછી જે કાંઇ દાવો હું ધરાવું છું તેનો હું તને પેગામ પહોંચાડું." શાહે આ મુજબ હુકમ કહાડયો અને પછી દરબાર બરખાસ્ત થઇ. જે સઘળા દરબારીઓ અશો જરતોસ્તના હાથ ઉપર તકરારમાં હાર્યા હતા તેઓ પોતપોતામાં બળાપો કરવા લાગ્યા કે "એક બેગાનો શખ્સ પાદશાહની દરબારમાં આવીને આ રીતે આપણી હોરમત લે, આપણી આબરૂનો નાશ કરે અને આપણી સફમાં ઉંચો મરતબો મેળવે એ આપણે માટે ઘણું શર્મિંદગી અને નામોસીભરેલું છે, તથા આપણા મોભાને હલકો પાડનારૂં છે, માટે હવે આપણે એક દિલથી અને એક જબાનથી રહીને તેની

સઘળી તકરારોને રદ કરિયે અને તેની કીર્તિને ઝાંખ પહોંચાડિયે." પણ આ ગોઠવણ ભાગી પડી. ત્રીજી મરતબે મળેલી દરબારમાં થોડીજ વારમાં સામા પક્ષવાળા નિર્બળ થઇ પડયા અને તેઓ જરતોસ્તની દલીલોને તોડવાને અશક્ત થઇ પડયા.

શાહ અને પેગમ્બર.

તેઓની આ હાલત જોઇને હવે જરતોસ્તને પોતાની દીન શાહ ગુસ્તાસ્પ આગળ રજુ કરી તેની કને તે કબૂલ કરાવવાની હિમત આવી. તેણે પાક ખુદાતાલાની તારીફ કરીને પછી શાહ આગળ પોતાના મજહબને લગતી અવસ્તા જબાનમાં લખેલી કેતાબ હાજર કીધી અને તે પ્રમાણે અમલ કરવા જણાવ્યું, અને કહ્યું કે આ કેતાબ આપીને પાક દાદારે મને આલમનાં લોકમાં તે જાહેર કરવા મોકલેલો છે, માટે તું તેનાં ફરમાન મુજબ ચાલ અને અમલ કર, કે જેથી તારૂં દિલ ખુશહાલી ભરેલું છે તેવુંજ ખુશહાલ તે બહેસ્તનાં મકાનમાં પણ રહેશે. અગર નહિ તો "તારૂં તાજ અને બુજર્ગી ધુળમાં મળી જશે." શાહ ગુસ્તાસ્પે આ સઘળું સાંભળીને તેની સાબેતીમાં કાંઇ ચમત્કાર અથવા મોજેજો જાણવા માંગ્યો, પણ પોતાની દીનની સચ્ચાઇ પુરવાર કરનારા કશા ચમત્કાર બતાવવાની ના પાડીને પેગમ્બરે કહ્યું કે આ કેતાબમાંજે ફરમાનો છે તેજ બસ છે. શાહે જરતોસ્તને કહીને આ કેતાબમાંની થોડીક બિના વંચાવી અને તેનો ખુલાસો મેળવ્યો, પણ શાહને "અવસ્તા અને તેની માએની તરત વેળા પસંદ પડી નહિ." ગુસ્તાસ્પે જરતોસ્તને કહ્યું કે પેગમ્બરીનો તેં જે દાવો કીધો છે "તે ઉતાવળેથી સરંજામ ઉતરશે નહિ. હું એ બાબતમાં પહેલાં સારી તરેહથી ધ્યાન આપીને તે ઉપર પુરતો વિચાર કરૂં, અવસ્તાના બાબો અર્થ સાથે હું શીખું, તેની મતલબ તપાસું, તે મતલબને તારા દાવા સાથે સરખાવી જોઉં, અને તારો દાવો અસલ મતલબની સાથે મળતો ઉતરશે તો હું એ કામ કબૂલ રાખીને આસ્કારા કરીશ."

શત્રુઓનાં કારસ્તાન.

આ જવાબથી રાજી થઇ જરતોસ્ત પોતાને મકાને ગયો, પણ પેલા નિરાશ થયલા હાકમાઓએ તો કાઇબી રસ્તે તેનો ઘાત ઘડવાનો ઠરાવ કીધો.

તેઓએ એક એવી યુક્તિ શોધી કહાડી કે જેથી જરતોસ્તના જાનને બેશક હલાકી પહોંચી. ઉપલા બનાવો પછી એક દિને જ્યારે જરતોસ્ત શાહના ફરમાવ્યા મુજબ તેની દરબારમાં જવા નીકળ્યો ત્યારે પોતાનાં મકાનની કુંચી રાખેતા મુજબ તેણે દરબાનને હવાલે કીધી, જેને લાલચ આપીને એ મુખ્ય દુશ્મનોએ તે કુંચી પોતાને સ્વાધીન લીધી અને પછી ગુપ્ત રીતે મુએલાં આદમીનાં હાડકાં, કુતરાં બિલાડાંનાં ડોકાં, બાલ અને બીજી નસાની જિનસો ભેગી કરીને જરતોસ્તનાં મકાનમાં છુપાવી અને પછી બારણાં બંધ કરીને પેલી કુચી પાછી દરબાનને હવાલે કીધી.

કેદખાનું.

આ કાર્ય બજાવીને પેલા હકીમો દરબારમાં જઇ બેઠા, જ્યાં તેઓએ શાહને જરતોસ્ત સાથ તેની દીન બાબેની વાતો કરતો અને માહિતગારી મેળવતો જોયો. આ વેળા તેઓએ શાહને ખબર આપી જરતોસ્ત પર એવું તોહમત મેલ્યું કે "આ કેતાબમાં તમામ જાદુઇ છે અને આ મર્દ જાદુપરસ્ત છે, માટે તે પોતાનાં જાદુ અને ફરેબથી તને તાબે કરવા માંગે છે." પેલાઓએ જરતોસ્તનાં મકાનમાં તપાસ કરવાને શાહને અર્જ કીધી, અને તેમ કરવાનો ગુસ્તાસ્પે પોતાના માણસોને હુકમ આપવાથી ત્યાંથી પેલી છુપાવેલી નજીસ ચીજો મળી આવી. આ જોઇ શાહે જરતોસ્ત ઉપર ખફા થઇ તેને હલકા સખુનો કહ્યા. જરતોસ્તે બચાવ કીધો કે આ કમકમાટ ઉપજાવનારી વસ્તુઓ મેં ભેગી કીધી નથી. એ કામ મારા બદખાહ દુશ્મનોનું છે, માટે દરબાનને બોલાવી આ બાબતનો ખુલાસો મેળવ. પણ દરબાન જુઠું બોલ્યો, શાહ વધારે રીશે ભરાયો, જરતોસ્તને બદસખુન કહ્યા, અવસ્તાની કેતાબ ફેંકી દીધી, અને પેગમ્બરને કેદખાને મોકલ્યો, જ્યાં દર ત્રણ દહાડે તેને માત્ર રોટી અને પાણી મળતાં હતાં, પણ જરતોસ્તે આ ચીજોને નહિ અડકતાં સાત દિવસ કેદખાનામાં ભુખે તરસે ગુજાર્યાં.

ફસલ ૩—દીનની શેવટની ફતેહ.

"અસ્પે સિયાહ."

પેગમ્બરના સંબંધમાં આવો મામલો હતો તે દરમિયાન એક નવાઇ જેવો બનાવ બન્યો. શાહ ગુસ્તાસ્પનો "અસ્પે સિયાહ" નામનો કાળા

રંગનો એક માનિતો અને મુબારક ઘોડો હતો, જે ઉપર સવાર થઇને તે હમેશાં લડાઇ લડવા જતો અને ફતેહ મેળવી આવતો હતો. આ ઘોડા પાછળની સઘળી માવજત છતાં એક દિને સહવારે તબેલામાં તે નિરાધાર થઇ પડેલો જણાયો. તેના ઝડપચાલના પગ તેનાં પેટમાં ગોયા ગર્ક ગયા હોય તેમ કેમે કરીને સીધા થતા ન હતા, અને ઘોડો ઉઠીને ઉભો થઇ શકતો ન હતો. આથી ગભરાટમાં પડીને ઘોડશાળા યાને પાયગાહના ઉપરી અમલદારે શાહ આગળ જઇ સઘળી બિના કહી સંભળાવી, જેથી ગુસ્તા-સ્પને મોટી અચરતી સાથે ભારે દિલગીરી પેદા થઇ. ઘણાએક ઉપાયો કરી જોયા, પણ આ ઘોડો ઉઠી ઉભો થઇ શકયો નહિ. ઘોડાના તબીબો જ્યારે દવાદારૂ કરવા છતાં નિષ્ફળ થયા ત્યારે શાહને મોટો ગમ લાગ્યો અને શેહરમાં આ વાત ફેલાયાથી લોકો શાહી ઘોડાનો હાલ જોવા અસ્પગાહ તરફ આવ્યા. અને જ્યાં ત્યાં બસ એજ વાતો થવા લાગી.

તેને પેગમ્બરે કેમ સાજો કીધો.

અશો જરતોસ્તનું ખાણું લઇ જનાર દરોગો પણ ઉપલાં લોકો મળતો "અસ્પે સિયાહ"ને લગતી પરપુછમાં રોકાયલો હતો માટે જ્યારે ધારા પ્રમાણે તે જરતોસ્તનું ભોજન લઈ ગયો નહિ અને સાંજ સુધી તેની આગળ ગયો નહિ ત્યારે જરતોસ્તે તેની ગેરહાજરીનું કારણ પુછ્યું. દરોગાએ આ ઉપરથી શાહના ઘોડાને લગતી સર્વ હકીકત કહી સંભળાવી, જે સાંભળીને જરતોસ્તે તેને કહ્યું કે બામદાદે શાહ આગળ હાજર થઇ મારા તરફથી અર્જ કરી કહેજે કે આ નામચીન ઘોડાની દવા હું કરીશ અને તેના ચારે પગોને અસલ હાલતમાં લાવીને તેને ફરતો હરતો કરી આપીશ, અને પાદશાહના દીલનો ગમ બરતરફ કરીશ.

આ સંદેશો ભારે ખુશી સાથ સાંભળીને ગુસ્તાસ્પે જરતોસ્તને છુટો કરાવી પોતાની નજદીક તેડાવ્યો, અને તન પાક કરી તથા સ્વચ્છ પોશાક પહેરીને જરતોસ્ત શાહની દરબારમાં ગયો. અહીં કેટલીક વાતો પછી પેગ-મ્બરે કહ્યું કે આ ઘોડાના ચારે પગ પાછા દરસ્તીમાં લાવવાનું કામ સહેલ નથી. એ કામ હું બજાવી શકીશ, પણ તે આગમજ ચાર કામો બજાવવાનો તારે કરાર કરવો પડશે. શાહે આ માટેની કબૂલાત આપીને તે કામો જાણવા માંગ્યાથી જરતોસ્તે શાહની સાથે ઘોડા આગળ જઇ તેને તપાસીને જોયો,

અને પછી ત્યાં હાજર રહેલા લશ્કરી અમલદારો અને બીજાઓનાં દેખતાં પેગમ્બરે પોતાના કિર્તારનું નામ યાદ કરીને તે ઘોડાના જમણા પગ ઉપર પોતાનો હાથ ફેરવ્યો, કે જેની અસરથી તરત તે પગ લાંબો અને સીધો થયો. આ જોઇ શાહ અને બીજા સર્વે અચરત થયા અને પેગમ્બરની વખાણ ગાવા લાગ્યા. આ કામ બજાવ્યા આગમજ જરતોસ્તે ગુસ્તાસ્પને સર્વનાં દેખતાં કહ્યું હતુ કે "હું અહુરમજદ તરફથી આવેલો પેગમ્બર છું એમ તારે બેશક માનવું. જો તું આ વાત ઉપર દિલોજાનથી એકીન લાવશે તો તારી મોરાદ હાંસલ થશે; અગર નહિ તો મારી મહેનત ફોકટ જશે."

ગુસ્તાસ્પે જરતોસ્તના આ સખુનો કબૂલ રાખ્યા પછીજ પેગમ્બરે ખુદાની બંદગી કીધી અને ઘોડાનો એક પગ બાહેર નીકળ્યો.

બીજો પગ બાહેર કહાડતી વેળા જરતોસ્તની ખાહેશ મુજબ શાહે પોતાના તેહમતન બેટા અસ્પદિયારને હાજર રાખ્યો અને તે બહાદુર શાહજાદાએ પેગમ્બર સાથ કરાર કીધો કે મારે તારી ખુદાઇ દીનનો ફેલાવો કરવો અને તે દીનના હુકમ મુજબ ચાલવાની બુતપરસ્તોને ફર્જ પાડવી, અથવા તો તેમની બુનબેખ ઉખાડી નાખવી. અસ્પંદિયાર નામદારે કબુલત આપી કે હું મારા હાથ અને તલવાર અને દિલ અને જબાનથી જરતોસ્તી દીનની મદદ અને યારી કરીશ અને ઉલટો ચાલનારને સજા કરીશ. આ પછી જરતોસ્તે અહુરમજદની હજુરમાં દુઆ માંગી અને ઘોડાનો પાછલો જમણો પગ બાહેર નીકળ્યો. આ જોઇ સર્વેએ જરતોસ્ત ઉપર આફ્રીન કીધી.

પેગમ્બર અને રાણી.

ત્રીજો પગ બાહેર કહાડતી વેળા જરતોસ્તે માંગણી કીધી કે રાણી કેતાયુને[1] મારી દીન કબૂલ કરવી. આ માટે તેણે શાહને અર્જ કીધી કે મારે તે નામદાર બાનુની હજુરમાં જઇને તેને મારી પવિત્ર દીન બાબેની નસીહત કરવી જોઇયે. આ પછી શાહની પરવાનગી લઇ જરતોસ્ત રાણી આગળ ગયો અને તેને ઘણી એક દુઆ દઇને કહ્યું કે મને ઇનસાફના સાહેબ ખુદાતાલાએ સઘળા કાયદા અને તરીકાઓથી વાકેફ કરીને પાદશાહની નજદીક મોકલ્યો છે કે તે સાહેબના હુકમ મુજબ દુનિયામાંથી અણઘટતી

૧ અવસ્તા અને દીનકર્દ મુજબ આ રાણીનું નામ હુતોસ હતું.

દીન અને તરીકાઓનો નાશ કરી ખરી દીન અને વાજબી માર્ગ આલમના લોકોને હું જાહેર કરૂં. હમણા બુજર્ગ પાદશાહ ગુસ્તાસ્પ અને અસ્પંદિયારે મારી તરફની ઘણીએક નિશાનીઓ જોઇને પોતાનાં ખરાં દિલ અને એકીનથી મારો હુકમ તથા ફરમાનો કબૂલ કીધાં છે; માટે હવે અય બાનુઓની બાનુ! તને ઘટારત છે કે તું બી મારાં કામોને વગર શકનાં ગણીને તે ઉપર એકીન લાવે અને તારાં ખરાં દિલથી ભલી દીન કબૂલ કરી તે ઉપર તું ઓસ્તવાર અને કાયમ રહે." રાણી કેતાયુને જરતોસ્તના સખુનો કબૂલ રાખ્યા, તેનાં કામો વિશે પોતાનું ઉંચું મત જાહેર કીધું, અને શેવટે કહ્યું કે "હું મારાં ખરાં દિલથી ભલી દીનને કબૂલ કરૂં છું અને પાક ખુદાના હુકમ પ્રમાણે ચાલવાને ખાહેશમંદ છું." અશો જરતોસ્ત રાણી સાહેબને દુઆ દઇ અસ્પે સિયાહ આગળ પાછો આવ્યો અને પાક દાદારની મદદ માગીને તેનો ત્રીજો પગ સીધો કીધો.

બદખાહોનો નાશ.

આ રીતે પોતાની ધારણા મુજબનાં ત્રણ કામો બજાવીને જરતોસ્તે હવે પોતાની દામાનને લાગેલો દાગ ધોઇ નાખવા માટે શાહને એવી મતલબની અર્જ કીધી કે "મારી ગેરહાજરીમાં મારાં મકાનમાં કોણ ગયું હતું અને ત્યાં નજીસ વસ્તુઓ કોણે મુકી હતી તે બાબે મારાં મકાનનાં દરબાનને બોલાવીને તારે પુછી ખાતરી કરવી જોઇયે. તે પ્રથમ જે કાંઇ બોલ્યો હતો તે ખોટું હતું, તેજ પ્રમાણે તે જો હાલ પણ ખોટું બોલશે તો તારો ઘોડો નબળી હાલતમાં રહેશે." પાદશાહના હુકમથી દરબાને હાજર થઈ ખરો ખુલાસો પોતાના ગુનાહની માફી ચાહીને એવી મતલબનો કીધો કે શાહની દરબારના ચાર દાનાઓ અને સુફીઓએ મને લાલચ આપીને સઘળી બિના છુપી રાખવા ફરમાવ્યું હતું અને તેઓએજ મુરદાર ચીજો જરતોસ્તના એવાનમાં જઇ મુકી હતી, ઇત્યાદિ. આ ખુલાસા પછી શાહનાં મનમાં જરતોસ્તની દીન વિશે કશો શક રહ્યો નહિ. તેણે પેલા ફીલસુફોને તકસીરવાર ઠરાવ્યા અને તેમને ફાંસી દીધા. આ પછી જરતોસ્તની દુઆથી ઘોડાનો ચોથો પગ પણ બાહેર નીકળ્યો, અને તેમ થતાં તરત તે ઉઠીને ઉભો થયો.

પેગમ્બરની ફતેહ.

આ બનાવથી શાહ અને તેની દરબારના ખરા દાના આદમીઓએ જરતોસ્ત તરફ મોહબત બતાવી, તેની વખાણ ગાઇ, અને ઇજ્જત તથા માન આપ્યાં; એટલુંજ નહિ પણ પેગમ્બરને મળેલી કેદની સજા માટે શાહે માફી ચાહી, અને એ રીતે તેની દિલગીરી દૂર કીધી. હવેથી શાહની દરબારમાં જરતોસ્તનો દરજ્જો ઘણો વધી ગયો. શાહ પોતે પેગમ્બરના હુકમ પ્રમાણે ચાલવા લાગ્યો, અને સઘળા ધારા અને કાયદા પેગમ્બરનાં ફરમાન મુજબના બનાવીને તે પ્રમાણે અમલ કરવા લાગ્યો.

ચાર પાદશાહી ખાહેશો.

એમ કરતાં એક દિને દરબારમાં શાહ ગુશ્તાસ્પે જરતોસ્ત મારફતે હોરમજદથી આ મતલબની ચાર મુરાદ ચાહી. ૧ લી એ કે આખેરસ મારૂ મકાન કેવું છે તે મને માલુમ પડે; ૨ જી એ કે દીનને માટેની લડાઇઓમાં દુશ્મનો તરફથી મને હથિયારનો જખમ લાગુ નહિ પડે અને તેની ધાસ્તી મને નહિ રહે એવું મારૂં શરીર બને; ૩ જી એ કે નેક અને બદ જે કાંઇ થયું અને થાય તેની સઘળી કેફિયતથી હું વાકેફ બનું; અને ૪ થી એ કે રસ્તાખેજ સુધી મારૂં રવાન (જાન) તનથી છુટું નહિ પડે.

જરતોસ્તે આ માંગણી સાંભળીને કહ્યું કે ખુદાતાલા એકજ ઇનસાનને આ સઘળી બક્ષીશ કરે નહિ, માટે એમાંની ગમે તે એક તું તારે પોતાને માટે પસંદ કર, અને બાકીની ત્રણ જુદા જુદા ત્રણ ધણીઓ માટે માંગ. ત્યારે ગુશ્તાસ્પે કહ્યું કે મારૂં બહેસ્ત મને દેખાડ, મારા બેટા અસ્પંદિયારને કાંસાંનાં બદનનો બનાવ, તથા મારા વજીર જામાસ્પને સઘળી બનનારી વાતોથી જાણીતો કર, અને મારા બેટા પેશોતનને અમર બનાવ. જરતોસ્ત પોતાનાં મકાનમાં ગયો અને શાહ માટે દુઆ માગવા બંદગીમાં મશગુલ થયો. તેને જવાબમાં ચેતવણી થઇ કે તેની માંગેલી મુરાદ મળશે.

દરબારમાં દાદારના પેગામીઓ.

બીજે દિને દરબારમાં શાહ અને પેગમ્બર બિરાજ્યા હતા તે વેળા નકીબે ખબર આપી કે મહેલના દરવાજા આગળ ચાર સવારો તમામ ભપકાદાર હથિયારો બાંધીને અને ઝકઝકતા પોશાકમાં સજ્જ થઇને આવીને

ઉભા છે, કે જેવા સવારો મેં આગળ કદી દિઠા નથી. શાહ આ બાબે જરતોસ્તને પુછે અને નકીબને જવાબ આપે તે આગમજ તો પેલા સવારો દરબારમાં દાખલ થઇ ચુક્યા હતા. તેઓનો લેબાસ લીલા રંગનો હતો અને રોબ અને દબદબા સાથે નેજા ઉઠાવી ઉભા હતા. આ સવારોમાંના બે બહમન અને અર્દીબહેસ્ત અમેશાસ્પંદો અને બે આદર ખોરદાદ અને આદર ગોશસ્પ હતા. તેઓએ પોતાને પાક દાદાર તરફના પેગામી તરીકે ઓળખાવ્યા, અને તે સાહેબને નામે કહ્યું કે જરતોસ્તને પેગમ્બર તરીકે મોકલેલો છે, અને સર્વ કોઇએ તેના હુકમ પ્રમાણે ચાલવાનું છે, માટે તેના તરફ માનની નજરથી જોવું, તેની ભલી દીન કબૂલ કરી તેના કાયદા પ્રમાણે ચાલવું, તેનાં ફરમાન ઉપર સારીપેઠે ધ્યાન આપવું અને તેના હુકમને તાબે રહેવું.

ફરેસ્તાઓનો ચળકાટ અને રોબ જોઇને શાહ ગુસ્તાસ્પ ઠઠરી ગયો અને તેમના ઉપલા સખુનો સાંભળ્યા પછી તે બેહોશ થઇ ગયો. જ્યારે હોશમાં આવ્યો ત્યારે તે બોલ્યો કે "અય પાક પરવરદેગાર! હું તારા સઘળા બંદાઓમાં કમતર છું, અને મેં તારાં ફરમાનો ઉપર કમર બાંધેલી છે." આ પછી પેલા ફરેસ્તાઓ ત્યાંથી વિદાય થયા હતા.

દસ્તુર જરતોશ્ત બહેરામ જણાવે છે કે આ પછી અશો જરતોસ્તે દરૂન યજ્યા, અને તેની આગળ શરાબ, ફુલ, દુધ અને દાડમ એટલી ચાર ચીજો મુકી. આ યજશ્ને કીધા પછી પેગમ્બરે યજાયલો શરાબ શાહ ગુસ્તાસ્પને પાયો જેથી તે પોતાનું બહેસ્ત મિનોઇ જેહાનમા જઇ જોઇ આવ્યો. યજેલું દુધ પીધાથી પેશોતન બેમર્ગી પામ્યો, યજેલું ફુલ સુંઘ્યાથી જામાસ્પ સઘળા એલમોથી વાકેફગાર થયો અને ભવિષ્યના બનાવો તેની આગળ ખુલ્લા થયા. છેલ્લે યજેલું દાડમ અસ્પંદિયારને આપ્યાથી તે ખાધા બાદ તેનું તન કાંસાના જેવું મજબુત અને હથિયારની અસર નહિ થઇ શકે એવું બન્યું. આ પછી પેગમ્બરના ફરમાવ્યાથી શાહ ગુસ્તાસ્પે ગુંબજ સાથનાં આતશખાનાં બાંધ્યાં અને ત્યાં જુદા જુદા આતશોને તખ્તનશીન કીધા.

અહીં જરતોસ્ત બેહરામનાં લખેલાં જરતોસ્ત નામાનું શેવટ આવે છે.

- - - —

પા૦ બ૦ દેશાઈ કૃત ગ્રંથો.

૧	તવારીખે સાસાનીઆન : યાને ઇરાનના સાસાની તબક્કાના પાર્સી પાદશાહોની તવારીખ (૧૮૮૦) [મળતી નથી.]...	૪	૦
૨	શાહજાદો શાહપુરઃ અથવા મળતા ચેહરાની મુશ્કેલી (નાટક ૫ અંકો—૧૮૮૨).	૦	૪
૩	સરોશ : અવસ્તામાંથી મળતું તેનું બયાન; તેની શક્તિ, તેની ઝાત, અને બીજા ધર્મના ફરેસ્તાઓ સાથ તેની સરખામણી (ઈનામનો રિસાલો—૧૮૮૩).		
૪	નવસારીના મોટા દેશાઇનાં ખાનદાનની તવારીખ (૧૮૮૭).		
૫	પુરાતન જમાનાના પાર્સીઓ : તેઓ વિષે હીરોડોટસનું લખાણ, અને અવસ્તાવાણી સાથ તેની સરખામણી અને ફર્ક (રિસાલો—૧૮૮૮)	૦	૧૨
૬	તવારીખે હખામનીઆન : યાને હખામની તબક્કાના પાર્સી પાદશાહોની તવારીખ (૧૮૮૯) [મળતી નથી]. ...	૪	૦
૭	દિલખુશ અથવા રમુજે ફુરસત (૧૮૯૨) [મળતી નથી]...	૧	૪
૮	તારીખે શાહાને ઇરાન (બે દફતરોમાં : રૂ. ૭૦૦ નાં ઇનામનો નિબંધ : ૧૮૯૬) [ફુલ ગિલ્ટની જુજ બાકી છે]...	૧૨	૦
૯	અરેબ્યન ટેલ્સ : મનોરંજક અને નીતિબોધક વાર્તાઓનો સંગ્રહ (દફતર ૧ લું—૧૮૯૭)	૩	૦
૧૦	નવું જરતોશ્તનામુ : યાને પેગામ્બર સાહેબ અશો જરતોશ્તની જિંદગીનો અહેવાલ (પ્રો૦ જૅકસનના ગ્રંથનો તરજુમો) ખુલાસાવાર નોટો સાથે (૧૯૦૦)		
૧૧	જરતોસ્તી ઝવાહિરો : અવસ્તામાંથી ચુંટી કહાડેલા દરરોજ ભણવા માટેના ચુનંદા ફકરાઓ, તેમના તરજુમા સાથે (૧૯૦૧) [મળતી નથી]	૧	૮
૧૨	ઍડવર્ડ અને ઍલૅકજાંડ્રા યાને બ્રિટિશ શાહાનશાહતનાં રાજા રાણીની જિંદગીનું દાસ્તાન. (રાસ્ત ગોફતારનો તાજપોશી ગ્રંથ—૧૯૦૩)		
૧૩	અરેબ્યન ટેલ્સઃ મનોરંજક અને નીતિબોધક વાર્તાઓનો સંગ્રહ (દફતર ૨ જું—૧૯૦૭)...	૩	૦
૧૪	જ્યૉર્જ અને મેરિ : યાને બ્રિટિશ શાહાનશાહતનાં રાજા-રાણીની જિંદગીનું દાસ્તાન (રાસ્ત ગોફતારનો તાજપોશી ગ્રંથ—૧૯૧૧)		
૧૫	અશો જરતોશ્ત : યાને પેગમ્બર સાહેબનો એહવાલ (૧૯૧૫)		
૧૬	તવારીખે કયાનીઆન : યાને કયાની શાહનામુ (૧૯૧૫) [છપાય છે]...	૫	૦